examenbundel.nl

examen bundel

Meer dan alleen oefenexamens

Nu bij je boek
mijn.examenbundel.nl
Online oefenen, video's en meer

2021|2022

vwo

Maatschappijwetenschappen

ThiemeMeulenhoff

examenbundel.nl

examen bundel

Meer dan alleen oefenexamens

Rogier Braspennincx
Ties Pauwels
Koen Vossen
Winifred Wouters

2021 | 2022

vwo

Maatschappijwetenschappen

ThiemeMeulenhoff

mijn.examenbundel.nl

Slagen zonder examenstress doe je met Examenbundel, Samengevat, Examenidioom en Zeker Slagen! Alles voor je schoolexamens en je centrale examens in je boeken, maar ook online.

- Quickscan
- Antwoorden bij de oriëntatietoets
- Video's en andere leerbronnen
- Oefenexamens
- Overzicht van al je examenvakken
- En nog veel meer op Mijn Examenbundel!

Ga naar mijn.examenbundel.nl en log in op Mijn Examenbundel. Met deze code krijg je toegang tot heel veel (digitale) extra's die bij je bundel horen:

Deze code is uniek en door één persoon te gebruiken. Geldig tot 15 juli 2022.

#ikgazekerslagen

Voorwoord

Met deze **Examenbundel** bereid je je goed voor op het eindexamen en op de schoolexamens. Je oefent met echte examenopgaven. In de uitwerkingen staan de antwoorden met een duidelijke uitleg. Zo weet je precies wat je goed en fout hebt gedaan.

Gebruik naast deze **Examenbundel** ook het boek **Samengevat** om te leren voor je examen. Hierin vind je een handige samenvatting van alle examenstof.

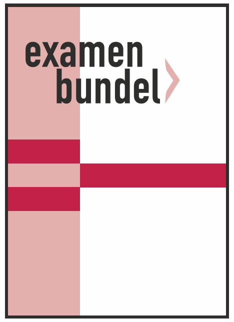

Oefenen met echte examens en duidelijke uitwerkingen

+

Overzichtelijke samenvatting van de examenstof

Wil je weten op welke datum het centraal examen is?
Ga naar examenbundel.nl/examenrooster voor het actuele examenrooster.
Of scan de QR-code:

Namens team **Examenbundel** heel veel succes!

Heb je een vraag of opmerking over deze **Examenbundel**?
Ga dan naar examenbundel.nl/contact.

Opmerking
De overheid stelt de regels op voor het examen. Bijvoorbeeld wat de examenonderwerpen zijn, welke hulpmiddelen je mag gebruiken en wanneer het examen is. De auteurs en uitgever hebben deze **Examenbundel** met grote zorg samengesteld. Soms veranderen de regels van de overheid echter of worden er nieuwe afspraken gemaakt over wat die regels betekenen. Raadpleeg daarom altijd je docent of onze website www.examenbundel.nl voor actuele informatie die voor jouw examen van belang is.

© ThiemeMeulenhoff

Inhoud

3 **Voorwoord**

7 **Stappenplan: hoe leer je met de Examenbundel?**
13 **Wat je moet kennen voor het examen**
18 **Examenprogramma**
21 **Vaardigheden bij maatschappijwetenschappen**

Oriëntatietoets

27 Opgaven

Deel 1
Oefenen op onderwerp

1 Vaardigheden
39 Opgaven
57 Hints
58 Uitwerkingen

2 Vorming
64 Opgaven
75 Hints
76 Uitwerkingen

3 Verhouding
81 Opgaven
95 Hints
96 Uitwerkingen

4 Binding
104 Opgaven
119 Hints
120 Uitwerkingen

5 Verandering
128 Opgaven
150 Hints
151 Uitwerkingen

Deel 2a
Examens met uitwerkingen

Examen 2017-I (pilot)
165 Opgaven
178 Uitwerkingen

Examen 2018-I (pilot)
190 Opgaven
203 Uitwerkingen

Examen 2019-I (pilot)
214 Opgaven
225 Uitwerkingen

Deel 2b
Examen zonder uitwerkingen

Examen 2021-I
241 Opgaven

Bijlagen

Cijferbepaling
Suggesties voor verder lezen
Internetadressen

Stappenplan: hoe leer je met de Examenbundel?

Natuurlijk kun je de **Examenbundel** van voor naar achter doorwerken of er kriskras wat onderdelen uithalen om mee te oefenen, maar je kunt het ook systematischer aanpakken. Als je oefenen met de **Examenbundel** combineert met leren uit **Samengevat**, bereid je je optimaal voor op je examen.

Op de volgende pagina's vind je drie routes die laten zien hoe je kunt leren met de **Examenbundel**. Kies de route die past bij jouw manier van leren:

- Route 1: Ga je graag meteen aan de slag? Start met **oefenen per onderwerp**.
- Route 2: Wil je eerst weten waar je staat? Start met **de oriëntatietoets**.
- Route 3: Leer je liever eerst de theorie? Start met **leren per onderwerp**.

Wil je weten wat je leerstijl is?

Kies de route die bij jouw manier van leren past!

Lees ook de tips! Voorkom verrassingen tijdens je examen.

#ikgazekerslagen

Route 1

Ga je graag meteen aan de slag? Start met oefenen per onderwerp.

januari & februari

- Maak per week opgaven van een hoofdstuk in deel 1 van de Examenbundel.
- Kijk de opgaven na met de bijbehorende uitwerkingen.
  - Meer dan de helft goed. → Maak de oriëntatietoets.
  - De helft of minder goed.
    - Neem het bijbehorende hoofdstuk in Samengevat door.
    - Oefen met het onderwerpregister achter in de Examenbundel meer opgaven over dit onderwerp uit de verschillende examens.
    - Kijk die opgaven na.
      - Meer dan de helft goed. → Maak de oriëntatietoets.
      - De helft of minder goed.
        - Maak de opgaven van dat hoofdstuk uit deel 1 die je nog niet gemaakt had. Gebruik de hints.

maart

- Maak de oriëntatietoets.
- Bereken je score met de uitwerkingen op mijn.examenbundel.nl.
  - Voldoende.
  - Onvoldoende.
- Bestudeer Samengevat over de onderwerpen die minder goed gingen.
- Oefen opgaven uit deel 1 van de Examenbundel en via het onderwerpregister uit de verschillende examens over het betreffende onderwerp. Gebruik de hints!

april

- Maak een heel examen uit deel 2a van de Examenbundel.
- Kijk het examen na met de bijbehorende uitwerkingen.
  - Tevreden met het resultaat. → Blijf oefenen met deel 2a zodat je met vertrouwen het examen in gaat.
  - Niet tevreden met het resultaat.
    - Kijk met behulp van het onderwerpregister welke onderdelen nog niet goed gaan en waar voor jouw gevoel wel winst is te behalen. Je hoeft niet alles goed te doen!
    - Bestudeer Samengevat en maak via het onderwerpregister van de Examenbundel een aantal opgaven over dat onderwerp uit deel 1 en 2a tot je tevreden bent met het resultaat.
- Blijf oefenen met deel 2a zodat je met vertrouwen het examen in gaat.

#geenexamenstress

Route 2

Wil je eerst weten waar je staat? Start met de oriëntatietoets.

januari

Maak de oriëntatietoets in de Examenbundel.

Bereken je score met de uitwerkingen op mijn.examenbundel.nl.

- Voldoende.
- Onvoldoende.
  - Kijk welke onderwerpen uit deel 1 van de Examenbundel nog niet goed gingen.

februari

Bestudeer elk hoofdstuk in Samengevat.

maart

Maak opgaven per onderwerp uit deel 1 van de Examenbundel.

Kijk de opgaven na met de bijbehorende uitwerkingen.

- Meer dan de helft goed.
- De helft of minder goed.
  - Oefen met het onderwerpregister achter in de Examenbundel meer opgaven over dit onderwerp uit de verschillende examens.
  - Kijk die opgaven na.
    - Meer dan de helft goed.
    - De helft of minder goed.
      - Maak de opgaven van dat hoofdstuk uit deel 1 die je nog niet gemaakt had. Gebruik de hints.

april

Maak een heel examen uit deel 2a van de Examenbundel.

april

Kijk het examen na met de bijbehorende uitwerkingen.

- Tevreden met het resultaat.
- Niet tevreden met het resultaat.
  - Kijk met behulp van het onderwerpregister welke onderdelen nog niet goed gaan en waar voor jouw gevoel wel winst is te behalen. Je hoeft niet alles goed te doen!
  - Bestudeer Samengevat en maak via het onderwerpregister van de Examenbundel een aantal opgaven over dat onderwerp uit deel 1 en 2a tot je tevreden bent met het resultaat.

Blijf oefenen met deel 2a zodat je met vertrouwen het examen in gaat.

#geenexamenstress

Route 3

Leer je liever eerst de theorie? Start met leren per onderwerp.

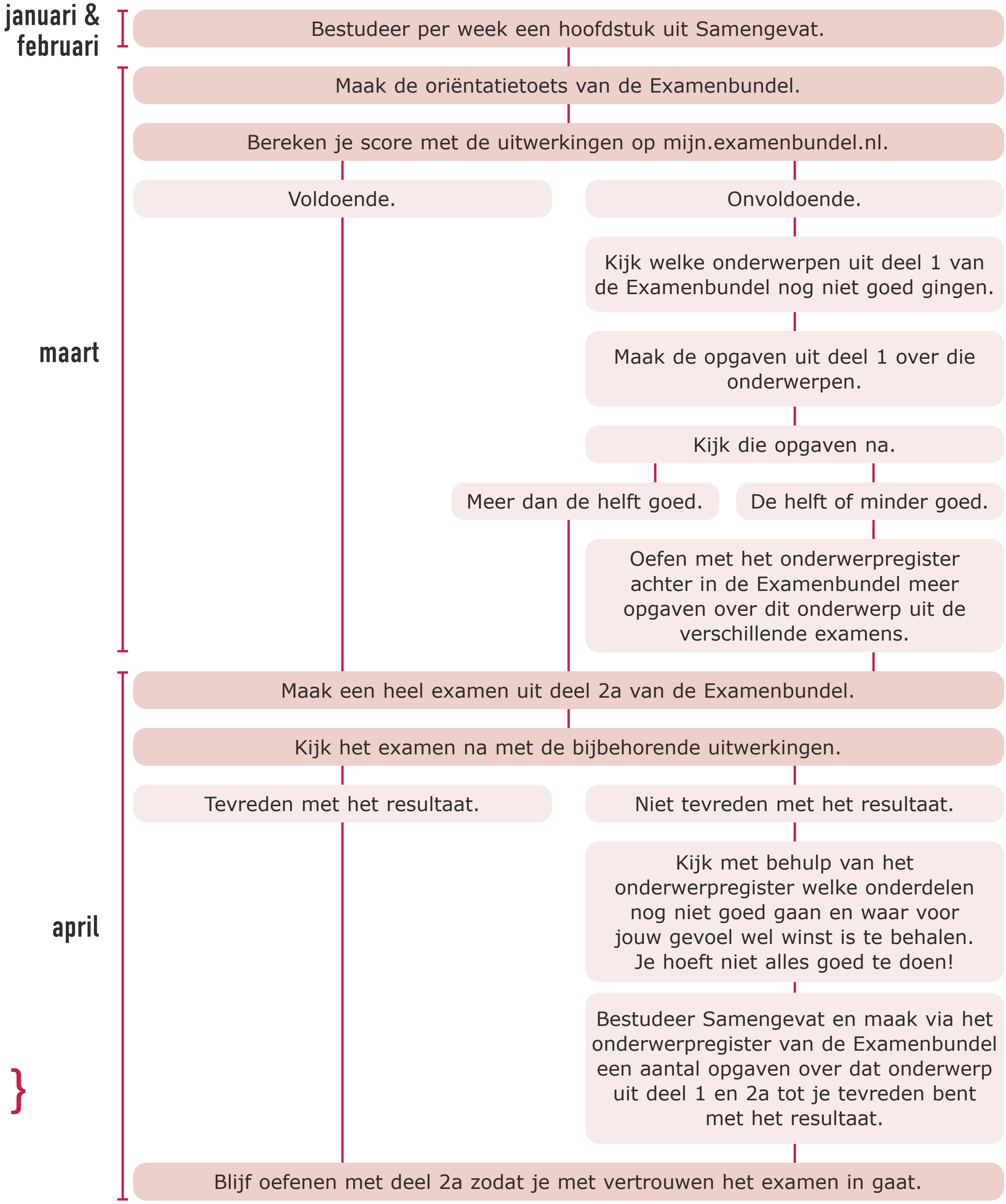

#geenexamenstress

© ThiemeMeulenhoff

Wat je moet kennen voor het examen maatschappijwetenschappen in 2022

Het nieuwe programma
Het examen van 2022 bestaat uit **kernconcepten** (centrale begrippen) en uit drie **contexten** (maatschappelijk thema's of vraagstukken). Deze kernconcepten en contexten zijn gerangschikt onder de volgende vier **hoofdconcepten**.

Hoofdconcepten	vorming	verhouding	binding	verandering
Kernconcepten	socialisatie cultuur acculturatie identiteit politieke socialisatie ideologie	(on)gelijkheid macht gezag samenwerking conflict	sociale cohesie sociale institutie groepsvorming cultuur politieke institutie representatie representativiteit	rationalisering individualisering institutionalisering democratisering staatsvorming globalisering
Voorgeschreven contexten	geen voor het centraal examen	machts-verhoudingen in de wereld	natievorming en de rol van de staat	de wording van de moderne, westerse samenleving

Als je de titel van een opgave in een centraal examen leest, herken je niet altijd meteen over welke concepten of contexten de opgave gaat. Lees je vervolgens de vragen, dan wordt het je wel duidelijk om welke context het gaat en over welk hoofdconcept. Bij dit examenprogramma beperken de opgaven zich echter nooit tot maar één hoofdconcept (met de kernconcepten die daarbij centraal staan), maar er worden ook altijd vragen over andere hoofd- en kernconcepten gesteld. Een voorbeeld: De eerste opgave in het vwo examen van 2017 heeft als titel 'Solidariteit in het pensioenstelsel'. Dit past bij de context natievorming en de rol van de staat en het hoofdconcept binding, maar in dezelfde opgave staan ook vragen over het hoofdconcept verandering en over de context de wording van de moderne, westerse samenleving.

Een aantal vragen heeft betrekking op het domein vaardigheden. Een van de vaardigheden in dit nieuwe programma is het werken met sociaalwetenschappelijke **paradigma's**.
Een paradigma bevat bepaalde theorieopvattingen en voorschriften van methodologische aard, ofwel voorschriften ten aanzien van de onderzoeksmethode, en daarmee ook wat er wordt bestudeerd, wat de onderzoeksvragen zijn en hoe de antwoorden moeten worden geïnterpreteerd.[1] De hoofdconcepten en kernconcepten kunnen in verschillende paradigma's een andere betekenis hebben.
De sociaalwetenschappelijke paradigma's in het programma zijn:
- functionalisme-paradigma
- conflict-paradigma,
- sociaalconstructivisme-paradigma
- rationele actor-paradigma.

[1] Vrancken, p. 93.

© ThiemeMeulenhoff

Het examen maatschappijwetenschappen

Op het examen krijg je twee boekjes: het Vragenboekje en het Bronnenboekje.

Het eerste boekje, *het vragenboekje,* bestaat uit 3-5 opgaven. Per opgave (met bijbehorende bronnen) worden 3-9 vragen gesteld met een totaal van 25-30 vragen. Verreweg de meeste vragen zijn open vragen.
In totaal kun je ongeveer 62 punten halen. In de kantlijn bij iedere vraag staat het maximale puntenaantal dat je voor die vraag kunt halen.
Het opgave boekje begint met de volgende **Aanwijzing voor de kandidaat**.

> Als in een vraag staat dat je een hoofd- of kernconcept moet gebruiken, dan gebruik je in het antwoord die elementen uit de omschrijving van het hoofd- of kernconcept die nodig zijn om de vraag juist te kunnen beantwoorden.

Deze aanwijzing betekent dat het niet voldoende is als je de hele definitie van het kernconcept opschrijft.
De definitie is een lange omschrijving, die bestaat uit verschillende delen (**elementen** genoemd in de aanwijzing). Bijvoorbeeld het kernconcept sociale cohesie.
De definitie luidt: "Het aantal en de kwaliteit van de bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben, het gevoel een groep te zijn, lid te zijn van een gemeenschap, de mate van verantwoordelijkheid voor elkaars welzijn, en de mate waarin anderen daar ook een beroep op kunnen doen."
Maar daarin zijn verschillende elementen te onderscheiden. Het kan bij sociale cohesie gaan om:

- het aantal en de kwaliteit van de bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben;
- het gevoel een groep te zijn;
- het gevoel lid te zijn van een gemeenschap;
- de mate van verantwoordelijkheid voor elkaars welzijn;
- de mate waarin anderen een beroep kunnen doen op de verantwoordelijkheid voor elkaars welzijn.

Afhankelijk van welke vraag er gesteld wordt, kies je een van de elementen uit dit lijstje.
Zo werd in het vwo examen 2017-I, in vraag 2 gevraagd:
"Beredeneer welke conclusie je op grond van tekst 1 en figuur 1 kunt trekken over de mate van binding in de Nederlandse samenleving. Betrek in je redenering (…) het kernconcept sociale cohesie (…):
Het antwoordmodel van de examenmakers luidt als volgt:
"Uit figuur 1 blijkt dat een meerderheid van de werknemers (mannen circa 68%, vrouwen circa 63%) vindt dat solidariteit binnen het pensioenfonds belangrijk is. Deze opvatting van solidariteit drukt uit dat een meerderheid van de werknemers in Nederland **zich verantwoordelijk voelt voor elkaars welzijn**."
Dit maakt duidelijk dat het element uit de definitie bij deze vraag moet zijn:

- de mate van verantwoordelijkheid voor elkaars welzijn.

Het andere boekje, *het bronnenboekje*, bestaat uit de bronnen aan de hand waarvan de vragen zijn geformuleerd. De bronnen zijn vaak tekstgedeelten uit dagbladen of onderzoeken. Het kan ook gaan om tabellen, figuren of cartoons.
Het examen wordt afgenomen in een zitting van drie uur.

Bepaling van je cijfer en de normering van het examen

Je gemaakte examen wordt eerst nagekeken door je eigen docent(e) aan de hand van een *Correctievoorschrift*, dat is vastgesteld door de Vaksectie maatschappijwetenschappen van het College voor Toetsing en Examens (CvTE). Daarna kijkt een docent(e) maatschappijwetenschappen van een andere school je examen na. Samen bepalen deze twee docenten het uiteindelijk aantal behaalde punten. Afhankelijk van de landelijke

© ThiemeMeulenhoff

resultaten voor het examen bepaalt het CvTE de norm voor het examen. Die norm is de omrekening van punten naar cijfers.
Voor de berekening van het eindcijfer voor maatschappijwetenschappen tellen schoolexamen en centraal examen ieder voor 50% mee.

Voorbereiding voor het examen

Voor een goede voorbereiding op het examen van 2022 zijn twee zaken van belang:

- een gedegen kennis van de hoofdconcepten, bijbehorende kernconcepten en de voorgeschreven contexten (machtsverhoudingen in de wereld, natievorming en de rol van de staat, en de wording van de moderne westerse samenleving);
- een goede beheersing van de in het examenprogramma voorgeschreven vaardigheden.

Gebruik van het woordenboek Nederlands bij het examen

Een eendelig verklarend woordenboek Nederlands is toegestaan bij het maken van het centraal schriftelijk examen. In plaats hiervan mag je ook een woordenboek van Nederlands naar een vreemde taal gebruiken, bijvoorbeeld naar de eigen thuistaal van de kandidaat. Een woordenboek kan een hulpmiddel zijn dat zekerheid geeft bij een enkel woord of begrip. Wel kan te veel opzoeken van woorden of begrippen tot tijdnood leiden. Een ander punt is dat omschrijvingen van begrippen in het woordenboek niet altijd overeenkomen met de omschrijvingen van deze begrippen in de vaktaal. Alleen de formulering van de begrippen zoals omschreven in de syllabus maatschappijwetenschappen vwo versie examen 2022[2] zijn geldig.

Andere hulpmiddelen

Naast het woordenboek Nederlands zijn er ook andere hulpmiddelen toegestaan, zij het dat die bij de beantwoording van de vragen van het examen maatschappijwetenschappen niet direct van belang zijn. Het gaat dan om schrijfmateriaal, tekenpotlood, blauw en rood kleurpotlood, liniaal, passer, geometrische driehoek, vlakgum en rekenmachine.

Voorbereiding op het examen met deze bundel

- Zorg ervoor dat je goed vertrouwd bent met de vereiste kennis en vaardigheden van het examenprogramma, zoals die beschreven staan in de syllabus maatschappijwetenschappen vwo voor het examen van 2022.
- Gebruik de Samengevat maatschappijwetenschappen. Daarin staat de leerstof systematisch geordend. Het biedt een overzichtelijke voorbereiding op het examen.
- Maak de oefenopgaven in deze bundel. Daarmee kun je nagaan of je de vragen correct kunt beantwoorden. Kijk ook goed naar de gegeven uitwerkingen.
- Maak de examens maatschappijwetenschappen (nieuwe examenprogramma) van 2017, 2018, 2019 en 2020[3]. Niet alleen heb je dan een beeld van hoe een examen er in zijn geheel uitziet, maar ook van wat de juiste antwoorden zijn die in het antwoordmodel beschreven staan. Goede antwoorden op de voor dat examen gestelde vragen geven een goede indicatie van je kennis en vaardigheden.
- Neem kennis van de berichtgeving van de media over maatschappelijke en politieke onderwerpen; lees – eventueel naast een regionale krant – regelmatig een landelijke kwaliteitskrant (bijvoorbeeld *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw*), en kijk regelmatig naar het *NOS Journaal* en/of *RTL 4 Nieuws* en/of luister regelmatig naar het *NOS Radio 1 Journaal*.
- Het examen is echter al een jaar voor de dag waarop het examen plaatsvindt, gemaakt. Dus het is niet nodig enkele weken voor het examen een nieuwsitem uit te spitten. Dat zal niet voorkomen in het examen.

[2] www.examenblad.nl.
[3] Kies hiervoor het pilotexamen op www.examenblad.nl.

© ThiemeMeulenhoff

Wat voor vragen kun je verwachten op het examen?

Verschillende typen vragen zijn mogelijk. Hieronder staat een aantal mogelijkheden.

- *vraag over voorgeschreven contexten*. Aan de hand van een bron (tekst, tabel, figuur of politieke prent) moet je je kennis/inzicht laten zien over een van de drie voorgeschreven contexten, voor vwo kan dat bijvoorbeeld machtsverhoudingen in de wereld zijn.
- *vraag over hoofd- en kernconcepten*. Je moet kennis/inzicht tonen over de hoofd- en kernconcepten.
- *vraag waarin hoofd- en kernconcepten toegepast moeten worden in een van de drie voorgeschreven contexten*. Een dergelijke vraag kan voorschrijven welk kernconcept je moet toepassen of je moet zelf een selectie maken uit de kernconcepten die bij een hoofdconcept horen. De toepassing van hoofd- en kernconcepten bij een voorgeschreven context (bijvoorbeeld machtsverhoudingen in de wereld) staat soms ook al in de syllabus beschreven.
- *vraag waarin hoofd- en kernconcepten toegepast moeten worden in een nieuwe context*. Een dergelijke vraag kan voorschrijven welk kernconcept je moet toepassen of je moet zelf een selectie maken uit de kernconcepten die bij een hoofdconcept aan bod komen. De toepassing van hoofd- en kernconcepten bij een nieuwe context staat niet beschreven in de syllabus en moet je zelf beredeneren.
- *vraag over onderzoek doen*. Het kan zijn dat je zelf een hypothese of vraagstelling moet bedenken, vanuit bijvoorbeeld een paradigma of een theorie. Het kan ook zijn dat je een gegeven onderzoek moet beoordelen: op afhankelijke en onafhankelijke variabele, op betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit.
- *redeneervraag*. Hierbij bouw je vanuit een paradigma, theorie of ideologie een redenering op, bijvoorbeeld om een probleem op te lossen, een voorspelling te doen of een conclusie te trekken.
- *argumentenvraag*. Er wordt een stelling gegeven. Je moet een argument vóór en/of een argument tegen geven. Soms moet je in de argumentatie nog aanvullende informatie gebruiken, bijvoorbeeld een specifiek kernconcept.
- *vraag over grafieken en tabellen*. Dat kan een vraag zijn waarbij je elementaire statistische informatie uit grafieken en tabellen moet kunnen interpreteren en hierover conclusies moet kunnen trekken ten aanzien van bijvoorbeeld hoofd- en kernconcepten.

Vraagformuleringen zoals je die kunt verwachten

- Leg uit dat/of/hoe/welke/waarom ...
- Geef een beschrijving van ...
- Geef een verklaring voor ...
- Beargumenteer of ... (je moet de argumenten voor een positie/stelling geven)
- Beredeneer dat/of/waarom ... (je moet de stappen van een redenering beschrijven)
- Maak een onderzoeksopzet ...
- Welke voorspelling ...
- Noem twee (andere) kenmerken ...
- Geef twee redenen voor ...

Bij de vragen staat een aanwijzing wat je moet gebruiken om de vraag te beantwoorden. Bijvoorbeeld:

- maak in je uitleg gebruik van het hoofdconcept binding en een kernconcept dat hierbij hoort;
- gebruik per reden een ander kernconcept van een willekeurig hoofdconcept;
- gebruik in je argument een voorbeeld uit tekst 3.

© ThiemeMeulenhoff

Tijdens het examen

Neem de tijd om de vraag goed te lezen! Kijk ook naar het aantal punten dat voor de vraag staat (1p; 2p; 3p; 4p). Het ligt voor de hand dat correcte antwoorden voor vragen waar je meer punten voor kunt halen, bijdragen aan een goed eindcijfer. Als je in tijdnood komt en niet meer alle resterende vragen kunt beantwoorden, kan een keuze voor een vraag waar meer dan één punt voor te behalen is, een goede zijn. Het aantal punten dat voor een vraag te behalen is, is ook een aanwijzing voor het aantal onderdelen dat een antwoord moet bevatten. Wordt er gevraagd naar twee kernconcepten, dan zijn er meestal twee punten te behalen voor ieder kernconcept één punt. Wordt er gevraagd naar één kernconcept, maar ook nog om een toelichting, dan valt er één punt te behalen voor het kernconcept maar een tweede punt voor de toelichting.

© ThiemeMeulenhoff

Examenprogramma

Hieronder staan de officiële (lees: wettelijke) exameneisen maatschappijwetenschappen per domein en een uitwerking daarvan. Het totaal geeft aan welke kennis en vaardigheden bij het centraal examen van 2022 worden verwacht.

Domein A: Vaardigheden

Subdomein A1: Informatievaardigheden

1 De kandidaat kan:
- benodigde informatie verwerven en selecteren uit digitale en niet-digitale bronnen;
- informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- de resultaten van een leeractiviteit beschrijven en presenteren.

Subdomein A2: Concept-contextbenadering

2 De kandidaat kan:
- denkvaardigheden toepassen op de hoofdconcepten vorming, verhouding, binding en verandering en de bijbehorende kernconcepten: socialisatie, acculturatie, identiteit, cultuur, politieke socialisatie ideologie, sociale (on)gelijkheid, macht, gezag, conflict, samenwerking, sociale cohesie, sociale institutie, politieke institutie, representatie, representativiteit, groepsvorming, institutionalisering, individualisering, rationalisering, democratisering, globalisering en staatsvorming.
- denkvaardigheden toepassen op contexten, daarbij gebruikmakend van hoofd- en kernconcepten. Het betreft zowel de in de domeinen beschreven contexten als andere contexten.
- verbanden leggen tussen en binnen de in de domeinen beschreven contexten met behulp van hoofd- en kernconcepten.
- verbanden leggen tussen en binnen andere contexten met behulp van hoofd- en kernconcepten.
- de sociaalwetenschappelijke paradigma's functionalisme-paradigma, conflict-paradigma, sociaalconstructivisme-paradigma en rationele actor-paradigma betreffende de hoofd- en kernconcepten onderscheiden en deze sociaalwetenschappelijke paradigma's herkennen in visies op maatschappelijke verschijnselen en ontwikkelingen.

Subdomein A3: Onderzoeksvaardigheden

3 De kandidaat kan:
- gegeven onderzoeksresultaten beoordelen op betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit;
- een eenvoudig onderzoek opzetten en uitvoeren over een concreet maatschappelijk verschijnsel;
- basiskennis over statistiek toepassen.

Domein B: Vorming (binnen een specifieke context)

Subdomein B1: Socialisatie

4 De kandidaat kan ontleden hoe cultuuroverdracht en cultuurverwerving door socialisatie plaatsvinden. Hij kan tevens verbanden tussen persoonlijke identiteit en collectieve identiteit beschrijven en culturen classificeren op basis van verschillende culturele dimensies.

© ThiemeMeulenhoff

Subdomein B2: Politieke socialisatie

5 De kandidaat kan beredeneren wanneer er in een gegeven situatie sprake is van politieke socialisatie. Hij kan tevens standpunten classificeren op basis van ideologieën en politieke dimensies.

Subdomein B3: Visies vanuit paradigma's op socialisatie en politieke socialisatie.

6 De kandidaat kan verschillende visies op socialisatie en politieke socialisatie vanuit drie sociaalwetenschappelijke paradigma's onderscheiden.

Subdomein B4: Socialisatie binnen een specifieke context

7 De kandidaat kan in hoofdlijnen maatschappelijke ontwikkelingen beschrijven die van invloed zijn op socialisatieprocessen in een specifieke context en op de rol van socialisatoren daarin. Hij kan tevens conclusies trekken over de veranderde socialisatieprocessen.

Subdomein B5: Overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen

8 De kandidaat kan weergeven op welke wijze de overheid invloed tracht uit te oefenen op het proces van (politieke) socialisatie. Hij kan tevens afleiden welke opvattingen aanhangers van politieke stromingen hebben over de rol van de overheid binnen een specifieke context.

Domein C: Verhouding (binnen een specifieke context)

Subdomein C1: Verhoudingen: nationaal en internationaal

9 De kandidaat kan vanuit wetenschappelijke paradigma's verklaringen geven voor sociale ongelijkheid tussen staten en binnen een staat. Tevens kan hij beschrijven wat gevolgen van sociale ongelijkheid zijn en kan hij weergeven met welke andere factoren sociale ongelijkheid samenhangt.

Subdomein C2: Macht en gezag

10 De kandidaat kan vanuit wetenschappelijke paradigma's hypothesen formuleren over verschillen in macht en gezag tussen staten en binnen een staat. Ook kan hij wetenschappelijke onderzoeksmethoden onderscheiden, waarmee onderzoekers actoren en hun machtsbronnen in kaart brengen.

Subdomein C3: Internationale conflicten en internationale samenwerking

11 De kandidaat kan vanuit wetenschappelijke paradigma's maatschappelijke en politieke conflicten en samenwerking benoemen, ontleden welke oorzaken eraan ten grondslag liggen op de verschillende niveaus en wat de gevolgen ervan zijn.

Subdomein C4: Machtsverhoudingen binnen een specifieke context

12 De kandidaat kan in hoofdlijnen aangeven hoe machtsverhoudingen veranderen, wat daarvan de gevolgen zijn en hoe ze kunnen leiden tot vormen van conflict en samenwerking.

Subdomein C5: Overheidsbeleid ten aanzien van het buitenland

13 De kandidaat kan weergeven wat de positie van Nederland is in het internationale krachtenveld en hoe de Nederlandse overheid hierop invloed tracht uit te oefenen.

© ThiemeMeulenhoff

Domein D: Binding (binnen een specifieke context)

Subdomein D1: Sociale cohesie: mate van binding

14 De kandidaat kan onderscheiden welke indicatoren van sociale cohesie wetenschappers vanuit verschillende paradigma's onderzoeken.

Subdomein D2: Politieke instituties en representatie/ representativiteit

15 De kandidaat kan bindingen in de samenleving illustreren aan de hand van politieke instituties en beschrijven wat het belang is van representativiteit/representatie voor een democratische rechtsstaat. Tevens kan de kandidaat uitleggen hoe representatie en representativiteit bijdragen aan politieke binding.

Subdomein D3: Voorbeeld binnen een specifieke context van effecten van ontwikkelingen op politieke bindingen in een samenleving

16 De kandidaat kan binnen een specifieke context beredeneren wat de effecten zijn van bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen op politieke bindingen in een samenleving.

Subdomein D4: Voorbeeld binnen een specifieke context van effecten van ontwikkelingen op affectieve bindingen in een samenleving

17 De kandidaat kan binnen een specifieke context beredeneren wat de effecten zijn van bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen op affectieve bindingen in een samenleving.

Subdomein D5: Overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen

18 De kandidaat kan overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen ten aanzien van een bindingsvraagstuk onderscheiden.

Domein E: Verandering (binnen een specifieke context)

Subdomein E1: Veranderingsprocessen rationalisering, individualisering en institutionalisering

19 De kandidaat kan beschrijven hoe rationalisering, individualisering en institutionalisering worden beschouwd als typerend voor de ontwikkeling van westerse samenlevingen van traditioneel naar modern.

Subdomein E2: Veranderingsprocessen staatsvorming, democratisering en globalisering

20 De kandidaat kan beschrijven hoe staatsvorming, democratisering en globalisering worden beschouwd als typerend voor de ontwikkeling van westerse samenlevingen van traditioneel naar modern.

Subdomein E3: Effecten van veranderingen binnen een specifieke context op andere maatschappelijke vraagstukken

21 De kandidaat kan uitleggen welke veranderingen zich hebben voorgedaan binnen een specifieke context en wat daarvan de effecten zijn op vraagstukken van identiteit, binding en ongelijkheid. Tevens kan hij maatschappelijke vraagstukken relateren aan drie paradoxen van modernisering.

Subdomein E4: Standpunten van aanhangers van politieke stromingen over vraagstukken die samenhangen met veranderingsprocessen

22 De kandidaat kan binnen een specifieke context onderscheiden welke standpunten aanhangers van de verschillende politieke stromingen innemen ten aanzien van veranderingsprocessen in een samenleving.

© ThiemeMeulenhoff

Vaardigheden bij maatschappijwetenschappen

Bij het vak maatschappijwetenschappen leer je niet alleen over de hoofd- en kernconcepten en over de contexten machtsverhoudingen in wereld, natievorming en de rol van de staat en de wording van de moderne westerse wereld. Je leert ook bepaalde vaardigheden aan.

In het vwo-examenprogramma worden drie subdomeinen onderscheiden waarin vaardigheden beschreven staan: informatievaardigheden (A1), concept contextbenadering (A2) en onderzoeksvaardigheden (A3) (zie onderdeel Examenprogramma in deze bundel). De vaardigheden die bij A1, A2 en A3 genoemd worden, moet je kunnen gebruiken op het centraal schriftelijk examen. Om je geheugen even op te frissen vind je hieronder een aantal nuttige tips en een korte uitleg over een aantal vaardigheden die je voor je centraal schriftelijk examen moet beheersen en moet kunnen toepassen.

Informatievaardigheden (A1)

Op het centraal schriftelijk examen krijg je bronnen waar je op basis van vakinhoudelijke kennis informatie of gegevens uit moet kunnen halen. Bronnen zijn krantenartikelen, cartoons maar ook tabellen en/of grafieken. In dit examenprogramma staan hoofd- en kernconcepten centraal. Daarom wordt ook gevraagd of je specifieke hoofd- en kernconcepten kunt herkennen in bronnen.
Ook over de bronnen zelf moet je een oordeel kunnen geven: of die betrouwbaar en representatief zijn door na te gaan waar de bron vandaan komt, wie de schrijver is, met welk doel de bron geschreven is, of het om feiten gaat of om een mening etc.

Concept-contextbenadering (A2)

Het vak maatschappijwetenschappen bestudeert de samenleving en de vele sociale en politieke verschijnselen die erin voorkomen. Om tot inzicht te komen in deze complexe materie is gekozen voor een kennisbasis met een beperkt kader aan hoofd- en kernconcepten.
Deze vier hoofdconcepten en 23 kernconcepten vormen de kern van de examenstof. Je moet het volgende kennen en kunnen:

- De letterlijke definitie van de hoofd- en kernconcepten (zie Bijlage 3 syllabus) kunnen noemen.
- In bepaalde definities komen meerdere elementen (onderdelen) voor. Ook die moet je kunnen onderscheiden en kunnen selecteren welke je moet noemen in een bepaald antwoord.
- Je moet weten welke kernconcepten bij welk hoofdconcept aan bod komen.
- Je moet in bronnen hoofd- en kernconcepten kunnen herkennen.
- Je moet verbanden kunnen leggen tussen kernconcepten, ook tussen kernconcepten die bij verschillende hoofdconcepten aan bod komen.
- Je moet de hoofd- en kernconcepten kunnen gebruiken bij de drie voorgeschreven contexten en bij andere nieuwe contexten.

Deze kennisbasis moet je in principe bij alle contexten (gebeurtenissen, maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen) kunnen gebruiken. Maar er zijn drie contexten verplicht voorgeschreven: machtsverhoudingen in de wereld (hoofdconcept verhouding), natievorming en de rol van de staat (hoofdconcept binding) en de wording van de moderne westerse samenleving (hoofdconcept verandering). Daarvan moet je het volgende kennen en kunnen:

- De subdomeinen die gaan over de voorgeschreven contexten.
- Je moet het hoofdconcept en de kernconcepten waaronder de context is gerangschikt, kunnen gebruiken om deze context te verhelderen.
- Daarnaast moet je ook andere hoofd- en kernconcepten kunnen gebruiken in deze context.
- En je moet aan de hand van hoofd- en kernconcepten verbanden kunnen leggen tussen de voorgeschreven contexten.

© ThiemeMeulenhoff

Paradigma's
Binnen de concept-contextbenadering horen ook de vaardigheden die te maken hebben met de sociaalwetenschappelijke paradigma's. Het maakt uit of je de maatschappelijke verschijnselen bekijkt vanuit het ene of het andere paradigma: bijvoorbeeld welke vragen je formuleert, wat je waarneemt, hoe je het verklaart, en welke accenten je legt. Zo kan eenzelfde verschijnsel op meerdere manieren geanalyseerd worden en verschillende uitkomsten laten zien. Bij maatschappijwetenschappen onderscheiden we vier sociaalwetenschappelijke paradigma's: functionalisme-paradigma, conflict-paradigma, sociaalconstructivisme-paradigma, rationele actor-paradigma. Deze moet je kennen en kunnen toepassen.

- Je moet de paradigma's betreffende de hoofd- en kernconcepten kunnen onderscheiden (hoe wordt er bijvoorbeeld vanuit de verschillende paradigma's naar macht gekeken, hoe naar conflict, naar socialisatie en naar verandering?).
- Je moet in een visie op maatschappelijke verschijnselen en ontwikkelingen een paradigma kunnen herkennen.
- Je moet vanuit de paradigma's redeneringen kunnen opzetten (bijvoorbeeld hoe verklaar je vanuit het functionalisme-paradigma het verschijnsel arbeidsmarktdiscriminatie, en hoe vanuit het rationele-actor paradigma?).
- Je moet vanuit de paradigma's oorzaak-gevolg verbanden kunnen formuleren.
- Je moet kunnen aangeven vanuit welk paradigma of ideologie wordt geredeneerd in de bron.
- Je moet vanuit een paradigma een hypothese kunnen formuleren.

Onderzoeksvaardigheden (A3)
Veel informatie over de maatschappij wordt verzameld door onderzoekers. Het is belangrijk om te weten wat voor onderzoek zij uitgevoerd hebben, hoe ze dat gedaan hebben en waarom op die manier. Daar worden soms vragen over gesteld in het examen.
De vraag of het onderzoek *betrouwbaar* is: dat wil zeggen dat bij herhaling van het onderzoek weer dezelfde meetresultaten gevonden worden.
De vraag of het onderzoek *valide* is: dat wil zeggen of het onderzoek meet wat de onderzoeker wil meten (waar de hypothese over gaat)**.**
De vraag of het onderzoek *representatief* is: dat wil zeggen dat de steekproef een dwarsdoorsnede is van de totale onderzoekspopulatie.
Verder kan gevraagd worden om een hypothese of een vraagstelling te formuleren, soms met aanvullende eis, bijvoorbeeld dat een bepaald kernconcept voorkomt in die vraagstelling of hypothese, of dat de hypothese vanuit een van de paradigma's wordt geformuleerd. Een vraagstelling is een onderzoeksvraag, een vertrekpunt bij een sociaalwetenschappelijk onderzoek.
Een voorbeeld:
Waarom is de gemiddelde leeftijd waarop jongeren het ouderlijk huis verlaten en zelfstandig gaan wonen tussen 2006 en 2016 gestegen van 23,6 naar 24,6 jaar?
Een hypothese is een veronderstelling over de werkelijkheid die getoetst kan worden. Na afloop van je onderzoek kun je zeggen of de hypothese juist was of niet. Afhankelijk van het paradigma dat je kiest, zal ook je hypothese anders zijn. Een vraag in het examen kan bijvoorbeeld zijn:
Formuleer op grond van de onderzoeksvraag een hypothese vanuit het rationale actor-paradigma.
Een juist antwoord bevat dan een goed geformuleerde hypothese die onderzocht kan worden en elementen van het rationele actor-paradigma bevat. Dit paradigma gaat ervan uit dat actoren een afweging maken tussen alternatieven en het alternatief kiezen dat de meest gunstige kosten-baten analyse heeft. Dit moet in de hypothese zichtbaar zijn. Een voorbeeld van een juist antwoord is dan:
Wanneer jongeren meer voor- dan nadelen ervaren door in het ouderlijk huis te blijven wonen, zullen zij ervoor kiezen thuis te blijven wonen.
In hypothesen moet je variabelen kunnen onderscheiden. In bovengenoemd voorbeeld zijn dat de variabele 'het meer voor- dan nadelen ervaren' en de variabele 'keuze om

© ThiemeMeulenhoff

thuis te blijven wonen'. Het worden 'variabelen' genoemd omdat ze in het onderzoek variëren: meer of minder voor- dan nadelen ervaren en kiezen om wel of niet thuis te blijven wonen.
De gevonden variabelen moet je kunnen onderscheiden in *onafhankelijke* en *afhankelijke variabelen.* Een *onafhankelijke variabele* wordt door de onderzoeker gekozen omdat hij vermoedt dat deze van invloed is op de afhankelijke variabele. Het vermoeden is dat de keuze om thuis te blijven wonen afhangt van de ervaring of het meer of minder voordeel oplevert dan nadeel. De keuze om thuis te blijven wonen is dus de afhankelijke variabele en de ervaring van de jongere dat het meer voor- dan nadelen oplevert in het ouderlijk huis te blijven wonen is dus de onafhankelijke variabele.
En als laatste kan gevraagd worden variabelen verder te *operationaliseren*. Dat wil zeggen 'meetbaar maken', zo concreet maken dat ze onderzocht kunnen worden. Dit doe je door indicatoren te formuleren. In genoemd voorbeeld is een indicator voor de onafhankelijke variabele: het aantal voordelen en nadelen dat door de jongere ervaren wordt.
Naast een *onafhankelijke* en *afhankelijke* variabele kan er ook sprake zijn van een *interveniërende* variabele. Dat is een variabele die er 'tussenkomt' en mogelijk meer als oorzaak gezien kan worden voor de keuze om thuis te blijven wonen. In genoemd voorbeeld zou het kunnen zijn dat er een tekort is aan betaalbare woningen voor jongeren. Het feit dat er helemaal geen alternatief is, is dan bepalender dan de afweging die de jongere maakt. Dat zou een interveniërende variabele kunnen zijn, maar dat moet onderzoek uitwijzen.
Door middel van onderzoek willen wetenschappers achterhalen of er een *correlatie* is tussen variabelen: dat wil zeggen ze willen weten of er een verband is tussen de variabelen. Dat verband is soms een specifiek oorzaak/gevolg verband. Dan is er sprake van *causaliteit*.
Bij Deel 1, staan bij Vaardigheden vragen die gaan over onderzoeksvaardigheden.

Denkvaardigheden
Belangrijk bij de voorbereiding op het centraal examen is dat je niet alleen weet **wat** je moet kennen maar ook **hoe** hierover vragen gesteld worden.
Het gaat bij de examens maatschappijwetenschappen maar in beperkte mate om het uit het hoofd leren van definities en andere kennis. Het hoofddoel van de concept-contextbenadering is dat je inzicht krijgt in de examenstof. Je leert het hoofdconcept verhouding en de daaronder gerangschikte kernconcepten aan de hand van de context machtsverhoudingen in de wereld. Maar op het examen krijg je vaak andere contexten die je nog niet eerder gezien hebt. Daar moet je dan ook jouw kennis en inzicht op kunnen toepassen. Bijvoorbeeld door zelf met verklaringen te komen op basis van aangeleverde bronnen of zelf verbanden te kunnen leggen.
In Deel 2a waar eerdere examens zijn te vinden van 2017-I, 2018-I en 2019-I, zal bij de uitwerking toegelicht worden waaraan je kunt zien wat voor type vraag gesteld is: meer gericht op het reproduceren van geleerde kennis of juist meer het testen van je inzicht over een nieuw onderwerp, waarbij je ook wel weer die kennis moet gebruiken zij het op een andere manier.

© ThiemeMeulenhoff

Hoe zou je het nu al doen op een examen? De oriëntatietoets geeft je een eerste indruk. De antwoorden vind je op mijn.examenbundel.nl.

Oriëntatietoets

Oriëntatietoets

Opgave 1 Nederlandse troepen in Afghanistan

Inleiding bij deze opgave
Afghanistan kent een bewogen geschiedenis. Na een periode van veel politieke onrust bezetten de Russen Afghanistan. Met deze invasie wilden de Russen economische, militaire en politieke invloed in Centraal-Azië behouden. Ook de VS wilden invloed in de regio en werkten de bezetting tegen door het steunen van de opstandelingen in Afghanistan, de Moedjahedien, wat strijders voor de islam betekent. In de jaren 80 trokken de Russen zich terug. Het land viel vervolgens ten prooi aan een reeks burgeroorlogen die veel verwoestingen met zich meebrachten. In deze politieke chaos kwamen in 1996 eerst de Moedjahedien aan de macht en vervolgens de Taliban, nadat ze zich van de Moedjahedien hadden afgesplitst. De Taliban is een groepering van religieuze extremisten die streven naar een streng islamitische staat. In korte tijd wisten ze vrijwel het hele land te veroveren,

In 2001 vielen de Verenigde Staten Afghanistan binnen, op zoek naar Osama bin Laden[1]. Bin Laden werd niet in Afghanistan gevonden, maar de Talibanregering werd afgezet. Er werd een overgangsregering aangewezen om het land te besturen. In 2004 werden de eerste vrije verkiezingen gehouden en werd ook een nieuwe grondwet opgesteld. Sindsdien is de wederopbouw moeizaam verlopen. De nieuwe Afghaanse regering, ondersteund door een NAVO-vredesmacht, bracht iets meer rust en stabiliteit. Hierdoor konden vanaf 2002 steeds meer vluchtelingen terugkeren naar Afghanistan.
In 2014 trok de internationale gemeenschap zich terug uit veel humanitaire en veiligheidsoperaties. Sindsdien worstelt Afghanistan met afnemende veiligheid en een krimpende economie. Geweld blijft het leven van miljoenen mensen ontregelen en de ontwikkeling van het land belemmeren.
In 2016 nam het Taliban-geweld in het hele land toe, met honderden doden en ruim 550.000 ontheemde burgers tot gevolg. In 2017 besloot de NAVO daarom weer meer troepen in te zetten. Ook Nederland participeert in deze NAVO-troepenmacht.

Gebruik de inleiding bij deze opgave voor het beantwoorden van vraag 1 t/m 5.

1 Leg uit waarom de politieke situatie in Afghanistan geanalyseerd kan worden als een verhoudingsvraagstuk en als een veranderingsvraagstuk. Gebruik in je uitleg:
- per hoofdconcept een passend kernconcept;
- per kernconcept een voorbeeld uit de tekst.

De belangrijkste afspraak van de NAVO is dat de bondgenoten zullen ingrijpen als één van de deelnemende landen bedreigd wordt. Afghanistan is geen lid van de NAVO.

2 Leg uit waarom er desondanks toch een NAVO-troepenmacht in Afghanistan aanwezig is.

3 Geef vanuit het functionalisme-paradigma een verklaring voor de beslissing van de NAVO in 2017 om weer meer troepen naar Afghanistan te sturen.

4 Leg uit hoe men vanuit het conflict-paradigma zal aankijken tegen de politieke situatie in Afghanistan. Maak in je uitleg gebruik van:
- het kernconcept conflict.
- van de twee stromingen/conflicttheorieën die binnen het conflict-paradigma onderscheiden worden, de van toepassing zijnde stroming/conflicttheorie.

---

[1] Osama Bin Laden, werd verantwoordelijk gehouden voor de aanslagen in New York op 11 september 2001 en werd daarom gezocht door de VS.

Afghanistan behoort tot de armste landen ter wereld. Afghanistan staat op plaats 167 (van de 189 landen), met een gemiddeld inkomen van $1957 per jaar per hoofd van de bevolking. Nederland staat op plaats 15. Er zijn twee groepen theorieën die een verklaring geven voor onderontwikkeling.

5 Geef een verklaring voor de onderontwikkeling van Afghanistan aan de hand van de afhankelijkheidstheorieën.

Lees tekst 1.

---

tekst 1

Fragmenten uit de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Eerste Kamer
In overeenstemming met artikel 100 van de Grondwet, en onder verwijzing naar de eerdere artikel-100 brieven ter zake, informeren wij u hierbij over het besluit van het kabinet de Nederlandse bijdrage aan de NAVO-missie *Resolute Support* te intensiveren met ongeveer 60 militairen, de bijdrage te verlengen tot en met 31 december 2021 en uw Kamer hierover voortgangsrapportages te sturen ten behoeve van een jaarlijks evaluatiemoment.

(...) Afghanistan anno 2018 is een land met vele gezichten. Zo zijn er steden waar sprake is van modernisering en waar Afghaanse mannen én vrouwen de ruimte krijgen zich te ontwikkelen. Hierdoor kunnen inmiddels bijna negen miljoen kinderen naar school en is de alfabetiseringsgraad verdrievoudigd sinds 2001. Tegelijkertijd blijft de veiligheidssituatie in Afghanistan zorgelijk en zijn er rurale gebieden waar ontwikkeling achterblijft. In deze gebieden breiden gewapende groeperingen zoals de Taliban hun invloed uit, hoewel hun groei sinds de tweede helft van 2017 afneemt door optreden van de Afghaanse regering ondersteund door de internationale gemeenschap. Ook bereiden terroristische groeperingen hier hun dodelijke (zelfmoord-)aanslagen voor, zoals de aanslag op 9 mei 2018 in Kaboel. De verdere opbouw van een stabiel Afghanistan met veilige steden en een veilig platteland blijft essentieel voor de Afghaanse bevolking. Voor Nederland staat de bestrijding van terrorisme en het wegnemen van de grondoorzaken van irreguliere migratie voorop. (...)

De Nederlandse aanwezigheid in Afghanistan dient de belangen van Afghanistan en van Nederland. Zonder de steun van partners zoals Nederland, is het aannemelijk dat de in Afghanistan geboekte vooruitgang verloren gaat. Het Afghaanse veiligheidsapparaat is op dit moment nog niet in staat volledig zelfstandig de veiligheid van het land te garanderen. Afghanistan kan opnieuw een vrijhaven worden voor internationaal terrorisme en een bron van grote instabiliteit in een al turbulente regio. (....) Veiligheid is een gedeelde opgave van de internationale gemeenschap. Nederland neemt daarbij in nauwe samenwerking met internationale partners zijn verantwoordelijkheid. Daarnaast geldt dat verbetering van de veiligheidssituatie in Afghanistan kan helpen bij het voorkomen van irreguliere migratie naar Europa. Zoals vastgelegd in de Nederlandse Grondwet vindt de Nederlandse inzet plaats in het kader van de bevordering van de internationale rechtsorde door bij te dragen aan de verzelfstandiging en verbetering van de Afghaanse veiligheidstroepen en instellingen. Met internationale partners hamert Nederland erop dat de uitkomst van het vredes- en verzoeningsproces moet zijn dat de mensenrechten van alle Afghaanse burgers, inclusief vrouwen en minderheden, worden beschermd. De mensenrechtensituatie in Afghanistan is namelijk zorgelijk, specifiek waar het gaat om het grote aantal burgerslachtoffers in het conflict, de positie van vrouwen en het gebrek aan toegang tot eerlijke rechtspraak. Nederland spreekt de Afghaanse overheid aan op mensenrechtenkwesties en verantwoordelijkheden, maar levert ook ondersteuning waar mogelijk. (...)

bron: www.rijksoverheid.nl, 15 juni 2018

Gebruik tekst 1 voor de beantwoording van onderstaande vragen.

6 Leg uit dat Afghanistan een fragiele staat genoemd kan worden. Maak in je uitleg gebruik van:
- de drie kenmerken van een fragiele staat (fundamenteel kenmerk en twee neveneffecten).
- per kenmerk een passend citaat uit tekst 1.

Nederland benadrukt in haar buitenlandbeleid regelmatig het belang van de mensenrechten en democratische waarden zoals politieke en economische zelfbeschikking. Het bevorderen van ideële waarden is in lijn met de verplichting die Nederland zichzelf in zijn grondwet heeft opgelegd. Toch is in de kamerbrief ook een meer rationele overweging in het belang van Nederland te herkennen.

7 Leg uit hoe in het Nederlandse beleid ten aanzien van Afghanistan ook het rationele actor-paradigma te herkennen is. Maak in je uitleg gebruik van een voorbeeld uit de tekst.

Het Nederlandse buitenlandbeleid wordt vaak gekenschetst als dat van de koopman en de dominee.

8
- Leg uit dat in tekst 1 de dominee te herkennen is.
- Leg uit dat ook de belangen van de koopman meegespeeld kunnen hebben bij de Nederlandse deelname aan de NAVO-missie.

De inzet van Nederland in Afghanistan kan niet worden losgezien van ontwikkelingssamenwerking. Nederland helpt landen die hun armoedeproblemen niet zelf kunnen oplossen. Bijvoorbeeld landen waar oorlog is geweest. Of landen met een zwak bestuur en grote etnische en politieke spanningen (fragiele staten). Deze landen zijn economisch onderontwikkeld. Afghanistan is een van die landen. Er zijn verschillende theorieën die onderontwikkeling verklaren: de evolutionistische theorieën en de afhankelijkheidstheorieën.

9 Leg aan de hand van tekst 1 uit dat de Nederlandse regering bij haar keuze om troepen in te zetten in Afghanistan, uitgaat van de evolutionistische theorieën.

Nederland heeft belang bij ingrijpen in Afghanistan omdat niet ingrijpen risico's met zich meebrengt. In de kamerbrief wordt genoemd het risico dat Afghanistan een vrijhaven wordt voor internationaal terrorisme wordt en irreguliere migratie. Om dit aan te kunnen pakken is internationale samenwerking nodig.

10 Leg uit welk kernconcept tegelijk de oorzaak voor het ontstaan van de genoemde risico's is als het gevolg van de gezamenlijke aanpak ervan?

11 Leg uit in welke fase van het systeemmodel de brief van de Minister aan de Eerste Kamer zit.

Opgave 2 Saamhorigheid in Nederland

Inleiding bij deze opgave
In Nederland groeit de aandacht voor de nationale identiteit, zowel in het publiek als politiek debat. Ook de 4 mei herdenking is in dit kader onderwerp van discussie. Bas Heijne, destijds nog columnist van de NRC, schrijft hierover in tekst 2.

tekst 2

Saamhorigheid

Nederlanders vinden herdenken steeds belangrijker, meldde *Trouw* op de voorpagina – opvallend, vond de krant, aangezien steeds minder mensen de oorlog hebben meegemaakt. Dus wat is de reden? Er volgde een rondje duiding. “We zijn bang. We willen het idee van ‘dat nooit weer’ met elkaar bevestigen, juist in deze tijd”, aldus oud-politicus Job Cohen, voorzitter van het Amsterdamse 4 en 5 mei comité. Volgens hem heeft het te maken met het oplopen van de internationale spanningen. Zoals de verkiezing van Trump, “die zorgen oproept of zijn land met hem nog wel in goede handen is”. En dan is er Poetin, zegt hij, die de Krim annexeerde.

Zou het?

Cohen: “Er zit misschien ook iets nationalistisch in, zo van: wij Nederlanders herdenken met elkaar.” Goed dat hij dat laatste er nog even aan toevoegt – want ik zag de afgelopen week nauwelijks bezorgdheid over de dreiging van de grote, boze wereld. Ik zag vooral hoe de aanhoudende Hollandse cultuurstrijd zich nu ook al meester maakte van het herdenken van de doden. Het ging op z’n Hollands over wie er herdacht mocht worden en wie juist niet, of nieuwe Nederlanders wel een avondje mochten discussiëren over hoe er in tijden van migratie herdacht zou kunnen worden.

Ik kreeg er een naargeestig gevoel van. Ging het in voorgaande jaren nog over de vloek van het dreigend relativisme – geen Duitse ambassadeur op de Dam, niet langs graven van gesneuvelde Duitsers lopen! – afgelopen week ging het vooral over van wie de herdenking eigenlijk was – er zijn geen Marokkaanse soldaten gesneuveld voor Nederland!

Er is behoefte aan saamhorigheid, zegt Cohen. Misschien, maar als die saamhorigheid zich uit in een benepen obsessie met wat de juiste manier van herdenken is, elkaar eindeloos langs de morele maatlat leggen, over wie ruim zeventig jaar na het einde van de oorlog alsnog goed en fout is – dan sla ik graag een jaartje saamhorigheid over.

“We zoeken op dit moment naar onze eigen identiteit. De dodenherdenking is daarmee verbonden.”, verklaarde Kim Putters, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau in *Trouw*. “In onze onderzoeken naar wat Nederlanders belangrijk vinden komt de Dodenherdenking altijd naar voren, samen met Koningsdag.”

Daar zit ’m de kneep, denk ik. Wanneer identiteit iets wordt dat voortdurend als bedreigd wordt gezien en dus beschermd moet worden, bestaat het gevaar dat het een gesloten circuit wordt, een vluchtheuvel voor de grote boze wereld.

In de documentaire-reeks *Onbehagen* zit een fragment van een opvallend interview met Pim Fortuyn (voor het eerst uitgezonden in 2012). Daarin stelt hij nationaal gevoel voor als een noodzakelijke bedding in tijden van globalisering, houvast in een complexe wereld. Dat betekende niet dat je die grote wereld kon ontkennen, integendeel, je kon die wereld met open vizier tegemoet treden, juist omdat je “vaste grond onder de voeten” had.

Juist de nadruk op identiteit, niet als stevig houvast in een complexe wereld, maar als uitdrukking van onvervreemdbare eigenheid, maakt het vrijwel onmogelijk om tegenstemmen te accepteren, de ander nog als een gelijke te zien. Bovendien is men voortdurend bang dat men zijn eigenheid verliest, dat de ander je iets afpakt. Omdat het een aanslag is op je gevoel van eigenwaarde, op je essentie.

‘Vrijheid’ is allang geen vrijblijvend, feestelijk cliché meer, een excuus voor relaxed een dagje meezingen en zuipen. Maak van 5 mei een dag van saamhorigheid – in het besef hoe verdomde moeilijk dat is geworden.

bron: nrc.nl, 5 mei 2018 (bewerkt en ingekort)

Gebruik regel 10 t/m 19 voor het beantwoorden van vraag 12 en 13.

Nederlanders vinden herdenken steeds belangrijker volgens dagblad Trouw. Job Cohen en Bas Heijne duiden dit gegeven op een andere manier.

12 Leg uit aan welk hoofdconcept je de duiding van Job Cohen kunt koppelen? Maak in je uitleg gebruik van een passend kernconcept bij dat hoofdconcept.

© ThiemeMeulenhoff

13 Leg uit aan welk hoofdconcept je de duiding van Bas Heijne kunt koppelen? Maak in je uitleg gebruik van een passend kernconcept bij dat hoofdconcept. *Kies een ander hoofdconcept dan bij vraag 12.*

In de eerste regel van de tekst schrijft Bas Heijne dat dagblad *Trouw* het opvallend vindt dat Nederlanders herdenken steeds belangrijker vinden, terwijl het aantal mensen dat de oorlog heeft meegemaakt afneemt. Er is dus geen verband tussen het al dan niet mee gemaakt hebben van de oorlog en het belangrijk vinden van de herdenking.

14 Leg uit vanuit welk sociaalwetenschappelijk paradigma je dit het best kunt verklaren? Maak in je uitleg gebruik van:

- een kenmerk van het gekozen paradigma.
- het kernconcept sociale institutie.
- een kenmerk van instituties in het algemeen.

Binnen het hoofdconcept verandering wordt ook gekeken naar de effecten op de andere hoofdconcepten. Bijvoorbeeld wat verandering voor invloed heeft op de vorming van mensen in de moderne samenleving. Dat de dodenherdenking is verbonden met de zoektocht naar onze identiteit, zoals Kim Putters van het SCP stelt, kan hiermee in verband worden gebracht.

15 Leg uit waarom de genoemde zoektocht naar onze identiteit samenhangt met verandering in de vorming van mensen in de moderne samenleving. Maak in je uitleg gebruik van de begrippen persoonlijke en collectieve identiteit.

In regel 33 en 34 wordt globalisering als een van de verklaringen gegeven voor de aandacht voor een nationale identiteit, nationaal bewustzijn.

16 Verklaar met een ander kernconcept bij het hoofdconcept verandering waarom de aandacht voor een nationale identiteit groeit.

Een nationale identiteit kan zorgen voor een houvast in een complexe wereld. Maar als het iets is dat voortdurend als bedreigd wordt gezien en dus beschermd moet worden, bestaat het gevaar dat het een gesloten circuit wordt, schrijft Heijne in regel 29 t/m 31. Dit heeft gevolgen voor de saamhorigheid op nationaal niveau.

17 Leg uit welk gevolg dit heeft voor saamhorigheid op nationaal niveau. Maak in je uitleg gebruik van het kernconcept groepsvorming.

De Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR) onderscheidt drie dimensies in identificatieprocessen.

18 Leg uit voor welke van de drie dimensies Heijne een gevaar schetst. Geef in je uitleg een passend citaat.

Gebruik figuur 1.

Toelichting op figuur 1

Figuur 1 laat zien hoeveel mensen 4 mei belangrijk en heel belangrijk vinden uitgedrukt in percentage van de Nederlandse bevolking

© ThiemeMeulenhoff

figuur 1
N=1063

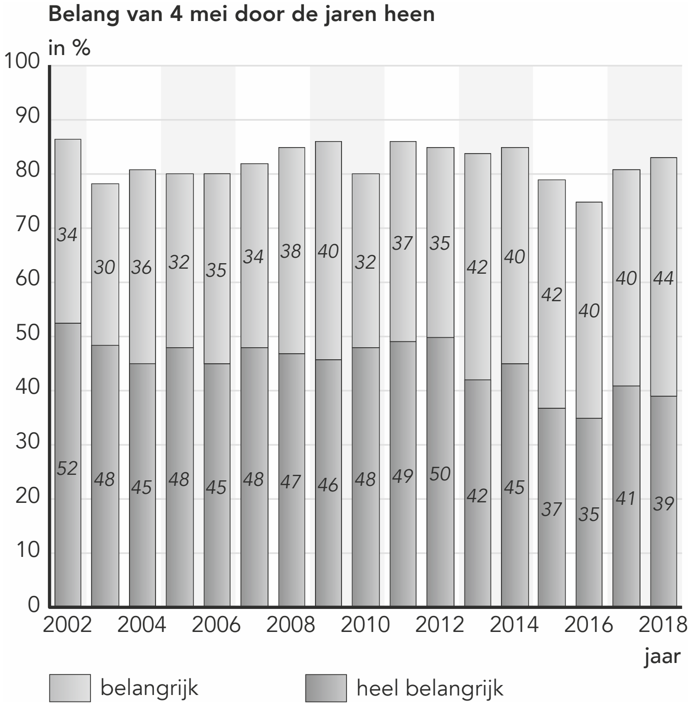

bron: https://www.4en5mei.nl/media/documenten/nationaalvrijheidsonderzoek2018.pdf

Gebruik figuur 1 voor vraag 19 t/m 21.

Nederlanders vinden dodenherdenking steeds belangrijker, meldde *Trouw* volgens Bas Heijne op de voorpagina.

19 Leg op grond van figuur 1 uit dat deze formulering om twee redenen misleidend is.

Inleiding bij vraag 20 en 21
De beleving, houding en het draagvlak ten aanzien van 4 en 5 mei zijn door onderzoeksbureau Kantar in kaart gebracht met een online enquête onder n=1.063 burgers van 13 jaar en ouder. Het veldwerk voor deze enquête is uitgevoerd in de periode van 23 maart tot en met 2 april. De respondenten voor dit onderzoek zijn a-select geworven door het onderzoeksbureau, dus niet via zelfaanmelding. Voor deelname aan het onderzoek zijn in totaal 1.550 respondenten benaderd. De respons lag op 69%. Ook zijn binnen deze steekproef niet- westerse allochtonen vertegenwoordigd (n=127). Om over de bevolking als geheel uitspraken te kunnen doen, is een herweging uitgevoerd op de kenmerken sekse, leeftijd, opleiding, grootte huishouden en regio.

20 Wat kun je op grond van de inleiding bij deze vraag concluderen over de representativiteit van het onderzoek? Leg je antwoord uit.

Gebruik de inleiding bij vraag 20 bij het beantwoorden van deze vraag.
De onderzoekers hebben een herweging uitgevoerd op een aantal kenmerken.

21 Leg met een voorbeeld uit wat dit betekent en om welk criterium van sociaalwetenschappelijk onderzoek het hier gaat. Gebruik in je uitleg de naam en betekenis van dit criterium.

Opgave 3 Gaan culturen steeds meer op elkaar lijken?

tekst 3

Gaan culturen steeds meer op elkaar lijken?
Globalisering maakt de wereld kleiner. En volgens een wijd verbreid idee worden culturen er eenvormiger door. Maar dat laatste klopt niet, zegt de Indiër Arjun Appadurai. Hij is de eerste antropoloog die zich heeft verdiept in de culturele dimensie van globalisering. Culturele globalisering – lees: verwestersing – lokt allerlei lokale reacties uit, zei Appadurai in een gesprek. Westerse invloeden worden niet passief ondergaan. Globalisering kan ook leiden tot heftige culturele reflexen. Als voorbeeld noemt Appadurai zijn geboortestad, Bombay. Het was lang de meest kosmopolitische stad van India. Een knooppunt van internationale handel en geldverkeer, een schakel tussen Oost en West. Een stad van minderheden ook: Gujarati, Tamils, Farsi en Arabieren; hindoes en moslims. Maar in de jaren negentig, toen India werd meegezogen in de maalstroom van globalisering, zorgde dat in Bombay juist voor een terugslag. De miljoenenstad werd een bolwerk van de uiterst rechts-nationalistische hindoepartij Shiva Sena. Die herdoopte hem in Mumbai en ontketende een gewelddadige etnische zuivering tegen Noord-Indiërs, Tamils en moslims.
Doordat India zich in de jaren negentig opende naar de wereldmarkt, riep dat de vraag op 'wat is er bijzonder aan ons'? Hindoe-nationalisme[2] is opgeleefd door de zorgen die Indiërs hebben over hun positie in een grotere wereld.

Jeans en fastfood
Toegegeven, zegt Appadurai, de invloed van het Westen op de rest van de wereld is groot. Culturele globalisering verloopt via migratie en (elektronische) media, grensoverschrijdende stromen van mensen en ideeën. En het is waar dat migranten meestal naar het Westen trekken, en dat westers cultuurgoed de wijde wereld in gaat. Het Engels heeft de slag om de positie van wereldtaal ruimschoots gewonnen.
Andere in het oog springende manifestaties van culturele mondialisering zijn moderne stedelijke architectuur, kleding (jeans), drank (whisky, wijn en cola), fastfood (McDonald's), populaire muziek, tv-series en films. Maar ook al is de aantrekkingskracht van het Westen groot, dat wil niet zeggen dat het 'Oosten' en het 'Zuiden' alles lijdzaam ondergaan, en zelf geen invloed hebben. Het kan ook zo zijn dat niet-westerse cultuuruitingen (films, muziek) hier aanslaan.
(…)
Een andere reden waarom globalisering niet leidt tot culturele homogenisering, is dat 'verwestersing' vaak alleen overname is van de vorm, en niet van de inhoud. De sociologen Kuipers en Kooijman hebben laten zien dat de Amerikaanse cultuur in Europa geen dwingende invloed van buitenaf is, die mensen passief ondergaan. Europeanen eigenen zich Amerikaanse cultuurelementen actief, maar selectief toe, en maken er iets van waarin ze zich herkennen. Iets dergelijks deed de Europese elite in de 17de eeuw met tabak uit Amerika, die daar een rituele en medicinale functie had en hier veranderde in een algemeen gebruikt genotmiddel. Een vergelijkbare toe-eigening voltrekt zich nu met westerse cultuurelementen in de niet-westerse wereld. (…)

Gedragscodes
Cultuur is meer dan ritueel, beeldtaal en toonladders. Het hart van een cultuur bestaat uit gedragscodes: omgangsvormen, denkbeelden over goed en kwaad, ideeën over de juiste inrichting van de samenleving. De hedendaagse westerse formule voor dit pakket is 'democratie en mensenrechten'. Sinds de jaren zeventig is het aantal democratieën in de wereld spectaculair toegenomen, maar rond 2000, een hoogtepunt in de globalisering, stokte deze groei. Rusland deed stappen terug en dat had invloed op zijn buren in de Kaukasus en Centraal-Azië. China heeft de laatste tijd de politieke hervormingen van de jaren negentig teruggedraaid, in weerwil van aanhoudende economische groei.

[2] Het hindoenationalisme is een nationalistische ideologie die India als een hindoeïstische natie ziet. Ze streeft ernaar om de erfenis van het hindoeïsme te bewaren. Dit uit zich soms in gewelddadig optreden tegen andere etnische groeperingen in India.

We zien steeds meer hindernissen voor verspreiding van westerse normen, zoals vrouwenrechten, vrijheid van meningsuiting, vrije toegang tot informatie. China blokkeert informatiestromen. Poetin beroept zich op het recht om af te wijken van het Westen waar het gaat om homorechten. Zijn dit achterhoedegevechten of is dit de voorhoede van een tegenbeweging? Appadurai zegt hierover: “Ik ben van mening dat de natiestaat nog maar één reden van bestaan heeft. En dat is de rol van curator[3] van een cultureel verschil, die zich politiek laat gelden met culturele argumenten. Iedereen moet immers meespelen op de wereldmarkt; dat gevecht ligt achter ons. Zelfs wetgeving en rechtspraak internationaliseren. De ruimte die is overgebleven voor de natiestaat is duiding van wat het betekent Chinees te zijn, Russisch te zijn. Veiligstellen van identiteit, daar gaat het nu om.”
(…)

Naar een artikel uit de NRC van 28 december 2013

India is – net als Nederland – een multiculturele samenleving. Eén van de fundamentele discussies in de multiculturele samenleving is die tussen cultureel universalisme en cultuurrelativisme.

22 Leg uit of het hindoe-nationalisme in India een uiting is van cultuuruniversalisme of van cultuurrelativisme.

23 Verklaar vanuit het sociaalconstructivisme-paradigma de opkomst van het hindoe-nationalisme als reactie op globalisering.

Lees regel 21 t/m 37.
De Indiase antropoloog Arjun Appadurai plaatst in de tekst kanttekeningen bij de wijdverbreide opvatting dat culturen steeds meer op elkaar gaan lijken. Hij stelt dat Westerse invloeden niet passief worden ondergaan en dat ‘verwestering’ vaak overname betekent van de vorm, niet van de inhoud.

24 Leg uit welke paradox van modernisering je herkent in regel 21 t/m 37. Geef in je uitleg bij beide kanten van de paradox een voorbeeld uit de tekst.

25 Leg uit dat Appadurai gezien kan worden als criticus van de ideologie van de modernisering. Licht je antwoord toe met een voorbeeld uit de tekst.

Lees regel 40 t/m 47.
Sinds 1970 is het aantal democratieën spectaculair toegenomen. Maar rond het jaar 2000 stokte deze groei en zetten landen als Rusland, de Kaukasus en Centraal Azië zelfs stappen terug.

26 Beredeneer waarom in landen als Rusland, de Kaukasus en Centraal Azië democratie niet vanzelfsprekend is en daarom ook weer teruggedraaid kan worden. Maak in je redenering gebruik van:
- het kernconcept ideologie.
- het kernconcept cultuur.
- een voorbeeld uit de tekst.

[3] beheerder

© ThiemeMeulenhoff

Lees regel 48 t/m 56.
Landen en culturen verschillen qua waarden, normen en opvattingen, bijvoorbeeld in de betekenis die religie heeft in een samenleving. Dit kan een verklaring zijn voor het feit dat de westerse normen niet makkelijk verspreid kunnen worden. Hofstede onderscheidt vijf dimensies, waarop je culturen van elkaar kunt onderscheiden.

27
- China blokkeert informatiestromen en gaat daarmee in tegen de westerse norm: vrije toegang tot informatie. Geef hiervoor een verklaring aan de hand van een passende dimensie uit het cultuurmodel van Hofstede.
- Poetin beroept zich op het recht om af te wijken van het Westen waar het gaat om homorechten. Geef hiervoor een verklaring aan de hand van een passende dimensie uit het cultuurmodel van Hofstede.

Let op: Gebruik in beide verklaringen een andere dimensie.

Globalisering is een beladen proces dat voor- en tegenstanders kent. Er zijn *hyperglobalisten* en *andersglobalisten* te herkennen in dit debat.

28 Maak een afweging welke van de twee in deze tekst meer hun gelijk kunnen vinden: hyperglobalisten of andersglobalisten. Maak in je afweging gebruik van:
- het standpunt van beide.
- een gegeven uit de tekst ter ondersteuning van jouw keuze.

© ThiemeMeulenhoff

Examenopgaven per onderwerp met hints om je op weg te helpen en uitleg bij de antwoorden. Ook handig bij de voorbereiding op je schoolexamens!

Deel 1 Oefenen op onderwerp

1 Vaardigheden

Opgave 1 Institutioneel vertrouwen in Nederland

Inleiding
Het CBS heeft van 2012 tot 2017 onderzoek gedaan naar het institutioneel vertrouwen in Nederland. Het institutioneel vertrouwen heeft betrekking op een aantal maatschappelijke en politieke instituten, instellingen en organisaties: rechters, politie, leger, banken, pers, kerken, Tweede Kamer en de Europese Unie. De netto steekproef per jaar is ca 7500 van 15 jaar of ouder. In de looptijd van 2012 tot 2017 hebben in totaal 45.695 personen deelgenomen.
Het onderzoek is uitgevoerd met een 'mixed-mode-design': steekproefpersonen wordt eerst in een brief gevraagd om via internet deel te nemen (CAWI- Computer Assisted Web Interviewing). Non-respondenten worden telefonisch opnieuw benaderd (CATI – Computer Assisted Telephone Interviewing). Is er geen telefoonnummer bekend, dan worden zij door een interviewer persoonlijk benaderd (CAPI-Computer Assisted Personal Interviewing).
Gebruik de inleiding bij het beantwoorden van de vragen.

1a Leg uit waarom het onderzoek is uitgevoerd met een mixed-mode-design, zoals beschreven in de inleiding. Maak in je uitleg gebruik van een van de eisen waaraan wetenschappelijk onderzoek moet voldoen.

De onderzoekers hebben vervolgens een correctie toegepast met een wegingsfactor. Deze is gebaseerd op de kenmerken geslacht, leeftijd, herkomst, burgerlijke staat, stedelijkheid, provincie, landsdeel, huishoudgrootte en inkomen.

1b Leg uit waarom de onderzoekers deze wegingsfactor hebben toegepast. Maak in je uitleg gebruik van een van de eisen aan wetenschappelijk onderzoek.

Institutioneel vertrouwen hangt samen met bindingen tussen mensen. Bindingen worden vanuit de sociaalwetenschappelijke paradigma's verschillend benaderd.

1c Formuleer vanuit de kijk van het sociaalconstructivisme-paradigma op bindingen een vraag waarmee je institutioneel vertrouwen operationaliseert. Leg vervolgens uit waarom deze vraag past bij het sociaalconstructivisme-paradigma.

Gebruik tabel 1.

tabel 1
Het institutioneel vertrouwen periode 2012-2017. De percentages geven aan hoeveel procent van de bevolking vertrouwen heeft in de genoemde instituten, instellingen en organisaties.

	Rechters	Politie	Leger	Banken	Pers	Kerken	2^e kamer	EU
Basis	52	63	55	37,4	28	32	28	31
Vmbo/mbo1	60	65	60	45	28	32	29	32
Mbo 2,3,4, havo, vwo	69	68	64	42	30	29	32	33
Hbo/wo bachelor	82	75	65	38	33	28	43	42
Hbo/wo master, doctor	86	79	66	31	41	30	52	53
gemiddeld	69,8	69,4	62,9	30	31,2	30,2	35,7	37,5

bron: CBS

© ThiemeMeulenhoff

1d Formuleer een hypothese die met de gegevens uit tabel 1 bevestigd wordt.

1e Leg uit welke conclusie je op grond van tabel 1 kunt trekken over de legitimiteit van de democratische rechtsstaat in de periode 2012-2017.

Opgave 2 De representatieve democratie

Bij deze opgave horen tabel 2, figuur 1 en 2.

tabel 2
Percentage dat gestemd heeft bij Tweede Kamerverkiezingen naar geslacht, opleiding en leeftijd. (bron = CBS december 2017)

	% gestemd Tweede Kamerverkiezingen 2012		% gestemd Tweede Kamerverkiezingen 2012
Geslacht:		**leeftijd:**	
man	79,7	18-24	70,7
vrouw	78,9	25-34	72,1
Opleiding:		35-44	76,6
Basis	64,9	45-54	79,5
VMBO	73	55-64	84,4
MBO, HAVO, VWO	78,4	65-74	86,4
HBO	89,5	75 en ouder	84,3
WO, doctor	89,3		

Gebruik tabel 2.
Uit tabel 2 blijkt dat het opkomstpercentage onder jongeren van 18-24 jaar het laagst is in vergelijking met andere leeftijdscohorten. Stel dat je als sociaalwetenschapper onderzoek doet naar mogelijke oorzaken van verschil in stemgedrag van jongeren tussen 18 en 24 jaar bij de Tweede Kamerverkiezingen. Je betrekt in je onderzoek de politieke socialisatie van deze jongeren. De onderzoeksvraag waar je van uitgaat is: welke samenhang is er tussen politieke socialisatie op school en het al dan niet gaan stemmen?

2a Beschrijf je onderzoeksopzet. Doe dit door:
- een hypothese te formuleren bij de gegeven onderzoeksvraag; gebruik in je formulering van de hypothese een element van het kernconcept politieke socialisatie;
- de onafhankelijke en de afhankelijke variabelen te benoemen;
- de variabelen uit de hypothese te operationaliseren;
- een beredeneerde keuze voor één van de onderzoeksmethoden te maken die gangbaar zijn in de maatschappijwetenschappen.

Gebruik tabel 2.
Er is een verschil naar opleidingsniveau in percentage dat is gaan stemmen in 2012

2b Geef een verklaring voor dit verschil aan de hand van de visie op politieke socialisatie vanuit het conflict-paradigma.

© ThiemeMeulenhoff

figuur 1 Politieke activiteiten naar opleiding

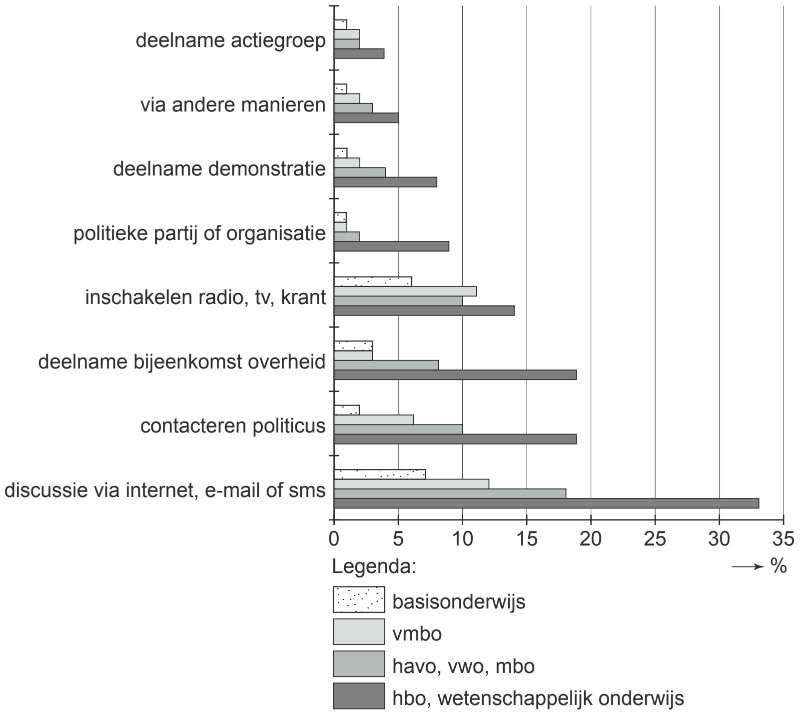

naar: De Nederlandse samenleving 2010, Centraal Bureau voor de Statistiek, november 2010

Toelichting op figuur 1
De horizontale as van figuur 1 geeft het percentage Nederlanders met de hoogst behaalde opleiding die hebben meegedaan aan politieke activiteiten. Bijvoorbeeld: van mensen met alleen basisonderwijs heeft 7 procent meegedaan aan discussie via internet, e-mail of sms om de politiek te beïnvloeden.

Bekijk figuur 1.

2c
- Formuleer een hypothese die getoetst wordt met onderzoeksgegevens zoals weergegeven in figuur
- Leg uit of deze hypothese in figuur weerlegd wordt of bevestigd.

© ThiemeMeulenhoff

figuur 2 Opkomst bij verkiezingen in procenten

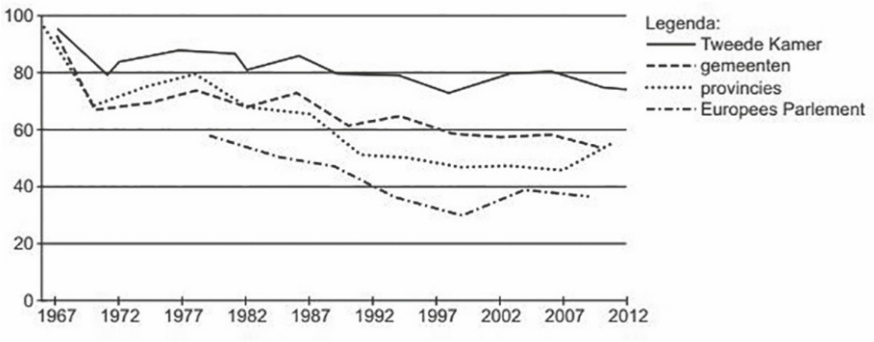

bron: De wankele democratie, 2014

Gebruik figuur 2.
Dreigt de Nederlandse democratie te bezwijken onder boosheid, cynisme en desinteresse? Allemaal doemverhalen, stellen drie politicologen in een nieuw boek, *De wankele democratie. Heeft de democratie haar beste tijd gehad?* Het Nederlandse democratische systeem schudt niet op haar grondvesten en de legitimiteitscrisis van het politieke systeem is dus een mythe, aldus de onderzoekers. Wel concluderen de onderzoekers dat de beslissing om al dan niet te gaan stemmen steeds meer afhankelijk geworden van een kosten-batenafweging.

2d – Met welk sociaalwetenschappelijk paradigma komt deze conclusie van de auteurs overeen?
– Geef met behulp van dit paradigma een verklaring voor het feit dat de opkomst bij de verkiezingen voor het Europees Parlement lager is dan de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen (zie figuur 2).

Opgave 3 Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving

Inleiding
Nederland verandert steeds meer van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving. Kort gezegd komt het erop neer dat burgers meer voor zichzelf en voor elkaar moeten zorgen en dat de overheid minder gaat doen.

Bij deze opgave horen tabel 3, 4 en 5 en figuur 3.

tabel 3 Achtergronden van participatie, bevolking van 18 jaar en ouder, 2012-2013; geschatte effecten[1)]

		informele hulp	vrijwilligers-werk	collectieve actie[2)]
1	vrouw in plaats van man	0,39***	-0,22*	-0,26**
2	18-34 jaar in plaats van 35-64 jaar	-0,88***	-0,40***	-0,40***
3	65 jaar in plaats van 35-64 jaar	-0,35*	-0,42**	-0,74***
4	laagopgeleid in plaats van middelbaar opgeleid	-0,29*	-0,63***	-0,51***
5	hoogopgeleid in plaats van middelbaar opgeleid	-0,06	0,38***	0,52***
6	laag in plaats van gemiddeld huishoudensinkomen	-0,25	0,09	0,21
7	hoog in plaats van gemiddeld huishoudensinkomen	0,16	0,05	0,15
8	gaat niet naar de kerk in plaats van soms	-0,10	-0,24*	-0,40***
9	gaat vaak naar de kerk in plaats van soms	0,41**	0,92***	0,29

noot 1 significantie: *** p < 0,001, ** p < 0,01, * p < 0,05
noot 2 Collectieve actie: heeft zich de afgelopen twee jaar samen met anderen wel eens ingespannen voor de buurt, een bepaalde groep in de gemeente of een kwestie van gemeentelijk of (inter) nationaal belang.

naar: SCP, december 2013

Toelichting op tabel 3
De geschatte effecten betreffen steeds een vergelijking tussen twee waarden van één variabele. Voorbeeld bij de variabele geslacht in rij 1: de positieve score (0,39***) van 'vrouw in plaats van man' bij informele hulp en de negatieve score (-0,22*) bij vrijwilligerswerk geeft aan dat vrouwen meer informele hulp geven dan mannen maar minder vrijwillergerswerk doen dan mannen. Significantie: de p-waarde geeft de kans aan dat het geschatte effect niet op toeval berust. De p-waarde laat zien hien hoe significant de effecten zijn: hoe kleiner deze waarden, hoe kleiner de kans dat de waarneming op toeval berust.

Gebruik tabel 3.
Tabel 3 laat zien wat achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd, opleiding en kerkgang zeggen over de kans dat iemand maatschappelijk participeert zoals informele hulp verlenen, vrijwilligerswerk doen en meedoen aan een collectieve actie.

3a – Formuleer een hypothese die getoetst wordt met de onderzoeksgegevens in rij 9 van tabel 3.
– Wat is de onafhankelijke variabele en wat is de afhankelijke variabele in deze hypothese?
– Leg uit of deze hypothese weerlegd wordt of bevestigd.

Gebruik tabel 3.
Rij 5 van tabel 3 laat het verband zien tussen opleiding en de mate van participatie.

3b Beargumenteer of je vast kan stellen dat er in rij 5 sprake is van een causaal verband.

tabel 4 Opvattingen over solidariteit, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013 (in procenten); n = 1.077

		zeer oneens	**oneens**	**neutraal**	**eens**	**zeer eens**	**ik weet het niet**
1	"Het wordt in Nederland steeds meer ieder voor zich."	0	6	11	49	33	1
2	"Nederlanders zijn nu minstens zo solidair met elkaar als 20 à 30 jaar geleden."	10	53	18	9	2	9
3	"De overheid is onmisbaar voor de solidariteit tussen sterken en zwakken."	1	10	21	44	20	3
4	"De overheid moet minder solidariteit in de samenleving organiseren en dat meer aan de mensen zelf overlaten."	7	40	33	12	3	5
5	"In het geval van financiële problemen zou ik liever geholpen worden door mensen uit de buurt dan door de gemeente."	5	33	37	16	4	5

bron: SCP, mei 2013

Gebruik tabel 4.
Tabel 4 geeft opvattingen weer van de gehele bevolking en van diverse categorieën mensen over vijf stellingen over solidariteit.
De stellingen over solidariteit hebben betrekking op verschillende maatschappelijke vraagstukken.

3c Leg uit welke stelling uit tabel 4 je in verband kunt brengen met een kernconcept van het hoofdconcept binding.

Gebruik tabel 4.

3d Leg uit welke stelling uit tabel 4 je in verband kunt brengen met een kernconcept van het hoofdconcept verandering.

© ThiemeMeulenhoff

tabel 5 Nettosteun voor stellingen over solidariteit, bevolking van 18 jaar en ouder (in procentpunten)

	stelling 1 meer ieder voor zich	stelling 2 minstens zo solidair	stelling 3 overheid onmisbaar	stelling 4 minder overheid	stelling 5 liever steun uit de buurt
allen	+76	-53	+52	-31	-18
geslacht					
man (50%)	+77	-52	+51	-28	-15
vrouw (50%)	+75	-54	+53	-34	-20
leeftijd					
18-34 (30%)	+70	-46	+48	-31	-13
35-54 (41%)	+77	-56	+52	-35	-18
55+ (30%)	+81	-55	+56	-25	-22
opleiding					
laagopgeleid (20%)	+85	-60	+35	-18	-8
middelbaar opgeleid (43%)	+80	-54	+49	-33	-12
hoogopgeleid (36%)	+67	-47	+65	-35	-30

naar: SCP, mei 2013

Toelichting op tabel 5
Tabel 5 verwijst naar de stellingen in tabel 4.
Het gaat om nettosteun van diverse categorieën voor de vijf stellingen die ook staan in tabel 4.
Vermeld zijn de verschillen tussen percentages voorstanders en tegenstanders van de stellingen. Dus +76 bij de categorie 'allen' bij de eerste stelling is de resultante van 82% die het eens (49%) en zeer eens (33%) is min 6% die het (zeer) oneens is met de stelling. Zie tabel 4.
De score van 'ik weet het niet' uit tabel 4 is in de berekening weggelaten.
Een positief getal betekent dat de instemming met de stelling groter is dan de afwijzing en een negatief getal betekent dat de afwijzing van de stelling groter is dan de instemming.

© ThiemeMeulenhoff

figuur 3 Institutioneel vertrouwen naar voltooide opleiding, 2010

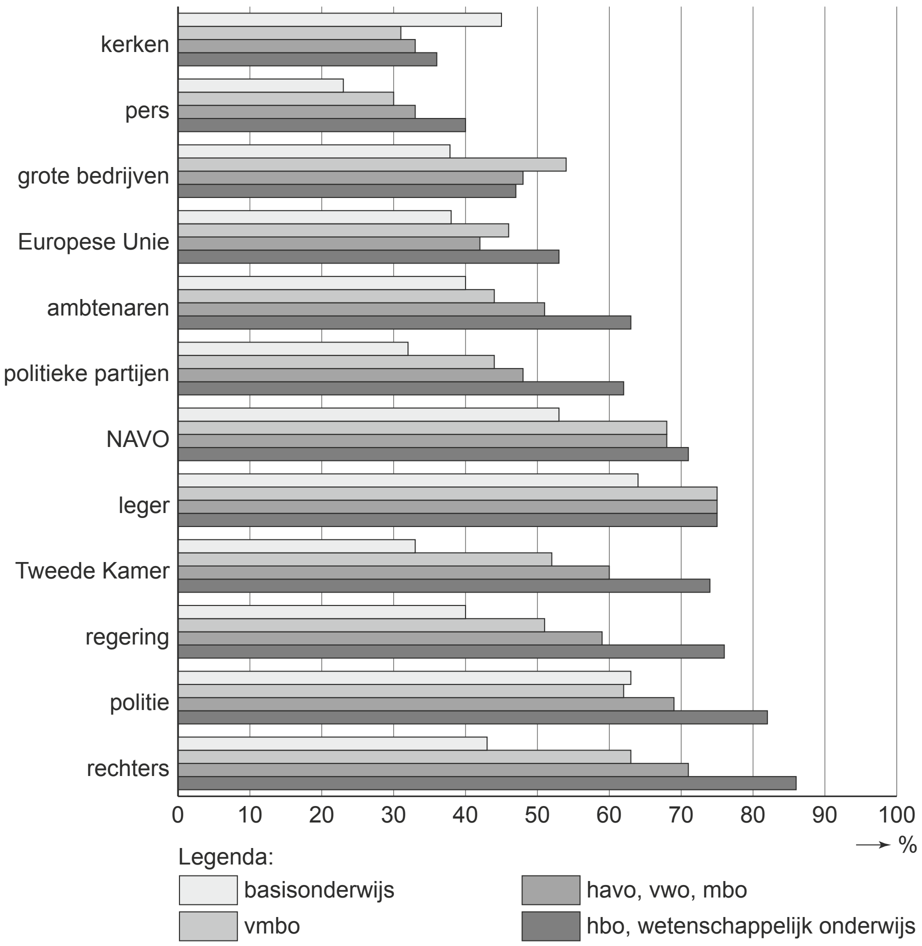

naar: CBS, 2010

Gebruik tabel 5 en figuur 3.

3e Welk verschil in opvatting is er tussen laag en hoogopgeleiden in tabel 5 over stelling 3 *De overheid is onmisbaar voor de solidariteit tussen sterken en zwakken*? Geef een verklaring voor dit verschil waarbij je gebruikmaakt van gegevens uit figuur 3.

Opgave 4 Arme en rijke landen

Inleiding

Waarom zijn sommige landen rijk en andere arm? Over dit vraagstuk zijn vele studies verschenen. Ter verklaring van deze verschillen worden bijvoorbeeld culturele, klimatologische of geografische oorzaken aangevoerd. In rapporten van de Verenigde Naties wordt aandacht gevraagd voor goed bestuur van een land op economisch en politiek gebied ter bevordering van economische groei. Twee Amerikaanse wetenschappers (Acemoglu en Robinson) publiceerden in 2012 in het boek *Why nations fail. The origin of power, prosperity and poverty* een theorie om de verschillen tussen rijke en arme landen te verklaren. Deze onderzoekers zien een grote rol voor zogenaamde inclusieve politieke en economische instituties. Onderstaande tekst is een deel van een bespreking van het boek *Why nations fail* door socioloog Nico Wilterdink.

Lees tekst 1.

tekst 1

Armoede en rijkdom verklaard

In talrijke rapporten van de Verenigde Naties en andere internationale organisaties was al geruime tijd gewezen op het belang van 'good governance' voor de economische ontwikkeling: een transparante, niet-corrupte overheid, die nauwe bindingen heeft met uiteenlopende bevolkingsgroepen en hun belangen dient in plaats van die van een zichzelf verrijkende politieke elite. In Why Nations Fail verheffen de econoom Daron Acemoglu en de politicoloog James A. Robinson deze beleidsaanbeveling voor arme landen tot de kern van een algemeen geldige, wereldomspannende en de hele mensheidsgeschiedenis bestrijkende theorie, die zij met talrijke voorbeelden toelichten en ondersteunen. Het is een theorie die de kracht van de eenvoud heeft. Voor de groei en bloei van een nationale economie zijn volgens de auteurs twee politieke voorwaarden essentieel: er is een stevig centraal gezag dat een effectief geweldsmonopolie binnen het territorium van de staat heeft gevestigd; en degenen die de staatsmacht uitoefenen, hebben sterke bindingen met en zijn in hoge mate afhankelijk van degenen over wie die macht wordt uitgeoefend. De politieke instituties zijn, met andere woorden, inclusief: ze maken het mogelijk dat grote delen van de bevolking met verschillende wensen en belangen aan de politieke besluitvorming deelnemen of ten minste de kans hebben daaraan deel te nemen, ze garanderen burgerrechten, waaronder het recht op eigendom, en dwingen regels af waar ook de regeerders aan gehouden zijn. Inclusieve politieke instituties vormen de grondslag van inclusieve economische instituties: een vrije- en tegelijk goed gereguleerde markteconomie die mensen uit alle lagen van de bevolking kansen biedt om door middel van doelgerichte inspanning, sparen en investeren, initiatief en innovatie hun positie te verbeteren. Zo komt er een economische dynamiek op gang waar uiteindelijk de hele bevolking van profiteert. De tegenpool wordt gevormd door twee politieke condities die elk voor zich of in combinatie garant staan voor economische stagnatie of achteruitgang: onvoldoende centraal gezag, het ontbreken van een statelijk geweldsmonopolie, en de monopolisering van de staatsmacht door een kleine groep die de rest van de bevolking buitensluit, onderwerpt en exploiteert. De politieke instituties zijn in dit geval extractief: ze stellen de regeerders in staat zich te verrijken ten koste van de bevolking. Extractieve politieke instituties liggen ten grondslag aan extractieve economische instituties (aldus de auteurs, het onderscheid tussen beide is niet geheel duidelijk) die een premie zetten op handhaving van de bestaande exploitatieve verhoudingen, geen prikkels verschaffen tot vernieuwing en zo economische stagnatie in de hand werken.

(...)

De ondergang van de Sovjet-Unie zien ze nadrukkelijk als een bevestiging van hun theorie (...).

bron: Nico Wilterdink, de Gids, nummer 1, 2014

Gebruik regel 1 t/m 20 van tekst 1.

4a – Formuleer een hypothese ter verklaring van de verschillen tussen rijke en arme landen die ontleend kan worden aan de theorie van Acemoglu en Robinson. Gebruik in je antwoord gegevens uit de regels 1 tot en met 20 van de tekst?
– Wat is de afhankelijke en wat is de onafhankelijke variabele in deze hypothese?

4b Leg uit of in de theorie van Acemoglu en Robinson sprake is van een causaal verband of correlatie. Gebruik in je uitleg gegevens uit de regels 1 tot en met 20 van de tekst.

Gebruik tekst 1.
Er zijn verschillende wetenschappelijke paradigma's om maatschappelijke ontwikkelingen te beschrijven en te verklaren: het functionalisme-paradigma, het conflict-paradigma, het sociaalconstructivisme-paradigma en het rationele actor-paradigma.
4c Leg uit welk wetenschappelijke paradigma het meest in de theorie van Acemoglu en Robinson te herkennen is.

Opgave 5 Sport in de samenleving

Inleiding
Sport en bewegen nemen in de Nederlandse samenleving een belangrijke plaats in. Mensen sporten zelf, zijn vrijwilliger voor een sportvereniging of zijn op een andere manier betrokken bij sport. Volgens het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport zijn sport en bewegen goed voor de lichamelijke en mentale gezondheid en voor het onderhouden van sociale contacten. Het beleid van het ministerie is erop gericht om meer mensen aan het sporten en het bewegen te krijgen.

Bestudeer tabel 6.

© ThiemeMeulenhoff

tabel 6 Totaaleffect van factoren die sportdeelname beïnvloeden, kinderen van 5-17 jaar (gestandaardiseerde coëfficiënten)[1)]; n = 2.202

	totaaleffect
financiële factoren	
arm huishouden	-0,05*
kenmerken van het gezin	
eenoudergezin	-0,07***
kenmerken van de ouders	
niet-westerse herkomst	-0,19***
opleidingsniveau	0,19***
geen betaald werk (ouder/beide ouders)	-0,05*
gezondheid	0,01
onvoldoende sociale participatie[2)]	-0,12***
materiële deprivatie[3)]	-0,15***
kenmerken van het kind	
sekse (1=meisje, 0= jongen)	-0,05*
leeftijd	-0,19***
kenmerken van de omgeving	
sociaaleconomische status woonwijk	-0,06**

noot 1 significantie: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$
noot 2 indicatoren die hier gehanteerd zijn: sport, uitstapjes naar bioscoop, dierentuin, op vakantie gaan, vrienden thuis op bezoek krijgen, etc.
noot 3 indicatoren die hier gehanteerd zijn: het hebben van basisgoederen, luxe goederen, geld om met activiteiten mee te doen

naar: SCP, 2010

Toelichting op tabel 6
Door het gebruik van gestandaardiseerde coëfficiënten kun je de effecten van verschillende variabelen met elkaar vergelijken, zelfs als die variabelen met verschillende schalen gemeten zijn.
Voorbeeld van interpretatie van totaaleffect $-0,19^{***}$ bij variabele leeftijd: de leeftijd van het kind heeft een negatief effect op sportdeelname:
oudere kinderen sporten minder dan jongere kinderen. Het verband tussen leeftijd en sportdeelname is statistisch significant.
Significantie: de p-waarde geeft de kans aan dat het geschatte effect niet op toeval berust. De p-waarde laat zien hoe significant de effecten zijn: hoe kleiner deze waarden hoe kleiner de kans dat de waarneming op toeval berust.

© ThiemeMeulenhoff

Gebruik tabel 6.

5a Sommige kinderen sporten minder dan andere kinderen. Leeftijd speelt een rol in sportdeelname van kinderen: oudere kinderen doen minder aan sport dan jongere kinderen (zie 'leeftijd' in tabel 6).
Noem twee andere factoren uit tabel 6 die de sportdeelname van kinderen het meest negatief beïnvloeden.
Leg van elk van deze twee factoren uit waarom deze de sportdeelname van kinderen negatief beïnvloedt. Gebruik in je uitleg voor elke factor een passend kernconcept.

Opgave 6 Onbewust racisme

Lees tekst 2.

tekst 2

Onvermoeibaar probeert de Amerikaanse activist Angela Davis mensen bewust te maken van structuren die gelijkheid in de weg staan, of het nu om racisme, kapitalisme of genderongelijkheid gaat. In Nederland is de discussie rondom Zwarte Piet volgens haar zo fel omdat in Nederland mensen nog steeds denken dat er daarbij sprake is van onschuld of een onschuldige houding, terwijl er geen onschuld is. Dat idee moet constant bevochten worden, blijkt uit alles wat ze zegt. In een interview zegt ze:
"In de Verenigde Staten is onbewust racisme nog steeds diep ingebed in de maatschappij. Mensen dachten dat er geen racisme meer was, niemand ziet zichzelf zo, maar het is belangrijk dat mensen ervan doordrongen blijven dat racisme overal sterk aanwezig is, in alle landen waar slavernij of kolonialisme deel uitmaken van de geschiedenis. Vooral in een land als Nederland, waar men er graag vanuit gaat dat er gelijkheid is, en dat er geen racisme is omdat Nederland zichzelf als tolerant land ziet. In Brazilië, een land met een totaal andere geschiedenis, had men lange tijd het zelfbeeld van een *racial democracy*, een maatschappij waar ras er niet toe deed. Daardoor leek het alsof er minder racisme in Brazilië was. Later is er veel kritiek op dat idee gekomen, net als in Nederland gebeurde. Dat zelfbeeld van tolerantie werd juist gebruikt om racisme onzichtbaar in stand te houden."

vrij naar: nrc.nl, 25 mei 2018

6a Leg uit welk wetenschappelijk paradigma je herkent in de visie van Angela Davis over onbewust racisme. Maak in je uitleg gebruik van een voorbeeld uit de tekst.

6b Formuleer met behulp van tekst 2 een hypothese vanuit het wetenschappelijke paradigma uit 6a die het voortbestaan van racisme verklaart.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 7 Op weg naar een nieuwe klassenmaatschappij?

Lees tekst 3.

tekst 3

Nederland terug naar de klassenmaatschappij?
Gelijke kansen is een illusie. De opleiding van ouders is cruciaal voor de schoolprestaties van kinderen. Zelfs zo bepalend dat er een nieuwe klassenmaatschappij dreigt te ontstaan. Daarvoor waarschuwen politicologen en sociologen.

Paul de Beer, bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam, heeft een bundel samengesteld met de titel: *Meritocratie, op weg naar een nieuwe klassensamenleving?*. Hij waarschuwt in dit boek voor de verschillen in kansen voor kinderen uit verschillende lagen van de bevolking. De onderwijsinspectie concludeerde eerder al dat de kansenongelijkheid toeneemt. Dit boek is daar een bevestiging van.

Glazen plafond
In een klassenmaatschappij leven mensen in gescheiden groepen die ontstaan door ongelijkheid in de economische positie. In zo'n maatschappij wordt de sociale klasse vaak overgedragen aan de volgende generatie.
"We hebben een periode achter de rug waarin ook begaafde arbeiderskinderen konden gaan studeren, maar dat proces begint af te zwakken."
Hoe kan dat? "Hoogopgeleide ouders stimuleren hun kinderen meer in het onderwijs en daarnaast zijn kinderen van zulke ouders ook vaak begaafder."

Prestaties versus afkomst
De Beer geeft aan dat in de huidige samenleving schoolprestaties belangrijk zijn voor je succes. "Dat is anders dan vroeger, toen je afkomst de doorslag gaf."
Er zijn verschillende manieren om ongelijkheid te bestrijden. "Het is belangrijk om in te zien welke kinderen al vroeg een achterstand oplopen, bijvoorbeeld omdat ze minder worden voorgelezen of minder in aanraking komen met cultuur." De bijzonder hoogleraar raadt in zijn voorstel aan om het onderwijsniveau minder bepalend te maken voor de kansen in onze samenleving.

vrij naar: BNR.nl 6 juni 2016

Politicologen en sociologen waarschuwen dat er een nieuwe klassensamenleving dreigt te ontstaan, waarbij mensen in gescheiden groepen leven door ongelijkheid in de economische positie. Door de kansenongelijkheid in het onderwijs is het voor bepaalde groepen lastiger om de economische positie te verbeteren.
Verschillende sociaalwetenschappelijke paradigma's duiden deze ontwikkeling in de samenleving op verschillende manieren.

7a Leg uit welke wetenschappelijke paradigma het ontstaan van een nieuwe klassenmaatschappij vooral als een bindingsvraagstuk zal zien. Gebruik in je antwoord een passend kernconcept.

7b Leg uit welk sociaalwetenschappelijke paradigma het ontstaan van een nieuwe klassenmaatschappij vooral als een verhoudingsvraagstuk zal zien. Gebruik in je antwoord een passend kernconcept.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 8 Voorbij de usual suspects: waarom participeren burgers niet?

Inleiding
In de moderne politiek heerst een vraag naar meer directe democratie en inspraak van burgers. Ondanks deze 'wens' valt op dat er vaak dezelfde mensen aanwezig zijn op 'inspraakmomenten'. De vraag is waarom participeren niet alle burgers gelijkwaardig, waardoor de representativiteit van de uitkomsten van deze evenementen verhoogt.

Bij deze opgave horen tekst 4 en tabel 7.

tekst 4

Onderzoeksrapporten geven telkens weer aan dat Nederlandse burgers zich vaak niet gehoord voelen door de politiek. In reactie daarop organiseren veel lokale/provinciale/nationale overheden bewonersavonden, G1000 bijeenkomsten, referenda en voorzien ze allerlei andere participatiekanalen. Om dan te merken dat ze weer dezelfde burgers zien als altijd – de usual suspects. Hoe kan dit? En *waarom* blijven de 'unusual suspects' thuis?

Het waarom is cruciaal
Er is best veel statistisch onderzoek gedaan naar politieke participatie. We weten dat vooral hogeropgeleide, oude, blanke mannen participeren. Dat zegt iets, maar daarmee weten we nog niet waarom die andere groepen meer geneigd zijn om thuis te blijven. En dat laatste is net cruciaal.
In een recente studie in het tijdschrift *European Journal of Political Research* onderzocht de Belgische onderzoeker Vincent Jacquet welke redenen de thuisblijvers gaven om thuis te blijven bij G1000-initiatieven.

Opzet van de studie: diepte-interviews
Willen we inzicht krijgen in de achterliggende redenen waarom mensen thuisblijven, zeker bij nieuwe en veeleisende vormen van participatie, dan is het zinvol om ook gebruik te maken van kwalitatief onderzoek. Dat is wat Jacquet deed in zijn studie. Hij interviewde een diverse groep van 34 thuisblijvers die hadden besloten om niet deel te nemen aan drie Belgische burgerfora (de nationale G1000; het *Climate Citizens Parliament* in de Provincie Luxemburg en de lokale G1000 in het Brusselse).
Nu kun je zeggen dat 'die gekke Belgen' niet representatief zijn voor de rest van de wereld. Dat is inderdaad mogelijk, en we zullen zo ingaan op de vraag of de bevindingen van Jacquet ook gelden voor Nederland.

Persoonlijke en politieke motieven
Op basis van zijn interviews onderscheid Jacquet twee soorten factoren (of 'motieven') om thuis te blijven: persoonlijke en politieke.

bron: stukroodvlees.nl, 29 november 2019

tabel 7 Overzicht van de zes soorten factoren

Persoonlijke factoren	Politieke factoren
• Voorkeur om weekend/avond *privé* te spenderen	• Gevoel dat men te weinig van het onderwerp/politiek *weet*
• Praktische overwegingen (geen tijd, al andere afspraken, lastig te bereiken, kinderopvang, …)	• Gevoel dat participatie *geen impact* heeft en dat het proces enkel voor de bühne is.
• Niet houden van grote groepen mensen of te *verlegen*	• Te weinig *vertrouwen* in politici in het algemeen

bron: Jacquet, V. (2017), Explaining non-participation in deliberative mini-publics. European Journal of Political Research, 56: 640-659. doi:10.1111/1475-6765.12195

8a Noteer de onderzoeksvraag die Jacquet heeft onderzocht. Geef in je onderzoeksvraag aan wat de afhankelijke variabele is.

Onderzoeksresultaten moeten voldoen aan kwaliteitseisen, zoals representativiteit. Deze kwaliteitseisen onderscheiden goede onderzoeken van slechte onderzoeken. Vincent Jacquet interviewde een groep van 34 'thuisblijvers' om meer inzicht te krijgen in het 'waarom' van thuisblijven.

8b Leg uit welke andere kwaliteitseis van wetenschappelijk onderzoek, dan representativiteit, moeilijk of niet haalbaar is door de onderzoeksmethode van Jacquet. Gebruik in je antwoord:
- de naam van deze kwaliteitseis;
- informatie uit tekst 4.

Tabel 7 is een van de conclusies van Jacquet naar aanleiding van zijn 34 interviews.

8c Maak op basis van tabel 7 een causaal model. Geef hierbij aan wat de onafhankelijke en afhankelijke variabelen zijn.

8d Beargumenteer of er sprake is van causaliteit of een correlatie in de conclusies van Jacquet.

8e Leg uit welk kernconcept van het hoofdconcept verandering past bij de eerste persoonlijke factor. Gebruik in je uitleg:
- de naam en omschrijving van het gekozen kernconcept;
- informatie uit tabel 7.

8f Leg uit met welk sociaalwetenschappelijk paradigma deze conclusies van de auteur overeenkomen? Gebruik in je uitleg:
- de naam en omschrijving van dit paradigma;
- informatie uit tabel 7 en/of tekst 4.

Opgave 9 Overeenkomsten en tegenstellingen in Nederland

Inleiding
Nederland lijkt steeds meer te polariseren. Het wij-zij-denken lijkt duidelijk te worden in verkiezingspeilingen, feestdagendiscussies en tussen de volksvertegenwoordigers. Het SCP-rapport *Denkend aan Nederland* zet enkele nuanceringen bij deze waarnemingen. Tekst 5 is het persbericht van de SCP over dit rapport. Tabel 8 is een van de tabellen uit dit rapport ter illustratie.

Bij deze opgave horen tekst 5 en tabel 8.

tekst 5

Ondanks scherpe tegenstellingen in het publieke debat zijn Nederlanders eensgezind over wat Nederland tot Nederland maakt
Dit blijkt uit *Denkend aan Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2019.* Een onderzoek naar wat Nederland voor de Nederlanders betekent.
Een groot deel van de Nederlanders geeft aan dat er een Nederlandse identiteit bestaat. Hierbij zijn vooral de Nederlandse taal, symbolen en tradities belangrijk. Er komen opvallend weinig verschillen tussen Nederlanders naar geslacht, leeftijd, opleiding en afkomst naar voren. We zijn het dus behoorlijk met elkaar eens over wat Nederland tot Nederland maakt. In situatie van debat zijn er Nederlanders die meer belang hechten aan symbolen en tradities en Nederlanders die burgerlijke vrijheden centraal stellen. Dat kan dan flink botsen. Vragen vernauwen zich dan vaak tot 'meer of minder EU' en 'voor of tegen Zwarte Piet'. Vrijheid geldt als grote gemene deler voor veel Nederlanders, maar de invulling verschilt in soms tegengestelde richtingen. Waar Nederlanders het wél over eens zijn, sneuvelt in de discussie en komt vaak niet aan bod.
Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) beschrijft in *Denkend aan Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2019* de Nederlandse identiteit vanuit het perspectief van de Nederlandse burger. Door middel van focusgroepen en interviews door het hele land en enquêtes is aan Nederlanders zélf gevraagd wat zij belangrijk vinden voor hun gevoel van verbondenheid met hun land. Niet eerder is onder Nederlandse burgers wetenschappelijk onderzoek gedaan naar wat zij verstaan onder de Nederlandse identiteit. Dit onderzoek draagt bij aan de inzichten in wat ons bindt en wat ons scheidt, door te analyseren en te beschrijven wat wij als Nederlanders delen en wat niet.

Nederland een gepolariseerd land?
We zijn het in de basis erg met elkaar eens. De meeste mensen voelen zowel verbinding via symbolen en tradities als met burgerlijke vrijheden. Maar soms ontstaan er situaties of discussies waarin mensen het gevoel hebben dat zij een keuze moeten maken. Dan kunnen spanningen ontstaan tussen mensen die zich net wat sterker verbonden voelen met Nederland op basis van symbolen en tradities (denk aan Koningsdag en Sinterklaas) en mensen die juist binding met Nederland ervaren op basis van burgerlijke vrijheden (zoals vrijheid van meningsuiting, recht tot demonstreren en vrijheid van godsdienst). Dit kan bijvoorbeeld botsen als er verschillend gedacht wordt over de invulling van de Nederlandse identiteit zoals bij de intocht van Sinterklaas. Versterkt door (sociale) media geeft dit – ondanks de grote mate van overeenstemming – een beeld van een gepolariseerd land waarin tegenstellingen overheersen.
Mensen die voornamelijk symbolen en tradities als verbindend zien, zijn geneigd te denken in termen van dé Nederlandse identiteit en vinden dat de overheid een verantwoordelijkheid heeft om die identiteit en onze tradities te borgen. Mensen die zich meer verbonden voelen via burgerlijke vrijheden vinden dat de overheid primair democratische vrijheden en de inclusiviteit van de rechtsstaat moet waarborgen.

bron: www.scp.nl, 26 juni 2019

tabel 8 Trots en chauvinisme[1]

	'symbolen en tradities'-profiel	'burgerlijke vrijheden'-profiel	indifferente profiel	N
Ik ben erg trots Nederlander te zijn.	9,7	0,3	– 9,9	3.819
Ik wil liever Nederlander zijn dan bij enig ander volk in de wereld horen.	5,6	−1,7	– 3,9	3.912
Over het algemeen gesproken is Nederland een beter land dan de meeste andere landen.	3,2	0,1	– 3,2	3.905

[1] Coëfficiënten verkregen middels bivariate tobit-regressies, waarin de verschillende profielen als afhankelijke variabele gebruikt zijn en de mate van instemming met de stelling als onafhankelijke variabele. De standaardfouten zijn geclusterd op provincieniveau. Alle scores hoger dan |1,5| zijn significant ($p < 0{,}05$).

Toelichting
Hoe hoger het getal, des te meer dit profiel het hiermee eens is.

bron: SCP, DAN'18

Het 'symbolen en tradities'-profiel hecht belang aan feesten zoals koningsdag; het 'burgerlijke vrijheden'-profiel typeert Nederlanderschap als vrijheid van meningsuiting; het indifferente profiel hecht weinig tot geen belang aan het Nederlanderschap. De meeste mensen hebben een gemengd profiel.

bron: Sjoerd Beugelsdijk, Juliette de Wit (2019), Symbolen en tradities, burgerlijke vrijheden, of niets van dat alles? Een individuele profielschets. Denkend aan Nederland, p. 21

In tekst 5 wordt beschreven dat veel onderzoeken alleen kijken naar de verschillen. Dit heeft onder andere te maken met het referentiekader van de wetenschapper. Wanneer veel wetenschappers ongeveer hetzelfde denken, noemen we dit een paradigma.

9a Leg uit of de onderzoekers meer gemeen hebben met het functionalisme-paradigma of met het conflict-paradigma op basis van tekst 5. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van beiden paradigma's;
- informatie uit tekst 5.

In tabel 8 wordt gebruikgemaakt van de notatie N. N is het aantal respondenten dat is meegenomen voor de gegevens van deze tabel.

9b Voor tabel 8 zijn meer dan 3.800 respondenten bevraagd. Leg uit of je hierdoor kunt stellen dat deze gegevens generaliseerbaar zijn.

In tekst 5 lees je dat er gebruik is gemaakt van interviews. Veelgehoorde kritiek op interviews is dat deze minder objectief zijn dan andere vormen van onderzoek.

9c Beargumenteer of jij deze kritiek voor het onderzoek van tabel 8 passend vindt. Gebruik in je antwoord:
- de omschrijving van de kwaliteitseis objectiviteit;
- informatie uit tabel 8.

9d In tabel 8 wordt het verband onderzocht tussen de profielen en de stellingen. Hierover zijn twee conclusies te trekken:
- de beantwoording op de stellingen vormen het profiel;
- de profielen veroorzaken de beantwoording van de stellingen.

Welke conclusie is juist? Leg uit waarom.

9e
- Noteer de hypothese, op basis van tekst 5, die is onderzocht door de onderzoekers.
- Bevestigt of weerlegt tabel 8 deze hypothese? Waaruit blijkt dit.

© ThiemeMeulenhoff

Hints bij hoofdstuk 1

Algemeen
- Als je een vraag rondom een concept echt niet kunt beantwoorden: probeer dan de definitie van het concept te herschrijven met informatie uit de vraag/bron.
- Als je een verklaring/evaluatie moet geven betreft dit vaak een causaal model. Teken dit model voordat je de vraag maakt en ga na of je antwoord moet gaan over de oorzaak (onafhankelijke variabele) of het gevolg (de afhankelijke variabele).
- Orden altijd eerst de informatie en kom dan pas tot de conclusie.

1a Probeer je voor te stellen wat dit doet met het aantal respondenten.

1c Het sociaalconstructivisme redeneert vanuit actoren die aan betekenisgeving doen.

2b Bij verklarende vragen is het belangrijk dat je een verband tussen variabelen uitlegt: Als dit …, dan …, want … .

2d Zie hint 2b. Probeer altijd een aspect/deel van de definitie/theorie en/of paradigma te verwerken in je verklaring.

3b Is het mogelijk voor sociale wetenschappers om variabelen te isoleren? Duidelijker gesteld: leren leidt tot een hoger cijfer. Is dit altijd het geval? Zijn er ook andere variabelen die hier invloed op hebben, ook al meten wij deze niet?

3e Welke instellingen/instituties in figuur 3 zijn onderdeel van de overheid in de ogen van de respondenten?
Tip: Welke instellingen zijn het meest zichtbaar in de samenleving? Waar hoor/zie/merk je het meest van?

4c Enkele kernwoorden die bij de paradigma's passen, per paradigma, zijn:
- functionalisme: stabiliteit, continuïteit, instituties/cultuur(/structuur);
- conflict-paradigma: strijd, discontinuïteit, onderdrukking, instituties/cultuur(/structuur);
- sociaal-constructivisme: actoren, betekenisgeving, communicatie;
- rationele-actor-paradigma: actoren, nutsmaximalisatie, doelgericht, belangen.

5a De p-waarde laat zien hoe significant de effecten zijn: hoe kleiner deze waarden, hoe kleiner de kans dat de waarneming op toeval berust.
Tip: schrijf de info op als een causaal model en zet een – of een + neer bij de afhankelijke variabele, zodat de verbanden overzichtelijk worden voor je.

9a Orden eerst de informatie en kom vervolgens tot een conclusie.

9c Bedenk dat de staalindustrie lang geleden is ontwikkeld. In wat voor soort gebied?

© ThiemeMeulenhoff

Uitwerkingen bij hoofdstuk 1

Opgave 1 Institutioneel vertrouwen in Nederland

1a Voorbeeld van een juist antwoord
Door de mixed-mode-design, zoals beschreven in de inleiding, wordt voldaan aan de eis van representativiteit. Omdat de respondenten gevraagd worden via internet deel te nemen, vallen de mensen die geen internet hebben af. De steekproef is dan geen dwarsdoorsnede meer van de totale onderzoekspopulatie en daarom niet representatief. Door mensen die niet gereageerd hebben telefonisch te benaderen of zelfs persoonlijk te benaderen heeft iedereen een even grote kans om in de steekproef te komen.

1b Voorbeeld van een juist antwoord
De onderzoekers hebben deze wegingsfactor toegepast om te voldoen aan het criterium van generaliseerbaarheid. Met deze wegingsfactor corrigeren ze de verschillen tussen de samenstelling van de steekproef en de totale bevolking op kenmerken die van invloed kunnen zijn op de onderzoeksresultaten. Hiermee vergroten ze de zekerheid dat de eigenschappen die in de steekproef zijn gevonden gelden voor de hele populatie.

1c Voorbeeld van een juist antwoord
Wilt u voor elk van de volgende instellingen aangeven hoeveel vertrouwen u hierin heeft? Kerken, leger, rechters, pers, politie, Tweede Kamer, banken en de Europese Unie. Veel, tamelijk veel, tamelijk weinig, geen.
Dit is een voorbeeld van een operationalisering vanuit het sociaalconstructivisme-paradigma. Binnen dit paradigma wordt niet alleen naar 'harde' indicatoren gekeken om de mate van binding vast te stellen, maar ook naar de subjectieve opvattingen en gevoelens van de betrokken actoren gekeken. Een vraag naar vertrouwen is hiervan een voorbeeld.

1d Voorbeeld van een juist antwoord
Naarmate het opleidingsniveau hoger (lager) is, is het institutioneel vertrouwen groter (kleiner).

1e Voorbeeld van een juist antwoord
Het vertrouwen in de rechters is redelijk hoog, 69,8% van de bevolking zegt vertrouwen te hebben. Voor legitimiteit van de democratische rechtsstaat is het van belang dat burgers het optreden van de rechterlijke macht als onafhankelijk ervaren en erop vertrouwen dat de overheid zich aan de wet houdt en rechtmatig handelt. Als dit vertrouwen in de rechterlijke macht afneemt gaat dat ten koste van de bindingen van de burgers met de democratische rechtsstaat. Op grond van tabel 1 kun je concluderen dat er sprake is van legitimiteit van de democratische rechtsstaat.

Opgave 2 De representatieve democratie

2a Voorbeeld van een juist antwoord
- (hypothese) Als jongeren van 18-24 jaar op school relevante politieke kennis hebben opgedaan (over de Tweede Kamerverkiezingen) dan gaan zij vaker stemmen dan jongeren die geen of weinig kennis hebben over politieke besluitvorming/over de Tweede Kamerverkiezingen.
- In deze hypothese is de onafhankelijke variabele de hoeveelheid relevante politieke kennis die de afhankelijke variabele beïnvloedt: het al dan niet gaan stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen.

- Operationaliseren van de variabele 'de hoeveelheid relevante politieke kennis' is bijvoorbeeld (indicator) 'het behaalde cijfer voor het vak maatschappijleer op de middelbare school' / 'de hoeveelheid lesuren of de hoeveelheid leerstof over politieke vorming die de jongere gehad heeft' / 'de score op een toets over politieke kennis'; de variabele 'al dan niet gaan stemmen' kan meetbaar gemaakt worden door te vragen of de jongere gestemd heeft bij de laatste Tweede Kamer verkiezingen.
- Om de hypothese te toetsen is een enquête een juiste onderzoeksmethode, omdat met een enquête grote aantallen respondenten in het onderzoek ondervraagd kunnen worden / omdat in een enquête veel van de genoemde indicatoren bevraagd kunnen worden / omdat in een enquête in principe de betrouwbaarheid van de resultaten hoog is.

2b Voorbeeld van een juist antwoord
Vanuit het conflict-paradigma wordt bij politieke socialisatie aandacht besteed aan de betekenis van de socialisatie voor ongelijke machtsverhoudingen. In de tabel zie je dat hoger opgeleiden vaker gaan stemmen dan lager opgeleiden. Hoger opgeleiden krijgen meer dan lager opgeleiden, in de politieke socialisatie, zowel door opvoeding als opleiding, houding en gedrag mee die politieke participatie bevorderen. Zij zullen daarom eerder stemmen, en hebben daarmee meer invloed op de politieke verhoudingen dan lager opgeleiden. Machtsongelijkheid wordt zo in stand gehouden.
Er is niet alleen een verschil naar opleidingsniveau in percentage dat is gaan stemmen, maar ook in deelname aan politieke activiteiten.

2c Voorbeeld van een juist antwoord
- Burgers met een lage opleiding doen minder mee aan politieke activiteiten dan burgers met een hoge opleiding. / Hoe lager burgers zijn opgeleid, hoe minder zij deelnemen aan politieke activiteiten.
- Deze hypothese wordt bevestigd. Voorbeeld van een juist gegeven uit de tabel die de hypothese bevestigt: de percentages van personen die hbo of wetenschappelijk onderwijs hebben gevolgd, zijn bij alle politieke activiteiten veel hoger dan de percentages van personen met alleen basisonderwijs of vmbo.

2d Voorbeeld van een juist antwoord
- het rationele actor-paradigma
- Stemmen op vertegenwoordigende lichamen is op te vatten als een kosten-batenafweging. Volgens het rationale actor-paradigma zijn de kiezers individuen die de kosten en baten die aan alternatieven zijn verbonden tegen elkaar afwegen. De kosten zijn de moeite die burgers doen om te gaan stemmen. Kiezers zien minder baten / weinig nut in het kiezen voor het Europees Parlement (EP) dan in het kiezen voor de Tweede Kamer. (Burgers hebben het idee dat ze met hun stem voor het EP minder invloed kunnen uitoefenen dan in het kiezen voor de Tweede Kamer, dus zullen ze eerder meedoen aan de Tweede Kamerverkiezingen dan aan de verkiezingen voor het EP.)

Opgave 3 Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving

3a Voorbeeld van een juist antwoord
- Hypothese: Mensen die vaak naar de kerk gaan, doen meer vrijwilligerswerk dan mensen die soms naar de kerk gaan. / Hoe vaker men naar de kerk gaat, hoe groter de kans dat men als vrijwilliger actief is
- Onafhankelijke variabele: vaak of soms naar de kerk gaan.
Afhankelijke variabele: de mate van vrijwilligerswerk.
- Deze hypothese wordt bevestigd. Het verband tussen vaak naar de kerk gaan en vrijwilligerswerk is sterk: er is een hoog coëfficiënt (hoge positieve score) van 0,92 met het hoogste significantieniveau van *** $p < 0{,}001$

3b Voorbeeld van een juist antwoord
Je kunt niet vaststellen dat er sprake is van een causaal verband:
- Hoogopgeleiden doen significant meer vrijwilligerswerk en doen significant meer mee aan collectieve actie dan middelbaar opgeleiden.
- Het is echter de vraag of opleiding de hoofdoorzaak is van de mate van participatie. Het is niet uit te sluiten dat er een derde variabele is die zowel opleiding als participatie beïnvloedt.

3c Voorbeeld van een juist antwoord
- Een meerderheid van de bevolking (63%) is het (zeer) oneens met stelling 2. De meerderheid denkt dus dat de solidariteit tussen mensen is afgenomen, wat kan wijzen op een vermindering van de sociale cohesie in Nederland.
- Dit betekent dat de mate en de kwaliteit van de bindingen die mensen met elkaar hebben volgens 63 procent van de bevolking verminderd zijn. / Veel mensen denken dat men zich in vergelijking met 20 à 30 jaar geleden minder verantwoordelijkheid voelt voor elkaars lot, in het bijzonder elkaars welzijn.

3d Voorbeeld van een juist antwoord
- Een meerderheid van de bevolking (82 procent) is het eens met stelling 1. Deze opvatting geeft een verandering in denken weer die beschreven kan worden met het kernconcept individualisering.
- Burgers in onze moderne samenleving denken dat mensen zich in toenemende mate vrij gaan voelen hun leven naar eigen inzicht vorm te geven.

of
- 63 procent van de bevolking is het (zeer) oneens met stelling 2. De meerderheid denkt dat de solidariteit tussen mensen sinds 20 à 30 jaar is afgenomen. Deze vermeende verandering in solidariteit is een illustratie van individualisering (kernconcept).
- De meerderheid van de bevolking denkt dat de laatste decennia het individu zich in toenemende mate vrij is gaan voelen zijn leven naar eigen inzicht vorm te geven.

3e Voorbeeld van een juist antwoord
- Bij stelling 3 'overheid onmisbaar' uit tabel 5 staat bij 'hoogopgeleid' een score van +65 en bij 'laagopgeleid' een score van +35. Hoogopgeleiden zijn meer dan laagopgeleiden van mening dat de overheid onmisbaar is voor de solidariteit tussen sterken en zwakken.
- In figuur 2 kun je zien dat circa 33 procent van mensen met alleen basisonderwijs vertrouwen heeft in de Tweede Kamer. Van de mensen met hbo, wetenschappelijk onderwijs heeft circa 74 procent vertrouwen in de Tweede Kamer. Het hoge percentage vertrouwen in de Tweede Kamer van hoogopgeleiden kan een verklaring zijn voor de bevinding uit tabel 5 dat hoogopgeleiden meer dan laagopgeleiden van mening zijn dat de overheid onmisbaar is voor de solidariteit tussen sterken en zwakken.

Opgave 4 Arme en rijke landen

4a Voorbeeld van een juist antwoord
- Hypothese: Landen met een stevig centraal gezag zijn rijker dan landen zonder een stevig centraal gezag (r. 9-10).
- De onafhankelijke variabele is het al dan niet aanwezig zijn van een stevig centraal gezag en de afhankelijke variabele is de rijkdom van een land.

4b Voorbeeld van een juist antwoord
Er is in de theorie van Acemoglu en Robinson sprake van een causaal verband, want het hebben van een stevig centraal gezag / effectief geweldsmonopolie / sterke binding tussen machthebbers en volk leidt onvermijdelijk tot groei en bloei van een nationale economie.

4c Voorbeeld van een juist antwoord
- Volgens aanhangers van functionalisme-paradigma zijn bindingen de kern voor elke gemeenschap, aangezien alle actoren in die samenleving (leden en instituties) bedoeld zijn om bij te dragen aan het voortbestaan van die samenleving.
- De onderzoekers stellen dat de inclusieve instituties van groot belang zijn voor het voortbestaan van de samenleving (in de richting van groei en stabiliteit). Inclusieve instituties zorgen voor binding in de samenleving. In de regels 20-29 schetst de auteur de tegenpool van het ontbreken van inclusieve instituties: economische stagnatie en wanorde.

Opgave 5 Sport in de samenleving

5a Voorbeeld van een juist antwoord
- Uit de tabel kun je afleiden dat de factor 'niet-westerse herkomst' van de ouders'
- en de factor 'materiële deprivatie' van de ouders het meest de sportdeelname van kinderen negatief beïnvloeden.
- Factor 'niet-westerse herkomst' van de ouders: De cultuur van ouders van niet-westerse herkomst kan een verklaring zijn voor de geringe sportdeelname van hun kinderen. Ouders van niet-westerse herkomst kunnen minder waarde hechten aan het belang van sport voor gezondheid en sociale ontwikkeling van hun kinderen dan meer westerse ouders
- Factor 'materiële deprivatie' van de ouders: Deze factor kan gezien worden als een indicator van sociale ongelijkheid. Kinderen van deze categorie ouders hebben door gebrek aan materiële goederen als geld minder kans op deelname aan hoog gewaarde zaken als deelname aan sport / lidmaatschap van een sportvereniging.

Opgave 6 Onbewust racisme

6a Voorbeeld van een juist antwoord
Volgens het sociaalconstructivisme paradigma bepaalt de definitie van de werkelijkheid het handelen van mensen. Omdat men in Nederland graag uitgaat van gelijkheid en Nederland ziet als een tolerant land, vindt men dat er geen racisme voorkomt in Nederland. Zwarte Piet wordt daarom door veel Nederlanders niet gezien als een uiting van racisme.

6b Voorbeeld van een juist antwoord
Zolang in Nederland het zelfbeeld van tolerantie heerst, wordt racisme in stand gehouden.

Opgave 7 Op weg naar een nieuwe klassenmaatschappij?

7a Voorbeeld van een juist antwoord
- het functionalisme-paradigma.
- Wetenschappers binnen het functionalisme-paradigma benadrukken het belang van de onderlinge verbondenheid en betrokkenheid als functies die bijdragen aan het voortbestaan van de samenleving. Vanuit deze benadering wordt het ontstaan van de nieuwe klassenmaatschappij vooral geanalyseerd voor wat betreft de gevolgen die deze nieuwe maatschappij heeft voor de sociale cohesie in de samenleving. Een scheiding tussen laag- en hoogopgeleiden vermindert de sociale cohesie.

7b Voorbeeld van een juist antwoord
- het conflict-paradigma
- Sociale ongelijkheid is voor aanhangers van het conflict-paradigma de kern van de samenleving. Deze ongelijkheid berust op machtsverschillen tussen mensen (op grond van bezit, inkomen, opleiding) die consequentie hebben voor de maatschappelijke positie. Door de kansenongelijkheid in het onderwijs hebben sommige groepen minder mogelijkheden om via hun prestaties hun maatschappelijke positie te verbeteren. Door de toename van de machtsverschillen tussen lager- en hogeropgeleiden krijgt deze sociale ongelijkheid het karakter van een nieuwe klassenmaatschappij.

Opgave 8 Voorbij de usual suspects: waarom participeren burgers niet?

8a Voorbeeld van een juist antwoord
Welke factoren verklaren het niet participeren/deelnemen van burgers tijdens G1000-initiatieven?
De afhankelijke variabele: de mate van participatie/aanwezigheid.

8b Voorbeeld van een antwoord
Betrouwbaarheid: het onderzoek van Jacquet is gebaseerd op 34 interviews. Het aantal respondenten is vrij klein, waardoor toeval mogelijk is.

8c Voorbeeld van een juist antwoord

Onafhankelijke variabelen →	Afhankelijke variabele
Opvattingen over privétijdbesteding	Aanwezigheid bij G1000-initiatieven
Mate van praktische belemmeringen	
Mate van sociale verlegenheid	
Kennisniveau	
Politieke cohesie/vertrouwen	

8d Voorbeeld van een juist antwoord
Jacquets conclusies zijn een voorbeeld van correlatie. Er is namelijk een verband tussen de variabelen, maar het gedrag, aanwezigheid bij G1000-initiatieven, kan ook een van de onafhankelijke variabelen veroorzaken.

8e Voorbeeld van een juist antwoord
De allereerste factor, voorkeur om avond/weekend privé te spenderen, past bij het kernconcept individualisering. Individualisering houdt in dat individuen, mogelijke deelnemers G1000-initiatieven, zelfstandig kunnen beslissen of zij hun avonden/weekenden invullen met een collectieve invulling (G1000-initiatieven) of zelfstandig te bepalen hoe je deze tijd invult.

8f Voorbeeld van een juist antwoord
Het paradigma dat past bij de conclusies van de auteur is: sociaal-constructivisme.
De auteur onderzoekt namelijk welke overwegingen mensen hebben om niet deel te nemen aan een G1000-initiatief. Deelnemers geven in interviews weer hoe zij de werkelijkheid interpreteren. Beoordelen mensen het gedrag van politici als vertrouwensvol of vinden zij hun eigen kennisniveau voldoende? Deze interpretaties komen voort uit denkbeelden/aannames die vervolgens de werkelijkheid construeren, het wel of niet deelnemen aan G1000-initiatieven.

Opgave 9 Overeenkomsten en tegenstellingen in Nederland

9a Voorbeeld van een juist antwoord
“We zijn het in de basis erg met elkaar eens”. Deze zin is typerend voor tekst 5, de auteurs lijken aan te geven dat Nederland niet zo gepolariseerd is als vaak verondersteld. Er is dus meer consensus dan conflict in de samenleving op het gebied van opvattingen. Het conflict-paradigma redeneert vanuit tegenstelling en stelt daaruit dat overeenstemming tussen groepen veelal afwezig is. Daartegenover denken functionalisten dat de samenleving een op consensus georiënteerd sociaal systeem is. Deze consensus is nodig voor de stabiliteit. In het gegeven citaat zien we terug dat er sprake is van consensus in Nederland volgens de onderzoekers. Daarom passen zij eerder bij het functionalisme-paradigma.

9b Voorbeeld van een juist antwoord
Generaliseerbaarheid houdt in dat de gegevens uit het onderzoek gelden voor de hele populatie (Nederland). Meer dan 3000 respondenten is een grote onderzoekgroep, waardoor je kunt aannemen dat de gegevens in enigermate ook gelden voor de gehele Nederlandse bevolking.

9c Voorbeeld van een juist antwoord
De kwaliteitseis betrouwbaarheid gaat over de mogelijkheid dat je uitkomsten berusten op toeval en willekeur. In figuur 1 is terug te zien dat er meer dan 3000 respondenten zijn. Het is redelijk aannemelijk dat toevalstreffers hierdoor door de massa respondenten wegvallen en de gegevens daardoor meer betrouwbaar zijn.

9d Voorbeeld van een juist antwoord
Stelling 1 is juist, aangezien in het toegevoegde bijschrift het volgende vermeld staat: “waarin de verschillende profielen als afhankelijke variabele gebruikt zijn en de mate van instemming met de stelling als onafhankelijke variabele”. Onafhankelijke variabelen vormen dus de afhankelijke variabele, ofwel de profielen.

9e Voorbeeld van een juist antwoord
Hypothese: de meeste Nederlanders zijn het met elkaar eens over de waarde van Nederland.
Deze hypothese lijkt door tabel 8 te worden weerlegd, aangezien één profiel, ‘symbolen en tradities’, het hiermee eens is, terwijl de andere twee profielen afwijkende opvattingen hierover hebben.

2 Vorming

Opgave 1 De nieuwe hipster van Istanbul is een vrome moslim

Inleiding
Tekst 1 gaat over GUMMIES EN MIPSTERZ. De auteur van tekst 1 zegt hierover het volgende: *'Gummies', worden ze in de Engelstalige wereld genoemd: globalurban muslim consumers. Het zijn moslims die de islam willen combineren met een moderne, stedelijke levensstijl. Voor de jongsten onder hen is de term 'mipsters' of zelfs 'mipsterz' bedacht: moslim hipsters. Ook wel bekend als Generatie M., volgens dagblad The Guardian in een analyse van het verschijnsel. Ook in Turkse steden, vooral Istanbul, winnen ze terrein."*

Lees tekst 1.

tekst 1

Steeds zichtbaarder in het straatbeeld van Istanbul: jonge, goedopgeleide conservatieve moslims die toch willen deelnemen aan het moderne leven van de grote stad.

Bij binnenkomst in Çikolata Kahve (C&K), een populair, smaakvol ontworpen koffiehuis in het Aziatische deel van Istanbul, valt meteen het bordje aan de muur op: 'Verboden de toekomst te voorspellen'. Het koffiedrab bestuderen om in de toekomst te kijken is verboden in de islam, zegt de 43-jarige manager Omar Faruk. "Het is een zware zonde. Alleen God kent de toekomst." Wie zich niet aan de huisregel houdt, kan een vriendelijke waarschuwing verwachten.
Het verbod te voorspellen is een publiekstrekker voor C&K, hier in het hart van de wijk Çengelköy. Driekwart van de klandizie bestaat uit jonge vrouwen en velen van hen beschouwen zich als conservatief. Als zij het bordje 'Verboden de toekomst te voorspellen' zien, weten ze: dit is een plek voor ons. Dat is precies zoals de 23-jarige Cansu Kaya het formuleert: "We liepen laatst toevallig langs en ik wist door dat bordje meteen dat ik me hier thuis kon voelen. Dat ze respect hebben voor mijn geloof." Ze zit aan een tafeltje te kletsen met haar vriendin, Iren Özdamar. Voor de 25-jarige architect is de religie minder belangrijk, een hoofddoek draagt ze niet. Özdamar komt hier vooral voor de 'lekkere dingen'. De superieure koffie-met-chocolade (en slagroom) is bekend tot ver buiten Istanbul. Kaya is als jeugdige rechter en draagster van een hoofddoek een typische representant van een mensensoort die steeds zichtbaarder is in het straatbeeld van Istanbul. Jonge, goedopgeleide conservatieve moslims die ondanks hun vroomheid toch willen deelnemen aan het moderne leven van de grote stad.
Waar in Istanbul doe je dat? Besiktas is een voor de hand liggende optie, het welvarende, mondaine stadsdeel op de Europese oever van de Bosporus. Of het iets zuidelijker gelegen Cihangir, de hipste wijk van Istanbul. Toevluchtsoord voor expats, kunstenaars en Turkse filmsterren. Liefhebbers van café latte en vegalunches hebben het hier voor het kiezen. Galeries, hipsterhoreca en bric-à-braczaakjes wisselen elkaar af. Je zou je in Le Marais in Parijs kunnen wanen, of het New Yorkse Soho. De conservatieven komen er liever niet. Het is niet hun wereld. Cafés schenken rijkelijk alcohol, op de tafels van restaurants wordt menig bord geflankeerd door een glas wijn. De kledingcodes zijn vrijzinnig. In de warme maanden laten jonge vrouwen menig lichaamsdeel onbedekt.
"Voor de conservatieven is Cihangir het domein van de anderen", zegt stadssocioloog Tuba Dogun. 'De anderen', dat is zoals conservatieven en seculieren in Turkije elkaar noemen: digerlesi. Het is de klassieke tweedeling in de Turkse samenleving. Westers georiënteerde seculieren enerzijds, de groep waaruit de vroegere kemalistische machthebbers voortkwamen. Anderzijds de behoudende moslims, grofweg de achterban van de AK-partij van president Recep Tayyip Erdogan. Çengelköy geldt als de tegenhanger van Cihangir, het toevluchtsoord voor expats en kunstenaars.

© ThiemeMeulenhoff

De jonge vrouwen uit die laatste groep eisen, veel meer dan hun moeders, hun plaats op in de publieke ruimte. "Voorheen ontmoetten de conservatieve vrouwen elkaar thuis", zegt Dogan. "Er bestonden voor hen geen openbare plaatsen." In AKP-wijken als Fatih, aan de Europese kant van de Bosporus, is het inmiddels heel normaal om gehoofddoekte vrouwen te zien, een terrasje pikkend in de zon, nergens een echtgenoot te bekennen. Maar in Çengelköy, aan de Aziatische kant, gaat de emancipatie van het conservatieve volksdeel nog een stapje verder.
Wie door Çengeloglu wandelt, de hoofdstraat van de wijk, waant zich welhaast in Cihangir. Alles hier straalt het eigentijdse grotestadsgevoel uit. Fel geel, blauw en rood geverfde gevels, sommige met stripachtige taferelen. Hippe koffiezaken met kleurige houten klapstoeltjes. Jonge professionals met laptop-en-latte doen er hun ding. Het vroegere vissersdorp met zijn historische yali's – houten villa's aan de waterkant – is echter een bij uitstek conservatieve wijk. Niet voor niets heeft president Erdogan op een heuvel boven Çengelköy een kolossaal paleis laten bouwen, zijn residentie in Istanbul.
"Het conservatieve Cihangir", noemt Dogan de buurt. Çengelköy is hip met een islamitisch sausje, zo stelde ze vast toen ze voor haar proefschrift over de wijk drie openbare gelegenheden – 'comfortzones voor vrouwen' – bestudeerde. En dat betekent net iets méér dan dat alle voedsel halal is en dat nergens alcohol wordt geschonken.
Het duidelijkst is dat te zien in koffie- en chocoladehuis C&K. Aan de muren hangen schilderijen met koranische verzen. Er is een plank met religieuze boeken. In het midden staat een marmeren zuil die rozenwater pompt, het symbool van de profeet. Er zijn wasruimtes voor het gebed. En: met creditcard kan niet worden betaald. "In onze religie is dat problematisch", zegt manager Faruk. "Maar wie de huisregel niet kent en geen geld bij zich heeft, hoeft niet te betalen."
Dogan verzamelde op sociale media commentaren op Çikolata Kahve. "Ik voel me zo veilig hier", zegt iemand. "Een toevluchtsoord." Een ander heeft in seculiere uitgaanswijken vaak het gevoel dat de bierdrinkers hem aankijken en denken: wat doe jij hier? "Ik heb geen problemen met hen, maar ik voel me niet prettig bij het idee dat zij misschien problemen hebben met mij." 'De anderen' reageren ook. "Ik voel me een buitenstaander hier", zegt er een. "Ze accepteren geen creditcards. Te gek voor woorden, voor zo'n beroemde tent vandaag de dag." Niet de gehele klandizie is overigens conservatief, zegt Faruk. "Er komt hier van alles." Het gemoedelijke, groene Çengelköy is in de hele metropool populair als plek om uit eten te gaan en te genieten van het uitzicht over de Bosporus. "Maar seculiere Turken zijn ten slotte ook moslims. Ook zij voelen van binnen de religie, op een manier die wellicht taboe is in hun omgeving."
Elders in de buurt is de islam minder zichtbaar aanwezig. Book Café – boekhandel annex coffeeshop – heeft een forse kast 'spiritueel', maar net zo goed wereldlijke auteurs als Hemingway, Marquez, Steinbeck, Dan Brown en Murakami. En o ja: *Elvis Religion – The Cult of the King* van Gregory L. Reece. Eigenaar Zübeyde Çaliskan (37) opende twee jaar geleden haar deuren. Toen de kinderen groot waren 'ontdekte ik mezelf'. Ze ging sociologie studeren, scheidde van haar echtgenoot en begon Book Café. Het interieur is licht, speels, modern. "Ik heb veel in Europa gereisd, ik zag andere stijlen", zegt ze. Religieuze bedoelingen heeft de gehoofddoekte Çaliskan niet met haar boekwinkel, zegt ze. "Ik ben conservatief, maar ik sta open voor iedereen. Er komen ook seculiere schrijvers signeren." Wel zorgt ze ervoor dat ook de conservatieve huisvrouwen uit de buurt zich op hun gemak voelen. Vooral voor hen heeft ze een ruim bemeten kinderhoek ingericht.
"Ik geloof niet in de tweedeling tussen seculieren en conservatieven", zegt Çaliskan. "Die is gecreëerd door de seculieren. Zij ontnamen ons onze vrijheid. We konden niet werken of studeren. Die vrijheid hebben we weer terug veroverd. Ik ben modern zonder de grenzen van de islam te overschrijden." Uit het hoekpand met een gele pui aan de overkant van de straat komen lyrische jazzklanken. Muziek is – meer nog dan koffie – de raison d'être van Hook Coffee, zo vertelt de 24-jarige Onur Selem, eigenaar van het koffiehuis en van een getrimde hipsterbaard. We horen de Turkse zangeres Ece Göksu, met Korhan Futaci op sax. Grote namen in Turkije. De muur is behangen met foto's van muzikanten als Mogollar, aartsvaders van de Anatolische rock, en de in 1999 overleden rocker Baris Manço. Een oude poster van Frank Sinatra. Zelf houdt Selem vooral van jazz en Turkse rap.

© ThiemeMeulenhoff

Hij was drie jaar geleden de eerste in Çengelköy, zegt hij, met een eigentijds café. Selem komt hiervandaan en het was altijd al zijn droom de jeugdige moderniteit naar de buurt te halen. "De transformatie van de straat begon met ons." Sindsdien rukt de gentrificatie zoals die zich eerder in Cihangir heeft voltrokken, ook op in Çengelköy. Zo ontstaat een waar walhalla voor gummies en mipsterz. "Elke dag gaat er wel iets nieuws open", zegt Selem met enige overdrijving. "Voor ons is dit niet vreemd", zegt boekhandelaar Çaliskan, met haar vinger wijzend naar de jazz die door het straatje zweeft. "Jonge mensen zien alles op sociale media. We luisteren naar Engelse muziek. We doen mee met de wereld, zonder te copypasten. Dit is óns Cihangir."

bron: www.volkskrant.nl, 12 november 2018

In tekst 1 staat het volgende: 'Driekwart van de klandizie bestaat uit jonge vrouwen en velen van hen beschouwen zich als conservatief'.

1a Welke vorm van identiteit komt naar voren in dit citaat? Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept identiteit;
- de naam en omschrijving van de gekozen identiteitsvorm.

Culturen delen we in op basis van de grootte van de groep. Dominante culturen zijn overheersend in een land en subculturen zijn kleinere groepen met een iets andere culturele identiteit.

1b Geef met één argument aan of de conservatieve groep in Turkije de dominante cultuur of subcultuur is.

1c Noteer twee functies van socialisatie die te herkennen zijn in tekst 1. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept socialisatie;
- de namen van de functies;
- informatie uit tekst 1 waarin de twee functies te herkennen zijn.

Stelling: In Turkije sluiten conservatieve en seculiere Turken elkaar uit.

1d Geef één argument voor en één argument tegen deze stelling op basis van tekst 1.

Tuba Dogun, stadssocioloog, doet onder andere onderzoek naar hoe wijken besproken worden op sociale media. Het meedoen aan discussies over wijken of het lezen van meningen van anderen kan mensen beïnvloeden in hun opvattingen.

1e Welk vorm van socialisatie brengt Tuba Dogun, indirect, in kaart?

In tekst 1 wordt beschreven hoe de Turkse samenleving in grofweg twee onderdelen is te verdelen. Sociologen maken in hun analyse vaak gebruik van reeds bestaande theorieën en paradigma's.

1f Geef voor het functionalisme en het conflict-paradigma aan wat – gezien vanuit dit paradigma – de meest waarschijnlijke uitkomst van de geschetste ontwikkeling is. Gebruik in je antwoord voor elk paradigma een kenmerk van dat paradigma.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 2 Islamfundamentalisme

Inleiding
In tekst 2 wordt gesproken over een boek van de socioloog Ruud Koopmans. Hierin onderbouwt hij zijn stelling dat islamitische landen achterlopen t.o.v. westerse landen.

Bij deze opgave horen tekst 2 en 3 en figuur 1.

tekst 2

1 *Socioloog Ruud Koopmans schreef een nieuw, ambitieus boek over de islam. Hij stelt dat het fundamentalisme een van de antwoorden is op de opgelopen achterstand van de islamitische wereld op het Westen.*

2 Vergeleken met zijn eerdere boeken is Koopmans' nieuwe boek, *Het vervallen huis van de islam*, extreem ambitieus. Schreef hij voorheen vooral over Europa en dus over de moslims in Europa, dit boek gaat over de islamitische wereld als geheel. Hij plaatst zich daarmee in de traditie van de Duitse socioloog Max Weber (1864-1920), die ook de wereldgeschiedenis vanuit sociologisch perspectief analyseerde en daarbij religie een voorname rol toekende. In zijn *Protestantse Ethiek en de Geest van het Kapitalisme* legde Weber eveneens een relatie tussen religie en (het ontbreken van) maatschappelijke vooruitgang. 'De belangrijkste reden [...] waarom de islamitische wereld in de afgelopen vijftig jaar op alle fronten stagneerde en in sommige gevallen zelfs in barbarij terugviel, is de opkomst van het islamitische religieuze fundamentalisme.'

3 Koopmans schetst eerst – in grote lijnen en met veel data – de ontwikkeling van de moderne tijd en laat bijvoorbeeld zien dat de slavernij in de westerse koloniën in de 19de eeuw werd afgeschaft, maar in de islamitische wereld veel later. In Saoedi-Arabië zelfs pas in 1961. Achtereenvolgens behandelt hij de stand van de democratie in de islamitische en niet-islamitische wereld, de mensenrechten, politiek en religieus geweld en economische vooruitgang. Islamitische landen scoren op alle indicatoren slechter dan niet-islamitische landen. Hij geeft ook een treffend voorbeeld door Mauritius met de Maldiven te vergelijken, een eiland en een eilandengroep die sterk op elkaar lijken – ook qua welvaartsniveau – maar juist niet op het gebied van de godsdienst. De islamitische Maldiven scoren op het gebied van democratie en mensenrechten lager dan Mauritius.(…)

4 Koopmans maakt een scherp onderscheid tussen de islam en het islamitische fundamentalisme. Hij laat zien dat niet de islam het probleem is maar het islamitisch fundamentalisme. Maar hij laat ook zien dat een (groot) deel van de moslims sympathiseert met de waarden die het fundamentalisme uitdraagt. Een van zijn tabellen toont de resultaten van een internationale enquête waarin aan de respondenten twee stellingen werden voorgelegd. De eerste is: wanneer religie en wetenschap botsen, heeft de religie altijd gelijk; de tweede: de enige aanvaardbare religie is mijn religie.

5 In Pakistan, Algerije, Tunesië en Irak is meer dan tachtig procent van de bevolking het met beide stellingen eens. In Marokko is bijna negentig procent het met de eerste stelling eens en bijna zeventig met de tweede. In Turkije is omstreeks zeventig procent het met beide stellingen eens. Kijken we naar de westerse landen, dan blijkt bijna veertig procent in de VS het eens te zijn met de eerste stelling en ruim vijftien procent met de tweede. In Duitsland is dit respectievelijk tien en dertig procent. Zweden en Nederland zijn het minst fundamentalistisch: zo'n vijf procent is het in beide landen eens met de eerste stelling en tien (Nederland) respectievelijk vijf (Zweden) met de tweede.

bron: www.nrc.nl, 8 maart 2019

2a Leg uit welk paradigma in het boek van Ruud Koopmans te herkennen is. Gebruik in je antwoord:
- kenmerken van het gekozen paradigma;
- informatie uit tekst 2 over ieder kenmerk;
- noem in je antwoord de naam van het gekozen paradigma.

© ThiemeMeulenhoff

In het onderzoek naar islamfundamentalisme vergelijkt Koopmans deze cultuur met de democratische cultuur. Een van de factoren die Koopmans (indirect) heeft meegenomen is de machtafstand (dimensie van Hofstede).

2b Gaat Koopmans uit van een grote of kleine machtsafstand binnen het islamfundamentalisme? Licht je antwoord toe.

2c In alinea 4 en 5 wordt één onderdeel van het onderzoek van Koopmans besproken. Leg uit hoe hij de betrouwbaarheid van de resultaten heeft geregeld.

2d Onderzoekt Koopmans de religie Islam als groep of als institutie? Gebruik in je antwoord:
kenmerken van de begrippen groep en institutie;
informatie uit tekst 2.

2e Stelling: culturen zijn altijd relatief. Bevestigt of ontkracht het onderzoek van Koopmans deze stelling? Licht je antwoord toe.

tekst 3

Na het verdringen van een oude alleenheerser aan de macht in 2011, begon Tunesië aan een democratische transitie. Burgers genieten ongekende politieke rechten en burgerlijke vrijheden, maar de huidige politieke status van het land is gemengd. De invloed van de endemische corruptie, de economische uitdagingen, de bedreigingen voor de veiligheid en de voortdurende onopgeloste problemen in verband met de gelijkheid van mannen en vrouwen en het overgang van het justitieproces blijven obstakels voor een volledige consolidatie van de democratie.

(...)

Zijn individuen vrij om hun geloof of niet-geloof in het openbaar en privé te beoefenen en uit te drukken?
De grondwet roept op tot vrijheid van geloof en geweten voor alle religies, evenals voor de niet-religieuze, en verbiedt campagnes tegen afvalligheid en het aanzetten tot haat en geweld op religieuze gronden. Godslastering blijft echter illegaal en de politie kan deze aanvoeren als voorwendsel voor arrestaties. De islam is de enige religie van de staat. Islamitisch onderwijs blijft een verplicht onderdeel van het onderwijsprogramma op openbare scholen.
Tijdens de Ramadan, in mei en juni 2018, protesteerden niet-moslims in Tunis tegen de sluiting van cafés en restaurants. Hoewel het niet illegaal is om overdag van de Ramadan te eten, sluiten veel restaurants omdat de meerderheid van de bevolking deelneemt aan de naleving ervan. Bekeerlingen tot het christendom ervaren vaak pesterijen en discriminatie.

figuur 1

vertaald van: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/tunisia

In tekst 3 valt te lezen dat Freedom House Tunesië vanaf 2011 meer en meer een democratie noemt. Dit lijkt haaks te staan op de conclusies van Koopman in 2018.

2f Bedenk één verklaring voor het verschil in uitkomst van beide onderzoeken. Gebruik in je antwoord:
- een van de kwaliteitseisen van onderzoek;
- informatie uit tekst 2 en 3 en figuur 1.

Opgave 3 We raken de taal van religie kwijt

Inleiding
In een moderne samenleving wordt steeds minder aan godsgeloof gedaan. Vooral in West-Europa lijkt dit een ontwikkeling. De protestantse theoloog Stefan Paas liet hierover zijn gedachten gaan toen hij Theoloog des Vaderlands werd.

Lees tekst 4.

tekst 4

1 *De nieuwe Theoloog des Vaderlands waarschuwt voor het afbrokkelen van religie. Kerken moeten niet lijdzaam toezien, maar zichzelf vernieuwen.*

2 Na het schokkende nieuws – minder dan de helft van de Nederlanders is nog religieus, volgens het CBS – volgden vorige week meteen de nuanceringen. "Religie is niet identiek aan godsgeloof", schreef godsdienstfilosoof Taede Smedes in de Volkskrant, "het kan zich ook uiten in „een gevoel van diepe verbondenheid met al wat is". In NRC noemde dominee Pieter Lootsma mindfulness en paardrijden als voorbeelden van religieuze ervaringen.

3 Wat zij zeggen is: religie verdwijnt niet, ze verschuift: van godsdienst binnen het verband van de kerk, naar meer individueel beleefde spiritualiteit.

4 Stefan Paas, de nieuwe Theoloog des Vaderlands en hoogleraar theologie aan de Vrije Universiteit, heeft weinig op met dit soort redeneringen. Ze verdoezelen volgens hem dat religie wel degelijk terrein verliest, en dat wat ervoor in de plaats komt een heel ander karakter heeft.

5 Maar wat ís religie dan eigenlijk? Hoe kan het dat Smedes en Lootsma de grens ergens anders trekken dan Stefan Paas? "Godsdienstwetenschappers verschillen daarover onderling ook van mening", zegt Paas meteen. "Er zijn er die religie zien als het geloof in hogere machten, zoals goden en geesten. Maar dan heb je het probleem dat goden in sommige religies, zoals het klassieke boeddhisme, niet zo'n rol spelen. Anderen kijken vooral naar religie als toewijding aan iets wat je voor absoluut houdt. Die toewijding moet dan gepaard gaan met bepaalde handelingen en rituelen."

6 Omdat de definities zo van elkaar verschillen is het zinniger religies te beschouwen als een groep waarbinnen, in de woorden van de filosoof Wittgenstein, 'familiegelijkenissen' voorkomen, zegt Paas. Dat betekent dat de verschillende vormen van religie op elkaar lijken, maar niet alle dezelfde eigenschappen hebben.

7 Maar ja, zonder duidelijke definitie krijg je dus "mensen die vinden dat iets al religieuze kenmerken heeft als er rituelen zijn en bewustzijnsverruiming", in Paas' woorden. Daar verzet hij zich tegen: "Wie zegt dat er buiten de kerk ook veel religie is, relativeert daarmee de afbrokkeling van het geloof. Terwijl ik zeg: buiten de instituties vind je wel mensen die zich spiritueel noemen, maar je vindt er weinig christendom."

8 Dat komt, zegt Paas, doordat religieus zijn net als vioolspelen of volleyballen iets is wat je moet oefenen. Het is maar weinigen gegeven dat uit zichzelf, los van de instituties te doen. "Er wordt gezegd: de mens is een religieus wezen. Maar als dat niet gestimuleerd wordt, dan gebeurt er niet zoveel mee. Wat dat betreft is het net zoiets als taal. Als een kind bij de wolven opgevoed wordt, dan leert het ook niet praten."

9 Dat beeld van die wolven gebruikt Stefan Paas graag. Hij betreurt het dat veel kinderen tegenwoordig in religieus opzicht ‘opgroeien als wolvenkinderen’. Niet alleen zijn ze niet gelovig, ze hebben überhaupt bijna geen kennis van religie. Kennelijk vinden hun ouders religie niet de moeite waard, concludeert Paas. “Dat is zonde, want Nederland is een seculier eilandje in de wereld. Dan kun je superieur doen, of je kunt je afvragen: missen we misschien iets, zouden we niet moeten proberen die andere mensen, en ook ons eigen cultuurgoed, te begrijpen?”

10 De oorzaak van de onverschilligheid zoekt Paas in de voorheen dominante positie van het christendom. “De argwaan die mensen voelen heeft te maken met die geschiedenis van macht en de ervaringen van verstikking. Ook ik verlang absoluut niet terug naar een tijd waarin de kerk zo machtig was. Maar het effect van de ervaringen van die generaties bij wie de weerstand zo diep zat, is dat door hen de taal kwijt is, de bagage. Elk cultuurgoed staat of valt met overdracht op de volgende generatie. Het duurt heel lang om het op te bouwen, en je maakt het zo ongedaan.”

11 Zo wordt het bijna onmogelijk voor kinderen zonder religieuze achtergrond om het later nog op te pakken, zegt Paas. “Bij mijn eigen kerk komen soms jonge mensen zonder christelijke achtergrond, die vinden de taal ontoegankelijk. Ze hebben wel een bepaald verlangen, maar de antenne ontbreekt nog. Het is alsof je op je twintigste moet leren volleyballen: het is niet onmogelijk, maar moeilijker dan als je op je vierde begint.”

bron: www.nrc.nl, 29 oktober 2018

3a In alinea 2 t/m 5 wordt een verandering beschreven in de religiositeit van Nederlanders. Leg deze verandering uit en koppel dit aan één kernconcept.

3b Religie wordt door sociologen gezien als een sociale institutie. Leg dit uit met behulp van alinea 6 t/m 8 en maak daarbij gebruik van het concept sociale institutie.

3c Stefan Paas, Theoloog des Vaderlands, schrijft net als ieder ander vanuit een referentiekader.
- Beargumenteer of Paas schrijft vanuit een traditioneel of modern referentiekader.
- Maak gebruik van minimaal één hoofdconcept of één kernconcept.

3d De theoloog Stefan Paas is lastig in één paradigma te plaatsen. Leg uit waarom zijn denken kenmerken vertoont van meerdere paradigma’s. Gebruik in je uitleg:
- de naam en omschrijving van twee paradigma’s;
- citaten en informatie uit tekst 4.

3e Stefan Paas stelt dat veel westerse mensen als wolfskinderen zijn in religie. Verklaar deze stelling. Gebruik in je verklaring:
- informatie uit tekst 4;
- de omschrijving van de kernconcepten acculturatie en socialisatie.

Opgave 4 Pandemie verscherpt tegenstellingen

Inleiding
COVID-19 heeft, naast de medische aspecten, diverse gevolgen voor de manier van samenleven. Sommige effecten zijn zeer manifest, terwijl andere meer latent meespelen. Tekst 5 gaat over de discussie of er een tegenstelling plaatsvindt tussen generaties.

Lees tekst 5.

© ThiemeMeulenhoff

tekst 5

Pandemie verscherpt tegenstellingen tussen klassen, niet tussen jong en oud
Hoogleraar sociale zekerheid en participatie aan de Universiteit Utrecht Cok Vrooman maakt de balans op na bijna een jaar pandemie. Zijn conclusie: de coronaperiode raakt ouderen en jongeren verschillend, maar brengt geen scheidslijn naar leeftijd tot stand. Wel dreigt ze de klassentegenstellingen te vergroten.

Mensen vanaf 60 jaar liepen dit jaar het meeste risico om door het SARS-CoV-2-virus geïnfecteerd te worden, in het ziekenhuis te worden opgenomen en op de intensive care te belanden. … Door de ontstane druk op het zorgstelsel kregen ouderen de afgelopen maanden bovendien relatief vaak te maken met uitgestelde zorg. Desalniettemin bleef in economisch opzicht de positie van ouderen tijdens de pandemie verhoudingsgewijs stabiel.

Bij 18- tot 30-jarigen was de kans op virusbesmetting tot voor kort laag. Wel bestond ook bij hen een verhoogd risico op een ernstig verloop van de ziekte als zij al ongezond waren. Daarnaast waren er zorgen over de invloed van de pandemie op hun mentaal welbevinden, met name een toename in depressies en burn-out. Voor jongvolwassenen had de coronaperiode vooral negatieve economische en sociale gevolgen. Hun ontwikkeling van kennis en vaardigheden werd bemoeilijkt door onderwijssluitingen, afstandsonderwijs en afgenomen stagemogelijkheden. Op de arbeidsmarkt werden zij bovenmatig geraakt door het wegvallen van bepaalde vormen van flexwerk − bijvoorbeeld in de horeca − al werd dat deels gecompenseerd in andere sectoren − thuisbezorging, detailhandel − en matigde een overbruggingsregeling aanvankelijk de inkomensgevolgen van ‘flexwerkloosheid’.

In sociaal opzicht verschraalde het leven van jongvolwassenen doordat de pandemie en het coronabeleid de mogelijkheden beperkten om elkaar te ontmoeten en uit te gaan, in een levensfase waarin die vrijheden belangrijk zijn voor hun persoonlijke ontwikkeling en relatievorming. Er zijn signalen dat ook onder jongeren de eenzaamheid in 2020 toenam.

Een onderscheid of tegenstelling tussen groepen impliceert niet automatisch een maatschappelijke polarisatie en/of mentale segregatie. Hiervan is sprake indien uiteenlopende sociale posities en belangentegenstellingen samenvallen met verschillen in waarden, normen en identificaties en doorwerken in politieke organisatie en (stem)gedrag. Een voorbeeld is de maatschappelijke kloof tussen de aanhangers van ‘bezitloze’ linkse en ‘bezittende’ rechtse partijen.

In de sociale wetenschappen staat leeftijd niet te boek als klassieke scheidslijn. De SCP-studie *Verschil in Nederland* constateerde in 2014 dan ook dat er geen leeftijdsoorlog gaande of aanstaande was. Wel is er volgens deze publicatie sprake van objectieve belangentegenstellingen tussen jong en oud op de woningmarkt en bij de verdeling van middelen voor onderwijs, zorg en pensioenen.

Ook de sociale afstand is groot: buiten de eigen familiekring treffen de twee leeftijdsgroepen elkaar weinig, ze delen weinig activiteiten en verschillen in hun mediagebruik. Jongeren en ouderen wonen in Nederland echter tamelijk gemengd. Anders dan in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw zijn er bovendien geen scherpe waardenconflicten tussen generaties.

Dat er geen scherpe scheidslijn tussen jong en oud bestaat, laat zich verklaren doordat beide groepen intern heterogeen zijn. Verschillen naar opleidingsniveau, financiële middelen, religie, geslacht en migratie-achtergrond doorkruisen dan al snel het onderscheid naar leeftijd. Bovendien is er het existentiële gegeven dat iedereen ooit jong was of oud zal zijn en men vaak verwanten heeft in de tegenovergestelde leeftijdsgroep. Dat maakt het gemakkelijker zich in de ander te verplaatsen dan bij traditionele maatschappelijke tweedeling (jong-oud).

naar: www.socialevraagstukken.nl

In tekst 5 worden verschillen tussen jong en oud beschreven. De auteur concludeert dat er geen sprake is van een scheidingslijn tussen jong en oud. Veel mediaberichten stellen het tegenovergestelde vast.

4a Bedenk een verklaring waarom veel media/mensen denken dat er wel sprake is van een tweespalt tussen jong en oud. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van *externe collectieve identiteit*;
- informatie uit tekst 5.

© ThiemeMeulenhoff

In Nederland is geen sprake van een leeftijdsoorlog. De auteur stelt echter wel dat dit mogelijk is, indien bepaalde interveniërende variabelen aanwezig zijn.

4b
- Noteer de onafhankelijke, afhankelijke en één interveniërende variabele.
- Geef per variabele twee indicatoren.

De auteur gaat in op ideologische factoren achter conflicten. Ideologieën bevatten diverse dimensies.

4c Leg uit welke ideologische dimensie cruciaal is voor de auteur van tekst 5. Gebruik in je uitleg:
- de naam en omschrijving van de dimensie;
- de omschrijving van het kernconcept ideologie;
- informatie uit tekst 5.

Lees tekst 6.

tekst 6

Tijdens de huidige tweede golf van de coronapandemie zijn er jongeren die protesteren tegen de vrijheids- en onderwijsbeperkingen die zij ervaren. Ouderen hebben er soms moeite mee wanneer mensen de voorschriften niet naleven, omdat zij hogere infectierisico's vrezen. Zulke verschillen duiden echter eerder op strijdpunten dan op waardenconflicten. Om de laatste tot stand te brengen duurt de coronaperiode vermoedelijk niet lang genoeg.

naar: www.socialevraagstukken.nl

Overheidsmaatregelen zijn een vorm van socialisatie. Socialisatie vindt plaats op drie niveaus: primair, secundair en tertiair.

4d Formuleer op basis van tekst 6 een hypothese over de effectiviteit van tertiaire socialisatie in tegenstelling tot primaire socialisatie. Gebruik in je hypothese:
- één kenmerk waarin het verschil tussen beide socialisatieniveaus duidelijk wordt;
- één aspect van het kernconcept socialisatie.

Lees tekst 7.

tekst 7

Mattheuseffecten in de maatschappelijke ladder

De hamvraag is of de positie die verschillende maatschappelijke groepen op de maatschappelijke ladder innemen door de pandemie is veranderd en of de 'tweedeling' daardoor meer zichtbaar en voelbaar werd. Het is te vroeg om daar antwoord op te geven: de structurele corona-invloed is nog niet uitgekristalliseerd. Die hangt mede af van de beleidsrespons bij de landelijke overheid en gemeenten en van het gedrag van burgers, bedrijven en maatschappelijke partijen.
De Mattheuseffecten[1] die kunnen ontstaan, zijn een punt van zorg. Groepen met veel kapitaal vullen hun hulpbronnen wellicht sneller of beter aan dan groepen die voor de pandemie al minder kapitaalkrachtig waren.

[1] De socioloog Merton omschreef dit effect als volgt: zij die al veel hebben, krijgen meer en zij die niet hebben, wordt ontnomen wat ze verdienen.

naar: www.socialevraagstukken.nl

© ThiemeMeulenhoff

4e Leg uit waarom het Mattheuseffect een argument is tegen linkse ideologieën. Gebruik in je uitleg:
- een eigen voorbeeld van het Mattheuseffect.

Opgave 5 Bouwsector bestudeerd vanuit een antropologische bril

Inleiding
De samenleving verandert en daar hoort ook de bouwsector bij. De bouwsector wordt niet vaak vanuit een cultureel perspectief bestudeerd. De antropoloog Alfons van Marrewijk doet dit wel, aangezien in zijn ogen cultuurveranderingen nodig zijn voor de algehele veranderingen in de bouw en in de samenleving.

Lees tekst 8.

tekst 8

De bouwsector bezien door de bril van een antropoloog

Waar grote veranderopgaven de gebouwde omgeving aangaan, zal de bouwsector uitkomst moeten bieden. Maar is de cultuur van de bouwsector wel voldoende op verandering gericht? Het kruisvlak van techniek en gedrag is het werkterrein van Alfons van Marrewijk, ingenieur, antropoloog én nieuwe hoogleraar Construction Cultures. "De bouwsector zit vol rituelen waarvan men zich vaak amper bewust is. Door aandacht te schenken aan het hoe en waarom van die rituelen, schep je ruimte voor verandering."
Alfons van Marrewijk is de zoon van een tuinder. Hij herinnert zich hoe zijn vader en andere paprikatelers informatie uitwisselden. "Ze waren concurrenten maar doordat ze kennis en ervaringen deelden, werden ze als sector steeds beter. Het heeft me later verbaasd dat het in de bouwsector niet zo werkte. Bouwers zijn geneigd de kaarten tegen de borst te houden." In de bouwsector zie je wel dat er steeds meer naar nieuwe samenwerkingsvormen wordt gekeken. Bouwers en opdrachtgevers gaan bijvoorbeeld in een vroeg stadium al om de tafel zitten om kennis uit te wisselen over ontwerp- en uitvoeringskeuzes.
Als wetenschapper combineert Van Marrewijk zijn werk voor de Delftse leerstoel, één dag per week, met deeltijdaanstellingen aan de Universiteit van Oslo en aan de VU in Amsterdam. "Deze leerstoel wordt mogelijk gemaakt door Bouwend Nederland. De bouwsector staat voor grote verduurzamingsopgaven maar wordt behalve door een lange traditie van ambachtelijk werk gekarakteriseerd door een behoudende cultuur en een hoge mate van concurrentie. Twee kenmerken die innovatie in de weg kunnen staan." Overheden, van gemeenten tot het Rijksvastgoedbedrijf, hebben bijvoorbeeld vergaande ambities op het gebied van milieubewust bouwen. "Architecten willen ook wel en hebben ideeën over hoe dit kan, maar moeten wel met gebruikte materialen willen werken. Vervolgens zeggen constructeurs en installateurs dat ze een gebouw willen maken zoals ze dat gewend zijn. Zo blijft van de aanvankelijke ambitie weinig over."
Vanuit de leerstoel wil Van Marrewijk interventies die in andere sectoren leiden tot gedragsverandering toepassen op de bouwsector. Een voorbeeld van zo'n interventie is het reflecteren op en bespreekbaar maken van samenwerkingsgedrag. "De neiging is om te zeggen: we hebben een contract dus we kunnen beginnen. Men duikt onmiddellijk de inhoud in zonder goed af te spreken wat er gebeurt als er een kink in de kabel is. Terwijl de praktijk van publiek-private samenwerking uitwijst dat je eerst flink moet investeren in vertrouwen." De hiervoor belangrijke vragen worden niet gesteld. Hoe kijken de verschillende partijen eigenlijk tegen het project aan? Hoe ziet de werkpraktijk van een ander eruit? "Hoe geven we elkaar feedback? Hoe gaan we om met escalaties? Een gedragsinterventie kan ertoe leiden dat die vragen bij aanvang wel worden gesteld én – niet minder belangrijk – tijdens het bouwproces op de agenda blijven staan."

naar: www.cobouw.nl

5a Leg uit welke cultuurkenmerken horen bij de bouwsector volgens van Marrewijk. Gebruik in je uitleg:
- aspecten van het kernconcept cultuur;
- informatie uit tekst 8.

© ThiemeMeulenhoff

5b Geef één verklaring voor de behoudende cultuur van de bouwsector aan de hand van één dimensie van Hofstede. Gebruik in je verklaring:
- de naam en omschrijving van de gekozen dimensie;
- één citaat uit tekst 8.

Op basis van de beschrijvingen van Van Marrewijk wordt een beschrijvend onderzoek gedaan naar de mensen in de bouwsector. Zijn werknemers en werkgevers in de bouwsector meer behoudend dan in andere sectoren?

5c
- Formuleer een gesloten enquêtevraag om te meten in hoeverre behoudende opvattingen deel uitmaken van de cultuur in de bouwsector. Gebruik impliciet een aspect van het kernconcept cultuur in je antwoord.
- Formuleer vier antwoordmogelijkheden voor de respondenten die de enquêtevraag beantwoorden.
- Leg uit welke groepen je ondervraagt aan de hand van de kwaliteitseis validiteit.

Van Marrewijk stelt voor om de cultuur van de bouwsector te veranderen aan de hand van reflecteren en door het bespreekbaar maken van samenwerkingsgedrag, zodat de bouwsector meer open gaat staan voor veranderingen.

5d Bedenk een andere maatregel om minder behoudend gedrag te krijgen de bouwsector. Gebruik in je maatregel:
- de omschrijving van het kernconcept socialisatie;
- Leg uit of je maatregel een voorbeeld is van primaire, secundaire of tertiaire socialisatie.

© ThiemeMeulenhoff

Hints bij hoofdstuk 2

Algemeen
- Als je een vraag rondom een concept echt niet kunt beantwoorden: probeer dan de definitie van het concept te herschrijven met informatie uit de vraag/bron.
- Als je een verklaring/evaluatie moet geven betreft dit vaak een causaal model. Teken dit model deze voordat je de vraag maakt en ga na of je antwoord moet gaan over de oorzaak (onafhankelijke variabele) of het gevolg (de afhankelijke variabele).
- Orden altijd eerst de informatie en kom dan pas tot de conclusie.

1a Identiteit is niet alleen iets wat je persoonlijk ervaart.

1b Deze vraag veronderstelt dat je nadenkt over de gegevens die een conclusie onderbouwen. Probeer één kenmerk van de cultuurvorm te linken aan informatie uit de tekst.

2b Bedenk eerst één indicator voor 'de mate van machtsafstand'. Hoe maak je machtsafstand zichtbaar/meetbaar?

2d Sociale wetenschappers gebruiken regelmatig de volgende termen door elkaar: groep, sociale categorie, sociale institutie, (politieke) instelling. Noteer voor jezelf de verschillen en overeenkomsten tussen deze begrippen en concepten. Dit kan door middel van een VENN-diagram.

2f Orden eerst alle informatie: verschillen en overeenkomsten.

3a Pas de relevante elementen toe op de tekst. Toon daarmee aan dat het voorbeeld uit de tekst een indicatie is van het kernconcept.

3e Wolfskinderen zijn kinderen die niet opgevoed zijn door mensen Daardoor spreken zij niet een menselijke taal en gedragen zij zich anders. Is het gemakkelijk om op latere leeftijd 'menselijk' gedrag aan te leren?

4b Om het verschil tussen de drie soorten variabelen duidelijk te krijgen kun je gebruikmaken van de volgende ezelsbruggetjes: Onafhankelijke variabele begint met de letter '**o**'. Dit verwijst naar het woord **oorzaak**. Interveniërende variabele begint met de letters '**in**'. Dit verwijst naar het gegeven dat deze variabele **invloed** heeft op het verband tussen de oorzaak en het gevolg.

4c Het antwoord staat letterlijk in de regels 26-27.

4e Ga na welke waarden linkse politieke partijen belangrijk vinden en welke middelen zij aanwenden om die te verwezenlijken.

5a Maak gebruik van een van de letters V.O.U.W.e.N. (= ezelsbruggetje van het kernconcept cultuur). Verwijs daarnaast expliciet naar de groep waarover je schrijft.

5c Impliciet betekent dat je een synoniem/beschrijving moet gebruiken en niet een woord letterlijk uit de definitie. Als je meerdere antwoordmogelijkheden moet geven, kun je het gemakkelijkst een vraag formuleren voor de volgende likert-schaal (of een variant daarvan): *Sterk mee eens / eens / neutraal / oneens / sterk mee oneens*.

© ThiemeMeulenhoff

Uitwerkingen bij hoofdstuk 2

Opgave 1 De nieuwe hipster van Istanbul is een vrome moslim

1a Voorbeeld van een juist antwoord
De klanten zien zichzelf als conservatief en dragen dit dan ook uit door dit label op zichzelf te plakken. Aangezien blijkbaar veel mensen daar komen die zichzelf als conservatief zien, kun je stellen dat dit gaat om een sociale identiteit. Het beeld van conservatief en jezelf ermee identificeren is afgeleid van de groep waar je bij hoort. Die groep is daarmee de andere klanten.

1b Een voorbeeld van een juist antwoord
De conservatieve groep is onderdeel van de dominante cultuur. Dit is terug te zien in het feit dat conservatisme niet alleen in het sociale domein terug te vinden is (de cultuur / de middenstand) maar ook in het bestuur van het land. Erdogan wordt als conservatief neergezet in tekst 1. Conservatieve denkbeelden domineren dus meerdere domeinen van het land.

1c Voorbeeld van een juist antwoord
- Functie 1 Regulatiefunctie:
  In de tekst staat dat er in koffiehuis een bord staat met 'verboden de toekomst te voorspellen'. Dit is voor bezoekers een teken dat hier vooral conservatieve Turken komen. Het gedrag is daardoor voorspelbaar geworden. Je komt vooral jouw soort mensen tegen. Dit bord en deze groep draagt dan ook naar elkaar over dat het verboden is binnen de Islam om aan toekomstvoorspelling te doen.
- Functie 2 Identificatie (binding) met de eigen groep:
  Zoals bij functie 1 besproken is het gedrag van de andere klanten voorspelbaar geworden door zo'n verbodsbord. Dit maakt het gemakkelijker om met je eigen groep in aanraking te komen, zoals ook te lezen valt: driekwart is conservatief.

1d Voorbeeld van een juist antwoord
- Argument voor: De stadssocioloog Dogun weet te vertellen dat: "Voor de conservatieven is Cihangir het domein van de anderen". Dit lijkt te duiden op segregatie. Groepen komen elkaar niet tegen en hebben weinig binding.
- Argument tegen: In het begin van de tekst is te lezen dat een koffiehuis die zich identificeert als conservatief toch niet-conservatieve klanten heeft.

1e Voorbeeld van een juist antwoord
Tertiaire socialisatie is hier van toepassing, aangezien er geen rechtstreekse band nodig is om elkaar te beïnvloeden via media. Sociale media zijn anoniemer dan een koffiehuis.

1f Voorbeeld van een juist antwoord
- Conflict-paradigma: De tegenstellingen tussen deze groepen zal intensiever en dieper worden, waardoor conflicten toenemen. Een conservatieve regering zal proberen hun machtsmiddelen in te zetten om iedereen conservatief te vormen. Dit gooit dan waarschijnlijk meer olie op het vuur. Conclusie: conflicten nemen toe.
- Functionalisme-paradigma: de functionalisten gaan ervan uit dat systemen/ samenlevingen moeten proberen voort te bestaan. Eerst zal de dominante groep proberen de afwijkende groep te integreren. Indien de afwijkende groepen zich niet aanpassen aan de verwachte gedragspatronen dient een systeem zichzelf deels aan te passen, opdat conflicten afnemen. Conclusie: balans wordt gezocht en het conflict neemt af.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 2 Islamfundamentalisme

2a Voorbeeld van een juist antwoord
In tekst 1 staat dat Koopmans een analyse maakt van hoe cultuur invloed heeft op diverse andere aspecten van het leven en de samenleving. Hij kijkt met name naar structuren in plaats van naar concreet (persoonlijk) gedrag. Dit past bij zowel het conflict- als functionalisme-paradigma.
Koopman toont in zijn onderzoek aan dat door langetermijnontwikkelingen binnen een cultuur/land er verschillen ontstaan tussen culturen en landen. Aangezien Islamfundementalisme volgens hem allang in landen huisvest, betekent dit dat deze bevolking deze cultuur accepteert. Er is sprake van consensus binnen de landen. Dit duidt op een functionalistisch paradigma.

2b Voorbeeld van een juist antwoord
Er wordt door Koopman verwezen naar het afschaffen van slavernij. In de westerse wereld zou dit eerder gestopt zijn dan in de islamitische wereld. Slavernij impliceert een grotere mate van machtsafstand.

2c Voorbeeld van een juist antwoord
Koopman maakt gebruik van een internationale enquête waarin twee vragen in diverse landen zijn gesteld. Doordat hij hiermee veel respondenten heeft, is het aannemelijk dat toeval en willekeur afneemt.

2d Voorbeeld van een juist antwoord
Een groep houdt in dat meer dan twee personen elkaar kennen en elkaar beïnvloeden. Een institutie is een complex van min of meer geformaliseerde regels die het gedrag reguleren. Koopman kijkt niet naar groepen mensen, maar naar hoe bepaalde opvattingen effect hebben op bijvoorbeeld slavernij en welvaartspeil. Hij onderzoekt de Islam als institutie, aangezien hij de opvattingen en het gedrag meet van onpersoonlijke gehelen.

2e Voorbeeld van een juist antwoord
Deze stelling is zowel bevestigd als ontkracht. Koopman toont aan dat culturen van elkaar verschillen, maar hij probeert door zijn historische inslag ook aan te tonen dat er weinig verandering heeft plaatsgevonden binnen deze culturen.

2f Voorbeeld van een juist antwoord
Validiteit, meet de onderzoeker wat hij wilt meten, is hierbij van toepassing. Beide onderzoeken meten wat anders, waardoor ze onvergelijkbaar worden. Uit tekst 2 blijkt dat Koopman enquêtes houdt bij de bevolking in Tunesië, terwijl tekst 3 een conclusie is op basis van zowel wetgeving als gedragingen. Drie zaken die onvergelijkbaar zijn.

Opgave 3 We raken de taal van religie kwijt

3a Voorbeeld van een juist antwoord
De verandering die zichtbaar wordt in tekst 4 is institutionalisering. Te lezen valt dat het oude idee van religie en spiritualiteit aan het veranderen is. Waar voorheen mensen hun religieuze gedragspatronen lieten zien binnen een kerk en deze kerk hun relaties reguleerde, wordt vandaag de dag meer spiritualiteit beoefend op individueel gebied. Abstract geformuleerd: andere waarden en individualiteit, reguleren hoe wij spiritualiteit gaan ervaren: zelf aan mindfulness doen in plaats van naar de avondmis.

© ThiemeMeulenhoff

3b Voorbeeld van een juist antwoord
In tekst 4 wordt een lijst van definities opgesomd. Een daarvan gaat als volgt: "Anderen kijken vooral naar religie als toewijding aan iets wat je voor absoluut houdt. Die toewijding moet dan gepaard gaan met bepaalde handelingen en rituelen". Dit is praktisch de omschrijving van een sociale institutie, want de toewijding aan iets absoluuts hangt samen met de norm: je leeft in het teken van dit of dat. Deze toewijding reguleert vervolgens je leven door vaste rituelen en handelingen voor te schrijven.

3c Voorbeeld van een juist antwoord
Stefan Paas schrijft vanuit een traditioneel referentiekader, aangezien hij zich zorgen maakt over de vorming van de religieuze en niet-religieuze mens. Westerse mensen verwerven volgens hem steeds minder de taal om religieuze ervaringen onder woorden te brengen. Een modern referentiekader zou de individualisering en democratisering belangrijker achten dan het verloren goed.

3d Voorbeeld van een juist antwoord
Paas vertoont zowel kenmerken van het conflict-paradigma als van het sociaal-constructivisme. Zijn analyse waarom religie steeds minder dominant en meer geargwaand wordt luidt als volgt: "De argwaan die mensen voelen heeft te maken met die geschiedenis van macht en de ervaringen van verstikking. Dit duidt op een verhoudingsvraagstuk. Het machtige christendom en zijn priesters onderdrukte blijkbaar gelovigen en daardoor ontstond conflict. Mensen wilde een einde maken aan de sociale ongelijkheid tussen het volk en de brengers van het woord." Dit past bij het conflict-paradigma.
Daarnaast vertoont zijn denken sociaal-constructivistische kenmerken, aangezien hij er veel belang aan hecht dat mensen alleen kunnen binden zolang er een gemeenschappelijke oriëntatie is. 'Wolfskinderen' begrijpen religieuze taal niet en kunnen zich daardoor minder goed binden aan religieuze groeperingen.

3e Voorbeeld van een juist antwoord
Paas bedoelt hiermee dat veel mensen oude cultuurpatronen verliezen, doordat het proces van overdracht en verwerving stokt in de opvoeding en opleiding. Hij stelt dan ook dat een cultuur lang nodig heeft om opgebouwd te worden, maar snel kan verdwijnen. Vervolgens geeft hij aan dat seculiere jongeren het over het algemeen als lastig ervaren wanneer ze de religieuze cultuur willen verwerven, terwijl zij hier niet in zijn opgegroeid. Socialisatie gaat gemakkelijker, dan achteraf het proces van acculturatie inzetten bij de wolfskinderen.

Opgave 4 Pandemie verscherpt tegenstellingen

4a Voorbeeld van een juist antwoord
Een verklaring hiervoor is dat de media/mensen slechts enkele kenmerken als bepalend zien voor externe collectieve identiteiten: Jong heeft sociaal en economisch last van de maatregelen, terwijl oud sociaal en economisch prima gedijt onder de huidige omstandigheden, maar meer gezondheidsrisico's ervaart.

© ThiemeMeulenhoff

4b Voorbeeld van een juist antwoord

	Variabelen	Indicatoren
Onafhankelijke variabele	Leeftijd	1. Geboren in 1990 2. Geboren in 1960
Afhankelijke variabele	Niveau van ervaren maatschappelijke tweedeling	1. Actief tegenwerken van doelen van de andere partij. 2. Zwartmaken van de tegenpartij
Interveniërende variabele	Mate van ideologische verschillen	1. Liberaal 2. Socialistisch

4c Voorbeeld van een juist antwoord
In de tekst staat dat er eerder sprake is van een conflict als de tegenstelling zou bestaan tussen 'bezitloze' linkse en 'bezittende' rechtse partijen. De auteur gebruikt expliciet de woorden links en rechts, dit is een dimensie van ideologie, maar hij koppelt deze begrippen tevens rechtstreeks aan een vermogenskwestie: wie bezit er?
De dimensie links-rechts gaat over de vraag: hoeveel invloed mag de regering uitoefenen op de sociaaleconomische verhouding? De auteur suggereert daarmee de volgende ideologische beginselen: linkse 'bezitlozen' zijn voor meer gelijkheid door overheidsbemoeienis en rechtse 'bezitters' laten de sociaaleconomische verhoudingen zoals ze zijn.

4d Voorbeeld van een juist antwoord
Als de binding tussen socialisator en gesocialiseerde anoniemer wordt, dan worden normen en waarden/cultuurkenmerken minder snel verworven.

4e Voorbeeld van een juist antwoord
Linkse ideologieën gaan ervan uit dat de overheid zich actief moet bemoeien met welvaartsverdeling. Rijken moeten meer belasting betalen, zodat met dat geld de economisch zwakkeren worden geholpen. Rechtse ideologieën zijn van mening dat de overheid zich hier niet mee moet bezighouden.
Het Mattheuseffect is te zien in het volgende voorbeeld: als de overheid extra gelden vrijmaakt voor omscholing, maar dat je deze vervolgens moet aanvragen via internet, bestaat de kans dat voornamelijk de sociaaleconomisch sterkeren deze subsidie vinden. Terwijl deze beleidsrespons juist bedoeld was om mensen zonder baan te helpen.
Het Mattheuseffect is een verklaring waarom sommige overheidsmaatregels niet effectief zijn en juist de andere groepen er voordeel uit halen.

Opgave 5 Bouwsector bestudeerd vanuit een antropologische bril

5a Voorbeeld van een juist antwoord
Uit de tekst blijkt dat de bouwsector gekenmerkt wordt door de uitdrukkingsvormingen 'can-do-mentaliteit' en 'behoudend gedrag'. De eerste uitdrukkingsvorm is te herkennen aan het feit dat op het moment van tekenen van het contract en het plan er direct begonnen wordt met werken in plaats van alle haken en ogen door te bespreken. Daarnaast, voor uitdrukkingsvorm twee, zie je dat alle betrokkenen vooral willen werken met materiaal dat ze al kennen en aan de hand van bekende constructies.

5b Voorbeeld van een juist antwoord
Van Marrewijk vertelt het volgende over de bouwsector: "Architecten willen ook wel en hebben ideeën over hoe dit kan, maar moeten wel met gebruikte materialen willen werken. Vervolgens zeggen constructeurs en installateurs dat ze een gebouw willen maken zoals ze dat gewend zijn. Zo blijft van de aanvankelijke ambitie weinig over". Een mogelijke reden voor deze behoudende houding is het vermijden van onzekerheid. Door

© ThiemeMeulenhoff

niets nieuws te proberen, voorkom je mogelijk falen. De bouwsector heeft een hoge mate van onzekerheidsvermijding.

5c Voorbeeld van een juist antwoord

- Hoe groot acht jij de kans dat je een nieuwe methode van werken toepast?
- A heel groot;
  B groot;
  C niet groot, niet klein;
  D klein;
  E heel klein.
- Deze vraag wordt naast werkgevers en werknemers in de bouwsector ook gesteld aan werkgevers en -nemers in het onderwijs en de journalistiek. De hoofdvraag is een vergelijkende vraag. Dit betekent dat je minimaal twee andere groepen meeneemt in je onderzoekspopulatie, anders kan je conclusie (eerder) op toeval berusten.

5d Voorbeeld van een juist antwoord
Een maatregel om de bouwsector minder behoudend te maken, is het gratis aanbieden van cursussen en opleidingen, waarin zij kennis en kunde krijgen overgedragen met betrekking tot het werken met nieuwe materialen en methoden. Dit moet worden gedaan door specialisten met veel ervaring.
Dit is een voorbeeld van secundaire socialisatie, aangezien de deelnemers direct contact hebben met de socialisator, maar wel vanuit hun rol en in de setting van werk.

© ThiemeMeulenhoff

3 Verhouding

Opgave 1 Polen, Hongarije en de EU

Inleiding
EU-commissaris Frans Timmermans wil de zwaarste procedure tegen Polen inzetten om het land op het rechte pad te dwingen. Hij vraagt de lidstaten en het Europees Parlement in te stemmen met het in werking stellen van artikel 7 uit het EU-verdrag. Dit artikel kan ertoe leiden dat Polen zijn stemrecht in de Raad van de Europese Unie tijdelijk wordt ontnomen. Nooit eerder is een EU-land bedreigd met deze zogenoemde 'nucleaire optie'. Het besluit van de Europese Commissie komt na twee jaar vergeefse pogingen om met Polen in dialoog te gaan over wetswijzigingen die volgens Brussel de democratische rechtsstaat bedreigen.
Polen gaf geen gehoor aan de Europese kritiek en voerde geen verdere hervormingen uit om de democratische rechtstaat te verbeteren. Eurocommissaris Timmermans stelde op 20 december 2017 voor om de artikel 7-procedure te beginnen. Het Europees Parlement stemde hier op 1 maart 2018 mee in. Om echte sancties uit te kunnen voeren is er unanimiteit nodig binnen de Europese Raad. Dit gaat echter lastig worden, aangezien de Hongaarse premier Orbán al heeft aangegeven Polen te steunen en tegen de procedure te stemmen.
De Poolse regering is het niet eens met de EU en betoogt dat de hervormingen noodzakelijk zijn omdat het rechtssysteem in Polen een overblijfsel is uit het communistische verleden en dringend veranderd moet worden.

Bij deze opgave horen tekst 1 en 2.

---

tekst 1

Kan de EU de opstandige lidstaten Polen en Hongarije wel aanpakken?
De rechts-populistische regering van de begin april herkozen Hongaarse premier Viktor Orbán en zijn partij Fidesz zet de vrijheid, de rechtstaat en fundamentele vrijheden op losse schroeven. Dat concludeert Europarlementariër Sargentini in haar rapport dat afgelopen donderdag is gepresenteerd.
Ze pleit ervoor dat de Europese Raad van regeringsleiders de zwaarste strafprocedure van de EU, een zogeheten artikel 7-procedure, inzet om Hongarije bij te sturen. Het Verdrag van Amsterdam uit 1997 voorziet erin dat lidstaten die de kernwaarden van de EU – 'vrijheid, democratie, respect voor de mensenrechten en fundamentele vrijheden' – aan hun laars lappen, kunnen worden aangepakt.
Hongarije is niet de enige lidstaat uit het oosten die in de clinch ligt met de EU. Begin maart ging het Europees Parlement akkoord met de start van een artikel 7-procedure tegen Polen. Een tweetal nieuwe wetten uit de koker van de oerconservatieve Poolse regeringspartij Recht en Rechtvaardigheid (PiS) geven de politiek meer invloed op de rechtspraak, onder meer bij de benoeming van nieuwe rechters. Een directe bedreiging voor de rechtstaat, oordeelde de Europese Commissie.
Het is echter de vraag of er in Brussel genoeg politieke wil wordt gevonden om Polen en Hongarije effectief op de vingers te tikken, zeggen deskundigen. De twee landen zijn niet zonder steun.

Nucleaire optie
Een artikel 7-procedure begint met een "officiële constatering van een gevaar voor ernstige schendingen", gevolgd door "passende aanbevelingen" aan de lidstaat in kwestie om de situatie te verbeteren. Het rapport van Sargentini is een voorwaarde voor zo'n vermaning. De ultieme maatregel in het artikel 7-arsenaal is het (tijdelijk) opheffen van het stemrecht van de lidstaat in de Europese Raad. Dat staat bekend als de 'nucleaire optie'.

© ThiemeMeulenhoff

Geen van de deskundigen met wie NU.nl sprak denken dat artikel 7-procedures tegen Polen en Hongarije kans van slagen hebben. Voor elke stap is een meerderheid in zowel het Europees Parlement als de Raad nodig. De officiële constatering, artikel 7.1, behoeft al toestemming van vier vijfde van de lidstaten.
Hongarije heeft bovendien eind vorig jaar al aangekondigd een veto te zullen uitspreken over sancties tegen Polen. Het innig bevriende buurland zal die gunst hoogstwaarschijnlijk retourneren.

vrij naar: nu.nl, 13 april 2018

tekst 2

Het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU)
In artikel 2 van het VEU is bepaald dat Europese lidstaten de democratische en rechtsstatelijke waarden gemeen moeten hebben. Artikel 7 bepaalt vervolgens dat de Raad[1] met een meerderheid van vier vijfde kan bepalen of een lidstaat deze waarden ernstig schendt. De Raad heeft hierbij de goedkeuring nodig van het Europees Parlement. De constatering dat er een duidelijk gevaar is dat een lidstaat de EU-waarden schendt, kan ertoe leiden dat de Raad (bij gekwalificeerde meerderheid) bepaalde rechten van die lidstaat opschort. Maar daartoe is eerst nog een unaniem besluit van de Europese Raad nodig (met wederom instemming van het EP). Bij dat unanieme besluit van de Europese Raad mag de lidstaat in kwestie (uiteraard) niet meestemmen, aldus art. 354 VWEU.

bron: www.europa-nu.nl, geraadpleegd 27 augustus 2018

Gebruik tekst 1 en 2 en de inleiding bij deze opgave voor het beantwoorden van de vragen.

1a Leg uit dat er sprake is van een conflict tussen Polen en de EU. Maak in je uitleg gebruik van:
- het kenconcept conflict;
- de begrippen interne en externe soevereiniteit.

Polen heeft de afgelopen twee jaar geen gehoor gegeven aan de wens van de EU om de omstreden wetten in te trekken. Met de artikel 7-procedure probeert de Europese Commissie alsnog invloed uit te oefenen. Toch houdt de Poolse regering voet bij stuk om de hervormingen door te voeren.

1b Beredeneer waarom Polen zich door de artikel 7-procedure zich niet laat weerhouden om de hervormingen toch door te voeren. Maak in je redenering gebruik van:
- het rationele actor-paradigma;
- de wijze van besluitvorming rondom activering van artikel 7 in de EU (tekst 2);
- de steun van Hongarije.

Hongarije heeft eind vorig jaar al aangekondigd een veto te zullen uitspreken over sancties tegen Polen. Het innig bevriende buurland zal die gunst hoogstwaarschijnlijk retourneren, zo is in tekst 1 te lezen.

1c
- Leg uit of hier sprake is van samenwerking.
- Leg vervolgens uit met welke groep theorieën over het gedrag van staten ten opzichte van elkaar de gunst die Hongarije aan Polen verleend verklaard kan worden.

[1] Met "de Raad" wordt de Raad van de Europese Unie bedoeld

© ThiemeMeulenhoff

Gebruik tekst 2.

1d Leg uit of het Verdrag van de Europese Unie (VEU) onder het cultuuruniversalisme of het cultuurrelativisme kan worden geschaard.

1e Beredeneer welk gevolg de opstelling van Polen en Hongarije kan hebben voor de politieke cohesie in de EU wanneer de EU niet in staat is om deze landen aan het verdrag te houden. Maak in je redenering gebruik van:
- het kernconcept macht;
- uitleg van het prisoner's dilemma.

Zowel de EU als Polen gebruiken politieke macht. Bij het uitoefenen van politieke macht zijn meerdere factoren van belang: polity, politics en policy.

1f Geef aan waar deze drie factoren naar verwijzen en leg uit hoe ze te herkennen zijn in tekst 1 en 2.

Opgave 2 De digitale kloof

Inleiding
In 1995 had nog vrijwel niemand in Nederland een internetaansluiting, Inmiddels heeft 97 procent van de Nederlanders toegang tot internet. Al vanaf het begin van het internet wordt er gesproken van een digitale kloof. De Nederlandse overheid heeft zich sinds 1995 ten doel gesteld om zo veel mogelijk mensen 'online' te brengen en een ongelijke verdeling en spreiding van ict onder de bevolking te voorkomen. De idee hierachter was, dat het internet bestaande verschillen zou verminderen omdat kennis er gratis is en er makkelijk contacten gelegd kunnen worden. Door ervoor te zorgen dat iedereen een internetaansluiting had en over internetvaardigheden beschikte, wilde de overheid voorkomen dat er als gevolg van internet een sociaal-economische tweedeling zou ontstaan.
Uit onderzoek van Van Deursen et al. (Universiteit Twente) blijkt echter, dat er een digitale kloof is ontstaan: bestaande verschillen op de arbeidsmarkt, de politieke participatie en deelname aan het culturele leven worden door de verschillen in internetgebruik alleen maar groter. Hierover gaat tekst 3.

Bij deze opgave horen tekst 3 en tabel 1.

tekst 3

Nieuwe digikloof op de loer?
Dat de komst van het internet tot sociaal-economische ongelijkheid leidde tussen de gebruikers ervan en zogenaamde digibeten wist je misschien al. Maar volgens onderzoekers van de Universiteit Twente kan ook internetgebruik op zichzelf ongelijkheid versterken. "Hogeropgeleiden gebruiken het internet vaker om hun maatschappelijke positie te verbeteren dan lageropgeleiden dat doen – en dit verschil is de afgelopen jaren alleen maar toegenomen."
Alexander van Deursen: "Bijna elk soort gebruik van internet neemt toe onder alle lagen van de bevolking. Toch ontstaan er duidelijk gescheiden werelden. "In hun paper *Increasing inequalities in what we do online* signaleren communicatiewetenschappers Alexander van Deursen en Jan van Dijk zelfs de opkomst van een heuse informatie-elite op het internet. "Deze valt grotendeels samen met de echte elite in de maatschappij," vertelt van Dijk. Van Deursen legt uit wat er precies aan de hand is: "Uit ons onderzoek blijkt dat sinds 2010 mensen met een lagere en middelbare opleiding het internet steeds meer zijn gaan gebruiken om te gamen, te chatten of te Facebooken. Vooral voor entertainment dus.

© ThiemeMeulenhoff

Hogeropgeleiden bezoeken het internet ook wel voor deze zaken, maar zijn daarnaast relatief vaak online om zichzelf verder te ontwikkelen of zichzelf meer in de markt te zetten. Door bijvoorbeeld online opleidingen te gaan volgen, in kennisnetwerken te participeren en veel nieuws te volgen. Dit helpt hen betere banen en een hoger inkomen te krijgen." Uit de steekproef die de onderzoekers hielden onder 3750 Nederlanders bleek ook nog wat anders: vooral bij mensen met een lagere opleiding laat het niveau van digitale vaardigheden te wensen over. "Dit geldt vooral voor 'inhoudelijke' vaardigheden als informatie opzoeken en financieel kunnen profiteren van internet," vertelt van Deursen. "Denk hier bijvoorbeeld aan zaken als het boeken van een voordelige vakantie of een scherp geprijsde verzekering." Nederland telt het grootste aantal internetaansluitingen in Europa; 94% van de huishoudens heeft toegang tot het web.
De bevindingen van de Twentse onderzoekers deden nogal wat stof opwaaien in de kringen van beleidsmakers. Tot nu toe veronderstelden regeringen veelal dat internet meer gelijkheid in de samenleving zou promoten, omdat kennis er gratis is en mensen gemakkelijk contacten kunnen leggen buiten hun eigen groep. (...) Maar nu blijkt dus het feit dat veel Nederlanders online zijn, niet per se tot meer gelijkheid tussen de Nederlanders leidt. Het lijkt de kloof tussen mensen met een hoge opleiding en inkomen aan de ene kant en laagopgeleiden aan de andere juist te vergroten. (...)

vrij naar: www.nemokennislink.nl, geraadpleegd 1 april 2018

De onderzoekers hebben voor de dataverzameling een onderzoeksbureau ingeschakeld, dat het onderzoek online heeft afgenomen. Dit onderzoeksbureau beschikt over een vast panel van respondenten (die aan meerdere onderzoeken deelnemen). Aan respondenten werd gevraagd aan te geven over welke internetvaardigheden men beschikt en welke activiteiten men ontplooit op het internet. Op deze manier wilden de onderzoekers vaststellen over welke digitale vaardigheden Nederlanders beschikken. Een dergelijke manier om data te verzamelen heeft gevolgen voor de validiteit en representativiteit van het onderzoek.

2a
- Leg uit hoe deze wijze van dataverzameling een probleem kan zijn voor zowel de validiteit als de representativiteit van het onderzoek. Geef in je uitleg de betekenis van de beide begrippen.
- Geef bij beide aan hoe dit probleem opgelost kan worden.

Gebruik tekst 3.

2b Leg uit dat de digitale kloof een verhoudingsvraagstuk is. Maak in je uitleg gebruik van:
- een passend kernconcept;
- een voorbeeld uit de tekst van dit kernconcept.

Lange tijd werd verondersteld dat internet zou leiden tot meer gelijkheid in de samenleving, omdat kennis er gratis is en mensen gemakkelijk contacten kunnen leggen buiten hun eigen groep. Echter, door het verschil in internetgebruik neemt de ongelijkheid volgens het onderzoek toe. In de tekst is te lezen dat de bevindingen van het onderzoek nogal wat stof deden opwaaien onder beleidsmakers.

2c
- Geef een verklaring voor het verschil in internetgebruik tussen hoog- en laagopgeleiden aan de hand van een kernconcept horend bij het hoofdconcept vorming.
- Leg vervolgens uit met welke beleidsmaatregel de overheid dit verschil kan verkleinen. Maak in je uitleg gebruik van een **ander** kernconcept horend bij het hoofdconcept vorming.

© ThiemeMeulenhoff

Sociale ongelijkheid wordt binnen het functionalisme-paradigma beschouwd als noodzakelijk en functioneel voor de samenleving.

2d Leg uit onder invloed van welk kernconcept aanhangers van het functionalisme-paradigma de digitale kloof en de sociale ongelijkheid die ermee in verband wordt gebracht, wel als een probleem gaan zien.
Je hoeft alleen de naam van dit kernconcept te noemen.

De onderzoekers stellen dat het gebruik van sociale netwerken op internet een enorme groei heeft doorgemaakt. Dit hangt enerzijds samen met de technische mogelijkheden en het feit dat 97 procent van de Nederlanders toegang heeft tot internet. Maar deze groei hangt ook samen met andere ontwikkelingen.

2e Geef een verklaring voor deze groei in het gebruik van sociale netwerken op internet met behulp van het kernconcept individualisering.

2f Beargumenteer wat de gevolgen zijn van deze groei van sociale netwerken voor de sociale cohesie ten opzichte van een meer traditionele samenleving.

tabel 1
Digitale vaardigheden (zelfinschatting respondent), Nederlandse bevolking 13 jaar en ouder, naar achtergrondkenmerken, 2015 (score op een schaal van 1 (heel slecht) tot 5 (heel goed)

opleiding	het internet gebruiken om informatie op te zoeken	nieuwe technologieën leren gebruiken	sociale contacten onderhouden via internet	het online zetten (uploaden) van foto's filmpjes, muziek en dergelijke
laag	3,70	2,91	3,20	2,89
midden	4,25	3,43	3,43	3,21
hoog	4,48	3,68	3,35	3,50

Toelichting op tabel 1
Respondenten is gevraagd op een schaal van 1 (heel slecht) tot 5 (heel goed) aan te geven hoe goed ze zijn in de vier typen internetvaardigheden. Deze vier onderwerpen zijn los gebaseerd op de vier typen internetvaardigheden die in de literatuur onderscheiden worden (Van Deursen et al. 2014): informatievaardigheden, gebruiksvaardigheden, sociale vaardigheden en (content) creatievaardigheden.

bron: Sociaal en Cultureel Planbureau: Nederlanders en nieuws, Den Haag 2017

Gebruik tabel 1.
Een van de conclusies uit het onderzoek van Van Deursen uit tekst 3 is dat vooral bij mensen met een lagere opleiding het niveau van digitale vaardigheden te wensen overlaat. Ook het Sociaal en Cultureel Planbureau doet regelmatig onderzoek naar de digitale kloof. In de tabel wordt weergegeven over welke vaardigheden respondenten zeggen te beschikken, afgezet tegen opleidingsniveau.

2g Leg uit of de gegevens uit de tabel aansluiten bij de conclusie van Van Deursen, zoals in de inleiding op deze vraag is verwoord.

2h
- Formuleer een hypothese die met gegevens uit tabel 1 bevestigd kan worden.
- Geef de afhankelijke en de onafhankelijke variabele.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 3 Noord-Korea

Inleiding
In juni 2018 was er sprake van een voorzichtige toenadering tussen de VS en Noord-Korea. Tijdens een topontmoeting tussen de leiders van beide landen (Trump en Kim Jong-un) werd een intentieverklaring ondertekend waarin ze globale, niet-bindende afspraken maakten over de ontmanteling van het kernwapenprogramma van Noord-Korea. Noord-Korea zegt geen reden te hebben zijn kernwapens te behouden als de militaire dreiging jegens het noorden is verdwenen en de veiligheid van het land is gegarandeerd. In het verleden heeft het regime vaak geageerd tegen de aanwezigheid van Amerikaanse soldaten – zo'n 30 duizend – op Zuid-Koreaans grondgebied. Ook de jaarlijkse gezamenlijke oefeningen van Zuid-Koreaanse en Amerikaanse legers stuitten op veel weerzin. Volgens Noord-Korea-kenner Casper van der Veen zal Kim Jong-un zijn kernwapens overigens nooit volledig opgeven, omdat deze een onmisbare levensverzekering betekenen voor het voortbestaan van het regime.

Bij deze opgave horen tekst 4 en 5.
In tekst 4 wordt door Van der Veen een analyse gegeven van de agressie van Noord-Korea en het voortdurende conflict op het Koreaanse schiereiland.
Tekst 5 is een bespreking van een recent verschenen boek over Noord-Korea van hoogleraar Korea studies Remco Breuker.

Gebruik de inleiding voor het beantwoorden van de vraag.

3a Leg uit hoe het veiligheidsdilemma een rol speelt bij het kernwapenprogramma van Noord-Korea. Gebruik in je antwoord:
- een uitleg wat het veiligheidsdilemma inhoudt;
- een voorbeeld uit de inleiding.

Noord-Korea-kenner Casper van der Veen zegt dat Kim Jong-un zijn kernwapens nooit volledig zal opgeven, omdat deze een onmisbare levensverzekering betekenen voor het voortbestaan van het regime.
3b Leg uit waarom deze bewering bij het rationele actor-paradigma past.

---

tekst 4

De rationaliteit van Kim Jong-un: w**aarom Noord-Korea toch (geen) oorlog wil**
Zo dreigt het land met een nucleaire oorlog, en zo zit het weer aan de onderhandelingstafel: aan het gedrag van Noord-Korea is vaak geen touw vast te knopen. Of lijkt dit maar zo?
Eens in de zoveel tijd komt het in het nieuws: Noord-Korea strooit opnieuw met oorlogstaal en uit bizarre bedreigingen aan het adres van goed bewapende mogendheden als Zuid-Korea, Japan en de Verenigde Staten. Binnen twee maanden tijd dreigde Noord-Korea met nucleaire aanvallen, nieuwe nucleaire tests, het veranderen van de Zuid-Koreaanse hoofdstad in een 'vlammenzee' en het opnieuw in gebruik nemen van de in 2007 gesloten kernreactor Yongbyon. Het veelvuldig saboteren van de internationale betrekkingen en het continue uiten van bedreigingen naar landen die veel sterker zijn dan Noord-Korea zelf is hoogst ongebruikelijk voor een op overleving gerichte staat. Is Kim Jong-un soms gek?
Hier heeft het wel alle schijn van. Het land houdt een absurde leiderschapscultus in stand en organiseert regelmatig peperdure feesten en parades ter ere van Kim Jong-un en zijn twee voorgangers, terwijl volgens UNICEF twee derde van de bevolking ondervoed is, twintig procent van de Noord-Koreaanse kinderen hierdoor groeiproblemen ervaart en het land volgens het CIA World Factbook op de lijst van BNP per hoofd van de bevolking tussen ontwikkelingslanden als Senegal en Kenia bungelt.

Dit idee van een irrationeel, onvoorspelbaar en onhandig Noord-Korea, dat zo vaak door de media wordt gepropageerd, klopt echter niet. Terwijl de internationale gemeenschap vaak focust op de schrijnende voedseltekorten en armoede in het land worstelt de Noord-Koreaanse overheid namelijk met een heel ander probleem: het garanderen van de veiligheid en voortbestaan van het regime.
Het Noord-Koreaanse regime beschouwt het politieke systeem als onhervormbaar. Te ingrijpende hervormingen maken het regime instabiel en kunnen het mogelijk ten val brengen.
Om deze redenen gebruikt de Noord-Koreaanse overheid mensonterende werkkampen en alomtegenwoordige intimidatie – waaronder openbare executies – om iedere hoop op verandering en elke potentiële opstand grondig de kop in te drukken. Ook gebruikt het verregaande propagandatechnieken om het Kim-regime als de enige legitieme machthebber over Noord- én Zuid-Korea te positioneren.
Ten slotte vertelt het regime non-stop aan het volk dat het land bedreigd wordt door de VS, Zuid-Korea en Japan, iets wat sterk overdreven wordt, maar niet geheel onwaar is. Deze landen dreigen Noord-Korea immers ook regelmatig met het stopzetten van voedselhulp en met militaire aanvallen. Ook leggen ze Noord-Korea economische sancties op, die het regime, maar vooral het volk hard raken.
Het opkloppen van externe dreigingen is één van de oudste strategieën om een bevolking van interne spanningen af te leiden en als één man achter zijn heerser te laten scharen. Daarnaast is er veel oprechte steun voor het regime onder het volk. Het regime speelt zo'n alom vertegenwoordigende rol in de dagelijkse levens van Noord-Koreanen dat het onvermijdelijk zeer belangrijk voor ze wordt. Daarnaast zijn de Noord-Koreanen mogelijk angstiger voor een buitenlandse militaire interventie – en de dood, vernietiging en chaos die dit onvermijdelijk met zich mee zal brengen – dan voor de duivel die ze kennen. Noord-Koreanen willen niet de volgende Afghanen of Irakezen te worden.

vrij naar: www.nemokennislink.nl, geraadpleegd 19 augustus 2018

Lees tekst 4.

In tekst 4 is te lezen dat het Noord-Koreaanse regime het volk voortdurend voorhoudt dat het land bedreigd wordt door de VS, Zuid-Korea en Japan. Dit is een strategie van het regime.
3c Leg uit dat deze strategie samenhangt met het hoofdconcept binding. Geef in je uitleg:
- twee elementen van het hoofdconcept binding;
- een passend citaat uit de tekst.

Het Noord-Koreaanse regime doet er volgens tekst 4 alles aan om veiligheid en het voorbestaan van het regime te garanderen. Een van de strategieën hiervoor is de persoonlijkheidscultus van de leider.
3d Leg uit waarom je de persoonlijkheidscultus van de Kims in Noord-Korea in verband kan brengen met het hoofdconcept vorming. Gebruik in je uitleg:
- het kernconcept identiteit;
- een ander kernconcept bij het hoofdconcept vorming;
- bij dit kernconcept een voorbeeld uit tekst 4.

In regel 1 t/m 10 wordt het gedrag van Noord-Korea ten aanzien van Zuid-Korea, Japan en de Verenigde Staten beschreven. Het gedrag van nationale staten ten opzichte van elkaar kan worden verklaard met behulp van een aantal theorieën, bijvoorbeeld de realistische theorieën.
3e Leg uit vanuit welke theorieën je op grond van de tekst het gedrag het best kunt verklaren. Maak in je uitleg gebruik van een citaat uit de tekst.

Uit tekst 4 blijkt dat het Noord-Koreaanse regime gebruik maakt van verschillende typen machtsbronnen om de bevolking aan zich te binden.
3f Noem twee typen machtsbronnen die je herkent in de tekst en geef bij beide een voorbeeld uit de tekst.

tekst 5

Hoe het Noord-Koreaanse regime van massamoordenaars aan de macht blijft

Hoewel Kim Il-sung zonder twijfel een wrede dictator was – de eerste strafkampen werden al in de jaren vijftig geopend – is het zijn zoon Kim Jong-il die van Noord-Korea de totalitaire dictatuur maakt zoals we die nu kennen, zo beschrijft hoogleraar Koreastudies Breuker in de *B.V. Noord-Korea*, een fascinerende analyse van Noord-Korea als totalitaire gangsterstaat.
Met een paar handlangers ondermijnt Kim Jong-il de macht van zijn vader door voor elke overheidsinstantie een partijequivalent op te richten en daar alle beleidsmatige en politieke besluitvorming naar over te hevelen. De schaduwbureaucratie, aangevoerd door het Organisatie- en Gidsdepartement, wordt zo machtig dat het beslist welke documenten Kim Il-sung wel en niet onder ogen krijgt. De Grote Leider, in de propaganda inmiddels afgebeeld als een godheid, ziet zijn macht langzaam verdampen.
De consequentie is, zo schetst Breuker, dat de macht in Noord-Korea ook vandaag de dag niet in handen is van één persoon, Kim Jong-un. Het is veeleer de partijelite op de achtergrond, die onder het mom van een leiderschapscultus een terreurbewind in stand houdt. Dat gebeurt met een even uitgekiend als kwaadaardig systeem van sociale controle – inclusief verplichte zelfkritieksessies – en concentratiekampen waar tienduizenden politieke gevangenen tot hun dood moeten werken.
Er zijn Noord-Korea-experts die geloven dat toenadering en economische samenwerking het regime tot openheid (en uiteindelijk minder repressie) zal dwingen, temeer omdat in Noord-Korea tegenwoordig een informele markteconomie bloeit, waar het regime weinig invloed op heeft. Ook zou het onder de economische sancties lijdende regime snakken naar economische groei. De onderhandelingen met de VS zouden het begin van zo'n proces kunnen zijn.
Het is geen verrassing dat Breuker daar anders over denkt. De diplomatieke ouverture van Kim – en zijn handlangers – is slechts een strategie om (economisch) dingen gedaan te krijgen. Het land gaat zijn kernwapens – de ultieme machtsgarantie – nooit opgeven. In de praktijk, schrijft Breuker, vormen de vredesbesprekingen vooral een legitimering van dit regime. 'De geest van een duurzaam vredesakkoord met een nucleair Noord-Korea dat de concentratiekampen rustig kan blijven uitbaten als ware het bedrijven, is uit de fles.

vrij naar: volkskrant.nl, 6 juli 2018

Gebruik tekst 4 en 5 voor het beantwoorden van vraag 3g.
Uit tekst 4 zou je kunnen opmaken dat Kim Jong-un in Noord-Korea over gezag beschikt. In tekst 5 wordt betoogd wie werkelijk de macht heeft.

3g
- Verklaar het gezag dat Kim Jong-un in eigen land heeft vanuit het sociaal-constructivisme paradigma.
- Verklaar vanuit het functionalisme-paradigma waarom Kim Jong-un wel gezag, maar geen macht heeft.
- Uit je antwoord moet de betekenis van de kernconcepten macht en gezag duidelijk worden.

Gebruik tekst 5 voor het beantwoorden van vraag 3h.

3h Leg uit hoe politieke instituties en de politieke organisaties in Noord-Korea zijn veranderd onder het bewind van Kim Jong-il. Geef eerst het verschil aan tussen een **politieke organisatie** en een **politieke institutie**.

3i Leg uit welk verschil er is ten aanzien van de basis waarop het gezag van de overheid berust tussen Noord-Korea en een democratische rechtsstaat als Nederland.

Opgave 4 Litouwen, Rusland en de EU

Inleiding

In 2017 werd bekend dat Litouwen een hek gaat bouwen langs de grens met Kaliningrad. Kaliningrad is een Russische enclave die tussen Litouwen en Polen ligt. Litouwen besloot tot de bouw van dit hek onder meer uit angst voor bezetting door Rusland. In 2014 bezette Rusland de Krim, een schiereiland in de Zwarte Zee ten zuiden van Oekraïne, dat op dat moment behoorde tot het grondgebied van de staat Oekraïne. Vanwege die bezetting zijn de Baltische staten bang dat Rusland ook de Baltische staten zal annexeren.

Bij deze opgave horen figuur 1 en tekst 6.

figuur 1

bron: warnewsupdates.blogspot.nl

tekst 6

Litouwen bouwt hek langs grens Russische enclave Kaliningrad

Litouwen gaat een hek bouwen langs de grens met de Russische enclave Kaliningrad, het vroegere Königsberg. Dat stukje Russisch grondgebied ligt ingesloten tussen Litouwen, Polen en Wit-Rusland aan de Oostzee. Het hek moet 135 kilometer lang worden. De aanleg van het hekwerk, tweeëneenhalf meter hoog, wordt grotendeels gefinancierd door de Europese Unie. Litouwen krijgt daarvoor 25 miljoen euro uit het Fonds voor Interne Veiligheid, het ISF[2], dat onder meer bedoeld is om de buitengrenzen van de EU te versterken. Litouwen zelf draagt nog eens 3,5 miljoen euro bij.
Momenteel bestaat de grens alleen maar uit grenspaaltjes met slechts hier en daar versperringen. Het hek is volgens de regering bedoeld om smokkelaars en illegalen tegen te houden. Maar volgens de vicevoorzitter van de nationale veiligheids- en defensiecommissie van het Litouwse parlement, Rasa Jukneviciene, is het hek ook gericht tegen Rusland. 'Het hek zal geen tanks of ander militair materieel tegenhouden, maar laat zien dat we ons best doen om een potentiële bedreiging door Rusland te

---

[2] Het budget voor de periode 2014-2020 voor het ISF is gesteld op ruim 3,7 miljard euro. Dit geld wordt besteed aan grenscontroles, een verbetering van infrastructuur bij grenzen, en nieuwe IT-systemen die worden gebruikt voor het European Border Surveillance System (EUROSUR). Op 13 maart 2014 stemde het Europees Parlement in met het Fonds voor Interne Veiligheid.

verminderen,' zei zij.

Rusland ziet de plannen als een onvriendelijk gebaar. De gouverneur van Kaliningrad, Anton Alichanov, hamerde erop dat Rusland voor 'transparante' grenzen is. Spottend stelde hij voor dat zijn regio goedkope bakstenen voor de bouw van de 'muur' kan leveren.

Net als de andere Baltische landen is Litouwen bang dat het land het slachtoffer zal worden van een operatie die de annexatie van het Oekraïense schiereiland Krim in 2014 inluidde. Toen stuurde Moskou 'groene mannetjes' – militairen zonder insignes – de grens over om de machtsovername voor te bereiden. De drie Baltische landen maakten tot 1991 deel uit van de Sovjet-Unie en herbergen nog steeds aanzienlijke Russische minderheden, vooral Letland en Estland.

Ook die twee landen zijn bezig met de aanleg van een hek langs de grens met Rusland. Net als Litouwen behoren zij tot de Schengenzone, waarbinnen de interne grenscontroles zijn opgeheven. Volgens beide landen is het hek vooral bedoeld om illegale immigranten tegen te houden (...).

Kaliningrad fungeert sinds de Tweede Wereldoorlog als een soort militaire voorpost van Rusland, van waaruit de Russische strijdkrachten snel kunnen reageren op een eventuele aanval uit het westen. Er is een aanzienlijke troepenmacht gelegerd. Ook is het de thuisbasis van de Russische Baltische Vloot.

In oktober vorig jaar plaatste Moskou Iskander-raketten in de enclave. De raketten, die zowel met conventionele als nucleaire koppen kunnen worden uitgerust, hebben een bereik van 500 kilometer.

Volgens het Kremlin is de plaatsing van de raketten een reactie op de plannen van de VS voor een raketschild waarvan delen in Polen komen te staan.

Als gebaar van steun aan Polen en de Baltische landen heeft de NAVO deze week vierduizend militairen met bijna tachtig tanks naar Polen gestuurd. Tegelijkertijd kwamen in Noorwegen 300 Amerikaanse commando's aan. Rusland beschouwt de komst van de NAVO-troepen als een bedreiging, hoewel het om aantallen gaat die in het niet vallen bij de 300 duizend militairen die Rusland langs de noordwestelijke grens heeft gelegerd.

bron: de Volkskrant, 17 januari 2017

4a Leg met behulp van gegevens uit tekst 6 uit, dat de bouw van het hek op de grens van Litouwen met de Russische enclave Kaliningrad een verhoudingsvraagstuk is. Gebruik in je uitleg:
- twee kernconcepten behorend bij het hoofdconcept verhouding;
- bij beide kernconcepten een voorbeeld uit de tekst.

Er zijn verschillende onderzoeksmethoden die de machtsverhoudingen tussen staten in kaart brengen.

4b Leg uit met welke onderzoeksmethode je aan de hand van tekst 6 de machtsverhoudingen tussen Litouwen en Rusland het best in kaart kunt brengen. Gebruik in je uitleg een voorbeeld uit tekst 6.

4c Leg vervolgens uit of deze methode om macht in kaart te brengen behoort tot beschrijvende of tot verklarende onderzoeksmethoden.

4d Geef met behulp van de 'law of anticipated reactions' een verklaring voor de beslissing van Litouwen om een hek te bouwen. Gebruik in je antwoord een voorbeeld uit tekst 6.

4e Leg uit bij welk paradigma de Law of anticipated reactions het best aansluit. Gebruik in je uitleg:
- een beschrijving van het gekozen paradigma;
- een gegeven uit tekst 6 waaruit dit paradigma blijkt.

© ThiemeMeulenhoff

Er zijn verschillende theorieën die het gedrag van staten ten opzichte van elkaar verklaren, bijvoorbeeld marxistische theorieën en politiek-psychologische theorieën.

4f Met welke van deze theorieën kun je het gedrag van Rusland ten opzichte van de buurlanden van Kaliningrad het best verklaren? Maak in je antwoord gebruik van:
- een kenmerk van de gekozen theorie;
- een citaat uit tekst 6.

De EU betaalt 25 miljoen euro voor de bouw van het hek tussen Litouwen en Kaliningrad. Dit geld is afkomstig van het ISF, het fonds voor interne veiligheid, dat onder meer bedoeld is voor het beveiligen van de Europese grenzen (zie voetnoot 1 bij tekst 6).

4g Geef een verklaring voor deze medefinanciering door de EU aan de hand van een van de andere theorieën die het gedrag van staten ten opzichte van elkaar verklaren. *Kies een andere dan bij 4f.*

Opgave 5 De Bom: Nederland, De VS en de NAVO

Inleiding

De internationale politiek bevindt zich in een constant spanningsveld tussen zelfbeschikking en samenwerking. Desalniettemin zien we dat veel staten samenwerken in intergouvermentele en/of supranationale projecten. De NAVO is hier één van. Daarover gaat tekst 7.

Lees tekst 7.

---

tekst 7

Nederland heeft geen vetorecht bedongen bij het inzetten van Amerikaanse kernwapens vanaf de vliegbasis Volkel, zo blijkt uit onderzoek van het televisieprogramma ZEMBLA. Wanneer de president van de Verenigde Staten besluit dat de Koninklijke Luchtmacht kernwapens moet afgooien, dan heeft een Nederlandse vlieger dat uit te voeren.

Nederland heeft een kernwapentaak binnen de NAVO. Op de luchtmachtbasis Volkel liggen vijftien tot twintig Amerikaanse B61-atoombommen. Wanneer wordt besloten om een nucleaire aanval uit te voeren, moeten Nederlandse vliegers deze bommen afwerpen. ZEMBLA ontdekte in de archieven van de Tweede Kamer dat Den Haag geen vetorecht heeft bedongen.

Tijdens een interpellatiedebat in 1970 over de *Flexible Response* (een NAVO-strategie over de inzet van kernwapens, red.) zegt minister van Defensie Den Toom: "Een vetorecht – indien alle bondgenoten dit voor zich zouden opeisen – zou die geloofwaardigheid bepaald ernstig ondermijnen. Dit zou veel gaan lijken op een voorschrift tot unanieme besluitvorming hetgeen – wederom bezien uit het oogpunt van geloofwaardigheid – niet hanteerbaar lijkt Nederland heeft om die reden 'enig vetorecht ten aanzien hiervan niet uitdrukkelijk bedongen'."

Bij de huidige Kamerleden is dit feit niet bekend, blijkt bij navraag van ZEMBLA. Sadet Karabulut (SP): "Hier staat dus dat Nederland geen nee mag zeggen tegen de inzet van kernwapens die hier liggen." Sjoerd Sjoerdsma (D66): "Ik wil al die afspraken zien." Volgens militair historicus Christ Klep gaat maar één man over de inzet van die atoombommen: de president van de Verenigde Staten, Donald Trump.

De minister van Defensie wil niet op camera reageren, maar laat schriftelijk weten: "Besluitvorming binnen NAVO vindt plaats op basis van unanimiteit, waarbij altijd sprake is van politieke controle. Dit betekent dat er bij besluitvorming binnen NAVO, altijd de instemming van Nederland vereist is." Dit staat haaks op wat haar voorganger tegen de Kamer heeft gezegd.

Bij het vervangen van de B61 zullen bommen door de lucht worden vervoerd. Dat is niet zonder risico. "Nederland is daar niet op voorbereid, de Amerikanen wel," zegt

© ThiemeMeulenhoff

hoogleraar Veiligheid Ira Helsloot in ZEMBLA. Hij was in 2012 als 'waarnemer' aanwezig bij een oefening in de buurt van Volkel. Daarbij werd een incident met een kernwapen gesimuleerd. Helsloot zag dat de Amerikanen het gebied overnamen en afgrendelden, en dat Nederlandse hulpdiensten – brandweer, politie en ambulances – door bewapende VS militairen werden weggehouden van de rampplek. Defensie wil hier niet op in gaan, omdat de afspraken hierover geheim zijn.

bron: joop.bnnvara.nl, 14 november 2019

In tekst 7 lees je over de verhoudingen binnen de NAVO. Verhoudingen zijn onlosmakelijk verbonden met het kernconcept Sociale Ongelijkheid. Er wordt vaak gesteld dat *in iedere samenleving/samenwerking sociale ongelijkheid in een of andere vorm geïnstitutionaliseerd (sociale institutie/institutionalisering) is.*

5a Bewijs of tekst 7 een bevestiging of weerlegging is van de stelling: *sociale ongelijkheid is in een of andere vorm geïnstitutionaliseerd in een samenwerkingsverband.* Gebruik in je redenering:
- informatie uit tekst 7;
- de omschrijving van het kernconcept sociale ongelijkheid;
- de omschrijving van het kernconcept politieke institutie **of** institutionalisering.

5b Leg uit dat de macht van de Verenigde Staten over de Nederlandse vliegbasis Volkel niet past bij de kenmerken van een staat. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept macht;
- de kenmerken van een staat.

In het barrièremodel wordt gebruikgemaakt van de begrippen realisatie- en hindermacht. Alle NAVO-beslissingen worden door middel van consensus gemaakt. Dit betekent dat alle leden het eens moeten zijn met het genomen besluit.

5c Leg uit waarom het vetorecht de hindermacht van de Nederlandse overheid kan vergroten tijdens de beslissing om de kernkoppen in Volkel te gebruiken. Gebruik in je uitleg:
- een voorbeeld;
- de omschrijving van het begrip hindermacht.

5d Leg uit waarom tekst 7 gaat over het proces van globalisering. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept globalisering;
- informatie uit tekst 7.

Beleidsambtenaren van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (BuZa) schrijven onder meer reacties op handelingen van andere regeringsleiders en de actualiteit. Het doel hiervan is de minister en het kabinet te voorzien van inlichtingen. Zij gebruiken net als wetenschappers theorieën om gedrag van nationale staten te verklaren en te interpreteren. Deze theorieën vallen samen onder de volgende clusters: realistisch, liberaal, marxistisch, sociaal-constructivistisch en politiek psychologisch.

5e Stel je bent een beleidsambtenaar van BuZA en je moet een advies schrijven over de kernbommen in Nederland. Wat zou je de minister adviseren als je gebruikmaakt van realistische theorieën? Gebruik in je antwoord:
- informatie uit tekst 7;
- kenmerken van realistische theorieën.

5f Macht kan volgens beschrijvende methoden op drie manieren worden onderzocht. Leg uit welke methode van onderzoek er in het artikel wordt toegepast om de macht van de VS en Nederland aan te tonen. Gebruik in je uitleg:
- informatie uit tekst 7;
- de naam en kenmerken van de gekozen methode.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 6 Bevolkingsgroei Afrika

Inleiding
Opgave 6 gaat over de bevolkingsgroei in Afrika en de mogelijke gevolgen daarvan.

Lees tekst 8.

tekst 8

Binnen dertig jaar is de bevolking van Afrika meer dan verdubbeld. Met die enorme bevolkingsgroei staat er een nieuwe uitdaging te wachten; want hoe voed je die miljoenen extra monden? Vier vragen beantwoord.

1 Hoe komt het dat de wereldbevolking verdubbelt?
Het aantal kinderen onder de vijf jaar dat overlijdt neemt wereldwijd af. Dit blijkt uit gegevens van de Wereldbank. De kindersterfte nam vooral in Afrika de afgelopen 25 jaar aanzienlijk af. Daarnaast neemt de levensverwachting toe. "Er is berekend dat tot 2050 de bevolking in Afrika meer dan verdubbelt", zegt hoogleraar plantaardige productiesystemen Martin van Ittersum.
Dat komt door twee dingen: het geboortecijfer in Afrika ligt nog ongelooflijk hoog, en de levensverwachting neemt toe door betere gezondheidszorg en welvaartsgroei. Als er meer welvaart is, kiezen vrouwen ervoor minder kinderen te krijgen. "Dat zie je overal gebeuren, ook in Nederland: een paar generaties terug waren gezinnen met vijf tot tien kinderen heel normaal. Maar dat is binnen een paar generaties enorm veranderd."

2 Kan Afrika met eigen landbouw voor zichzelf zorgen?
Er is volgens Van Ittersum in principe genoeg voedsel op aarde aanwezig. Maar de verdeling is nu ongelijk. "In de rijkere landen, West-Europa, Australië, Latijns-Amerika, wordt meer dan voldoende geproduceerd. Maar in grote delen van Afrika wordt niet genoeg voedsel verbouwd. Zo moet in Afrika alleen al 20 procent van de granen geïmporteerd worden."
Het voedseltekort speelt volgens Van Ittersum vooral in Afrika omdat de bevolkingsgroei zo enorm is. "In 2050 zullen er drie keer zoveel granen nodig zijn ten opzichte van 2010. Dit komt door die bevolkingsgroei en een beetje door dieetverandering. Afrikanen zullen meer dierlijke producten gaan eten. En die koeien eten ook graan." Met het huidige gebruik van landbouwgrond is eigen productie vrijwel onmogelijk. "Dan moet Afrika in dertig jaar net zo productief zijn als het Westen, terwijl de productiviteit van het continent nu heel erg achterloopt."

3 Zullen wij het voedselprobleem ook merken?
"We zullen het zeker merken. Terwijl een Afrikaan vooral eet wat er bij hem op het land groeit, importeren wij allerlei luxeproducten als koffie en cacao. En dat moet dan wel voorhanden zijn", zegt Ellen Mangnus. Ze is onderzoeker bij de Universiteit van Utrecht en bestudeert de effecten van Nederlandse bedrijven op lokale voedselzekerheid in Kenia, Ethiopië en Ghana. Volgens Mangnus zal het toekomstige voedingsprobleem niet alleen in Afrika zijn, maar juist ook in Europa.
Europese landen zullen dus vooral merken dat dit soort luxeproducten moeilijker te verkrijgen zijn of duurder worden. "Nederland importeert veel koffie en cacao, dat kunnen we niet zelf verbouwen", legt Mangnus uit.

© ThiemeMeulenhoff

4 Als er in Afrika te weinig voedsel is, komt er dan een migratiestroom naar Europa? “Meer armoede is meer migratie”, zegt Mangnus. Maar ze is niet bang dat er een grotere stroom naar Europa komt. “Er wordt al eeuwen gemigreerd. In Afrika trekken bewoners eerst naar de vruchtbare gebieden in hun eigen land, dan naar het buurland waar ze de taal nog een beetje spreken. De stap naar Europa is groot.”
Volgens zowel Van Ittersum als Mangnus staan we voor een grote uitdaging. Van Ittersum: “Er zijn landen waar het goed gaat met de voedselontwikkeling. In Ethiopië wordt bijvoorbeeld veel geëxperimenteerd met verschillende vormen van landbouw. Toch is het voedseltekort een enorme en onderschatte opgave voor de wereld en voor Afrika.” Mangnus: “Er zijn veel wetenschappers die zich momenteel buigen over deze voedselproblematiek. Er worden bijvoorbeeld gewassen ontwikkeld die beter bestand zijn tegen ziektes en droogte.”

bron: www.rtlnieuws.nl, 16 februari 2019

6a Leg uit dat het voedingsvraagstuk een verhoudingsvraagstuk is. Maak in je uitleg gebruik van:
- de omschrijving van het hoofdconcept verhouding;
- een voorbeeld uit de tekst van dit hoofdconcept.

In tekst 8 wordt vermeld dat Afrikaanse landen moeite hebben met het voorzien in hun eigen voedingsconsumptie. Hiervoor wordt de volgende hypothese gegeven: er wordt te weinig voedsel verbouwd voor de groeiende bevolking en het veranderende consumptiepatroon.
6b Noteer één andere hypothese vanuit de marxistische theorieën op het gedrag van nationale staten.

Stelling: Staten die moeite hebben met het voorzien van voedingsstoffen voor hun bevolking zijn falende staten.
Deze stelling is te onderbouwen aan de hand van het kenmerk dat falende staten ‘hun bevolking geen openbare diensten meer leveren noch de voorwaarden daartoe scheppen’.
6c Noteer één kritiekpunt vanuit het sociaal-constructivisme over het gebruik van de term falende staten met betrekking tot het voedselverdelingsvraagstuk.

© ThiemeMeulenhoff

Hints bij hoofdstuk 3

Algemeen
- Als je een vraag rondom een concept echt niet kunt beantwoorden: probeer dan de definitie van het concept te herschrijven met informatie uit de vraag/bron.
- Als je een verklaring/evaluatie moet geven betreft dit vaak een causaal model. Teken dit model voordat je de vraag maakt en ga na of je antwoord moet gaan over de oorzaak (onafhankelijke variabele) of het gevolg (de afhankelijke variabele).
- Orden altijd eerst de informatie en kom dan pas tot de conclusie.

1a Als een instelling soeverein is, betekent dit dat burgers en andere overheden haar macht accepteren.

1b Zoek de kosten en baten op voor het politieke gedrag van de Poolse overheid.

1c Ga in op het doel van het gedrag van de staten. Negeer de samenwerking als handeling, maar achterhaal waarom zij dit doen.

1e Staat niet in het antwoordmodel, maar: wat is het gevolg als de ‘free-riders-problematiek’ te lang doorgaat? Betaal jij dan wel nog, als – voor je gevoel – enige voor dat treinkaartje?

2a Hoe worden de respondenten gekozen? Is dat aselect?
Meet je met een vragenlijst wat iemands vaardigheden zijn of hoe hij/zij over zijn vaardigheden denkt?

2c Maak voor jezelf een causaal model voordat je aan deel één van je vraag begint. Focus in je uitgeschreven antwoord op de onafhankelijke variabele.
Tip: kies een kernconcept dat heel concreet is; bijvoorbeeld socialisatie.

2d Welk maatschappelijk verschijnsel proberen functionalisten – zo veel mogelijk – te voorkomen?

2g Digitale vaardigheden moet je zien als een heleboel aparte vaardigheden, zoals in tabel 1 te zien is.

3a Betrek in je antwoord het woord ‘veiligheidsgevoel’ en het idee van de ‘wapenwedloop’.

3b Samenhang betekent in deze vraag eigenlijk: welk aspect van het hoofdconcept herken je in de tekst?

3c Lees regel 9 en 10 goed.

4b Gaat de bron in op: machtsbronnen, netwerken/relaties of overleg uitkomsten?

4d/4e Gaat het om een feitelijke of verwachte dreiging?

5a Zoek in de tekst op hoe besluitvorming plaatsvindt.

5e Betrek in je antwoord de volgende woorden actief: veiligheid, soevereiniteit en afhankelijkheid.

6b Houd rekening met: altijd een onafhankelijke en afhankelijke variabele.

© ThiemeMeulenhoff

Uitwerkingen bij hoofdstuk 3

Opgave 1 Polen, Hongarije en de EU

1a Voorbeeld van een juist antwoord
Er is sprake van een **conflict** omdat Polen en de EU **elkaar tegenwerken om de eigen doelen te bereiken**. Polen wil zijn rechtssysteem veranderen en heeft daarom twee wetten aangenomen, die de invloed van de politiek op de rechtsspraak vergroten. Polen beroept zich hiermee op zijn interne soevereiniteit en gaat in tegen de regels van de EU. De EU stelt dat de aangenomen wetten in tegenspraak zijn met de kernwaarden van de EU en dwingt Polen actie te ondernemen om de rechtsstaat te verbeteren. Hiermee tast de EU de externe soevereiniteit aan van Polen.

1b Voorbeeld van een juist antwoord
- Het rationele actor paradigma gaat ervan uit dat actoren in hun streven naar nutsmaximalisatie op rationele wijze keuzes maken, namelijk door het afwegen van kosten en baten die aan alternatieven zijn verbonden. De afweging die de Poolse regering moet maken is: de rechtsstaat hervormen en daarbij het risico lopen dat de EU in het kader van een artikel 7-procedure bepaalde rechten opschort (met als ultieme maatregel het tijdelijk of definitief opheffen van het stemrecht van de lidstaat in de Europese Raad). Of niet hervormen en geen risico lopen op artikel 7-procedure.
- Behalve een gekwalificeerde meerderheid van de Raad is hiervoor ook een unaniem besluit nodig van de Europese Raad. Hierbij mag de lidstaat in kwestie niet meestemmen.
- Omdat Hongarije aangeeft een veto uit te spreken, is het besluit niet unaniem en loopt Polen geen risico. Doorzetten van de gewenste hervorming levert Polen dus meer op.

1c Voorbeeld van een juist antwoord
- Er is hier sprake van samenwerking, omdat beide **landen een relatie met elkaar aangaan om hun handelen op elkaar af te stemmen voor een gemeenschappelijk doel**. Ze steunen elkaar door een veto uit te spreken waardoor de EU niet de sancties uit artikel 7 kan uitvoeren. Hierdoor kunnen de landen ongehinderd de gewenste hervorming van de rechtsstaat uitvoeren.
- Deze vorm van samenwerking kan het best verklaard worden met de realistische theorieën, die stellen dat iedere staat zijn eigenbelangen zal behartigen. Daartoe vormen landen allianties, want internationale samenwerking wordt alleen maar gezocht als het nationale belang daarom vraagt.
  NB: de liberale theorieën stellen dat internationale samenwerking wenselijk is, omdat het bijdraagt aan vrede, vooruitgang en welvaart. Dat is duidelijk niet het doel van de samenwerking tussen Polen en Hongarije en het is daarom niet goed.

1d Voorbeeld van een juist antwoord
Het verdrag legt vast dat de Europese lidstaten de democratische en rechtsstatelijke waarden gemeen moeten hebben. Deze waarden zijn universeel voor alle lidstaten. Bij schending van deze waarden kan worden opgetreden. Dit past bij cultuuruniversalisme omdat culturen worden beoordeeld aan de hand van bepaalde universele waarden en zo bekritiseerd kunnen worden.

1e Voorbeeld van een juist antwoord
- Politieke cohesie duidt in deze context op de binding die lidstaten hebben met de EU. Wanneer Polen en Hongarije zich niet aan het VEU houden en elkaar hierin steunen door hun vetorecht, heeft de EU onvoldoende **vermogen om hulpbronnen in te zetten** om te bereiken dat Polen en Hongarije zich aan het verdrag te houden.
- Dat kan tot gevolg hebben dat andere lidstaten ook afwegen dat het rationeel is om het individuele staatsbelang boven het gemeenschappelijke EU-belang te laten gaan (prisoner's dilemma).
- De politieke cohesie in de EU neemt dan af. Op de lange termijn heeft dit gevolgen voor de eenheid in de EU, wat nadelig kan uitpakken voor de lidstaten.

1f Voorbeeld van een juist antwoord
- Polity verwijst naar structuren en organisaties. In de tekst bijvoorbeeld de politieke organisatie van de EU: Europese Commissie, Europees Parlement, Europese Raad.
- Politics verwijst naar de machtsstrijd om conflicten op te lossen, waardevolle zaken toe te delen of beslissingen te nemen. In de tekst is deze machtsstrijd te herkennen. Zowel Polen als de EU proberen het conflict in hun voordeel op te lossen. De EU door de handelingsmogelijkheden van Polen in te perken en Polen door de eigen handelingsmogelijkheden ten opzichte van de EU te vergroten.
- Policy verwijst naar beleid hoe de samenleving eruit zou moeten zien. In de tekst zie je dit bijvoorbeeld terug in het beleid van de EU om democratische en rechtsstatelijke waarden binnen de lidstaten te handhaven in het Verdrag van de Europese Unie (VEU).

Opgave 2 De digitale kloof

2a Voorbeeld van een juist antwoord
- Als men aan respondenten vraagt in te schatten over welke vaardigheden men beschikt (of op welke wijze en hoe vaak men internet gebruikt), dan wil dat nog niet zeggen dat de respondent de vaardigheden ook daadwerkelijk beheerst (het internet ook daadwerkelijk op die manier wordt gebruikt). De onderzoekers krijgen dus wel gegevens over de eigen inschatting van de respondenten, maar niet over de precieze vaardigheden (het precieze gebruik). Dit heeft te maken met validiteit: de vraag of men daadwerkelijk meet wat men wil meten.
- Oplossing voor validiteitsprobleem: geen zelfrapportage, maar een onderzoeksopzet, waarbij daadwerkelijk getest wordt over welke vaardigheden de respondenten beschikken (hoe het internet wordt gebruikt).
- Het onderzoek is online afgenomen. Om deel te nemen moeten deelnemers al over internetvaardigheden beschikken, omdat ze anders nooit in staat waren geweest om deel te nemen aan het onderzoek. Hiermee ontstaat een probleem ten aanzien van representativiteit. Een onderzoek is representatief als de steekproef een dwarsdoorsnede is van de totale onderzoekspopulatie waarbij iedereen evenveel kans heeft om in de steekproef terecht te komen. Mensen die niet over internetvaardigheden beschikken zijn echter niet in de steekproef gekomen. Daarmee is het onderzoek niet representatief.
- Oplossing representativiteitsprobleem: een onderzoeksmethode waarbij geen gebruik wordt gemaakt van een online panel.

2b Voorbeeld van een juist antwoord

- **Verhouding** verwijst onder meer naar de **wijze waarop mensen zich van elkaar onderscheiden**. In de tekst staat dat het internetgebruik de kloof tussen mensen met een hoge opleiding en een hoog inkomen aan de ene kant en lageropgeleiden aan de andere juist lijkt te vergroten. Dit leidt tot **sociale ongelijkheid,** namelijk **een situatie waarin verschillen tussen mensen**, in dit geval het internetgebruik, **consequenties hebben voor hun maatschappelijke positie**.
- In de tekst is te lezen dat hogeropgeleiden internet vaker gebruiken om hun maatschappelijke positie te verbeteren dan lageropgeleiden dat doen.
- Of: hogeropgeleiden gebruiken internet meer om zichzelf te ontwikkelen of zichzelf meer in de markt te zetten en dit helpt hen betere banen en een hoger inkomen te krijgen. Lageropgeleiden gebruiken internet meer voor entertainment.

2c Voorbeeld van een juist antwoord

- Het verschil in internetgebruik kan worden verklaard aan de hand van verschillen in **waarden, normen** en **opvattingen** over internetgebruik die hogeropgeleiden en lageropgeleiden **hebben verworven.** Door deze verschillen in **cultuur** is het voor hogeropgeleiden vanzelfsprekender om internet te gebruiken om zichzelf verder te ontwikkelen en hiermee de maatschappelijke positie te verbeteren, dan voor lageropgeleiden.
- De overheid kan bijdragen aan **overdracht van waarden, normen en opvattingen** die lageropgeleiden helpen zichzelf verder te ontwikkelen en beter in de markt te zetten, zodat ook zij hun maatschappelijke positie door middel van internet kunnen verbeteren. Voorbeelden van mogelijke beleidsmaatregelen:
  - Gratis cursussen en/of informatiecampagne over hoe internet je kan helpen succesvoller te worden;
  - Lager en middelbaar beroepsonderwijs verplichten om naast internetvaardigheden ook gericht aandacht te besteden aan de relatie internetgebruik en een succesvolle loopbaan.

2d Voorbeeld van een juist antwoord
Wanneer de sociale ongelijkheid leidt tot een **conflict** wordt het wel als een probleem gezien omdat conflicten binnen dit paradigma bedreigend zijn voor de maatschappelijke orde en het voortbestaan van de samenleving.

2e Voorbeeld van een juist antwoord
Individualisering verwijst naar het **proces waarbij individuen in toenemende mate hun zelfstandigheid kunnen vergroten op verschillende gebieden.** Hierdoor kiezen mensen zelf met wie ze wel of geen bindingen aangaan. De toename van het gebruik van sociale netwerken is dan het gevolg van deze zelfgekozen bindingen.

2f Voorbeeld van een juist antwoord
Sociale cohesie verwijst onder meer naar **de mate en de kwaliteit van bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben**. Door de groei in het gebruik van sociale netwerken op internet verandert de mate en de kwaliteit van de bindingen: mensen worden van steeds meer mensen telkens steeds minder afhankelijk. De contacten die men heeft op sociale netwerken op het internet zijn los en veranderlijk. **De mate waarin je verantwoordelijk bent voor elkaars welzijn en de mate waarin anderen daar ook een beroep op kunnen doen**, is veel geringer in de sociale netwerken op internet dan de sociale netwerken waar men in de traditionele samenleving deel van uitmaakte.

© ThiemeMeulenhoff

2g Voorbeeld van een juist antwoord
Uit de tabel blijkt dat laagopgeleiden vooral minder beschikken over informatievaardigheden, gebruiksvaardigheden, en (content) creatievaardigheden. Voor wat betreft sociale vaardigheden ontlopen zij hoogopgeleiden en middelbaar opgeleiden niet veel. Gesteld kan worden dat de gegevens in tabel 1 de conclusie van Van Deursen onderschrijven.

2h Voorbeeld van een juist antwoord

- Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer men het internet gebruikt om informatie op te zoeken.
- Afhankelijke variabele: mate waarin met internet gebruikt om informatie op te zoeken.
- Onafhankelijke variabele: opleidingsniveau.

Opgave 3 Noord-Korea

3a Voorbeeld van een juist antwoord

- Het veiligheidsdilemma houdt in dat landen ieder voor zich voor hun eigen veiligheid moeten zorgen en dat zij zich hiervoor zullen bewapenen. Hierdoor voelen andere landen zich bedreigd en gaan zich ook bewapenen om voor hun veiligheid te zorgen. Het gevoel van onveiligheid neemt juist toe.
- In de inleiding staat dat Noord-Korea geen reden heeft zijn kernwapens te behouden als de militaire dreiging jegens het land is verdwenen en de veiligheid is gegarandeerd. Hieruit kun je afleiden dat Noord-Korea in reactie op de militaire macht van Zuid-Korea en Amerika de veiligheid heeft willen vergroten door een kernwapenprogramma te starten.

3b Voorbeeld van een juist antwoord
Het rationele actor-paradigma gaat ervan uit dat actoren streven naar maximalisering van het eigenbelang op grond van een kosten-batenafweging. Door kernwapens achter de hand te houden maximaliseert Kim het eigenbelang, namelijk het voortbestaan van het regime. Dit kan ten koste gaan van de toenadering met Amerika, maar dat weegt minder zwaar dan het risico dat het regime gevaar loopt.

3c Voorbeeld van een juist antwoord

- Binding verwijst naar de relatie en onderlinge afhankelijkheden tussen mensen op het niveau van de staat. Door het volk voor te houden dat er voortdurend sprake is van externe dreiging versterkt het regime **de onderlinge relatie** (verbondenheid) in de strijd tegen de vijand en vergroot het **de afhankelijkheid van de staat.**
- Dit is te lezen in regel 33-34: "Het opkloppen van externe dreigingen is één van de oudste strategieën om een bevolking van interne spanningen af te leiden en als één man achter zijn heerser te laten scharen."

3d Voorbeeld van een juist antwoord

- Vorming verwijst naar het proces van verwerving van een identiteit, het **beeld dat iemand van zichzelf heeft en dat is afgeleid van zijn perceptie over de groep waar hij deel van uitmaakt**. Het verheerlijken van Kim heeft invloed op de Noord-Koreaanse identiteit. Door de persoonlijkheidscultus en de verheerlijking van de leider wordt bijgedragen aan een nationale identiteit van onderwerping en gehoorzaamheid aan het regime.
- Het verheerlijken van de leider is onderdeel van de Noord-Koreaanse **cultuur**: **het geheel van voorstellingen en uitdrukkingsvormen die mensen als lid van een samenleving hebben verworven.** Voorbeelden hiervan zijn de feesten en parades die ter ere van Kim en zijn voorgangers worden gehouden.

© ThiemeMeulenhoff

Ook goed:
- **politieke socialisatie**: proces van overdracht van de politieke cultuur in een land. Door de leiderschapscultus is er sprake van **overdracht van de politieke cultuur**: de bevolking krijgt overgedragen dat de leider het voor het zeggen heeft. In de tekst is te lezen dat er veel oprechte steun is voor het regime en zo wordt het politieke systeem in stand gehouden.

3e Voorbeeld van een juist antwoord
Het gedrag kan het best verklaard worden aan de hand van de politiek psychologische theorieën.
Volgens politiek psychologische theorieën hangen die verhoudingen met andere staten zeer nauw samen met de psyche van betrokkenen. Onder andere karakter en houding zijn in grote mate bepalend voor de machtsverhoudingen. In de tekst wordt een beeld geschetst van onlogisch en ongebruikelijk gedrag, waarbij dit gekoppeld wordt aan de psyche van de leider. Dit is te lezen in het citaat: "Het veelvuldig saboteren … Is Kim Jong-un soms gek?" (regel 7 t/m 10).

3f Voorbeeld van een juist antwoord
- politieke machtsbronnen: werkkampen, intimidatie, openbare executies
- affectieve machtsbronnen: propaganda, leiderschapscultus

3g Voorbeeld van een juist antwoord
- **Gezag is macht die als legitiem wordt beschouwd**. Kim Jong-un ontleent zijn gezag aan een geconstrueerd beeld van de werkelijkheid. De leiderschapscultus die Kim constant afschildert als de grote leider **legitimeert zijn macht** bij de bevolking.
- In werkelijkheid ligt de macht volgens tekst 4 niet bij Kim maar bij de partijelite. **Macht is het vermogen om hulpbronnen in te zetten om bepaalde doelstellingen te bereiken en de handelingsmogelijkheden van anderen te beperken (of te vergroten).**
- Binnen het functionalisme wordt vooral gezag beschouwd als positief voor het voortbestaan van de samenleving. De partij elite die zelf geen gezag geniet, legitimeert de machtsuitoefening door het gezag dat Kim geniet en kan **zo de eigen doelstellingen bereiken**, namelijk het eigen voortbestaan veilig stellen.

3h Voorbeeld van een juist antwoord
- Een politieke organisatie is een verband tussen mensen die een gemeenschappelijk (politiek) doel nastreven. Een politieke institutie is een **complex van regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties rond politieke machtsuitoefening en besluitvorming reguleren**.
- Kim Jong-il wilde de macht van zijn vader ondermijnen. Daarom richtte hij het Organisatie- en Gidsdepartement op, dat een schaduwbureaucratie ging aansturen. Hier werd alle beleidsmatige en politieke besluitvorming naar overgeheveld. Dit is een verandering van organisatie.
- Deze schaduwbureaucratie werd steeds machtiger ten koste van de grote leider, die zijn macht zag verdampen. Gaandeweg is het **complex aan regels rondom politieke machtsuitoefening en politieke besluitvorming** dus veranderd van de macht in handen van één man, naar de macht in handen van de schaduwbureaucratie.

3i Voorbeeld van een juist antwoord
Burgers in een democratische rechtsstaat beschouwen de macht van de overheid als legitiem omdat het democratisch tot stand is gekomen.
In een totalitair land als Noord-Korea zijn geen vrije verkiezingen, de legitimiteit van de macht ligt dus niet bij volkssoevereiniteit. Om er toch voor te zorgen dat het volk in Noord-Korea de macht als legitiem beschouwt, wordt staatspropaganda ingezet waarbij de Kims een haast goddelijke status krijgen. Deze status verleent Kim gezag

Opgave 4 Litouwen, Rusland en de EU

4a Voorbeeld van een juist antwoord
- Het bouwen van een hek op de grens is een uiting van de **onderlinge betrekkingen tussen de staten** Rusland en Litouwen (hoofdconcept verhouding).
- Door dit hek neer te zetten probeert Litouwen de eigen **macht** ten opzichte van Rusland te vergroten. Hiermee maakt Litouwen het Rusland moeilijker om bijvoorbeeld militairen zonder insignes de grens over te sturen om een machtsovername voor te bereiden en het **beperkt hiermee de handelingsmogelijkheden** van Rusland.
- Dit hek is het resultaat van **samenwerking.** De EU-lidstaten hebben een **gemeenschappelijk doel,** namelijk de buitengrenzen van de EU versterken en hebben hiervoor een Fonds voor Interne Veiligheid. Dit is er gekomen doordat **landen hiervoor een relatie zijn aangegaan om hun handelen op elkaar af te stemmen.** Litouwen krijgt geld uit dit fonds om de bouw te financieren.

4b Voorbeeld van een juist antwoord
Het inventariseren van machtsbronnen waarover staten beschikken: de auteur spreekt bijvoorbeeld over de omvang en uitrusting van het leger van Rusland enerzijds (300.000 militairen en Iskander-raketten) en van de NAVO-troepen anderzijds (4000 militairen, 80 tanks, 300 commando's).
Ook goed:
De positiemethode: het in kaart brengen van netwerken en de posities die een land in verschillende organisaties heeft. Uit de tekst blijkt, dat de EU financiële steun geeft voor de bouw van een hek. De NAVO stuurt militairen als ondersteuning voor Polen en de Baltische staten. Hieruit blijkt dat Litouwen deel uitmaakt van (en invloed heeft op) belangrijke netwerken als de EU en de NAVO.

4c Voorbeeld van een juist antwoord
Deze methode (inventariseren machtsbronnen of positiemethode) behoort tot de beschrijvende onderzoeksmethoden: men probeert met de inventarisatie louter een beeld te geven hoe de macht is verdeeld en wie macht kan uitoefenen. Er wordt niet gezocht naar verklaringen voor of oorzaken van de ongelijke machtsverhoudingen.

4d Voorbeeld van een juist antwoord
De Law of anticipated reactions stelt dat landen hun gedrag mede laten bepalen door wat zij verwachten van de machtiger landen. Litouwen anticipeert op een mogelijke bezetting door Rusland en vanuit die verwachting besluiten ze om een hek te bouwen. In de tekst staat hierover: "het laat zien dat we ons best doen om een potentiële bedreiging door Rusland te verminderen". Litouwen gaat dus uit van verwachte potentiële bedreiging, niet van een feitelijke bedreiging

4e Voorbeeld van een juist antwoord
- De Law of anticipated reactions sluit het best aan bij het sociaalconstructivisme-paradigma. Binnen het sociaalconstructivisme gaat men ervan uit dat menselijke handelingen en sociale interacties altijd berusten op interpretaties. Landen stemmen hun gedrag af op wat zij verwachten van de machtiger landen. Deze verwachting berust op interpretaties van het gedrag van die landen.
- Dat Rusland de Krim is binnengevallen, ziet Litouwen als een voorbeeld van de expansiedrift van Rusland. Door deze interpretatie handelt Litouwen vanuit de verwachting dat Rusland vanuit expansiedrift ook van plan is de Baltische staten te bezetten.

4f Voorbeeld van een juist antwoord
Het gedrag van Rusland kun je het best verklaren met de realistische theorieën. Een kenmerk hiervan is dat iedere staat zijn eigenbelangen zal behartigen en dat dat het best kan als hij machtiger wordt dan andere staten. In de tekst is te lezen dat Rusland bezig is de eigen macht te versterken: "In oktober … in Polen komen te staan." (regel 28 t/m 31)

4g Voorbeeld van een juist antwoord
De EU financiert een deel van het hek op de grens tussen Litouwen en Kaliningrad omdat hier sprake is van internationale samenwerking ten behoeve van de interne veiligheid van de EU. De liberale theorieën gaan ervan uit dat internationale samenwerking wenselijk is als het bijdraagt aan vooruitgang, vrede en welvaart. Gemeenschappelijke belangen zijn leidend boven de verschillende 'nationale' belangen. Omdat binnen de Schengenzone de interne grenscontroles zijn opgeheven, heeft de hele EU belang bij een muur, en niet alleen Litouwen.

Opgave 5 De Bom: Nederland, De VS en de NAVO

5a Voorbeeld van een juist antwoord
Tekst 7 is een bevestiging van de stelling dat sociale ongelijkheid in een of andere vorm is geïnstitutionaliseerd in een samenwerkingsverband. Aangezien is vastgelegd dat er niet zoiets bestaat als unanimiteit en veto binnen de NAVO. Dit reguleert dan zowel het gedrag van de Amerikaanse President als dat van de andere lidstaten. Het land met de meeste overtuigingskracht en het meeste aanzien zal waarschijnlijk zijn wil kunnen doordrukken. In dit geval zijn dat de VS. Concluderend betekent dit dat de Nederlandse overheid niet evenveel waardering in het besluitvormingsproces heeft als de Verenigde Staten.

5b Voorbeeld van een juist antwoord
Moderne staten kenmerken zich door zowel te genieten van interne als externe soevereiniteit. Dit betekent dat zowel de bevolking als andere staten de macht van de overheid erkent. Opvallend in tekst 7 is dat de Amerikaanse overheid in tijden van transport en crisis volledige beschikking krijgt over het grondgebied. Zij mogen alle hulpbronnen inzetten om hun doelen in te zetten en beperken daarmee de handelingsmogelijkheden van de Nederlandse overheid. Dit is in strijd met het principe van soevereiniteit.

5c Voorbeeld van een juist antwoord
Hindermacht houdt in dat je de realisatie van voornemens kan hinderen, opdat je jouw eigen doelstellingen kunt behalen. Stel de VS willen kernbommen gebruiken op Iran en ze weten iedereen te overtuigen, dan kan het zo zijn dat Nederland zwicht onder 'groepsdruk'. Echter, wanneer er formeel is vastgelegd dat Nederland veto heeft over het inzetten van de in Nederland gestationeerde kernbommen vergroot je de (ervaren) handelingsmogelijkheden van Nederland. Zij zullen gemakkelijker het inzetten van kernbommen kunnen hinderen.

5d Voorbeeld van een juist antwoord
De NAVO is een intensief samenwerkingsverband tussen staten waardoor zij van elkaar afhankelijk worden. Dit betreft met name de afhankelijkheid op het gebied van veiligheid en militair inzet. De VS zijn afhankelijk van de bereidwilligheid van Nederland omtrent de inzet van kernbommen, terwijl Nederland voor zijn veiligheid behoefte heeft aan een sterke bevriende staat.

5e Voorbeeld van een juist antwoord
Zelfstandig het leger versterken zonder NAVO-lidmaatschap. Het is namelijk belangrijk dat staten zelf kunnen beschikken over hun land en bevolking. Afhankelijkheid en samenwerking tussen staten is niet wenselijk, aangezien dit de kans vergroot dat iemand anders machtiger wordt dan jij. Je moet als staat niet afhankelijk zijn van andere voor je veiligheid. Nederland is nu te afhankelijk van de VS, waardoor zij een te grote machtspositie krijgen over Nederland. Zoals in tekst 7 staat hebben zij in sommige gevallen zelf beschikkingsbevoegdheid over Nederlands grondgebied zonder inmenging van de Nederlandse soevereine overheid.

5f Voorbeeld van een juist antwoord
In tekst 7 wordt niet geschreven over hoe besluiten in het verleden werden genomen of welke positie landen formeel hebben, maar er wordt gekeken naar de mogelijkheden en middelen die landen hebben om een besluit uit te voeren of tegen te houden. Dit zijn machtsbronnen, zoals het vetorecht, en Nederland heeft dit recht niet. Daardoor hebben de VS door hun atoomkoppen en bevoegdheid om bommen in te zetten, meer machtsbronnen. Dit heet de methode van inventarisatie van machtsbronnen.

Opgave 6 Bevolkingsgroei Afrika

6a Voorbeeld van een juist antwoord
Het voedselvraagstuk is een verhoudingsvraagstuk, want het gaat over hoe verschillende landen zich van elkaar onderscheiden door consumptiepatronen en hoe zij het totaal aan voedsel over de samenlevingen verdelen. Dit is terug te zien in de vraag of Europa het voedselprobleem ook gaat merken. Hierin zie je het onderscheid: Europa gaat problemen ervaren met luxeproducten en Afrika met primaire behoeften.

6b Voorbeeld van een juist antwoord
Afrikaanse landen ondervinden een voedselprobleem doordat de meest essentiële producten en grondstoffen worden uitgebuit door grote bedrijven en/of westerse staten.

6c Voorbeeld van een juist antwoord
De term falende staten is een vorm van machtsgebruik door 'machtige staten'. Wanneer staten als gefaald worden geïnterpreteerd, wordt het legitiem om het non-interventiebeginsel te schaden en deze landen te onderwerpen aan de besluiten van anderen.

4 Binding

Opgave 1 Verdelende of verbindende identiteit

Inleiding
Sinds een aantal jaar is er in de politiek en samenleving veel aandacht voor de nationale identiteit, zowel in Nederland, als in andere landen. Identiteit lijkt steeds meer de inzet van politieke strijd te worden. Hierover gaat de volgende column van Gert Jan Geling, columnist bij De Kanttekening.

Lees tekst 1.

---

tekst 1

De strijd om de identiteit
Wanneer historici over honderd jaar terugkijken op de tijd waarin wij nu leven zullen ze hoogstwaarschijnlijk stellen dat in tegenstelling tot een groot deel van de twintigste eeuw, het niet langer klasse maar identiteit is op basis waarvan de samenleving is verdeeld en groepen tegenover elkaar staan.
De Amerikaanse denker Francis Fukuyama beschrijft in zijn nieuwe boek *Identity: the demand for dignity and the politics of resentment* waar deze strijd om gaat. ‘Culturele behoeften winnen het telkens van economische logica’, zo stelt Fukuyama. Van brexit tot Trump en van identiteitspolitiek tot het debat over de multiculturele samenleving, het is telkens weer de identiteit die centraal staat. Verschillende groepen die in vastgeroeste identiteiten tegenover elkaar staan en waarbij een groot deel van de bevolking bereid is erg ver te gaan om de eigen identiteit te beschermen. En velen zijn bereid om alles wat ze hebben in de waagschaal te stellen wanneer ze het idee hebben dat wie ze zijn daarmee beter tot uiting komt. Welvaart, veiligheid, vrijheid, rechtvaardigheid en democratie. Al deze verworvenheden kunnen op deze manier onderschikt gemaakt worden aan het streven naar erkenning van de identiteit. En over identiteit kun je niet onderhandelen. Langzamerhand zullen op deze wijze verschillende identiteitsgroepen in de samenleving steeds meer tegenover elkaar komen te staan en zal de samenleving ook steeds verder polariseren. Met alle dreigingen van dien voor de liberale democratie. Want uiteindelijk is diezelfde democratie, voor groepen die primair denken vanuit hun identiteit, ondergeschikt aan het behoud van hun identiteit.
Bovenstaande analyse van Fukuyama stemt weinig optimistisch. Want hoe te voorkomen dat in de nabije toekomst de liberale democratie steeds meer zal evolueren naar een illiberale democratie (wel democratisch gekozen vertegenwoordiging maar met een zwakke rechtsstaat - red), waarin de meerderheid minderheden rechten af zal nemen? Of naar een samenleving die gedomineerd wordt door een anti-democratische elite die vanwege de wens de grondrechten te beschermen bereid is in verregaande mate de democratie zelf aan te tasten? Een eenvoudige oplossing is er niet. Wel zijn er stappen in de goede richting die gezet kunnen worden.
Door het onderwerp migratie is de samenleving de laatste twintig jaar sterk gepolariseerd geraakt. Indien Europese landen en andere westerse liberale democratieën, niet bereid zijn om massa’s die zich ernstige zorgen maken over de gevolgen van migratie, vanuit met name buiten de EU, tegemoet te komen in de vorm van het sterk inperken van migratie, dan zullen we niet in staat zijn om de uitdagingen die voor ons liggen optimaal aan te gaan.
Maar dat alleen niet afdoende. Want zelfs met beperkte – en geregeld ook wel degelijk verrijkende – migratie zal voor velen de identiteit centraal blijven staan, zolang we als samenleving aan de lopende band over en vanuit dit onderwerp blijven discussiëren. Het is daarom ook van belang om het onderwerp te veranderen en niet te kijken naar alleen de behoeftes van specifieke groepen, maar vooral in de eerste plaats naar de gezamenlijke noden van de samenleving. Een gezamenlijk verhaal over hoe we als samenleving onze problemen kunnen oplossen en vooruit kunnen komen is daarom nodig.

Aanvullend daarop is er nog een factor van belang in dit verband en dat is het streven naar een gezamenlijke, overkoepelende identiteit. Een identiteit die verbindt in plaats van verdeelt. Een liberaal nationalisme dat inclusief is, en ondanks onze verschillende achtergronden in staat is om onze gezamenlijke toekomst te schetsen. Iets wat ons trots maakt op wie we zijn en wat we bereikt hebben. En ons in staat stelt om weer met een open blik optimistisch naar de toekomst te kijken.

bron: www.dekantekening.nl, 1 november 2018

1a Identiteit is een kernconcept dat hoort bij het hoofdconcept vorming. Leg uit waarom identiteit in de context van tekst 1 ook goed bij het hoofdconcept verhouding ingedeeld had kunnen worden. Gebruik in je uitleg:
- de hoofdconcepten verhouding en vorming;
- het kernconcept identiteit.

Er wordt vanuit de verschillende sociaalwetenschappelijke paradigma’s verschillend gekeken naar bindingen in de samenleving.
1b Leg uit welk sociaalwetenschappelijk paradigma ten aanzien van bindingen te herkennen is in de analyse van Fukuyama, zoals beschreven is in tekst 1. Maak in je uitleg gebruik van het kernconcept sociale cohesie.

In tekst 1 beschrijft Gert Jan Geling dat het centraal stellen van identiteit in de samenleving en politiek mogelijk leidt tot een illiberale democratie, waarin de meerderheid minderheden rechten afneemt.
1c Stel dat dit inderdaad zou gebeuren, dan heeft dit gevolgen op micro-, meso- en macro-niveau.
- Beschrijf een gevolg op meso-niveau voor een kernconcept bij het hoofdconcept verhouding.
- Beschrijf een gevolg op macro-niveau voor een kernconcept bij het hoofdconcept verandering.

Zorg ervoor dat in je antwoord de betekenis van beide kernconcepten duidelijk wordt.

In regel 20 t/m 26 schetst de schrijver twee scenario’s die in de toekomst zouden kunnen gebeuren. Dit kan alleen als hiervoor bestaande politieke instituties gewijzigd of vervangen zouden worden.
1d Geef bij beide scenario’s een voorbeeld van een politieke institutie die zou moeten veranderen en geef aan wat er veranderd zou moeten worden. *Let op: rechtsstaat mag je niet gebruiken en je moet bij beide scenario’s een andere politieke institutie noemen.*

De schrijver van tekst 1 ziet identiteit zowel als probleem als oplossing.
1e Leg uit welk sociaalwetenschappelijk paradigma je herkent in de oplossing die de schrijver ten aanzien van identiteit geeft.

De WRR pleitte er in 2007 voor om bij het ontwikkelen van overheidsbeleid uit te gaan van verschillende identificatieprocessen en niet vanuit een benadering die ‘de’ nationale identiteit als vaststaand gegeven en statisch streefbeeld beschouwt. Dit om uitsluiting, terugtrekking en wederzijds wantrouwen tegen te gaan.
1f *Gebruik regel 32 t/m 43.*
Leg uit of de ideologische uitgangspunten van de schrijver van tekst 1 in overeenstemming zijn met het advies van de WRR. Maak in je uitleg gebruik van de drie dimensies die onderscheiden worden in identificatieprocessen.

Opgave 2 Meer autonomie voor Friesland! Of toch onafhankelijkheid?

Inleiding
Op meerdere plekken in Europa is er een roep om meer autonomie of onafhankelijkheid van bepaalde streken binnen de staten waar ze onderdeel van zijn. Er zijn Schotten die zich willen afscheiden van het Verenigd Koninkrijk en Catalanen die zichzelf zonder bemoeienis van Spanje willen besturen.
In Nederland zijn er Friezen die meer autonomie verlangen of zelfs onafhankelijk willen worden. Een daarvan is de historicus Kerst Huisman. *De Kanttekening* spreekt hierover met hem. Tekst 2 is een deel van dit gesprek.

Lees tekst 2.

---

tekst 2

Nationalistische Friezen willen zich afscheiden
Zijn Friezen een minderheid in eigen land? Historicus Kerst Huisman herkent zich daar niet in. ‘Die notie dat wij Friezen een minderheid zijn in Nederland, daar heb ik niet zo veel mee, die Hollanders kunnen zo veel zeggen.’ Huisman voelt zich niet verbonden met de term ‘Nederlander’. ‘Als je zegt ‘we zijn een minderheid’, dan erken je ook dat je onderdeel bent van het idee dat Nederland heet.’
Huisman heeft meerdere historische boeken geschreven over Friesland en is pleitbezorger voor de Friese taal en cultuur in de Friese beweging. De beweging staat voor een groep activisten die zich vanaf begin negentiende eeuw tot de dag van vandaag hard maken voor onder andere de erkenning van de Friese taal en voor (meer) autonomie voor Friesland. Uit de beweging is onder andere de Fryske Nasjonale Partij (Friese Nationale Partij) voortgekomen. Die is met vier zetels actief in provinciale staten van Friesland. In de uitgesproken Friestalige dorpen Hijum, Goaïngea en Sibrandabuorren behaalde de partij bij de laatste verkiezingen respectievelijk 26, 30 en 40 procent van de stemmen.
Hoewel een stem op de Fryske Nasjonale Partij niet automatisch een stem betekent voor een onafhankelijk Friesland, de partij spreekt namelijk binnen haar program over ‘meer autonomie’, zijn er binnen Friese beweging wel activisten die streven naar een Friese staat. Dat geldt ook voor Huisman. Hij voegt daaraan toe dat hij het liefst ziet dat het Westerlauwers Friesland (benaming voor de provincie Friesland in Nederland), Oost-Friesland (regio in Duitsland), West-Friesland (regio in Noord-Holland), Oosterlauwers Friesland (benaming voor de provincie Groningen) en eventueel Drenthe zich als geheel afscheiden van Nederland. ‘Ik pleit al dertig jaar voor een zelfstandig Noord-Nederland. Als regio hebben we een gemeenschappelijk idee over onszelf.’
De behoefte om daarvoor te pleiten komt bij Huisman voort uit een afkeer tegen Nederland. ‘Ik wil me afscheiden van Nederland, omdat ik Nederland een ramp vind. Alles gaat naar de Randstad en wat is de Randstad? Het is doordrongen van een arrogantie waar ik niets mee heb. Ik heb niets met Nederland. Ik heb niets tegen Hollanders, maar ik heb wel iets tegen de Haagse politiek. Ik voel me er helemaal niet bij betrokken.’ Trots zijn op Nederland is iets wat er bij Huisman niet ingaat. ‘Ik kan een heleboel dingen noemen die mij anti-Nederlands hebben gemaakt. De koloniale oorlog in Indonesië, de houding tijdens de Tweede Wereldoorlog, allemaal bar en boos. De Nederlanders waren broeders in de misdaad. De Friezen deugen ook niet allemaal, maar Noord-Nederland is wel een alternatief voor iets wat ik niet wil. Friesland is mijn wereld, ik kijk op een Friese manier naar de wereld. Ik kan niet als Limburger of Hagenees naar de wereld kijken, mijn wereld is Fries. Ik ben opgegroeid met het Friese idee.’ Het idee van een zelfstandig Noord-Nederland grijpt volgens Huisman terug op het Verbond van de Zeven Friese Zeelanden uit de tijd rond 1500.
(…)

bron: dekanttekening.nl, 28 augustus 2017 (ingekort)

De Friese beweging is een netwerk van groepen mensen en organisaties die zich bezighouden met het versterken van de Friese taal en cultuur.
Binnen de Friese beweging zijn er activisten die streven naar een Friese staat, waaronder Huisman.

2a Leg uit waarom dit streven naar een Friese staat een bindingsvraagstuk is. Gebruik in je uitleg:
- twee aspecten van het concept politieke cohesie;
- bij elk van de aspecten een type binding;
- bij de elk van de twee bindingen een voorbeeld uit de tekst.

Het grootste deel van de Friezen streeft niet naar een onafhankelijke Friese staat. Wel leeft de wens voor meer autonomie sterk.

2b Leg uit of je op grond van tekst 2 wel of niet kunt stellen dat de wens voor meer autonomie voor Friesland geïnstitutionaliseerd is? Maak in je uitleg gebruik van het kernconcept institutionalisering.

Binnen de wetenschap zijn er verschillende visies ten aanzien van natievorming. Sommige wetenschappers hebben een modernistische kijk op natievorming, terwijl critici van de modernistische visie een meer nationalistische kijk op dit proces hebben.

2c Maak een afweging of Huisman een modernistische visie op natievorming heeft, of dat hij eerder als criticus van de modernistische visie kan worden beschouwd. Maak in je antwoord gebruik van:
- de betekenis van het begrip natievorming;
- bij beide visies een voorbeeld uit de tekst.

In regel 4 staat: “Huisman voelt zich niet verbonden met de term ‘Nederlander’.”

2d Leg uit welk aspect van het kernconcept identiteit je hierin herkent.

Huisman en een aantal andere activisten streven naar een onafhankelijk Friesland. Dit streven kun je verklaren vanuit de visies die de verschillende sociaalwetenschappelijke paradigma’s hebben op bindingen en sociale cohesie.

2e Leg uit waarom je het streven naar een onafhankelijk Friesland op grond van tekst 2 beter vanuit het sociaalconstructivisme-paradigma kan verklaren dan vanuit het conflict-paradigma. Maak in je uitleg gebruik van:
- de visies van beide paradigma’s ten aanzien van bindingen;
- het kernconcept conflict;
- een voorbeeld uit de tekst.

Opgave 3 De representativiteit van het parlement.

Inleiding
Op dit moment is het aantal hogeropgeleiden, die voorheen een goede baan hadden, in de Tweede Kamer oververtegenwoordigd. Volgens chef parlement van het *Algemeen Dagblad* Hans van Soest is dit geen goede ontwikkeling, zo blijkt uit zijn opiniestuk.

Lees tekst 3.

---

tekst 3

Wie naar de samenstelling van de huidige Tweede Kamer kijkt, ziet vooral hogeropgeleiden die voorheen een goede baan hadden. Dat zou de partijen meer zorgen moeten baren dan de verhouding man-vrouw, stelt chef parlement Hans van Soest.
De Tweede Kamer is vanaf vandaag met reces tot 4 september. Daarna staan 168 nog niet ingeplande debatten te wachten, waaronder een debat over de eerste honderd dagen van het kabinet

Rutte-3. Dat kabinet zit inmiddels al ruim 250 dagen. Het roept de vraag op of de Kamer wel altijd de juiste prioriteiten stelt.
Die vraag kun je je ook stellen voor het pleidooi van Kamervoorzitter Kadija Arib deze week. Zij pleit voor meer vrouwen in de Tweede Kamer. Van de 150 zijn dat er nu slechts 49. Volkomen terecht dat Arib daar aandacht voor vroeg in de week dat het honderd jaar geleden is dat Suze Groeneweg als eerste vrouw plaatsnam in de Kamerbankjes. Het liefst ziet Arib een vrouwenquotum. Maar wie wil dat de Tweede Kamer qua samenstelling meer lijkt op de samenstelling van de samenleving, moet niet alleen naar sekse kijken.
Het gebrek aan representativiteit weerhoudt vrouwen er niet van om naar de stembus te gaan. Zij komen net zo vaak op als mannen, blijkt uit cijfers van het CBS. Opleiding en inkomen zijn daarentegen veel bepalender voor de bereidheid te gaan stemmen. Van de lageropgeleiden gaat slechts 65 procent naar de stembus (van hogeropgeleiden is dat 89 procent). Ook mensen die het minst te besteden hebben, gaan het minst vaak naar de stembus (68 procent). Of kijk naar afkomst: slechts 58 procent van de allochtonen met een niet-westerse achtergrond gaat stemmen. Die verschillen zouden Arib en haar collega's echt zorgen moeten baren. Want uit onderzoek blijkt dat deze groepen zich slecht vertegenwoordigd voelen door de politiek. Wie naar de samenstelling van de huidige Kamer kijkt, ziet vooral hogeropgeleiden (zowel mannen als vrouwen) die voorheen een goede baan hadden. Alle partijen beloven dit reces niet alleen vakantie te vieren maar ook het land in te gaan om te horen wat er in het land leeft. Het zou ook helpen als ze bij volgende verkiezing iets aan de samenstelling van hun kieslijsten doen.

bron: AD, 6 juli 2018

Uit tekst 3 blijkt dat sekse als variabele geen rol speelt in het stemgedrag, maar opleiding en inkomen des te meer.

3a Geef hiervoor een mogelijke verklaring. Maak in je verklaring gebruik van:
- een kernconcept behorend bij het hoofdconcept vorming;
- een voorbeeld uit de tekst.

In tekst 3 worden enkele cijfers gegeven over kenmerken van stemmers en niet-stemmers tijdens de Tweede Kamerverkiezingen.

3b
- Geef een hypothese op grond van gegevens uit de bron, geformuleerd als een bindingsvraagstuk.
- Benoem de onafhankelijke en afhankelijke variabele.

Er zijn verschillende visies op politieke representatie te onderscheiden die verwoord worden in drie modellen.

3c
- Leg uit vanuit welke van de drie modellen Van Soest redeneert in tekst 3.
- Geef aan welke functie politieke partijen binnen deze visie moeten versterken om de representativiteit te vergroten.
- Geef een voorbeeld uit de tekst van deze functie.

In regel 16 t/m 21 staat dat lageropgeleiden, mensen met een lage sociaal-economische status en mensen met een migratieachtergrond zich slecht vertegenwoordigd voelen door de politiek.

3d
- Geef hiervoor een andere verklaring dan Van Soest vanuit een van de andere modellen van politieke representatie dan genoemd bij 3c. Gebruik in je verklaring het kernconcept representativiteit.
- Geef aan welke functie politieke partijen volgens dit model moeten werken om de representativiteit te vergroten.
- Geef een voorbeeld in de tekst van deze functie.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 4 Het afschaffen van het raadgevend referendum

Inleiding
Een meerderheid van de Eerste Kamer heeft op 7 juli 2018 ingestemd met de afschaffing van het raadgevend referendum. Daarmee is de volksraadpleging definitief afgeschaft. Eerder stemden de coalitiepartijen in de Tweede Kamer al voor intrekking van de referendumwet. Het afschaffen van het referendum is volgens sommigen controversieel te noemen.

Lees tekst 4.

tekst 4

Raadgevend referendum definitief afgeschaft
Loodsten de coalitiepartijen VVD, CDA, D66 en ChristenUnie de afschaffing van het raadgevend referendum met een minimale meerderheid (76 stemmen voor, 69 tegen) door de Tweede Kamer, ook in de Eerste Kamer bleef de stemming tot op het laatste moment spannend. De regeringscoalitie heeft ook in de senaat de kleinst mogelijk meerderheid (38 van de 75 zetels).
Uiteindelijk stemden 40 senatoren vóór de afschaffing van het referendum, 35 stemden tegen. Een voorstel van de SP om een referendum mogelijk te maken over de voorgestelde afschaffing van het raadgevend referendum haalde het niet, maar kreeg wel de steun van 35 Kamerleden.
De senatoren hebben vorige week uitvoerig over de afschaffing gedebatteerd. Daarbij kreeg vooral D66 het flink te verduren. Tegenstanders van de afschaffing verweten D66 hun principes te laten varen, aangezien het referendum een van de kroonjuwelen van de partij was.
Het mocht niet baten. In het regeerakkoord staat nu eenmaal dat er een streep gaat door het raadgevend referendum. Het heeft 'niet gebracht wat ervan werd verwacht', zei minister Kasja Ollongren (Binnenlandse Zaken) er eerder al over. Volgens haar zorgt de raadgevende variant van de volksraadpleging vooral voor verwarring, omdat het kabinet niets met de mening van het volk hoeft te doen.
Dat bleek maar weer bij de afgelopen twee referenda. De kiezer zei 'nee' bij het Oekraïne-referendum in 2016, maar toch kwam het samenwerkingsverdrag met Oekraïne er. Ook bij het referendum over de nieuwe inlichtingenwet Wiv was een meerderheid tegen. Desondanks werd de wet op 1 mei gewoon van kracht.
Het raadgevend referendum was volgens het regeerakkoord vooral bedoeld als 'opmaat naar een correctief bindend referendum', de variant waarbij het kabinet de uitslag niet naar zich neer mag leggen. Maar voor zo'n referendum is geen politieke steun. Daarom kan het raadgevend referendum ook in de prullenbak.

Referendum over referendum
Tegenstanders – verenigd in de actiegroep Meer Democratie – probeerden via de rechter een referendum af te dwingen over de intrekking van de referendumwet, maar verloren vorige week de rechtszaak. Omdat het wetgevingsproces toen nog liep, had de rechtbank geen bevoegdheid om te oordelen over de eisen van de actiegroep.
Meer Democratie is teleurgesteld en gefrustreerd en beraadt zich op mogelijke juridische vervolgstappen.

bron: ad.nl, 10 juli 2018

Er zijn verschillende politieke besluitvormingsmodellen die het proces van politieke besluitvorming in beeld proberen te brengen. Met deze modellen kan besluitvorming geanalyseerd worden. Elk model benadrukt andere aspecten van besluitvorming.

4a Leg uit welke (sub)fase van het systeemmodel er wordt beschreven in tekst 4?

© ThiemeMeulenhoff

Lees regel 27 t/m 30.

4b Leg uit welk aspect van besluitvorming je herkent die hoort bij het barrièremodel. Maak in je uitleg gebruik van:
- uitleg van het model
- het kernconcept dat kenmerkend is voor dit model.

Vooral D66 kreeg het zwaar te verduren en velen vonden het instemmen met de afschaffing van het raadgevend referendum omstreden.

4c Leg uit waarom. Maak in je antwoord gebruik van:
- het kernconcept ideologie;
- het kernconcept representativiteit.

Ondanks dat D66 het zwaar te verduren had, stemde de partij toch in met afschaffing.

4d Leg uit vanuit welk sociaalwetenschappelijk paradigma je kan beredeneren dat dit toch een goede keuze kan zijn van D66.

Dat D66 toch instemt met de afschaffing van het referendum kan ook verklaard worden door de politieke cultuur in de Nederlandse parlementaire democratie.

4e Leg dit uit. Maak in je uitleg gebruik van:
- het harmoniemodel;
- een kernconcept dat hoort bij het hoofdconcept verhouding.

Opgave 5 Nationalisme in Europa

Inleiding

De laatste jaren wordt nationalisme openlijker getoond, zowel in Nederland als in andere Europese landen. Volgens columnist Patrick van Schie heeft nationalisme bij een deel van de mensen een negatief imago. Enerzijds omdat het geassocieerd wordt met de Tweede Wereldoorlog en rechts-extremisme. Anderzijds omdat het Europese integratie in de weg staat. In een van zijn columns schrijft hij dat het nationalisme in de Europese lidstaten niet heel anders is dan het 'Euronalisme' (nationalisme op Europees niveau-red.) waar voorstanders van verdere uitbouw van de Europese Unie zich volgens hem op richten. Patrick van Schie schrijft 1 keer per 2 weken een column in dagblad *Trouw*. Hij is ook directeur van de Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD. Tekst 5 is een van zijn columns.

Lees tekst 5.

---

tekst 5

Er is niets mis met nationalisme, het is een teken dat er burgers zijn die onze democratie willen redden

Nationalisme wordt vaak in de foute hoek geschilderd. Het wordt dan verbonden aan xenofobie en superioriteitsdenken, zaken waar een weldenkend mens natuurlijk niets mee van doen wil hebben.

Nationalisme wordt bovendien nogal eens verantwoordelijk gehouden voor beide wereldoorlogen, een bewering die overigens zelden wordt onderbouwd. Nationalisme zou ten slotte een achterlijke vorm van denken zijn. De moderne, kosmopolitische mens zou zulk denken achter zich hebben gelaten. In Europa richt hij zich op de uitbouw van de Europese Unie.

EU-leiders laten zich bijna steevast vijandig uit over het nationalisme. Maar wat zij proberen te creëren is niet iets dat wezenlijk anders is, laat staan van een hogere orde. Eurocraten en Eurofielen dromen van een Euronalisme; *een saamhorigheidsgevoel op Europese schaal dat mede gebaseerd moet zijn op anti-Amerikanisme.* Wij moeten volgens hen immers de handen ineenslaan om een vuist te kunnen maken tegen de Verenigde Staten, of tegen China.

Waarin verschilt dit Euronalisme van gewoon nationalisme? Niet in dat het beter of wezenlijk anders van aard is. Toch is er een belangrijk verschil. Euronalisme is kunstmatig, het leeft niet onder gewone burgers. Europees burgerschap komt slechts voor in de EU-verdragen, het bestaat niet als een levend verschijnsel. Daarentegen wortelt nationalisme in een authentiek nationaal besef en nationale identiteit.

Dat er een authentiek nationaal besef en een nationale identiteit bestaan trekken de vijanden van het nationalisme in twijfel. Zij verwijzen graag naar het boek dat de antropoloog Benedict Anderson 35 jaar geleden uitbracht: *Imagined Communities*. Anderson beweerde dat nationaal besef in het kielzog van Napoleon, ook in het verzet tegen hem, van bovenaf gecreëerd is. Hij gaat echter voorbij aan tal van blijken van een afzonderlijke nationale identiteit ruim voor 1800, in Nederland, Engeland, Frankrijk en tal van andere landen.

Dit is ook een manco in het boek *Nations and Nationalism* van de socioloog Ernest Gellner, dat in hetzelfde jaar verscheen als Andersons werk. Maar Gellner komt ten minste de verdienste toe aan het moderne nationalisme een neutrale definitie te hebben gegeven: *het streven van een volk dat zich onderling verbonden voelt naar een eigen politiek thuis.*

(...)

Net als in enkele andere Europese landen, manifesteert het nationalisme zich in Nederland de laatste jaren openlijker. Dit komt doordat ons vanzelfsprekende politieke thuis wordt belaagd door Europese regelgeving enerzijds en immigratie van mensen met wie geen verbondenheid bestaat en die zich ook veelal niet verbonden tonen met onze samenleving en haar waarden anderzijds. Oude gewoonten en feesten staan onder druk of worden door de vreemdelingen aangevallen. Dat wij nog baas zijn in eigen land, komt steeds meer op de tocht te staan. Geen wonder dat Nederlanders dan houvast zoeken in eigen tradities en festiviteiten, en dat zij te kennen geven hun zelfbestuur niet te willen inruilen voor bestuur uit bijvoorbeeld vreemde, ongrijpbare Brusselse gebouwen.

vrij naar: Trouw, 3 september 2018

Het begrip betrouwbaarheid van informatiebronnen heeft betrekking op de vraag of een bron gegevens kan opleveren die als feitelijk juist worden beschouwd.

5a Geef een onderbouwd oordeel over de betrouwbaarheid van tekst 5. Maak in je antwoord gebruik van:
- drie journalistieke principes;
- per journalistiek principe een voorbeeld uit de tekst.

Van Schie stelt dat euronalisme in de kern niet heel anders is dan nationalisme. Het is een vorm van nationalisme maar dan op Europees niveau en niet op het niveau van de staat. Tegelijk beschrijft hij hierin een belangrijk verschil. Dat is ook de reden dat Van Schie euronalisme kunstmatig noemt.

5b Leg uit met welk hoofdconcept je dit verschil tussen euronalisme en nationalisme het best kunt beschrijven. Maak in je uitleg gebruik van:
- een kernconcept dat hoort bij het gekozen hoofdconcept;
- een voorbeeld uit de tekst bij het kernconcept.

Van Schie verwijst in de tekst naar de antropoloog Anderson die een visie op nationale identiteit verwoordt.

5c Leg uit of de visie die Anderson heeft op de nationale identiteit, past bij die van de aanhangers van de modernistische school of juist bij de critici van de modernistische school.

 © ThiemeMeulenhoff
© ThiemeMeulenhoff

Het nationalisme manifesteert zich in Nederland en andere Europese landen de laatste jaren openlijker. Van Schie geeft hiervoor twee redenen, die beide samenhangen met één en hetzelfde kernconcept.

5d Leg uit met welk kernconcept de twee redenen die Van Schie noemt het meest samenhangen.

Van Schie brengt het openlijker manifesteren van nationalisme in verband met twee variabelen.

5e
- Geef de afhankelijke en onafhankelijke variabele(n).
- Leg uit dat hij dit verband beschrijft als een causaal verband.
- Wat moet je doen om te onderzoeken of er sprake is van causaliteit?

Opgave 6 Sociale uitsluiting in Nederland

Inleiding
Sociale uitsluiting is een maatschappelijk verschijnsel dat van alle tijden is. Echter, pas sinds het begin van deze eeuw wordt er gericht onderzoek naar gedaan door het Sociaal Cultureel Planbureau. Inmiddels heeft onderzoek in kaart gebracht welke variabelen samenhangen met sociale uitsluiting.

Bij deze opgave horen tekst 6 en figuur 1.

tekst 6

Wat doet sociale uitsluiting met mensen?
De behoefte om erbij te horen zit heel diep, verklaart sociaal wetenschapper Juliette Schaafsma in het magazine Sprank (Divosa). Zij is hoogleraar *Cultures in interaction* aan Tilburg University, die zich al jaren verdiept in het thema. “Mensen zijn groepsdieren en uitsluiting is een onvermijdelijk onderdeel van het sociale leven. Heel vroeger, toen we nog in kleine groepen leefden, was verstoting door de groep een belangrijke bedreiging voor het voortbestaan. Om uitsluiting te signaleren hebben we dan ook goede antennes ontwikkeld die erg gevoelig staan afgesteld. Zo gevoelig zelfs dat uitsluiting ook fysiek pijn doet.
In Nederland doen 680.000 mensen – 4% van de beroepsbevolking – niet mee. Zij kampen met een opeenstapeling van problemen, hebben een slechte leefsituatie én zijn ontevreden over hun leven. Dit valt te lezen in het in september verschenen rapport ‘De Sociale Staat van Nederland’ van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
Armoede en sociale uitsluiting zijn vaak onlosmakelijk met elkaar verbonden. Onderzoek laat zien dat mensen met een laag inkomen minder maatschappelijk betrokken zijn, minder sociale contacten hebben en minder tevreden zijn met hun gezondheid. De onderzoekers van het SCP maken zich zorgen over deze kloof. ‘Hardnekkige verschillen in domeinen zoals eenzaamheid, gezondheid, netwerken, opleiding, inkomen en sociale uitsluiting kunnen uitgroeien tot sociale scheidslijnen en maatschappelijke tegenstellingen.’

Uitsluiting maakt ongezonder
Wat doet hun positie aan de zijlijn nu met deze honderdduizenden Nederlanders? De gevolgen van sociale uitsluiting zijn ernstig, stelt Schaafsma. “Mensen die hopen hun plek in de groep weer terug te winnen, vertonen positief gedrag. Maar bij mensen die de hoop hebben opgegeven, kan uitsluiting leiden tot passiviteit of juist tot agressie.” Daarnaast heeft uitsluiting negatieve effecten op de gezondheid. “Mensen die zich buitengesloten en eenzaam voelen, kiezen bijvoorbeeld eerder voor ongezond eten. Dat kost meestal minder inspanning en zorgt voor een ‘snelle beloning’.”

bron: www.sociaalwerknederland.nl, 27 november 2018 (bewerkt en ingekort)

© ThiemeMeulenhoff

Het SCP deed pas in 2004 voor het eerst onderzoek naar sociale uitsluiting. Toen wisten de onderzoekers nog niet goed hoe ze sociale uitsluiting het best konden definiëren.

6a Leg uit aan welk criterium voor goed sociaalwetenschappelijk onderzoek getwijfeld kan worden wanneer men nog geen duidelijke definitie heeft van het begrip ‘sociale uitsluiting’.

6b Leg uit dat sociale uitsluiting zowel een bindingsvraagstuk als een verhoudingsvraagstuk is. Maak in je uitleg gebruik van:
- het hoofdconcept binding en een bijpassend kernconcept;
- het hoofdconcept verhouding en een bijpassend kernconcept.

Lees regel 13 t/m 18 van tekst 6.
De onderzoekers maken zich zorgen dat de kloof die ze beschrijven uitgroeit tot sociale scheidslijnen en maatschappelijke tegenstellingen.

6c Leg uit met welk kernconcept dat hoort bij het hoofdconcept vorming, deze zorg samenhangt. Maak in je uitleg gebruik van:
- de visie vanuit het conflict-paradigma ten aanzien van dit kernconcept;
- een passend voorbeeld uit tekst 6.

Gebruik figuur 1 (op de volgende pagina).
In 2010 heeft het SCP het meetinstrument voor sociale uitsluiting verbeterd. Hiervoor heeft het SCP onder andere gekeken naar het verband tussen geringe sociale contacten en activiteiten enerzijds en diverse risicofactoren. Een aantal verbanden is significant.

6d Leg uit waarom je niet kan stellen dat er een causaal verband is tussen een enkele risicofactor en geringe sociale contacten in figuur 1.

6e Formuleer een hypothese die met gegevens uit figuur 1 bevestigd kan worden. De hypothese moet aan de volgende voorwaarden voldoen:
- Een van de variabelen is een indicator van cultureel kapitaal.
- Het verband kan niet aan toeval worden toegeschreven.

Sociale uitsluiting wordt door het SCP meetbaar gemaakt met geringe sociale contacten. Geringe sociale contacten is dus een indicator voor sociale uitsluiting.

6f
- Leg aan de hand van één van de criteria voor sociaalwetenschappelijk onderzoek uit waarom het begrip geringe sociale contacten verder geoperationaliseerd moet worden.
- Geef een indicator van sociale contacten met de primaire groep en een indicator van sociale contacten met de secundaire groep.
- Operationaliseer beide indicatoren.

© ThiemeMeulenhoff

figuur 1

Verbanden tussen 'geringe sociale contacten en activiteiten' en diverse risicofactoren.

	geringe sociale contacten en activiteiten
vrouw	–0,05
65 jaar en ouder	0,12 **
opleidingsniveau maximaal lbo/mavo	0,21 **
opleidingsniveau vader maximaal basisschool	0,20 **
niet-westerse migrant	–0,04
alleenstaand	–0,06
eenoudergezin met minderjarige kinderen	–0,01
paar met minderjarige kinderen	0,06
geen betaald werk	0,18 **
in laatste vijf jaar werkloos geweest	–0,03
ontvangt ww, wwb of ao-uitkering	0,03
huishouden heeft minimuminkomen	0,04
inkomen onder modaal	0,20 **
gezondheid hooguit redelijk	0,18 **
heeft handicap of chronische ziekte	0,16 **
in laatste vijf jaar langdurig ziek geweest	0,07
gering subjectie welbevinden	0,22 **
problemen met lezen/begrijpen Nederlands	0,11 **
hulp nodig bij invullen formulieren	0,08
maximaal twee (van vier) moderne vaardigheden	0,21 **

* Significant verband tussen score op subschaal en kernmerk, p < 0,05
** Significant verband tussen score op subschaal en kernmerk, p < 0,01

bron: SCP (Verbetering meetinstrument sociale uitsluiting '10)

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 7 Hoe legoblokjes een sociologische klassieker bevestigen

Inleiding
Een van de hoofdvragen in de sociologie luidt: wat bindt ons? En welke effecten hebben deze bindingen op ons gedrag? In tekst 7 wordt omschreven hoe bindingen samenhangen met creativiteit.

Lees tekst 7.

tekst 7

Een flinke hal in Rome, drie bergen legoblokjes, wetenschappers en vrijwilligers. De opdracht: kunstwerken bouwen van legoblokjes. Doel: meten wat de creativiteit van een team bepaalt. Uitkomst: bevestiging van een klassieker in de sociologie.

Iedere vrijwilliger die de hal betreedt, krijgt een sensor die registreert met wie hij contact heeft, hoe lang, en aan welk kunstwerk hij werkt. Drie dagen duurt het experiment en de deelnemers kunnen komen en gaan wanneer ze willen. De wetenschappers meten de kunstwerken, als maat voor de creativiteit van de ploegen.
In hun verslag van het experiment, in vakblad PNAS, trappen de Italiaanse onderzoekers een paar open deuren in. Grote groepen maken grotere kunstwerken dan kleine. Blijven werken aan één kunstwerk is productiever dan overal wat doen; met een spil die informatie snel kan verspreiden, is de ploeg productiever.
Interessanter is de invloed van de banden binnen een groep. De sensors registreerden wie intensief contact had en wie weinig. De Italianen noemen dat sterke en zwakke verbindingen, in navolging van de vermaarde Amerikaanse socioloog Mark Granovetter. Die liet bijna een halve eeuw geleden zien dat de verspreiding van informatie, zoals een reclameboodschap, meer wordt gestuurd door zwakke verbindingen tussen mensen dan door sterke. Langs zwakke verbindingen bereikt informatie een nieuw publiek; langs sterke blijft hij rondzingen in dezelfde groep. De legoblokjes bevestigen nu de theorie van Granovetter: een creatief proces vergt intensieve onderlinge banden. Maar ook groepsleden met minder intensieve contacten zijn nodig. Zij mengen zich minder in het werk, maar houden de groep open voor nieuwe ideeën.

bron: www.trouw.nl, 18 oktober 2019

7a Noteer een conceptueel model van het onderzoek van de Amerikaanse socioloog Mark Granovetter:
- maak duidelijk wat de onafhankelijke en afhankelijke variabelen zijn;
- noteer per variabele welke indicator is gehanteerd door de Italiaanse onderzoekers.

7b Noteer over welk type binding tekst 7 gaat. Maak in je antwoord gebruik van:
- informatie uit tekst 7;
- de omschrijving van het hoofdconcept binding;
- de naam en omschrijving van de gekozen binding.

In het onderzoek van tekst 7 is louter gekeken naar de soorten bindingen en de mate van creativiteit; sociale cohesie speelt echter ook een rol in de resultaten.
7c Leg uit op welke manier sociale cohesie een rol speelt in het Italiaanse onderzoek. Gebruik in je uitleg:
- citaten uit tekst 7;
- de omschrijving van het kernconcept sociale cohesie.

© ThiemeMeulenhoff

Een significant deel van de respondenten in het onderzoek hebben slechts één dag meegedaan aan dit onderzoek. Zij mochten het onderzoek verlaten en binnenlopen wanneer zij maar wilden.

7d Noteer één kritisch argument met betrekking tot de generaliseerbaarheid van dit Italiaanse onderzoek. Gebruik in je argument:
- de omschrijving van het kernconcept groepsvorming;
- de (vijf) fasen van groepsvorming;
- informatie uit de tekst en de inleiding boven vraag 7d.

De respondenten wisten van tevoren dat zij meededen aan een wetenschappelijk onderzoek. Zij hebben vooraf informatie verstrekt over zichzelf en kregen een sensor die zij gedurende het onderzoek bij zich moesten houden.

7e Leg uit waarom dit de mate van validiteit van het onderzoek kan hebben beïnvloed.

Opgave 8 In Polen zet de regering zelfs de geschiedenis naar haar hand

Inleiding
In tekst 8 valt te lezen hoe de huidige Poolse regering bezig is met het binden van het volk aan de nieuwe regering.

Bij deze opgave horen tekst 8 en 9 en figuur 2.

tekst 8

De Poolse regering probeert alle historische musea in handen te krijgen om de geschiedenis op te kunnen poetsen. Verslag van een bittere cultuuroorlog met als voorbeeld het opheffen van Machcewicz' Tweede Wereldoorlog Museum.

Machcewicz' gedwongen vertrek was in 2016 en 2017 een breed uitgemeten veldslag in de Poolse cultuuroorlog tussen de elite die sinds de val van het communisme is ontstaan en de conservatief-nationalistische regeringspartij Recht en Rechtvaardigheid (PiS). Een strijd over de wenselijke versie van de vaderlandse geschiedenis – en wie daarin de helden zijn en wie de martelaren. Machcewicz, een onderofficier van het eerste kamp, verloor van de generaals die nu aan de macht zijn, partijleider Jaroslaw Kaczynski en zijn secondant Piotr Glinski, vicepremier en minister van Cultuur en Nationaal Erfgoed.
In de tuin van zijn huis in een buitenwijk van Warschau serveert Machcewicz kraanwater met citroen en verse munt. Boven de voordeur hangt de rood-witte Poolse vlag naast de blauwe met gele sterren van de Europese Unie. "Iedereen die kritisch of onafhankelijk is, wordt bestempeld als een verrader en geëlimineerd uit het publieke domein. Het is met mij begonnen, maar langzaamaan nemen ze alle instituten over die zich bezighouden met geschiedenis voor een breed publiek."
Cultuurminister Glinski ziet het als zijn plicht "het ware Poolse verhaal van de geschiedenis te vertellen, dat zo lang is verwaarloosd", vertelt hij in een balzaal van zijn paleisachtige ministerie. Voor dit Poolse narratief, waarin slachtofferschap en moed onder vreemde overheersing centraal staan, is zijn ministerie bezig zo'n dertig nieuwe musea op te richten of bestaande instituten onder overheidssupervisie te plaatsen. "We moeten de wereld vertellen wat wij doorstaan hebben door andere overheden, naties en ideologen", zegt Glinski.
Piotr Rypson, die als interim-directeur meemaakte hoe de leiding van het Nationaal Museum werd overgenomen, heeft een andere verklaring: "Als je grip hebt op het onderwijs – waar ze het curriculum herschrijven – en op culturele uitingen, kun je binnen twee regeringstermijnen het denken van een complete samenleving veranderen", zegt hij.

bron: www.nrc.nl, 11 oktober 2019

Tekst 8 vertelt het verhaal van de poging van de Poolse regeringspartij Recht en Rechtvaardigheid (PiS) om het onderwijs, musea en alle culturele uitingen rechts-conservatief te krijgen.

8a Stel dat dit inderdaad volledig lukt, dan heeft dit gevolgen op micro-, meso- en macroniveau.
- Beschrijf een gevolg op microniveau voor het kernconcept identiteit.
- Beschrijf een gevolg op macroniveau voor het begrip politieke cohesie.

Zorg ervoor dat in je antwoord de betekenis van beide (kern)concepten duidelijk wordt.

In de sociale wetenschappen wordt veel gediscussieerd over nationale identiteiten en natiestaten. De discussie over het ontstaan van natiestaten wordt bediscussieerd door aanhangers van de modernistische en nationalistische school.

8b Leg uit of tekst 8 is geschreven vanuit de modernistische of nationalistische school. Gebruik in je uitleg:
- kenmerken van beide scholen;
- informatie uit tekst 8 om je afweging te onderbouwen.

Door globaliseringsprocessen wordt de positie van natiestaten aangetast. Natiestaten worden minder autonoom en soeverein. Daarnaast weten burgers niet meer met wie en hoe zij zich moeten identificeren. Zijn zij Europees, Pools of wereldburger?

8c Leg uit dat het handelen van de regeringspartij Recht en Rechtvaardigheid is op te vatten als neonationalistisch cultureel verzet. Gebruik in je uitleg:
- kenmerken van neonationalistisch cultureel verzet;
- een van de vormen van identificatie;
- informatie uit tekst 8 om je uitleg te ondersteunen.

tekst 9

De democratische instellingen van Polen zijn ontstaan in het begin van de val van het communistische bewind in 1989. De snelle economische groei en andere maatschappelijke veranderingen hebben sommige segmenten van de bevolking meer voordeel opgeleverd dan andere, wat heeft bijgedragen aan een diepe kloof tussen liberale, pro-Europese partijen en partijen die beweren nationale belangen en 'traditionele' Poolse katholieke waarden te verdedigen. Sinds de machtsovername eind 2015 heeft de populistische, sociaal-conservatieve partij Law and Justice (PiS) tal van maatregelen genomen die de politieke invloed op de staatsinstellingen – met name de rechterlijke macht – vergroten en de Poolse democratie bedreigen.

Is er een realistische kans voor de oppositie om haar steun te vergroten of door middel van verkiezingen aan de macht te komen?
Sinds de overgang van het communistische bewind zijn er meerdere machtswisselingen geweest tussen rivaliserende partijen. De PiS-overwinning bij de laatste nationale verkiezingen maakte een einde aan een lange periode van heerschappij door de conservatief-liberale partij, PO, nu de grootste oppositiepartij. De oppositiepartijen zijn momenteel echter zwak en verdeeld, en zij worden geconfronteerd met potentiële langetermijnbelemmeringen die hun vermogen om aan de macht te komen in het parlement kunnen beïnvloeden. Propaganda van de door PiS gecontroleerde publieke media versterkt de boodschap van de regerende partij en probeert tegelijkertijd de stemmen van de oppositie in diskrediet te brengen. De veranderingen in het verkiezingskader die in 2018 van kracht werden, zouden PiS in staat kunnen stellen om de controle over het verkiezingsproces te consolideren, met negatieve gevolgen voor de oppositie.

figuur 2

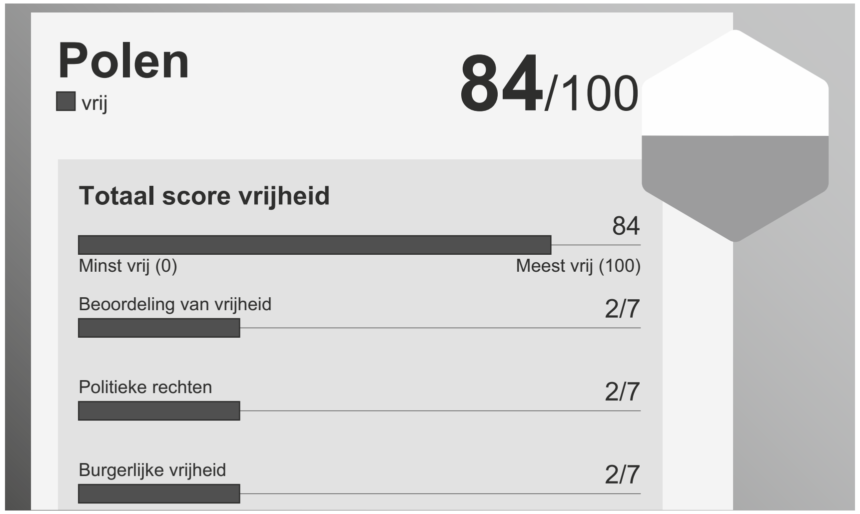

vertaald van: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/poland

Democratie kent diverse indicatoren om te meten wat het democratisch gehalte is van een staat.

8d Noteer twee indicatoren die gebruikt zijn in tekst 8 en/of tekst 9. Geef per indicator aan:
- of de auteurs vinden dat Polen goed of slecht scoort op deze indicator.

De Recht en Rechtvaardigheidspartij is sinds 2015 aan de macht. Op 14 oktober 2019 waren er weer verkiezingen in Polen. De regeringspartij behaalde toen de absolute meerderheid in de Poolse 'Tweede Kamer'. Voor de Europese Unie is dit een vervelende situatie, aangezien sinds 2017 er een zogenoemde artikel 7-procedure loopt tegen Polen. Het land kan daarbij in het uiterste geval zijn stemrecht binnen de EU verliezen vanwege het schenden van Europese basiswaarden.
Stel dat je een onderzoek doet naar het effect van deze artikel 7-procedure op het stemgedrag van de Polen. Een onderzoeksvraag is: 'In hoeverre draagt de politieke cohesie tussen de Poolse bevolking en de EU bij aan de steun aan de Poolse regeringspartij?' Hiervoor wil je na de verkiezingen een vragenlijst afnemen onder stemmers op de regeringspartij en oppositiepartijen.

8e
- Formuleer een gesloten enquêtevraag om politieke cohesie te meten.

Je mag het woord 'politieke cohesie' niet gebruiken.
- Formuleer twee of meer antwoordmogelijkheden voor de persoon die de enquêtevraag beantwoordt.
- Leg uit waarom je met het afnemen van deze enquêtevraag de mate van politieke cohesie meet.

Gebruik in je uitleg de omschrijving van het begrip politieke cohesie.
- Leg uit dat de enquêtevraag zowel aan stemmers op de regeringspartij, als aan niet-stemmers op de regeringspartij voorgelegd moet worden om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden

Hints bij hoofdstuk 4

Algemeen
- Als je een vraag rondom een concept echt niet kunt beantwoorden: probeer dan de definitie van het concept te herschrijven met informatie uit de vraag/bron.
- Als je een verklaring/evaluatie moet geven betreft dit vaak een causaal model. Teken dit model voordat je de vraag maakt en ga na of je antwoord moet gaan over de oorzaak (onafhankelijke variabele) of het gevolg (de afhankelijke variabele).
- Orden altijd eerst de informatie en kom dan pas tot de conclusie.

1a Ga in op de functie van wij-zij-denken voor een identiteit.

1d Wat moet worden afgeschaft als minderheden opeens geen rechten meer bezitten? En, als opeens een antidemocratische elite de wetgeving bepaalt?

1f In het tekstdeel zit een oorzaak-gevolgredenering. Iedere schakel correspondeert met een identificatievorm.

3a Lees regel 20. Daar wordt het mechanisme achter het causaal verband uitgelegd.

3c De modellen hebben impliciet ook een beeld van wie wel of niet politicus kan/mag worden.

4b Aspect = kenmerk (niet onderdeel).

5e Lees vanaf regel 35.

6a Als je geen definitie kunt formuleren, is het ook lastig om het concept te operationaliseren.

6d Onderzoek of ook andere variabelen significante verbanden hebben met de afhankelijke variabele.

7d Is het aannemelijk dat in iedere fase van groepsvorming dezelfde mate van creativiteit mogelijk is?

8b Bestaat een nationale identiteit of wordt een nationale identiteit gemaakt, volgens de schrijver?

Uitwerkingen bij hoofdstuk 4

Opgave 1 Verdelende of verbindende identiteit

1a Voorbeeld van een juist antwoord
Identiteit is het **beeld dat iemand van zichzelf heeft, uitdraagt en anderen voorhoudt. Dit is afgeleid van zijn perceptie over de groep waar hij deel van uitmaakt.** In deze context wordt identiteit niet benaderd als resultaat van het **proces van verwerving van een bepaalde identiteit** (vorming), maar als een middel/**wijze om zich van anderen te onderscheiden** (verhouding).

1b Voorbeeld van een juist antwoord
In Fukuyama's analyse is het conflictparadigma herkenbaar. Vanuit het conflictparadigma proberen wetenschappers aan de hand van de aanwezigheid van conflicten inzicht te krijgen in de aan- of afwezigheid van sociale cohesie, **het aantal en de kwaliteit van de bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben**. Fukuyama schrijft over groepen die tegenover elkaar komen te staan. Een belangrijk aspect van groepsvorming is dat er vastgesteld wordt wie er wel en niet bij mogen horen, wat tot conflicten kan leiden. Dit verzwakt de sociale cohesie op nationaal niveau.

1c Voorbeeld van een juist antwoord
- Een gevolg op meso-niveau zou zijn dat de **sociale ongelijkheid** toeneemt tussen groepen mensen. Het **kenmerk** behorend tot de meerderheid of minderheid **leidt tot een ongelijke verdeling van hooggewaardeerde zaken,** zoals bijvoorbeeld politieke macht of burgerrechten.

Ook goed:
- de meerderheid vergroot zijn **macht** ten koste van de minderheid **door de handelingsmogelijkheden van de minderheid te beperken.**
- Een gevolg op macro-niveau zou zijn dat de **democratisering** wordt teruggedraaid. Een belangrijke ontwikkeling binnen het democratiseringsproces is de uitbouw van de rechtsstaat, maar die wordt in een illiberale democratie afgebroken, waardoor **degenen met minder macht** het risico lopen minder **inspraak en medezeggenschap** te hebben.

1d Voorbeeld van een juist antwoord
- Bij illiberale democratie: grondwet aanpassen, bijvoorbeeld gelijke behandeling schrappen en vrijheidsrechten beperken.
- Bij anti-democratische elite die de democratie zelf aantasten: kiesstelsel wijzigen, bijvoorbeeld algemeen kiesrecht inperken.

1e Voorbeeld van een juist antwoord
De schrijver beschrijft identiteit als iets wat je kunt vormgeven en gebruiken om te verbinden en daarin herken je het sociaalconstructivisme-paradigma. Binnen dit paradigma is nationale identiteit iets dat bedacht wordt om de sociale cohesie te bevorderen. De schrijver heeft het over 'streven naar', dat duidt op maakbaarheid en niet naar een nationale identiteit die organisch groeit/product van de samenleving is.

1f Voorbeeld van een juist antwoord
In de uitgangspunten zijn de drie dimensies te onderscheiden.
- Een van de ideologische uitgangspunten is om ondanks onze verschillende achtergronden in staat te zijn om onze gezamenlijke toekomst te schetsen. Dit komt overeen met de dimensie functionele identificatie. Niet je achtergrond staat centraal, maar de gezamenlijke noden van de samenleving als gezamenlijk belang.

- Door gezamenlijk een verhaal te maken hoe de problemen op te lossen en verder te komen, wordt de mogelijkheid geboden om de eigen normen en opvattingen in te kunnen brengen in het publieke en politieke domein. Dit is de dimensie normatieve identificatie.
- Het doel is om te komen tot iets wat ons trots maakt op wie we zijn en wat we bereikt hebben. Dat is de emotionele dimensie.

Opgave 2 Meer autonomie voor Friesland! Of toch onafhankelijkheid?

2a Voorbeeld van een juist antwoord
Het streven naar een Friese staat is een bindingsvraagstuk omdat het gaat om de **relatie op het niveau van de staat.** Het zich willen afscheiden duidt op een gebrek aan politieke cohesie.
- Uit de tekst blijkt dat Huisman geen binding heeft met de staat waar hij woont (Nederland). Het gaat hierbij om politieke binding. In de tekst staat dat Huisman iets tegen de Haagse politiek heeft en zich er niet bij betrokken voelt.
- Politiek cohesie duidt ook op de binding met de natie waartoe hij behoort, een groep met een nationale identiteit, gebaseerd op o.a. gedeelde geschiedenis, taal en cultuur. Voor Huisman is Friesland de natie waartoe hij behoort, en niet Nederland. Het gaat om affectieve binding. In de tekst is te lezen dat hij negatieve gevoelens heeft ten opzichte van Nederland, hij heeft namelijk een afkeer van Nederland. En hij heeft positieve gevoelens over Friesland. In de tekst zegt hij dat zijn wereld Fries is.

2b Voorbeeld van een juist antwoord
Op grond van de tekst kun je wel stellen dat de wens voor meer autonomie geïnstitutionaliseerd is. Uit de Friese Beweging is de Friese Nationale Partij voortgekomen, die volgens het partijprogramma meer autonomie voor Friesland nastreeft. Deze **waarde** is hiermee **geformaliseerd en reguleert het handelen** van de vertegenwoordigers van de partij in de Provinciale Staten van Friesland, bij het naar voren brengen van hun belangen.

2c Voorbeeld van een juist antwoord
- Natievorming wil zeggen dat het groepsbewustzijn van mensen met een gezamenlijke geschiedenis of cultuur gekoppeld wordt aan een politieke gemeenschap of het streven naar politieke soevereiniteit.
- Huisman verzet zich in de tekst tegen 'het idee Nederland'. Het idee Nederland kan opgevat worden als aanwijzing van de modernistische visie, namelijk natievorming als een door de staat Nederland gestuurd proces.
- Huisman kan eerder als criticus van de modernistische visie worden beschouwd. In deze visie gaat men uit van een groep mensen met gedeelde herinneringen en ideeën over een gemeenschappelijke herkomst, cultuur en taal die zich ontwikkelde tot een natie/groep met een gedeelde nationaliteit. In de tekst zeg Huisman dat ze als regio een gemeenschappelijk idee hebben over zichzelf (regel 21).

2d Voorbeeld van een juist antwoord
Hierin herken je het aspect sociale identiteit. Dit is het deel van iemands zelfbeeld dat is afgeleid van de groep waar iemand deel van uit maakt of juist niet. Huisman maakt geen deel uit van de groep Nederlanders, maar van de Friezen en dat bepaalt mede zijn identiteit.

2e Voorbeeld van een juist antwoord
- Binnen het conflict-paradigma geven voorbeelden van latente en manifeste conflicten inzicht in (afwezige) vormen van sociale en politieke cohesie. Uit de tekst blijkt niet dat er sprake is van een conflict. Weliswaar proberen Huisman en een aantal activisten hun **doelen te bereiken**, maar in de tekst wordt geen situatie beschreven waarbij zij hierin **door anderen worden tegengewerkt**.
- Binnen het sociaalconstructivisme paradigma wordt er ook gekeken naar subjectieve gevoelens van betrokkenen om goed inzicht te krijgen in de sociale en politieke cohesie. De nadruk ligt op de identiteit van de actor en diens identificaties. In de tekst staan meerdere voorbeelden van subjectieve gevoelens van Huisman waarmee de behoefte om zich af te scheiden van Nederland kan worden verklaard. In de tekst wordt bijvoorbeeld geschreven over de afkeer die Huisman voelt voor Nederland.

Opgave 3 De representativiteit van het parlement.

3a Voorbeeld van een juist antwoord
Socialisatie – socialisatieprocessen verschillen per milieu waarin iemand opgroeit. Milieus worden niet onderscheiden naar sekse, maar naar de sociaal-economische positie die bepaald wordt door opleiding en inkomen. De mensen die vaker gaan stemmen volgens de tekst zijn hoger opgeleid en er is daarbij geen verschil tussen mannen en vrouwen.
In hogere sociaal-economische milieus wordt door middel van socialisatie mogelijk de bereidheid tot stemmen als een **houding die past** in het milieu (**groep waar men toe behoort**) meer **overgedragen** dan in lager sociaal-economische milieus.

3b Voorbeeld van een juist antwoord
- Hoe hoger de opleiding, hoe beter men zich gerepresenteerd voelt.
- Afhankelijke variabele: mate waarin men zich gerepresenteerd voelt.
  Onafhankelijke variabele: niveau opleiding.

3c Voorbeeld van een juist antwoord
- Het afspiegelingsmodel gaat uit van de gedachte dat de volksvertegenwoordiging een zo goed mogelijke afspiegeling moet zijn van de kiesgerechtigde bevolking naar opvattingen en kenmerken als sekse, opleiding, leeftijd, soorten beroepen, regionale herkomst. Dit sluit aan bij de opvatting van Van Soest waarin hij pleit voor een Tweede Kamer die een betere afspiegeling is van de bevolking ten aanzien van sekse, opleiding, inkomen en (migratie)achtergrond.
- Om de representativiteit te vergroten moeten politieke partijen aan hun rekruteringen selectiefunctie werken.
- Voorbeeld uit de tekst hierbij is dat het zou helpen als ze bij volgende verkiezing iets aan de samenstelling van hun kieslijsten doen. (regel 24, 25)

3d Voorbeeld van een juist antwoord
- In het partijenmodel zouden kiezers hun partijkeuze bepalen door partijprogramma's te vergelijken. Parlementsleden beschouwen zich als vertegenwoordigers van een politieke partij. Volksvertegenwoordigingen zouden in deze benadering een afspiegeling moeten zijn van de verdeling van politieke opvattingen in de samenleving. Wanneer echter de standpunten van bepaalde groepen die vertegenwoordigd moeten worden, niet overeenkomen met de standpunten van de partijen waaruit gekozen kan worden, zullen deze groepen niet stemmen.
- Om de representativiteit te vergroten moeten politieke partijen aan hun aggregatiefunctie werken en ook de wensen, eisen en belangen van deze groepen afwegen en bij elkaar brengen.
- In de tekst is te lezen dat alle partijen beloven het land in te gaan om te horen wat er in het land leeft. (regel 23, 24).

Opgave 4 Het afschaffen van het raadgevend referendum

4a Voorbeeld van een juist antwoord
In de tekst wordt de fase van omzetting/conversie beschreven. Er wordt geschreven over de behandeling van het wetsvoorstel intrekking referendumwet. Dit is de subfase beleidsbepaling.

4b Voorbeeld van een juist antwoord
Of de politieke besluitvorming leidt tot overheidsbeleid hangt in het barrièremodel af van de strijd tussen mensen en groeperingen met tegengestelde belangen. Hoe de strijd beslist wordt, hangt af van verschillen in **macht**. In regel 27 t/m 30 gaat het om het **vermogen om hulpbronnen in te zetten om de handelingsmogelijkheden van anderen te beperken,** hindermacht. De actiegroep Meer Democratie probeerde een referendum af te dwingen over de intrekking van het referendum en hiermee de besluitvorming te beïnvloeden. Omdat de rechter niet mee kon gaan in de eis van de actiegroep, had deze hiervoor te weinig hindermacht om de besluitvorming te beïnvloeden.

4c Voorbeeld van een juist antwoord
D66 heeft duidelijke **ideeën over de meest wenselijke politieke verhoudingen,** namelijk meer democratie. Daarom is het referendum een van haar kroonjuwelen. Door in te stemmen met de afschaffing van het raadgevend referendum gaat D66 tegen een belangrijk onderdeel van haar ideologie in. Hiermee komt het **standpunt** van D66 in het parlement niet **overeen met die van een deel** van degenen die door D66 **vertegenwoordigd worden**.

4d Voorbeeld van een juist antwoord
Het rationele actor paradigma gaat ervan uit dat actoren op rationele wijze een kosten-batenafweging maken en datgene kiezen wat het meeste oplevert. Uitgaande van dit paradigma kun je beredeneren dat D66 de afweging heeft gemaakt voor wel of niet instemmen met afschaffing en dat de kosten-batenafweging voor wel instemmen meer oplevert dan die van niet instemmen.

4e Voorbeeld van een juist antwoord
De politieke cultuur in Nederland wordt gekenmerkt door het harmoniemodel waarin consensus en compromisbereidheid centraal staan.
Als partijen willen regeren, moeten ze samenwerken om een meerderheid te behalen. Ze **stemmen dan hun handelen op elkaar af voor een gemeenschappelijk doel,** namelijk regeren. **Samenwerking** is altijd een kwestie van geven en nemen, zoals het inleveren van een deel van de eigen autonomie, de bereidheid om met elkaar aan tafel te gaan zitten, voor overleg over afspraken. In dit proces heeft D66 mogelijk het raadgevend referendum ingeleverd ten behoeve van een ander belang.

Opgave 5 Nationalisme in Europa

5a Voorbeeld van een juist antwoord
- Streven naar objectiviteit: Van Schie gebruikt termen als vijanden van het nationalisme, Europese regelgeving die belaagt en vreemde, ongrijpbare, Brusselse gebouwen. Hierin komt duidelijk het oordeel van Van Schie naar voren en is dus minder objectief.
- Scheiding feiten en commentaar: feiten en commentaar zijn niet overal duidelijk onderscheiden.
- Checken van bronnen: Van Schie zegt bijvoorbeeld dat EU-leiders zich bijna steevast vijandig uitlaten over het nationalisme, het is onduidelijk waar hij zich op baseert.

De tekst is niet erg betrouwbaar in die zin dat het brongegevens oplevert die feitelijk juist worden beschouwd.

5b Voorbeeld van een juist antwoord
- Het verschil zit hem met name in de binding die mensen hebben met de eigen staat en de binding die ze hebben met de Europese Unie.
- Dit verschil kan verklaard worden aan de hand van het kernconcept **sociale cohesie**. Mensen hebben **meer en betere bindingen met andere mensen** in de eigen staat dan met andere mensen in de Europese Unie.
- In de tekst zie je dit terug in de definitie van nationalisme die Van Schie aanhaalt: *het streven van een volk dat zich onderling verbonden voelt naar een eigen politiek thuis.* Het gevoel van onderlinge verbondenheid is er niet op Europees niveau.

5c Voorbeeld van een juist antwoord
De visie van Anderson hoort bij de modernistisch school.
Aanhangers van de modernistische school benadrukken dat verhalen en mythen over de nationale identiteit vaak bedacht zijn om de bindingen met de staat en de sociale cohesie tussen de inwoners van een staat te versterken. Anderson stelt dat nationaal besef van bovenaf is gecreëerd, in het kielzog van Napoleon en in het verzet tegen hem.

5d Voorbeeld van een juist antwoord
Globalisering. Enerzijds is er sprake van uitbreiding en intensivering van afhankelijkheden over de grenzen heen. Van Schie zegt dat ons politieke thuis wordt belaagd door Europese regelgeving. Dit hangt samen met de Europese integratie waardoor landen afhankelijker zijn geworden over de eigen grenzen heen.
Anderzijds is er door immigratie sprake van uitbreiding van contacten over landsgrenzen heen.

5e Voorbeeld van een juist antwoord
- De afhankelijke variabele: openlijk manifesteren van nationalisme.
- Onafhankelijke variabele: belaagd worden door Europese regelgeving, immigratie.
- Van Schie beschrijft het verband dat het belaagd worden door de Europese regelgeving en immigratie de oorzaak zijn van het openlijke manifesteren van nationalisme.
- Je kunt dit onderzoeken door andere onafhankelijke variabalen die ook van invloed kunnen zijn gelijk te houden / niet te laten variëren.

Opgave 6 Sociale uitsluiting in Nederland

6a Voorbeeld van een juist antwoord
Wanneer men niet precies weet hoe een begrip gedefinieerd moet worden en wat het wel/niet inhoudt, wordt het ook moeilijker om het begrip te operationaliseren. Hierdoor is het begrip lastiger te meten en is de kans groter dat je niet meet wat je eigenlijk wilt meten. Er kan dus getwijfeld worden aan de validiteit van het onderzoek.

6b Voorbeeld van een juist antwoord
Binding verwijst naar de **relatie tussen mensen in de maatschappij**. Bij sociale uitsluiting ontbreken bepaalde relaties juist. Dit is onder andere een gevolg van **groepsvorming** van **mensen die gemeenschappelijke waarden en normen ontwikkelen** en waar mensen die uitgesloten niet aan mee kunnen of mogen doen.
Of:
Sociale cohesie. Door sociale uitsluiting vermindert **het aantal en de kwaliteit van de bindingen van mensen** die uitgesloten zijn met de overige mensen in de samenleving.
Sociale uitsluiting is ook een verhoudingsvraagstuk omdat het verwijst naar **hoe in sociale zin wordt vormgegeven aan verschillen tussen mensen**, in dit geval of je erbij hoort of niet. Vooral armoede hangt samen met sociale uitsluiting. Hier is sprake van **sociale ongelijkheid omdat verschillen** in welvaart **consequenties hebben voor de maatschappelijke positie en leiden tot een ongelijke waardering en behandeling**: armoede leidt tot uitsluiting.

6c Voorbeeld van een juist antwoord
De zorg dat de kloof zal uitgroeien tot sociale scheidslijnen en maatschappelijke tegenstellingen hangt samen met het kernconcept **socialisatie**. Vanuit het conflict-paradigma wordt bekeken hoe verschillen in sociaal, economisch en cultureel kapitaal tijdens **opvoeding en opleiding** doorwerken op de ongelijkheid. In de tekst is te lezen dat er verschillen zijn in o.a. sociaal kapitaal (netwerken), cultureel kapitaal (opleiding) en economisch kapitaal (inkomen). Deze verschillen werken door in het socialisatieproces en kunnen zo de ongelijkheid overdragen aan de volgende generaties en uitgroeien tot sociale scheidslijnen en maatschappelijke tegenstellingen.

6d Voorbeeld van een juist antwoord
In de tabel is te zien dat er meerdere risicofactoren zijn die een significant verband tonen met geringe sociale contacten.
Daarom kun je van een enkele risicofactor niet zeggen of er sprake is van een causaal verband.

6e Voorbeeld van een juist antwoord
Wanneer het onderwijsniveau dat iemand heeft genoten maximaal lbo/mavo is, is er een groter risico op geringe sociale contacten.

6f Voorbeeld van een juist antwoord
- Geringe sociale contacten zegt nog niets over het aantal contacten of de kwaliteit van de contacten. Wanneer dit niet geoperationaliseerd wordt kunnen er binnen de onderzoekspopulatie verschillen in interpretatie ontstaan over het begrip sociale contacten. Dit gaat ten koste van de betrouwbaarheid van het onderzoek.
- Op het niveau van primaire groep mate van contact met directe familieleden: Hoe vaak heeft u contact met directe familieleden: nooit – paar keer per jaar – elke maand – elke week – elke dag.
- Op het niveau van de secundaire groep mate van contact met anderen in de buurt/ winkel/ schoolplein: Wat voor contact heeft u met anderen in de buurt/winkel/ schoolplein: geen – gedag zeggen – praatje maken.

Opgave 7 Hoe legoblokjes een sociologische klassieker bevestigen

7a Voorbeeld van een juist antwoord

Onafhankelijke variabele	→	Afhankelijke variabele
diversiteit van het soort bindingen	→	creativiteit

Indicator onafhankelijke variabele:
- hoelang iemand bij een groep aanwezig is / contact heeft

Indicator afhankelijke variabele:
- de hoogte van het bouwwerk

7b Voorbeeld van een juist antwoord
Het onderzoek gaat over hoe creativiteit van groepen afhankelijk is van de soorten relaties die worden aangegaan. Het betreft hier vooral bindingen op cognitief vlak, aangezien zij kennis moesten delen over mogelijke bouwstijlen, -modellen en dergelijke.

7c Voorbeeld van een juist antwoord
Sociale cohesie speelt een rol in het onderzoek van de Italianen, want 'een creatief proces vergt intensieve onderlinge banden. Maar ook groepsleden met minder intensieve contacten zijn nodig'. Dit betreft vooral het aantal en de kwaliteit van de mensen die deelnemen aan het onderzoek. De bouwers doen een beroep op elkaars kunde en kennis, ondanks dat zij elkaar vooraf niet kenden.

7d Voorbeeld van een juist antwoord
De groep bouwers beïnvloedt elkaar en vormt daardoor een gemeenschappelijk kader over hoe ze iets willen bouwen. Echter, de creativiteit wordt alleen gemeten binnen één dag. Daardoor kan de groep nooit de ordefasen behalen. Mensen mogen komen en gaan wanneer zij willen, waardoor de groep constant kan veranderen. Het is aannemelijk dat de groepen die zijn onderzocht in de oriëntatiefase blijven hangen. De mate van creativiteit kan in andere fases van groepsvorming andere vormen aannemen.

7e Voorbeeld van een juist antwoord
Validiteit houdt in dat onderzoekers meten wat zij willen meten. Doordat de respondenten weten dat zij meedoen aan een onderzoek bestaat de mogelijkheid dat je niet meet hoe zij worden beïnvloed door verschillende binding. Je meet waarschijnlijk hoe mensen zich gedragen, als zij beseffen dat ze bestudeerd worden.

Opgave 8 In Polen zet de regering zelfs de geschiedenis naar haar hand

8a Voorbeeld van een juist antwoord
Microniveau: identiteit is het beeld dat iemand van zichzelf heeft en uitdraagt. Waarschijnlijk zullen veel Poolse burgers worden beïnvloed, waardoor hun zelfbeeld wordt afgestemd op het beeld dat de omgeving van zichzelf heeft. De identiteit zal meer in lijn zijn met wat de overheid vindt.
Macroniveau: Politieke cohesie houdt in dat burgers zich verbonden voelen met bestuurders en wetgevers. Doordat burgers worden beïnvloed en waarschijnlijk waarden en normen ontwikkelen conform wat de overheid vindt, neemt de cohesie toe. Cohesie wordt namelijk vergroot door een gemeenschappelijk referentiekader.

8b Voorbeeld van een juist antwoord
De modernistische school gaat ervan uit dat nationale identiteiten als het waren 'invented traditions' zijn. Ze dienen louter om de bevolking aan een overheid te binden en zijn gebaseerd op stereotypen. De nationalistische school daarentegen denkt dat nationale identiteit organisch is sinds de middeleeuwen. Het artikel toont aan dat de Poolse overheid bewust de geschiedenis gaat herschrijven om de bevolking te vormen naar hun wensen. Er wordt zelfs gesteld dat binnen twee regeringstermijnen een complete samenleving valt te veranderen. Dit toont aan dat er niet zoiets is als een essentieel, reeds bestaande nationale identiteit, maar een construct. Dit past bij de modernistische school.

8c Voorbeeld van een juist antwoord
De Poolse regeringspartij is te duiden als neonationalistisch verzet. Zij geven aan dat de wereld moet weten hoe vreemde mogendheden, Russen en Duitsers, Polen kwaad hebben gedaan. Dit is neonationalistisch doordat zij waarde hechten aan nationale identiteiten. Zij willen dat burgers zich normatief gaan identificeren met elkaar op basis van 'typisch Poolse' waarden en dat zij zich niet meer laten beïnvloeden door liberalen en buitenlandse mogendheden.

8d Voorbeeld van een juist antwoord
Vrijheid van vereniging → In tekst 8 staat vermeld dat alle instituten die kritisch, onafhankelijk, liberaal en/of pro-Europees zijn onder controle komen te staan van het conservatieve PiS. Dit betekent dat de vrijheid van vereniging niet meer wordt nageleefd in Polen.
Toegang tot meerdere onafhankelijke informatiebronnen → In zowel tekst 8 als tekst 9 wordt beschreven dat instituten worden bemand door conservatieve PiS-gezinden. Het gevolg hiervan is dat burgers niet meer alle informatie kunnen krijgen die nodig is voor democratische besluitvorming. De auteurs van beide teksten zijn negatief over dit kenmerk in Polen.

8e Voorbeeld van een juist antwoord
- Welke politieke instelling houdt het meeste rekening met uw belangen?
  A Het lokale bestuur
  B De lokale volksvertegenwoordiging
  C De Poolse overheid
  D De oppositie partijen
  E De Europese Unie
- Politieke cohesie houdt onder andere in dat burgers het idee hebben dat zij in een ruimer politiek kader verantwoordelijkheid dragen voor elkaars gedragen. Deze verwachting dat bestuurders/politici ook verantwoordelijkheid nemen voor jou kun je zien in het idee dat politieke instellingen ook rekening houden met jouw belangen.
- Deze vragenlijst moet door alle varianten van stemmers worden beantwoord, aangezien de hoofdvraag luidt 'In hoeverre draagt de politieke cohesie tussen de Poolse bevolking en de EU bij aan de steun aan de Poolse regeringspartij?' Als slecht één groep wordt geënquêteerd neemt de validiteit af.

5 Verandering

Opgave 1 Complotdenkers: vrijdenkers of gekkies?

Lees tekst 1.

tekst 1

De cultuur achter complottheorieën
Tekst: Take Sipma

Een geheim genootschap heeft de wereldmacht in handen. 9/11 was een inside job. De moord op Pim Fortuyn werd geregisseerd door de Nederlandse overheid. Een van deze theorieën heeft eenieder hoogstwaarschijnlijk wel eens voorbij horen komen. Maar waar komen ze vandaan? Aan de hand van etnografisch onderzoek bestudeerde Jaron Harambam de wereld van complotdenkers en hun positie in de huidige samenleving. (…)

Morele meetlat
Ondanks de groeiende populariteit is de wetenschappelijke kennis over de complotdenkers beperkt. Eerdere studies stelden dat complottheorieën extremisme in de hand zouden werken en, gebaseerd op Karl Poppers wetenschapsfilosofie, tot stand komen door pseudowetenschap. Complotdenkers worden daardoor makkelijk weggezet als gekkies.
Maar waar ligt de grens tussen paranoïde waanideeën en gezond wantrouwen? De massale afluisterpraktijken door de Amerikaanse overheid konden worden bestempeld als complottheorie, totdat Edward Snowden onthulde dat deze daadwerkelijk gebeurden. Voor Harambam reden om een andere aanpak te gebruiken, zonder de complottheorieën te beoordelen op goed of fout, of completdenkers langs een morele meetlat te leggen. Het doel van zijn promotieonderzoek is om de subcultuur achter de complottheorie te begrijpen. Wat zijn de ideeën, gebruiken en biografieën van complotdenkers? En hoe kunnen we de populariteit van complottheorieën duiden?

Argusogen
Om zijn doel te verwezenlijken heeft Harambam zich twee jaar lang begeven in het milieu van de complotdenkers. Via onbetwiste complottheoretici, zoals een bijeenkomst van David Icke in Amsterdam en de websites Zapruder en Niburu, is hij in contact gekomen met complotdenkers. (…)
Uiteindelijk heeft Harambam 21 respondenten gevolgd bij wie hij op meerdere momenten diepte-interviews heeft afgenomen. Daarnaast heeft hij gegevens verzameld aan de hand van inhoudsanalyses van eerdergenoemde websites en participerende observaties bij bijvoorbeeld partijbijeenkomsten van de Soevereine Onafhankelijke Pioniers Nederland, een politieke partij voor complotdenkers.
Deze gegevens laten grote diversiteit binnen het wereldje zien. Hoewel veel complotdenkers overtuigd zijn van het bestaan van een geheim genootschap, gelooft de één dat dit bestaat uit een rijke bankiersfamilie, zoals de Rothschilds, terwijl de ander denkt dat dit bestaat uit gedaanteverwisselende reptielen in het lichaam van onder anderen Beatrix en Barack Obama.

Losse schroeven
Voor complotdenkers zijn complottheorieën meer dan alleen het uiten van maatschappelijk onbehagen. Het is een manier om de werkelijkheid te begrijpen in een wereld waarin de waarheid steeds meer op losse schroeven is komen te staan. (…) Respondenten hebben aangegeven hun eigen levenswijze in twijfel te trekken nadat ze in contact zijn gekomen met mensen uit andere culturen, wat ze meer ontvankelijk maakt voor andere mogelijke waarheden.

Radicale vrijdenkers
Het hebben van een kritische blik en het op zoek gaan naar een waarheid die niet door de media of de gevestigde orde wordt gepresenteerd, is een manier om om te gaan met deze ontwikkelingen.

© ThiemeMeulenhoff

Complotdenkers zien zichzelf daarmee niet als gekken die in sprookjes geloven, maar juist als radicale vrijdenkers die verder kijken. Daaraan ontlenen ze een positieve identiteit: ze zetten zichzelf af tegen de *sheeple*, de slapende massa die als schapen de voorgeschotelde informatie geloven.
Maar de identiteit beperkt zich niet tot complotdenkers versus de *sheeple*, ook binnen de subcultuur heerst grote diversiteit. Harambam beschrijft, op basis van het onderscheid dat de respondenten zelf maken, drie groepen complotdenkers: terugtrekkers, bemiddelaren en activisten. Waar de eerste twee groepen bezig zijn met zichzelf verbeteren (terugtrekkers) of anderen in contact brengen met complottheorieën (bemiddelaren), richt de laatste groep zich op het overhalen van anderen om in hún waarheid te geloven. "Je ziet dat andere complotdenkers zich distantiëren van de groep militante activisten die roepen dat ze precies weten hoe het in elkaar zit."

Kritische burgers
Gezien de diversiteit binnen het wereldje, concludeert Harambam dat dé complotdenker niet bestaat. Complotdenkers komen voor in alle lagen van de bevolking: jong en oud, laag en hoogopgeleid, arm en rijk. Toch is er een belangrijke overeenkomst. De groep bestaat voornamelijk uit kritische burgers die op zoek zijn naar de waarheid in een tijd dat deze zeer onzeker is. En daarmee blijkt het verschil met de sociologie flinterdun. Harambam: "Er zijn zoveel overeenkomsten, dat men in de wetenschap heel erg bezig is geweest om onderscheid te maken tussen de maatschappelijke kritiek die zij zelf hebben en de kritiek die complotdenkers hebben." Tegelijkertijd wordt onder complotdenkers de objectiviteit, integriteit en autoriteit van de wetenschap in twijfel getrokken. Dit inzicht is echter niet verkregen door te willen bepalen wie er gelijk heeft, maar door te proberen om iemand met andere inzichten te begrijpen.

bron: Sociologie Magazine, 2017, nummer 1 (ingekort)

In de sociaalwetenschappelijke literatuur wordt wel gesteld dat modernisering een proces is vol paradoxen. De populariteit van complottheorieën kan worden gezien als uiting van een van drie paradoxen van modernisering.

1a Leg uit welke paradox van modernisering in de populariteit van complottheorieën te herkennen is. Gebruik in je uitleg:
- de beschrijving van de betreffende paradox van modernisering;
- twee citaten uit tekst 1 waarin deze paradox zichtbaar wordt.

1b Beargumenteer of de toenemende populariteit van complottheorieën, een indicator is van een proces van democratisering, of juist een indicator is van minder wordende democratisering. Gebruik in je uitleg:
- het kernconcept democratisering.

1c Leg uit dat in de onderzoeksopzet van Harambam het sociaalconstructivisme-paradigma te herkennen is. Gebruik in je antwoord:
- een omschrijving van dit paradigma;
- een beschrijving van de onderzoeksopzet.

1d Beredeneer op basis van tekst 1 of globalisering bijdraagt aan de populariteit van complotdenken. Gebruik in je antwoord:
- het kernconcept globalisering;
- een citaat uit tekst 1.

Harambam heeft zich in zijn onderzoek gericht op de subcultuur van complotdenkers. Hij concludeert dat complotdenkers in alle lagen van de bevolking voorkomen: jong en oud, laag en hoogopgeleid, arm en rijk. Toch zou je kunnen verwachten dat sommige van deze achtergrondvariabelen wel samenhangen met de mate waarin mensen in Nederland wel of niet geloven in complottheorieën.

© ThiemeMeulenhoff

1e Hoe zou je met een kwantitatief onderzoek kunnen nagaan wat de correlatie van de drie beschreven achtergrondvariabelen is, met de mate van het geloof dat gehecht wordt aan complottheorieën?

Opgave 2 De participatiesamenleving: oost west thuis best?

Inleiding
In de ontwikkeling van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving wordt steeds meer van burgers zelf verwacht. Burgers moeten namelijk veel meer zelf en voor elkaar gaan doen, vooral voor hun partners, hun kinderen, hun ouders, en anderen in hun 'sociale netwerk'. Jan Willem Duyvendak gaat in onderstaande tekst o.a. in op de rol van de overheid in dit veranderproces.
Jan Willem Duyvendak is Faculteitshoogleraar sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en voorzitter van de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV).

Lees tekst 2.

tekst 2

Ook in de zorg is 'thuis' een magische belofte geworden
Door Jan Willem Duyvendak

Er zijn de afgelopen jaren in Nederland talloze 'keukentafel'-gesprekken gevoerd. Sinds gemeenten verantwoordelijk zijn geworden voor de uitvoering van professionele zorg, terwijl ze tegelijkertijd fors moeten bezuinigen, schuiven ambtenaren en sociaal professionals aan de keukentafel aan om met hulpbehoevende burgers te bezien wat ze 'echt' nodig hebben. Burgers moeten namelijk veel meer zelf en voor elkaar gaan doen, vooral voor hun partners, hun kinderen, hun ouders, en anderen in hun 'sociaal netwerk'. (…) Veel gemeenten nemen deze gedachte van nabijheid heel letterlijk en komen dus bij de mensen thuis. Ambtenaren uit Gemert verklaarden daarbij dat ze niet zozeer als ambtenaren op bezoek kwamen maar meer als 'grote zussen' – daarmee de setting verder verhuiselijkend. In plaats van een ongezellig professioneel gesprek bij bijvoorbeeld de sociale dienst, schuift de ambtenaar of de sociaal professional nu als wijs familielid aan de keukentafel aan.

Kille instellingen
De sociologe Evelien Tonkens heeft deze verhuiselijking scherp geanalyseerd in haar Socrateslezing in 2014: grote, formele, kille instellingen en professionals zijn uit de mode. Zorg en steun worden nu verwacht van het informele netwerk; échte, warme zorg kan het best geleverd worden door hen die zeer nabij staan.

Thuis is heilig
(…) De overheid heeft besloten dat 'oost west, thuis best' is. Om af te dwingen dat mensen thuis ook meer voor elkaar gaan doen, verscherpt de politiek voortdurend de norm voor – wat ambtelijk heet – 'de gebruikelijke zorg'.
Maar anders dan de naam suggereert, weerspiegelt deze norm niet wat Nederlanders gewoon zijn om voor elkaar doen; het is de overheidsnorm die vastlegt wat mensen voor elkaar moeten doen voordat ze een beroep mogen doen op publiek gefinancierde zorg. De afgelopen jaren is die norm herhaaldelijk veranderd: steeds gedetailleerder beschrijft de overheid wat zij nog vergoedt en vooral wat zij niet meer betaalt. Hierdoor moeten mensen die een huishouden delen meer voor elkaar zorgen voordat een beroep kan worden gedaan op de thuiszorg. Ouders met gehandicapte kinderen, bijvoorbeeld, moeten veel meer zelf zorg verlenen voordat de overheid bijspringt.
In een recente publiekscampagne camoufleert de overheid echter deze sturende rol. We lezen immers: 'De samenleving verandert en de zorg verandert mee'. Maar, zoals de Reclame Code Commissie ook vaststelde, is dat eigenlijk niet eerlijk: de overheid wil dat mensen veranderen, onder andere omdat ze wil bezuinigen op de langdurige zorg.

Overheid komt bij u thuis
Waar het nieuwe beleid steeds meer verantwoordelijkheid legt bij burgers om voor elkaar te zorgen, betekent dit nog niet dat de overheid terugtreedt. Integendeel, zij draagt burgers op dat zij meer informele hulp gaan verlenen en komt tot aan de keukentafel om dat voor elkaar te krijgen. Dat heet een 'maatwerk'-gesprek maar het zal toch vooral moeten leiden tot minder hulp, niet tot meer. In die gesprekken wordt nagegaan hoe 'zelfredzaam' iemand is, hoe het 'netwerk' van de hulpvrager eruitziet en wellicht geactiveerd kan worden. Op basis van die informatie wordt vervolgens besloten welke hulp iemand krijgt – of niet.
Zo leidt de grote nadruk op 'thuis' in de zorg tot een zekere verstatelijking van 'thuis': de overheid komt letterlijk bij u thuis. Hierbij putten ambtenaren en sociaal professionals uit twee registers. Enerzijds is er niets dan lof voor burgers: informele hulp is de beste, warmste hulp die er bestaat en de overheid heeft louter goede woorden over voor zorgzame burgers. Anderzijds is de overheid streng voor burgers die niet genoeg voor elkaar zorgen: zij moeten hun verantwoordelijkheid nemen!

Vrijwilligerswerk en mantelzorg
Dat zou helemaal geen probleem moeten zijn want wie wil er nu niet door naasten worden verzorgd en wie wil er nu niet voor zijn of haar naasten zorgen? De overheid treedt hard op om burgers te bewegen hun zachte krachten voor elkaar in te zetten. Maar is dat altijd wenselijk?
Problematisch aan het verder steunen op vrijwilligerswerk en mantelzorg is onder andere dat er veel minder dan vroeger mensen 'thuis' zijn om te zorgen. Nederlandse vrouwen zijn de afgelopen decennia immers massaal gaan werken, ook al doen zij dat meestal parttime. Wie moet die zorg dan eigenlijk gaan geven, helemaal als we ons daarbij realiseren dat Nederland al in de top vijf in Europa staat van landen die het meeste vrijwilligerswerk en mantelzorg kennen? (…)

bron: www.socialevraagstukken.nl, 13 december 2017 (ingekort)

2a Leg uit welke paradox van modernisering te herkennen is in het overheidsbeleid zoals dat in tekst 2 wordt beschreven. Gebruik in je uitleg:
– de beschrijving van de betreffende paradox van modernisering;
– informatie uit tekst 2 waarin deze paradox zichtbaar wordt.

2b Leg uit dat het beschreven overheidsbeleid, waarbij ambtenaren bij burgers aan de keukentafel gesprekken voeren voor 'maatwerk', enerzijds goed past bij de liberale ideologie, maar anderzijds ook op gespannen voet staat met de liberale ideologie.
Gebruik in je uitleg:
– twee kenmerkende opvattingen van de liberale ideologie;
– twee aspecten van het overheidsbeleid zoals beschreven in tekst 2.

2c Leg uit welk proces dat een belangrijke rol speelt bij staatsvorming, te herkennen is in voortdurende discussies rond 'de gebruikelijke zorg'.
Gebruik in je uitleg:
– een proces dat onderdeel uitmaakt van staatsvorming;
– een citaat uit tekst 2.

2d Leg uit welk sociaalwetenschappelijk paradigma in de analyse van Duyvendak te herkennen is. Gebruik in je antwoord:
– een omschrijving van het gekozen paradigma;
– een citaat uit tekst 2 waarin het paradigma te herkennen is.
Noem in je antwoord de naam van het gekozen paradigma.

Stel dat je een onderzoek opzet onder ouderen met als onderzoeksvraag: 'In hoeverre hebben zelfstandig wonende, hulpbehoevende mensen minder affectieve bindingen dan hulpbehoevende mensen die wonen in een zorginstelling?' Hiervoor wil je een enquête afnemen onder beide groepen ouderen.

2e – Formuleer een gesloten enquêtevraag om te meten in hoeverre er een verschil is in affectieve bindingen tussen beide groepen.
Je mag het woord ‘affectieve bindingen’ niet gebruiken in de vraag.
– Formuleer vier antwoordmogelijkheden voor de persoon die de enquêtevraag beantwoordt.
– Leg uit waarom je met deze enquêtevraag affectieve bindingen meet.

Het overheidsbeleid is erop gericht dat mensen meer vrijwilligerswerk gaan doen en mantelzorg gaan verlenen.
2f Wat is het effect van een hogere etnische diversiteit in de directe woonomgeving op de mogelijkheid om te leunen op vrijwilligers en mantelzorg?

Opgave 3 De filterbubbel

Inleiding
De hedendaagse technologie maakt het mogelijk om online informatie af te stemmen op de persoonlijke voorkeur van de gebruiker. Gepersonaliseerde websites bieden afhankelijk van deze voorkeur de ene persoon andere informatie aan dan de andere persoon, ook al raadplegen ze dezelfde website. Beleidsmakers, wetenschappers en journalisten houden zich bezig met de risico’s van de personalisatie van media. Krijgen mensen hierdoor alleen nog maar informatie die hun eigen gelijk bevestigt? Leidt het tot polarisatie en een nieuwe vorm van verzuiling? Gaat het ten koste van het democratisch debat?
In onderstaande tekst onderzoekt een aantal wetenschappers de effecten van de gepersonaliseerde media.

Bij deze opgave horen tekst 3 en tabel 1.

---

tekst 3

De filterbubbel doorgeprikt: het negatieve effect van gepersonaliseerde media valt mee
Door Dr. Frederik J. Zuiderveen Borgesius, Dr. Damian Trilling, Mr. Sarah Eskens, Dr. Judith Möller, Dr. Balázs Bodó, Prof. Claes H. de Vreese, Prof. Natali Helberger, allen werkzaam in het *<u>Personalised Communication project</u>* *aan de Universiteit van Amsterdam.*

Beleidsmakers, wetenschappers, en journalisten uiten zorgen over het fenomeen dat mensen vooral nieuws ontvangen dat in hun straatje past. De zorg is dat het slecht is voor de democratie als ons nieuws steeds nauwer aansluit bij onze bestaande ideeën. Sterker nog: binnenkort zullen algoritmen ervoor zorgen dat je geheel niet wordt blootgesteld aan informatie die je denken uitdaagt. Vaarwel, democratisch debat, welkom verzuiling 2.0.
Maar dit sombere beeld is overdreven. Want onderzoek laat zien dat we helemaal niet zo zeer geneigd zijn om ons in informatiecocons op te sluiten. Om meer nuance in het debat te brengen, zijn wij de literatuur in gedoken en hebben we de feiten op een rijtje gezet. En we concluderen dat er tot nu toe weinig empirisch bewijs is dat de zorgen over filterbubbels rechtvaardigt.

Personalisatie van media en filterbubbels
Online media worden steeds vaker aangepast aan de kenmerken en voorkeuren van de gebruiker, zodat niet elke gebruiker van een website dezelfde inhoud ziet. Een gepersonaliseerde nieuwssite stemt bijvoorbeeld de selectie nieuwsverhalen en opiniestukken af op de persoonlijke voorkeuren van een lezer.
Velen vrezen dat zulke gepersonaliseerde communicatie leidt tot polarisatie. De algoritmes die bepalen welk nieuws we te zien krijgen, zouden dan een nieuwe vorm van verzuiling veroorzaken. (…)

Dat mensen vaak geneigd zijn om informatie op te zoeken die overeenkomt met de eigen overtuigingen is van alle tijden. (…) In Nederland was dit met name het geval tijdens de verzuiling. In die periode kozen katholieken voor de Volkskrant en de KRO, protestanten voor Trouw en de NCRV, en socialisten voor Het Vrije Volk en de VARA. Deze verschillende mediakanalen verkondigden vooral standpunten die populair waren in de eigen zuil. (…) Vroeger voorzagen verzuilde massamedia in nieuws met een bepaald ideologisch karakter; tegenwoordig leveren online nichemedia, zoals blogs, of een homogene groep contacten op sociale media misschien berichtgeving dat past binnen een bepaald ideologisch gedachtegoed. Vroeger lazen mensen kranten uit hun eigen zuil; nu vormen mensen hun wereldbeeld wellicht onder invloed van algoritmen en het wereldbeeld van hun online contacten. (…)

Neemt personalisatie toe?
Met het bestaan van filterbubbels lijkt het tot nu toe nog mee te vallen. Maar dat kan veranderen: personalisatie van nieuwssites neemt toe, en de rol van sociale media in de nieuwsvoorziening groeit, terwijl de rol van het journaal en de papieren krant afnemen.
Recent onderzoek laat zien dat sociale media, zoals Facebook en Twitter, steeds belangrijker worden in de verspreiding van nieuws. Zo zegt <u>een derde</u> van de Nederlanders dat zij nieuws vinden via sociale media. Op veel sociale media wordt de nieuwsselectie gepersonaliseerd door keuzes die mensen zelf maken (om contacten aan hun netwerk toe te voegen, en bedrijfspagina’s van media te *liken*), en ook door een algoritme. Op Facebook, bijvoorbeeld, selecteert een algoritme welke statusupdates en berichten gebruikers te zien krijgen in hun news feed. Als sociale media voor steeds meer mensen steeds belangrijker worden om het nieuws te vinden en te gebruiken, zal de hoeveelheid gepersonaliseerd nieuws in de toekomst dus toenemen. Wat zou er kunnen gebeuren als deze trends doorzetten?

Effecten van personalisatie
Onderzoek suggereert dat gepersonaliseerde media inderdaad kunnen leiden tot polarisatie in de samenleving. Studies laten zien dat mensen steeds extremere opvattingen ontwikkelen en minder tolerant zijn ten aanzien van mensen die er andere opvattingen op nahouden, als zij stelselmatig worden blootgesteld aan eenzijdige informatie die hun eigen politieke opvattingen onderschrijft. Uit onderzoek naar de Amerikaanse verkiezingen blijkt bijvoorbeeld dat Amerikanen die homogeen en partijdig nieuws tot zich nemen, tijdens verkiezingscampagnes extremere opvattingen ontwikkelen. En mensen die regelmatig met verschillende, contrasterende opvattingen in aanraking komen, zijn beter in staat om redenen te geven voor hun politieke keuzes, en hebben meer begrip voor de standpunten van anderen.

Maar bij zulke onderzoeken naar polarisatie kunnen kanttekeningen geplaatst worden. Mensen die gepersonaliseerde media gebruiken, ontvangen meestal ook een bovengemiddelde hoeveelheid algemeen nieuws. Deze nieuwsgebruikers komen doorgaans dus ook andersluidende meningen tegen. Bovendien blijven veel mensen waarschijnlijk behoefte houden aan algemeen nieuws. We willen namelijk mee kunnen praten bij de koffieautomaat. (…)

Vrijwel niemand leeft in een absolute informatiecocon. Mensen horen in gesprekken met collega’s, kennissen en familieleden ook vaak over het nieuws en andere opvattingen. En online kunnen mensen met verschillende politieke ideeën kunnen elkaar tegenkomen, bijvoorbeeld op hobbyforums en andere sites die niet speciaal op politiek gericht zijn.

bron: www.stukroodvlees.nl,18 november 2016 (ingekort en bewerkt)

Wetenschappers die waarschuwen voor de gevolgen van de filterbubbel voor de democratie, hebben vaak zorgen over het effect van gepersonaliseerde media op politieke socialisatie.

3a Beredeneer dat de opkomst van gepersonaliseerde media gevolgen kan hebben voor de politieke cultuur in Nederland.
Betrek in je redenering:
- een uitleg van het begrip politieke cultuur;
- het kernconcept politieke socialisatie;
- een voorbeeld van het kernconcept politieke socialisatie uit tekst 3.

3b Leg uit dat individualisering als een positief, maar ook als een negatief proces kan worden gezien. Gebruik twee voorbeelden uit tekst 3.
Beschrijf het zo:
Individualisering kan worden gezien als een positief proces omdat... Een voorbeeld uit de tekst dat dit illustreert is...
Individualisering kan worden gezien als een negatief proces omdat... Een voorbeeld uit de tekst dat dit illustreert is...

3c Leg uit welke paradox van modernisering door de opkomst van gepersonaliseerde media te herkennen is in de tekst. Gebruik in je uitleg:
- de beschrijving van de betreffende paradox van modernisering;
- een voorbeeld uit tekst 3 waarin deze paradox zichtbaar wordt.

In regel 16 en 17 staat: “Velen vrezen dat zulke gepersonaliseerde communicatie leidt tot polarisatie. De algoritmes die bepalen welk nieuws we te zien krijgen, zouden dan een nieuwe vorm van verzuiling veroorzaken.” *(Polarisatie is het versterken van tegenstellingen - red.)*

3d Beredeneer dat het gevaar van polarisatie groter is bij deze nieuwe vorm van verzuiling dan bij de ‘oude’ verzuiling uit de vorige eeuw**.** Gebruik in je redenering:
- het hoofdconcept verandering;
- het kernconcept globalisering;
- een effect van globalisering op de positie van de staat.

Gebruik regel 30 t/m 42.
Er kunnen verschillende kanttekeningen worden gezet bij de sociale cohesie in de moderne samenleving. Sommige van die kanttekeningen richten zich op de online sociale netwerken die zich door technische mogelijkheden steeds verder uitbreiden. Een kanttekening bij die online netwerken zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat ze niet bijdragen aan sociale cohesie in de samenleving, maar leiden tot polarisatie.

3e Welke **andere** kanttekening kun je maken bij de sociale cohesie op online sociale netwerken? Gebruik een voorbeeld uit de tekst bij je uitleg.

Gebruik regel 44 t/m 63.
De onderzoekers concluderen dat er tot nu toe tot nu toe weinig empirisch bewijs is dat de zorgen over filterbubbels rechtvaardigt.

3f Leg uit dat het risico op polarisatie wordt beperkt door het feit dat mensen een meervoudige identiteit hebben. Gebruik in je antwoord:
- het kernconcept sociale cohesie;
- een voorbeeld van een meervoudige identiteit uit de tekst.

 © ThiemeMeulenhoff

Gebruik tabel 1.

tabel 1
Mediagebruik per profiel, Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, 2014 (in gemiddeld aantal keer per week)*

	minimalisten	**publiek nieuws-liefhebbers**	**populair nieuws-liefhebbers**	**omnivoren**
medium				
RTL Nieuws	2,2	**2,8**	**2,8**	1,7
NOS Journaal	2,3	**5,8**	**3,4**	**4,7**
Hart van Nederland	1,5	**1,7**	**2,0**	0,8
PowNews	0,3	**0,9**	**0,8**	0,6
DWDD	1,1	**2,5**	**1,8**	**2,5**
Nieuwsuur	0,5	**3,5**	1,3	**2,6**
EenVandaag	0,5	**3,7**	1,3	**2,2**
Pauw en Witteman	0,6	**3,4**	**1,4**	**2,5**
RTL Late Night	0,9	**1,4**	**1,3**	0,9
De Telegraaf	0,8	**1,3**	**1,4**	**1,2**
Algemeen Dagblad	0,6	**1,1**	**1,2**	**1,3**
de Volkskrant	0,5	0,1	0,3	**5,7**
NRC / nrc.nxt	0,1	0,3	0,3	**0,9**
Metro	0,2	0,2	**4,3**	0,7
Spits	0,2	0,2	**3,7**	0,7
regionale krant	1,7	**3,3**	2,0	**2,4**
nieuwssites van kranten	1,9	**3,1**	**2,4**	**3,3**
nu.nl	2,2	2,3	**2,4**	**2,8**
andere nieuwssites	1,4	**2,1**	**1,9**	**2,5**

Vetgedrukte getallen geven een hogere mate van gebruik aan dan gemiddeld.
bron: EECS 2014

Toelichting op tabel 1
Tabel 1 komt uit een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). In deze tabel staat informatie over het mediagebruik van Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. De respondenten is gevraagd hoe vaak per week zij gebruikmaken van meerdere specifieke media. Het is een schaal van 0 (nooit) tot 7 (elke dag). Op basis van hun antwoorden heeft het SCP ze verdeeld in vier profielen:
- **Minimalisten**: 66 procent van de steekproef, gebruiken de minste media.
- **Publiek nieuwsliefhebbers**: 22 procent van de steekproef. Kijken vooral naar publieke zenders, bijvoorbeeld *NOS Journaal*, *Nieuwsuur* en *EenVandaag*. Zij lezen gemiddeld eens per week *AD* of *De Telegraaf*.
- **Populair nieuwsliefhebbers**: 6,7 procent van de steekproef. Kijken nieuws vooral op commerciële zenders en lezen daarnaast zeer regelmatig gratis kranten en *De Telegraaf.*
- **Omnivoren:** Gebruiken alle nieuws- en actualiteitenmedia. Ze lezen vaker *de Volkskrant* en *NRC* en kijken vaker naar *NOS Journaal* dan de andere groepen.

bron: https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Gescheiden_werelden

© ThiemeMeulenhoff

De onderzoekers die tekst 3 schreven schatten het risico op polarisatie niet zo hoog in, omdat mensen niet alleen eenzijdig nieuws van partijdige media tot zich nemen. Ze blijven ook geïnteresseerd in algemeen nieuws en zien berichten uit andere kanalen.

3g Sluiten de onderzoeksresultaten van het SCP uit tabel 1 aan bij deze constatering? Onderbouw je antwoord met twee gegevens uit tabel 1.

Opgave 4 Is onze democratie toekomstbestendig?

Inleiding

In 2017 is door de minister van Binnenlandse Zaken een staatscommissie ingesteld. Deze staatscommissie parlementair stelsel moest onderzoeken of het parlementaire stelsel in Nederland nog wel goed functioneert. Is de manier waarop wij de democratie hebben georganiseerd klaar voor de toekomst? In haar eindrapport deed de commissie 83 aanbevelingen. Bijvoorbeeld over het kiesstelsel, de formatie, de rol van de Eerste Kamer en het onderwijs over democratie en rechtsstaat.

Om tot deze aanbevelingen te komen, heeft de staatscommissie eerst het probleem verkend: welke maatschappelijke ontwikkelingen maken dat het parlementair stelsel niet meer naar volle tevredenheid functioneert? Bij deze opgave horen twee bronnen: de website van de staatscommissie parlementair stelsel (tekst 4) en de *Probleemverkenning* die de staatscommissie in 2017 maakte (tekst 5 en 6).

Lees tekst 4 van de website van de staatscommissie, tekst 5 en 6.

tekst 4

Door tal van (maatschappelijke) ontwikkelingen is de vraag gerezen of dit parlementair stelsel nog bevredigend werkt en of dat in de nabije toekomst zal blijven doen.

Maatschappelijke ontwikkelingen[1]**:**

- De Nederlandse burger wil meer betrokken zijn bij beleid en politiek.
- Europese besluiten worden belangrijker voor het Nederlandse parlement.
- Veel taken van de rijksoverheid zijn overgegaan naar gemeenten.
- Er zijn grotere verschillen tussen verkiezingsuitslagen.[2]
- De invloed van digitalisering en sociale media op de democratie en het parlement.

bron: www.staatscommissieparlementairstelsel.nl, geraadpleegd 22 februari 2019

Gebruik tekst 4.

4a De staatscommissie noemt op haar website vijf maatschappelijke ontwikkelingen die effect hebben op het functioneren van ons parlementair stelsel. Leg op basis van tekst 4 uit dat dit zowel een veranderingsvraagstuk als een bindingsvraagstuk is. Gebruik in je uitleg per vraagstuk:

- het betreffende hoofdconcept;
- een passend kernconcept bij dit hoofdconcept én een van de vijf punten uit tekst 4.

Kies bij elk hoofdconcept een ander punt uit de opsomming van de commissie.

1 Deze ontwikkelingen komen uit de brief waarin de (voorzitters van) beide Kamers de minister-president vragen om de staatscommissie parlementair stelsel in te stellen.

2 Bedoeld wordt dat het aantal zetels dat per verkiezing van partij wisselt sinds de jaren 90 sterk is gestegen. Daarvoor bleven fracties in de Tweede Kamer heel lang ongeveer even groot.

 © ThiemeMeulenhoff

Het vijfde punt dat de staatscommissie in tekst 4 noemt is de invloed van digitalisering en *sociale media* op de democratie en het parlement. De staatsommissie wil meer weten over de relatie tussen digitalisering en de democratie. Ze vragen een sociale wetenschapper om onderzoek te doen op basis van de onderzoeksvraag: wat is de samenhang tussen de hoeveelheid aandacht op sociale media voor een onderwerp dat op de politieke agenda staat en de representativiteit van de besluiten die de Tweede Kamer vervolgens neemt?

4b Beschrijf een mogelijke onderzoeksopzet. Doe dit door:

- een hypothese te formuleren bij de gegeven onderzoeksvraag; gebruik in je formulering van de hypothese het kernconcept representativiteit;
- de onafhankelijke en de afhankelijke variabele te benoemen;
- de variabelen uit de hypothese te operationaliseren.

tekst 5

Probleemverkenning

De samenleving is in algemene zin veel minder overzichtelijk dan 50 jaar geleden. Er is sprake van meer pluriformiteit, meer verwevenheden en (internationale) afhankelijkheden. Nieuwe technologieën zorgen voor ongekende versnellingen. In een samenleving met een dergelijke complexiteit staan politiek en bestuur voor lastige opgaven. (…)

Tegelijkertijd leiden globalisering, financieel-economische crises, internationaal terrorisme en migratiestromen daarbij tot bezorgdheid over de staat van de samenleving en de toekomst. Uit onderzoek blijkt dat maatschappelijk onbehagen onder meer samenhangt met gevoelens van verlies van ideologie en politieke macht. Het verlies van ideologie ontneemt burgers een gevoel van richting waar de samenleving heengaat en een perspectief op een betere wereld. Het verlies van politieke macht wijst op de afnemende invloed van de nationale politiek, dat ons instrument ter verbetering van de samenleving zou moeten zijn. Dit resulteert voor een substantiële groep mensen in het gevoel dat er óver hen maar niet mét hen wordt gesproken en dat er niet namens hen maar vóór hen wordt gesproken en besloten.

Uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2014 blijkt dat 29 procent van de bevolking structureel achterblijft in sociaal en economisch opzicht: het gaat dan om de ‘onzekere werkenden’ en de ‘achterblijvers’.

De achterblijvers beschikken over weinig persoonlijk, economisch, sociaal en cultureel kapitaal en zijn in die zin de kwetsbaarste groep. Van deze mensen gaat 38 procent niet stemmen of weet niet wat te kiezen. Ook bij succesvollere groepen is er veel onzekerheid over de toekomst. Dit leidt tot maatschappelijke onvrede die ook zijn weerslag heeft op de mate waarin de reëel bestaande Nederlandse democratie wordt gewaardeerd. Er is dus niet alleen sprake van maatschappelijke onvrede maar ook van democratische onvrede.

Met name de groepen die achterblijven, voelen zich niet of onvoldoende vertegenwoordigd, gehoord en serieus genomen. Hun onvrede gaat ook samen met een lage waardering van politici, politieke partijen en in sommige gevallen ook met het afhaken op de democratie. Dit zou kunnen leiden tot een sluipende aantasting van de legitimatie van ons democratische stelsel.

bron: www.staatscommissieparlementairstelsel.nl, 18 oktober 2017

© ThiemeMeulenhoff

Gebruik tekst 5.

4c Beargumenteer op basis van tekst 5 of de staatscommissie **wel** of **niet** redeneert vanuit een 'ideologie van de modernisering'. Leg eerst uit wat met 'ideologie van de modernisering' wordt bedoeld. Onderbouw je keuze vervolgens aan de hand van een citaat uit de tekst.

Gebruik tekst 5.

De staatscommissie waarschuwt voor een (mogelijke) sluipende aantasting van de legitimatie van ons democratische stelsel doordat groepen zich niet vertegenwoordigd voelen. Wetenschappers die vooral vanuit het conflict-paradigma denken zullen anders naar deze ontwikkeling kijken dan wetenschappers die vanuit het functionalisme-paradigma denken.

4d Geef voor ieder paradigma aan wat – gezien vanuit dit paradigma – de meest waarschijnlijke uitkomst van de geschetste ontwikkeling is. Gebruik in je antwoord voor elk paradigma een kenmerk van dat paradigma.

---

tekst 6

Het krimpende domein van de nationale overheid: Europese integratie en decentralisaties.

(..)

Recent is gekozen voor een forse decentralisatie van rijksbeleid naar vooral het gemeentelijke niveau. Gelet op de huidige bestuurskracht van gemeenten is vooral voor kleinere en middelgrote gemeenten de noodzaak ontstaan om bovengemeentelijk samen te werken. Dat roept terechte vragen op over de democratische legitimiteit van deze samenwerkingsverbanden en leidt ertoe dat kiezers het zicht kwijtraken op waar welke taken en verantwoordelijkheden liggen.

(…)

Voor veel burgers en politici is de nationale overheid nog steeds hét referentiekader. Hun verwachtingen van de nationale overheid zijn navenant[3], ook als het gaat om zaken waar die nationale overheid formeel en feitelijk niet meer over gaat. Het gegeven dat de nationale overheid er eerder bewust voor heeft gekozen om die onderwerpen op een ander niveau (internationaal, Europees of decentraal) te beleggen, wordt kennelijk (nog) niet geaccepteerd of begrepen.

bron: www.staatscommissieparlementairstelsel.nl, 18 oktober 2017

Gebruik tekst 6.

In het politieke domein heeft **democratisering** betrekking op het proces waarbij ernaar gestreefd wordt een politiek systeem te ontwerpen, te consolideren en uit te bouwen waarin de burgers participeren in de politieke besluitvorming.

4e Formuleer op basis van tekst 6 twee kanttekeningen bij de gedachte dat deze vorm van democratisering in de afgelopen decennia succesvol is geweest.

3 Dat wil zeggen dat de verwachtingen van die nationale overheid worden bepaald door het feit dat de nationale overheid het referentiekader is.

Veel burgers 'accepteren of begrijpen' niet dat bepaalde besluiten niet meer door de nationale overheid worden genomen, maar dat ervoor is gekozen die beslissingen door gemeentes, internationaal of Europees te laten nemen.

4f Verklaar deze houding van veel burgers. Maak in je verklaring gebruik van:
- een uitleg van het begrip natievorming
- het kernconcept identiteit
- het kernconcept politieke socialisatie

Het eindrapport van de staatscommissie verscheen in december 2018. De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamer besloot op 20 december 2018 in afwachting van het kabinetsstandpunt een gesprek te voeren met de leden van de Staatscommissie. Het kabinetstandpunt over het rapport van de staatscommissie werd verwacht in het voorjaar van 2019.
Het systeemmodel onderscheidt verschillende fasen en subfasen in het proces van politieke besluitvorming.

4g Leg uit in welke fase en subfase uit het systeemmodel de aanbevelingen van de staatscommissie zich bevinden tussen 20 december 2018 en het voorjaar van 2019? Leg je antwoord uit.

Opgave 5 God in Nederland

Inleiding

Onderzoekers Ton Bernts van de Radboud Universiteit en Joantine Berghuijs van de Vrije Universiteit Amsterdam presenteren de 5e editie van het onderzoek God in Nederland, uitgevoerd in opdracht van de KRO. Het onderzoek wordt vanaf 1966 om de tien jaar uitgevoerd onder ruim 2100 Nederlanders, de vorige editie was in 2006. In het rapport wordt ook ruim aandacht besteed aan de wijze waarop Nederlanders hun geloof of spiritualiteit zelf verwoorden. Onderstaande tekst is een samenvatting van het rapport.

Lees tekst 7.

---

tekst 7

God in Nederland

Maatschappelijke rol van religie minder belangrijk

Uit het onderzoek God in Nederland blijkt dat de rol van religie in de samenleving steeds kleiner wordt. Een ruime meerderheid van de Nederlanders vindt dat religie geen bepalende rol meer hoort te spelen in de politiek, en ook ten aanzien van onderwijs op godsdienstige grondslag is de balans negatief. Een opvallend verschil met 2006 is dat religie veel minder als sociaal bindmiddel wordt beschouwd.

De religieuze kaart van Nederland

Van de Nederlanders is momenteel 68% buitenkerkelijk (geen lid van een kerk – red.), 25% rekent zich tot een van de christelijke kerken, 5% is moslim en 2% hangt een andere niet-christelijke godsdienst aan. De grote groep van buitenkerkelijken kan worden opgedeeld in ongebonden gelovigen (17%) die buiten de kerk staand enig christelijk geloof hebben behouden, ongebonden spirituelen (10%) die niet gelovig maar wel spiritueel zijn, en tot slot 41% seculieren die gelovig noch spiritueel zijn.
Niet alleen in de samenleving als geheel zijn steeds minder woorden, beelden en daden van het christelijke geloof zichtbaar. Ook in de kerken zelf verliezen traditioneel christelijke geloofsvoorstellingen en uitingsvormen terrein. Bij de katholieken is sprake van een dubbele secularisering: niet alleen daalt het aantal katholieke kerkleden, maar bovendien participeren zij steeds minder in geloof en kerk.

Spirituele revolutie stagneert
Tien jaar geleden ging men er nog van uit dat de nieuwe vormen van spiritualiteit in belang zouden toenemen, maar uit deze nieuwe editie van God in Nederland blijkt dat deze 'spirituele revolutie' niet verder doorzet. 31% van de Nederlanders beschouwt zichzelf als (enigszins) spiritueel, in diverse onderzoeken in de periode 2009-2012 lag dit cijfer op ruim 40%.
In de hedendaagse spiritualiteit is er sprake van een verschuiving van 'verticale transcendentie', in de zin van het geloof in God of een hogere macht en in een leven na de dood, naar 'horizontale transcendentie': bewust leven in het hier en nu, jezelf overstijgen en je verbonden voelen met anderen, de natuur of de kosmos.

Mensen maken hun eigen religieuze kleurplaat
Grenzen tussen religie, spiritualiteit en zingeving zijn vervaagd. Binnen en buiten de kerken blijken er evenveel mensen te zijn die zich gelovig of spiritueel noemen. Ook voelt bijna een kwart van de bevolking (24%) zich met meerdere religies (enigszins) verwant. Het onderzoek besteedt ruim aandacht aan persoonlijke omschrijvingen van geloof en spiritualiteit. Hierdoor krijgen de gepresenteerde cijfers meer reliëf. Zo geven de kerkleden aan hoe zij een liefdevolle God ervaren, terwijl bijvoorbeeld de groep van ongebonden spirituelen aangeeft hoe zij zich deel voelen uitmaken van een groter geheel. Uit het onderzoek blijkt overigens ook dat een derde van de respondenten zijn of haar geloof of spiritualiteit niet kon omschrijven.

Nationale verbondenheid en 'civil religion'
Vanouds heeft religie de functie van gemeenschapsvorming. Het onderzoek God in Nederland 2015 constateert dat terwijl de traditionele christelijke religie verzwakt, de onderlinge verbondenheid van Nederlanders bij bepaalde evenementen, zoals sportwedstrijden van een nationaal team, herdenkingen en gebeurtenissen rond het koninklijk huis, onveranderd hoog is gebleven in vergelijking met 2006. De helft tot driekwart van de Nederlanders voelt zich op deze momenten van 'civil religion' één met zijn of haar landgenoten. Opvallend genoeg zorgen de landelijke politieke evenementen zoals Prinsjesdag en Tweede Kamerverkiezingen veel minder voor gevoelens van verbondenheid, slechts bij ruim 20% van de Nederlanders, hetgeen ook een flinke daling betekent in vergelijking met 2006.

bron: www.ru.nl, 13 maart 2016

Onderzoek toont aan dat de rol van religie op de inrichting van de samenleving een steeds kleinere rol speelt. Een ruime meerderheid van de Nederlanders vindt dat religie geen bepalende rol meer hoort te spelen in de politiek, en ook ten aanzien van onderwijs op godsdienstige grondslag is de balans negatief.

5a Leg uit dat deze ontwikkeling kenmerkend is voor een moderne westerse samenleving. Maak in je uitleg gebruik van:
- een kernconcept dat hoort bij het hoofdconcept verandering;
- een van de kenmerken van een moderne westerse samenleving.

Gebruik regel 30 t/m 38.

5b
- Leg uit met welk kernconcept de afname van de rol van de kerk op de spiritualiteit van mensen het best verklaard kan worden.
- Leg vervolgens uit waarom aanhangers van het liberalisme dit een goede ontwikkeling vinden. Maak in je uitleg gebruik van de opvattingen van deze stroming ten aanzien van het gekozen kernconcept.

In de tekst is te lezen dat terwijl de traditionele christelijke religie verzwakt, de onderlinge verbondenheid van Nederlanders bij bepaalde evenementen zoals sportwedstrijden van een nationaal team, herdenkingen en gebeurtenissen rond het koninklijk huis, onveranderd hoog is gebleven.

5c Geef hiervoor een verklaring vanuit het functionalisme-paradigma.

© ThiemeMeulenhoff

Bij de vorming van de identiteit in de moderne samenleving is er weliswaar meer vrijheid dan in een traditionele samenleving, maar er valt ook een aantal kanttekeningen bij te plaatsen. Bijvoorbeeld dat de relatief grote vrijheid van de moderne mens niet kan verhullen dat op tal van maatschappelijke terreinen individuen geconditioneerd zijn tot een betrekkelijk passieve en afhankelijke levenshouding.

5d Leg uit welke andere kanttekening die bij de vorming van identiteit in de moderne samenleving geplaatst wordt, te herkennen is in de tekst. Maak in je uitleg gebruik van het kernconcept identiteit.

Nederland is sinds de jaren zestig van de vorige eeuw in een hoog tempo veranderd. Van een sterk christelijke natie met een sterk christelijk georiënteerde, publieke moraal en een sterk confessionele traditie in het openbare leven naar een seculiere samenleving waarbij een groot deel van de bevolking buitenkerkelijk is.

5e Leg uit hoe socialisatie bij cultuurverandering een rol speelt. Maak in je uitleg gebruik van:
- het kernconcept socialisatie;
- een van de functies van socialisatie.

De ontwikkelingen rondom geloof en religie hangen samen met de modernisering van Nederland. Er zijn drie paradoxen die met de modernisering samenhangen. Een daarvan is bijvoorbeeld verzelfstandiging versus verafhankelijking.

5f Leg uit welke van de paradoxen van de modernisering je herkent in tekst 7. Maak in je uitleg gebruik van twee voorbeelden uit de tekst.

Opgave 6 Gescheiden werelden?

Inleiding
Eind 2014 presenteerden het Sociaal Cultureel Planbureau en de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid een boek over sociaal-culturele tegenstellingen: *Gescheiden Werelden?* Zij onderscheiden daarin onder andere twee trends waarover onderstaande tekst gaat: hoogopgeleiden trekken zich terug in de eigen groep en het politiek zelfvertrouwen tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden loopt verder uiteen.

Bij deze opgave horen tekst 8 en figuur 1.

---

tekst 8

Nu het geloof als bindende factor is verdwenen, drijven hoog- en laagopgeleiden uiteen
Hoogopgeleiden in Nederland willen steeds minder te maken hebben met lageropgeleiden. En die laagopgeleiden leven geïsoleerder, aan de rand van de stad of in de periferie van het land – met steeds minder gevoel van eigenwaarde. *Proud to be Working Class?* Dat kom je nauwelijks nog tegen, zegt Mark Bovens van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Lageropgeleiden zijn ontevreden over hun prestaties en hun wantrouwen stijgt over migratie, Europa, open grenzen.
Het SCP en de WRR presenteren vandaag het boek *Gescheiden Werelden?* over sociaal-culturele tegenstellingen. De nieuwe scheidslijnen in Nederland die de twee bureaus laten zien op basis van enquêtes en langlopend onderzoek, gaan vooral over diploma's: wie hbo of universiteit heeft gedaan, twijfelt minder over de eigen invloed op politiek en bestuur en ziet migratie en de Europese eenwording vooral als verrijking.
In een werkkamer bij de WRR zeggen Bovens en zijn SCP-collega Paul Dekker dat er "veel ongemak" bleek uit de studies. Bovens: "Vooral hoogopgeleiden sluiten zich in hun eigen kring op. Hun ongemak

© ThiemeMeulenhoff

zit erin dat ze neerkijken op de laagopgeleiden, maar dat niet durven zeggen, door het gelijkheidsethos. Maar ook de laagopgeleiden voelen zich ongemakkelijk. Anders dan bij de tegenstelling tussen katholiek en protestant of arbeid en kapitaal is laagopgeleid niets om trots op te zijn.”

Die tegenstelling is nieuw
Bovens: “Er zijn een paar markeringspunten. Door de ontzuiling van veertig jaar geleden is religie als belangrijke tegenstelling weggevallen. Het aantal hoogopgeleiden is sinds de jaren zeventig en tachtig enorm gegroeid. In de jaren zestig had 1 procent van de bevolking universiteit of hbo, nu zo’n 30 procent. En je hebt de opkomst van groene en sociaal-liberale partijen als GroenLinks en D66, tegenover de meer nationalistisch georiënteerde partijen als de SP en de opkomst van LPF en PVV. Het is een combinatie van opleiding, opvattingen en gevoel: de ene kant is in de *winning mood* en vol zelfvertrouwen over de politiek en ziet weinig conflicten. De andere kant kun je zien als verliezers van de globalisering. Die groep voelt zich bedreigd door bijvoorbeeld migratie en heeft alle reden om wél conflicten te zien.”
(...)
De scheidslijn tussen laag- en hoogopgeleiden heeft nu minder dan vroeger te maken met een verschil in kansen. Wat moet je als sociaal-democratische partij, als het verheffingsideaal niet meer werkt?
Bovens: “Naarmate een samenleving meer meritocratisch wordt en mensen niet kunnen stijgen op de maatschappelijke ladder, ontstaat op langere termijn de vraag naar sociale rechtvaardigheid: als het een kwestie is van pech of onvermogen, wat is dan nog de legitimiteit van inkomensverschillen? Maar we hebben geen onderzoek gedaan naar de PvdA.” Dekker: “We weten wel dat in die partij de tegenstellingen die wij beschrijven, het sterkst spelen.”
(...)

bron: NRC, 30 oktober 2014 (ingekort)

De onderzoekers schetsen in hun boek *Gescheiden werelden?* nieuwe scheidslijnen in Nederland. Waar er vroeger scheidslijnen waren tussen de zuilen of tussen arbeid en kapitaal, is er nu sprake van scheidslijnen rondom opleiding. Deze scheidslijnen hangen samen met een aantal kernconcepten.

6a Leg uit met welke kernconcepten de nieuwe scheidslijnen tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden samenhangen. Maak in je uitleg gebruik van:
- één kernconcept dat hoort bij het hoofdconcept vorming;
- één kernconcept dat hoort bij het hoofdconcept verhouding;
- één kernconcept dat hoort bij het hoofdconcept binding.

Geef bij alle kernconcepten een voorbeeld uit de tekst.

6b Hoe zouden aanhangers van het sociaalconstructivisme-paradigma de in bovenstaande tekst beschreven tweedeling in de samenleving verklaren? Maak in je antwoord gebruik van:
- een kenmerk van dit paradigma;
- de opvatting vanuit dit paradigma over sociale ongelijkheid;
- een voorbeeld uit de tekst.

In de tekst wordt gesproken over het verheffingsideaal. Dit is het ideaal van verbetering van de sociaal-economische positie van mensen met een lage sociaal-economische status.

6c Leg uit hoe dit past binnen de ideologie van de sociaaldemocraten. Maak in je uitleg gebruik van:
- Het kernconcept ideologie
- Een waarde van de sociaaldemocraten

© ThiemeMeulenhoff

figuur 1
Instroomniveau in voortgezet onderwijs van gemiddelde leerlingen (IQ vmbo-g/t)

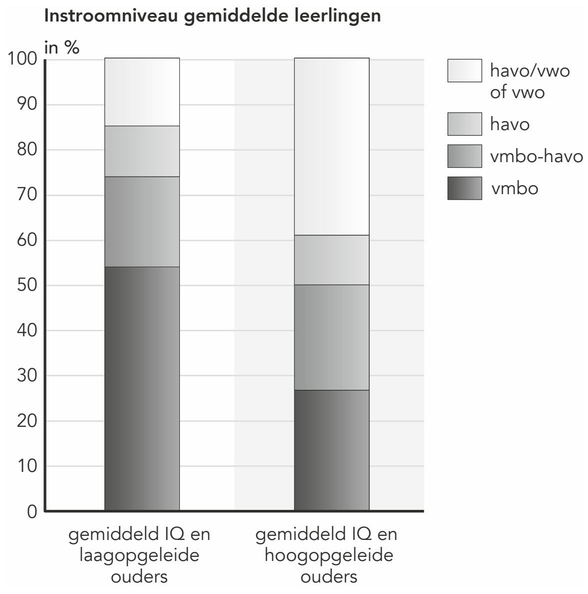

bron: de Volkskrant, 13 april 2016

Gebruik figuur 1.
In de moderne samenleving leiden veranderingen tot een grotere sociale mobiliteit en een sociale stratificatie waarin de sociale verschillen niet meer alleen betrekking hebben op het economische kapitaal dat men bezit. Tegenwoordig gaat men uit van de meritocratische gedachte, ofwel de gedachte dat je individuele capaciteiten bepalend zijn voor de maatschappelijke positie. De maatschappelijke positie wordt volgens tekst 8 vooral bepaald door opleidingsniveau.

6d Leg uit of de gegevens in figuur 1 wel of niet aansluiten bij de meritocratische gedachte.

6e Geef een verklaring voor het feit dat kinderen met hoogopgeleide ouders een hoger instroomniveau hebben dan even intelligente kinderen met laagopgeleide ouders. Gebruik in je antwoord de begrippen cultureel en economisch kapitaal.

© ThiemeMeulenhoff

Opgave 7 Veranderingen in mediagebruik

Inleiding
Een belangrijke vraag binnen maatschappijwetenschappen luidt: Welke veranderingsprocessen doen zich voor in onze samenleving? In tekst 9 wordt gekeken hoe tussen 2013 en 2018 het mediagebruik in Nederland is veranderd. Tekst 9 en figuur 2 vormen samen een persbericht over dit onderzoek en figuur 3 belicht één onderdeel uit het onderzoek.

Bij deze opgave horen tekst 9 en figuur 2 en 3.

tekst 9

Het mediagebruik in Nederland verandert geleidelijk mee met de opkomst van online mediadiensten, zoals Netflix, NPO Start en Spotify. De verschuiving van televisiekijken naar streamen is het meest zichtbaar onder jongeren en hoogopgeleiden. Dit blijkt uit het onderzoek Trends in Media: Tijd van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Waar we in 2013 gemiddeld 10 minuten per dag beeldmateriaal streamden, was dit in 2018 bijna een half uur. Kijken via het traditionele tv-kanaal blijft de voorkeur houden met meer dan twee uur per dag.

Ook blijkt dat mensen niet massaal alle nieuwe mogelijkheden van het veranderende medialandschap omarmen. Zo maken de smartphone en tablet het mogelijk dat media meer buitenshuis kunnen worden gebruikt, maar uit onderzoek blijkt dat men voornamelijk thuis gebruikmaakt van media. Lezen doen we daarbij nog steeds vooral van papier. Televisie kijken we nog steeds het meest op het moment van uitzending en de radio staat het vaakst aan op de achtergrond, afgestemd op vaste zenders. Bovendien is het tijdstip waarop Nederlanders media gebruiken ook niet veranderd. ’s Ochtends wordt er vooral gelezen, gedurende de dag geluisterd, ’s avonds gekeken en laat in de avond nog even gelezen.

figuur 2
Tijd die respondenten aan verschillende manieren van kijken besteden, Nederlanders ≥ 13 jaar, 2013, 2015 en 2018 (in uren: minuten per dag)

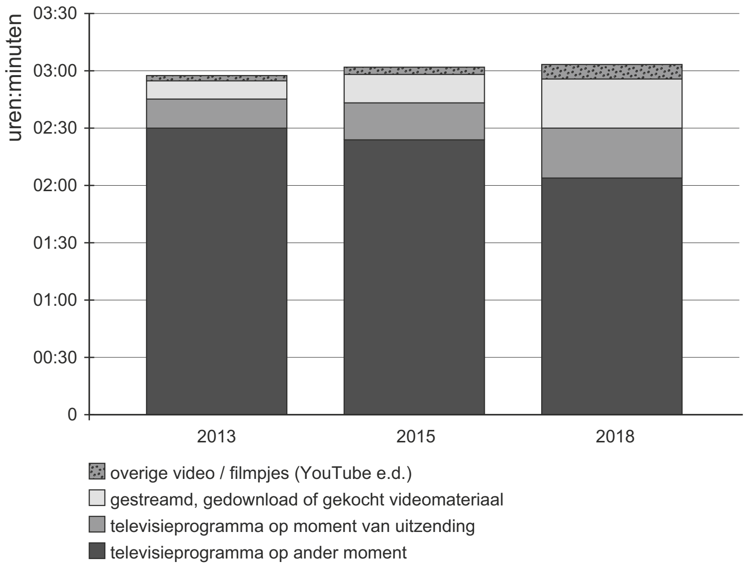

bron: www.scp.nl, van 18 december 2019

© ThiemeMeulenhoff

7a Leg uit welk kernconcept van het hoofdconcept verandering de ontwikkeling in tekst 9 en figuur 2 te verklaren is. Gebruik in je uitleg:
- de naam en omschrijving van het kernconcept;
- informatie uit tekst 9;
- informatie uit figuur 2.

Kenmerkend voor de westerse moderne mens is zijn autonomie en vrijheid. De relatieve mogelijkheid tot zelfbeschikking en individualisme onderscheidt de moderne samenleving ten opzichte van de traditionele samenlevingen. Een kritiekpunt op dit autonome mensbeeld is: de relatief grote vrijheid van de moderne mens kan niet verhullen dat op tal van maatschappelijke terreinen individuen geconditioneerd zijn tot een betrekkelijk passieve en afhankelijke levenshouding

7b Leg uit of deze kritiek door tekst 9 en figuur 2 wordt weerlegd of bevestigd. Gebruik in je antwoord:
- een kernconcept van het hoofdconcept vorming;
- een kernconcept van het hoofdconcept verandering;
- informatie uit tekst 9 en figuur 2.

7c Bedenk vanuit het conflict-paradigma een verklaring voor het verschil in telefoongebruik (vaste telefoon/mobiel zonder internet/smartphone) uit figuur 3. Gebruik in je verklaring:
- informatie uit figuur 3 (op de volgende pagina);
- een kernconcept uit het hoofdconcept verhouding;
- kenmerken van het conflict-paradigma.

In sociaalwetenschappelijk onderzoek is het lastig om de onafhankelijke en afhankelijke variabelen te isoleren van andere factoren. Dit in tegenstelling tot de natuurwetenschappelijke onderzoeken. Vaak zijn er, in sociaalwetenschappelijk onderzoek, interveniërende variabelen betrokken.

7d Noteer één mogelijke interveniërende variabele die de zichtbare verschillen uit figuur 3 nuanceren. Leg uit waarom deze variabele van belang is om de verschillen in figuur 3 te begrijpen.

Uit het onderzoek blijkt dat steeds meer mensen op persoonlijke devices gebruikmaken van media. Daarnaast nemen de massamediazenders, zoals NPO1 en SBS6, af qua belang. Critici van deze ontwikkeling geven aan dat dit mogelijk gevolgen heeft voor de sociale integratie van individuen in een geheel.

7e
- Beschrijf één mogelijk gevolg van deze ontwikkeling voor de sociale integratie binnen gezinnen (micro). Geef hierbij een voorbeeld.
- Beschrijf één mogelijk gevolg van deze ontwikkeling voor de sociale integratie binnen het maatschappelijk middenveld (meso). Geef hierbij een voorbeeld.

Politieke partijen/ideologieën proberen door middel van beleid en regelgeving de samenleving te sturen naar de gewenste richting. Dit doen zij vanuit bepaalde normen en waarden.

7f Beschrijf een mogelijke beleidsmaatregel op de beschreven gevolgen van vraag 7e vanuit het confessionalisme. Gebruik in je antwoord:
- de probleemstelling gebaseerd op vraag 7e;
- kenmerken van het confessionalisme.

© ThiemeMeulenhoff

figuur 3

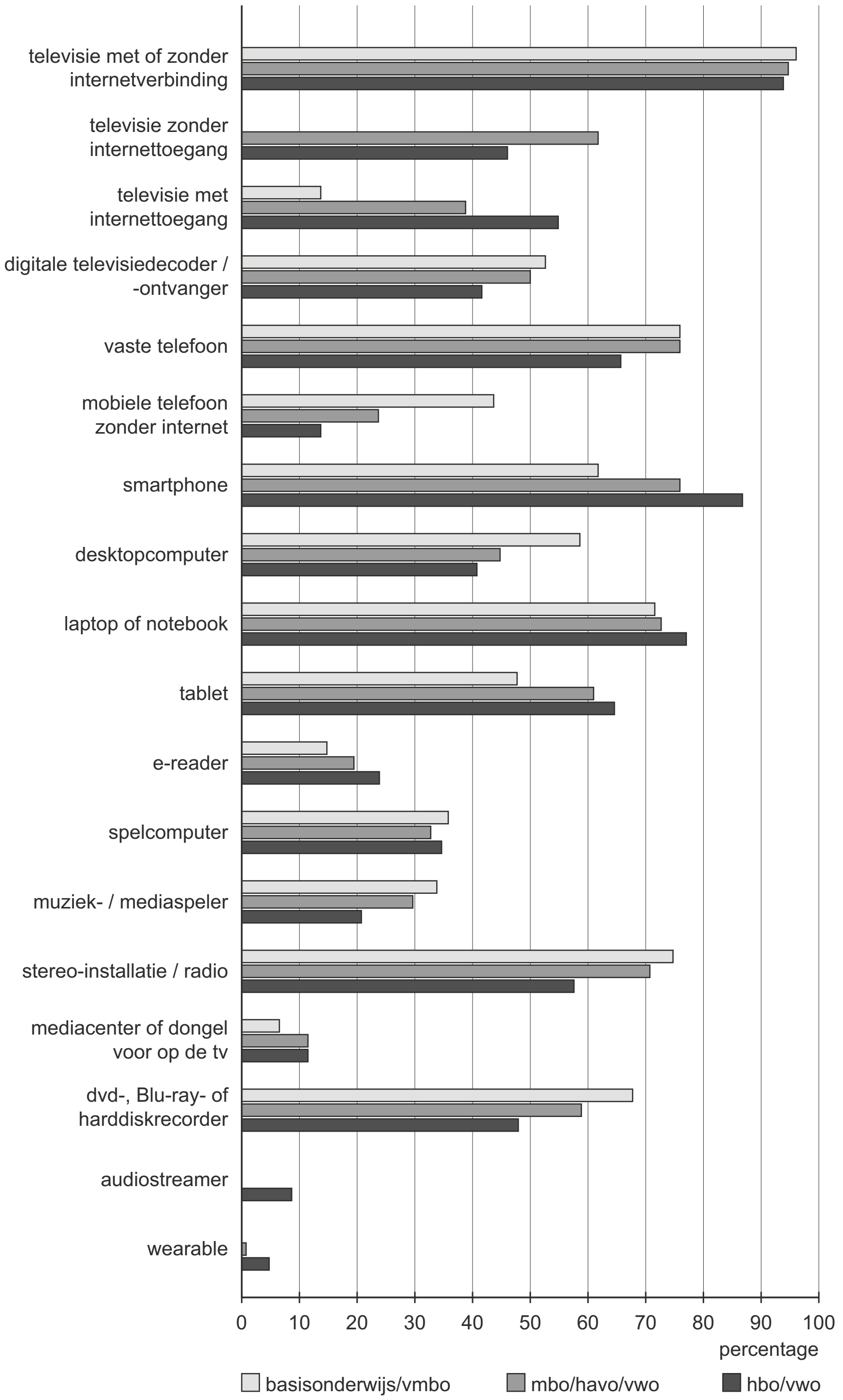

bron: NLO/NOM/SKO/PMA/SCP (Media:Tijd TBO '18)

Opgave 8 Decentralisatie

Inleiding
In tekst 10 beschrijven Albert Jan Kruiter, Femmianne Bredewold en Marcel Ham hoe mensen en de overheid omgaan met de veranderingen in de verzorgingsstaat. Zij maken een analyse van de huidige fouten en mogelijke oplossingen.

Lees tekst 10.

tekst 10

Wijkteams verdrinken in de problemen van cliënten zodra ze dichtbij komen, schrijven Albert Jan Kruiter, Femmianne Bredewold en Marcel Ham. Tijd om de verzorgingsstaat op lokaal niveau opnieuw uit te vinden.

U heeft het wel gemerkt of zelfs aan den lijve ondervonden. Sinds bijna anderhalf jaar zitten we midden in een ingrijpende verbouwing van de verzorgingsstaat. Gemeenten kregen per 1 januari 2015 drie wetten te verstouwen die ze in één klap verantwoordelijk maakten voor de crux van het sociale domein: de nieuwe jeugdwet, de participatiewet en de WMO 2015. Met aanzienlijke veranderingen voor jongeren in de jeugdzorg, mensen met ouderenzorg, met een Wajong- of andere uitkering, voor degenen die op een sociale werkplaats werkten, of voor wie een pgb, een traplift of huishoudelijk hulp nodig heeft. Voor ons boek *Hoe de verzorgingsstaat verbouwd wordt* vroegen we wetenschappers en journalisten de balans op te maken van het eerste verbouwingsjaar. De fundamenten zijn weliswaar gelegd, maar hoe het gebouw eruit gaat zien, is volstrekt niet duidelijk, zo is de conclusie. Er is een opvallend gebrek aan visie daarop. Daarmee dreigt het huis minder bewoonbaar te worden dan mogelijk is.
Zeker, er is een beweging op gang gekomen, van Zaanstad tot Zutphen. Vaak met doelen waar je niet tegen kunt zijn: meer zelfredzaamheid, meer nabijheid, minder en goedkopere zorg, maatwerk en eigen kracht. Maar hoe professionals die doelen moeten realiseren, blijft diffuus. Want, wat is dat eigenlijk, zelfredzaamheid? En hoe zet je 'eigen kracht' in of regel je maatwerk? We horen modieuze kreten over professionals die 'lef moeten hebben', 'op hun handen leren zitten' of zichzelf slechts als 'passant' moeten beschouwen.
Neem het voorbeeld van de wijkverpleegkundige die van een hulpbehoevende oudere te horen krijgt dat die er niets voor voelt een beroep te doen op zijn bejaarde buren of familie. "Weet je wel wat voor buren ik heb? Daar kun je niks aan vragen hoor!" Want dat gebeurt aan de lopende band. Zoals een hulpverlener het verwoordt: "Het eigen netwerk van mensen is niet het gouden ei, het is zo sterk als de zwakste schakel." Een laaiend enthousiast herhalen van de schoonheid van eigen kracht is dan armzalig. Dat vergt een beter doordacht verhaal en beter gereedschap.
Of neem de belofte dat burgers een warmere en meer betrokken overheid zouden krijgen, in plaats van de kille bureaucratie van onze huidige verzorgingsstaat. Hoe gaat dat eruitzien? De praktijk is dat er weliswaar keukentafelgesprekken plaatsvinden over de soort hulp waaraan een oudere behoefte zou hebben. Maar krijgt hij daar automatisch een overheid bij die uitblinkt in nabijheid? Dat valt vies tegen. Wat we veel zien zijn hulpverleners in wijkteams die verdrinken in de problemen die ze ontwaren als ze dichter bij hun cliënten komen. En nauwelijks verder komen dan noodverbanden leggen. Noodverbanden die bestaan uit oude instrumenten: indiceren, diagnosticeren, doorverwijzen. Terwijl maatwerk nodig is.
Het lijkt erop dat we tijdens de verbouwing vergeten zijn waarom we die decentralisaties ook alweer wilden. Waarom was dat? Omdat we zo lokaal de democratie kunnen versterken en solidariteit opnieuw kunnen uitvinden, zou het antwoord moeten zijn. Die democratie is nu verstatelijkt. Mensen associëren democratie met verkiezingen, met iets

dat ver van ze af staat. Maar democratie gaat ook over burgerschap, over het samen oplossen van gezamenlijke problemen.
De gemeente heeft daarvoor een veel betere schaal dan het rijk. Zeker als het gaat om het ontwikkelen en verankeren van solidariteit. Want niet alleen de democratie is een vreemde geworden, dat geldt ook voor solidariteit. Lokaal kunnen we dat herstellen, door mensen weer eigenaar te maken van hun eigen problemen en oplossingen. Omdat een eenzame oudere geen nationaal probleem is maar een probleem van de straat, buurt, de familie of van het appartementencomplex waar die oudere woont. Dat is het doel van de transformatie: publieke problemen oplossen waar ze ontstaan in plaats van in Den Haag. Opdat we solidariteit en democratie levend houden. Die fundamentele waarden lijken echter te vaak onder het stof van de verbouwing te verdwijnen.
De vraag hoe de lokale verzorgingsstaat eruit gaat zien, zal iedere gemeente voor zichzelf moeten beantwoorden. Hoe willen we solidariteit vormgeven in Amsterdam of Drachten? En met wie willen we solidair zijn? En welk vangnet vinden we daarbij horen, en wat moet de bodem van bestaan zijn? Preciezer gaat het erom hoe we omgaan met mensen met een beperking, drop-outs of in jargon: multiprobleemgezinnen. Accepteren we dat niet iedereen zelfredzaam is?
Met bezwerende kreten krijgen de decentralisaties geen vorm. We hebben nieuwe instrumenten nodig om maatwerk te bieden, en lokale visies over hoe solidariteit en democratie vorm moeten krijgen. Pas dan kunnen we verder bouwen op de fundamenten die zijn gelegd. En dat moet lokaal gebeuren.

bron: nrc.nl, 20 mei 2016

8a Leg uit waarom tekst 10 een beschrijving is van het institutionaliseringsproces. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept institutionalisering;
- informatie uit tekst 10.

De veranderingen in de verzorgingsstaat zijn, naast het institutionaliseringsproces, op te vatten als rationaliseringsproces. De socioloog Weber noteerde vier voordelen en vijf nadelen bij het proces van rationalisering.

8b
- Noteer één voordeel EN één nadeel van rationalisering van Weber.
- Geef voor zowel het voor- als nadeel aan of de verandering in tekst 10 dit voor-/nadeel wordt bevestigd of weerlegd. Gebruik in je uitleg:
  - de omschrijving van het kernconcept rationalisering;
  - het gekozen voor-/nadeel van rationalisering;
  - informatie uit tekst 10.

In tekst 10 wordt beschreven dat democratie is verstatelijkt. Dit past bij een van de drie veranderingen in politieke macht van de moderne samenleving.

8c Leg uit welke verandering in politieke macht te herkennen is in deze uitspraak uit tekst 10. Gebruik in je uitleg:
- informatie uit tekst 10;
- de naam en omschrijving van de verandering in politieke macht;
- de omschrijving van democratisering.

De moderne samenleving wordt vaak gekenmerkt als een individualistische prestatiesamenleving. Instituties en instellingen worden vaak hierop aangepast.
De omgangsvorm in sociale relaties in deze moderne en individualistische prestatiesamenleving is daarnaast geïnformaliseerd (informalisering). Voor vraag 8d hanteer je de volgende aanname: de verzorgingsstaat verandert richting een geïnformaliseerd en geïndividualiseerd instituut.

8d Zijn de auteurs van tekst 10 het eens met de aanname dat de verzorgingsstaat verandert in lijn met de processen informalisering en individualisering? Gebruik in je uitleg:
- het argument dat de auteurs aanhalen in tekst 10;
- de omschrijving van informalisering;
- de omschrijving van individualisering OF individualistische prestatiemaatschappij.

Zowel wetenschappers als journalisten hanteren diverse principes om de betrouwbaarheid van hun onderzoek/artikel te vergroten. Voor wetenschappers is dit bijvoorbeeld het principe van validiteit.

8e Beoordeel de betrouwbaarheid van tekst 10 op basis van een van de journalistieke principes.

8f Leg uit bij welke ideologie de verandering in de verzorgingsstaat past. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept ideologie;
- de omschrijving en naam van de gekozen ideologie;
- informatie uit tekst 10.

Hints bij hoofdstuk 5

Algemeen
- Als je een vraag rondom een concept echt niet kunt beantwoorden: probeer dan de definitie van het concept te herschrijven met informatie uit de vraag/bron.
- Als je een verklaring/evaluatie moet geven betreft dit vaak een causaal model. Teken dit model voordat je de vraag maakt en ga na of je antwoord moet gaan over de oorzaak (onafhankelijke variabele) of het gevolg (de afhankelijke variabele).
- Orden altijd eerst de informatie en kom dan pas tot de conclusie.

1e Hoe analyseer je de gegevens van een enquête om te achterhalen wat de verbanden zijn? Wat doe je met de andere twee achtergrondvariabelen tijdens de analyse van één variabele?

2c Kies een van de drie processen: formalisering, integratie of depersonalisering.

3e Wie bepaalt wat de gebruiker ziet in zijn news feed, volgens de tekst?

3g Orden de top 3 van meestgebruikte nieuwsmedia van alle drie de profielen.

5a Probeer in te gaan op een aspect van rationalisering.

6d Kijk naar de twee uiterste indicatoren van de afhankelijke variabele: [havo/vwo of vwo] en [vmbo].

8b Zoek in de tekst op of het nieuwe systeem efficiënt is.

8e Wat voor soort tekst is het: beschrijvend, betogend en/of beschouwend?

© ThiemeMeulenhoff

Uitwerkingen bij hoofdstuk 5

Opgave 1 Complotdenkers: vrijdenkers of gekkies?

1a Voorbeeld van een juist antwoord
De paradox die zichtbaar is in de populariteit van complottheorieën is de paradox van generalisering enerzijds en pluralisering van cultuur anderzijds.
Met generalisering wordt het proces bedoeld waarin er een algemene, universele moderne cultuur ontstaat. Dit heeft echter een tegenreactie opgeroepen van mensen die behoefte hebben om in hun eigen vertrouwde leefomgeving een nieuwe eigen cultuur te creëren. Het tot stand komen van al deze verschillende kleinschalige culturen wordt pluralisering genoemd.
In de universele cultuur wordt een groot belang gehecht aan de (abstracte ideeën en routines die horen bij de) wetenschap (generalisering). Complotdenkers trekken "de objectiviteit, integriteit en autoriteit van de wetenschap in twijfel" (regel 62-63). Dat doen ze omdat ze zoeken naar een "manier om de werkelijkheid te begrijpen in een wereld waarin de waarheid steeds meer op losse schroeven is komen te staan" (regel 36-37).
Ze hebben dus de behoefte een eigen (sub)cultuur te creëren waarin ze meer zekerheid ervaren en doen dat ook.

1b Voorbeeld van een juist antwoord
De toenemende populariteit van complottheorieën is een indicator van **democratisering.**
Het gaat hier vooral over het **proces van verandering van de machts- en gezagsverhoudingen**.
De officiële wetenschappelijke verklaring van gebeurtenissen wordt betwist, wordt niet erkend als gezaghebbend. Daartegenover wordt een andere verklaring, die van de complottheorieën, geplaatst. Het gezag van wetenschappers neemt af, terwijl het gezag van (niet-wetenschappelijke) complottheoretici / complotdenkers toeneemt. Daarom is de toenemende populariteit van complottheorieën een indicator van democratisering.

1c Voorbeeld van een juist antwoord
Harambam heeft 21 respondenten gevolgd bij wie hij op meerdere momenten diepte-interviews heeft afgenomen. Daarnaast heeft hij gegevens verzameld aan de hand van inhoudsanalyses van eerdergenoemde websites en participerende observaties.
Deze aanpak past bij het paradigma van het sociaalconstructivisme. Aanhangers van dat paradigma onderzoeken de wijze waarop mensen samen de maatschappelijke werkelijkheid definiëren. Harambam heeft in kaart gebracht hoe zijn respondenten in de subcultuur van complotdenkers, de wereld interpreteren.

1d Voorbeeld van een juist antwoord
In tekst 1 staat dat "Respondenten hebben aangegeven hun eigen levenswijze in twijfel te trekken nadat ze in contact zijn gekomen met mensen uit andere culturen, wat ze meer ontvankelijk maakt voor andere mogelijke waarheden" (regel 37-39). Die andere mogelijke waarheden worden geboden door complottheorieën. In het citaat is het proces van globalisering te herkennen: het proces van uitbreiding van contacten over landsgrenzen heen. Globalisering draagt dus volgens tekst 1 bij aan de populariteit van complotdenken.

1e Voorbeeld van een juist antwoord
Er zou een enquête kunnen worden afgenomen onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking. In de enquête staan stellingen die complotdenkers aanhangen ('Een geheim genootschap heeft de wereldmacht in handen') waarbij de respondenten moeten aangeven of ze het er mee eens zijn, niet mee eens zijn of geen mening hebben.

© ThiemeMeulenhoff

In de analyse moet je dan telkens de samenhang van een van de drie achtergrondvariabelen met de mate van geloof dat gehecht wordt aan complottheorieën onderzoeken, waarbij je de andere twee achtergrondvariabelen constant houdt. Zo kun je nagaan wat de correlatie van de drie achtergrondvariabelen (leeftijd, opleiding en inkomen/vermogen) is met de mate van geloof in complottheorieën.

Opgave 2 De participatiesamenleving: oost west thuis best?

2a Voorbeeld van een juist antwoord
De paradox die zichtbaar is in het beschreven overheidsbeleid is de paradox van verzelfstandiging versus verafhankelijking.
In de moderne tijd heeft het individu zich in toenemende mate bevrijd van knellende banden van zijn directe sociale omgeving. Hij kan zelf invulling geven aan zijn leven. Tegelijkertijd is het moderne individu steeds meer gedwongen om zich aan te passen aan bureaucratische systemen (van overheden) die het individu opdragen om voor zorg een groter beroep te doen op mensen in hun familie of buurt, waarmee ze afhankelijker worden van die mensen.

2b Voorbeeld van een juist antwoord
Een kenmerkende opvatting van het liberalisme is dat liberalen mensen niet afhankelijk willen maken van de overheid, maar hen willen helpen op eigen benen te staan. Dat is te herkennen in het aspect van het overheidsbeleid dat burgers veel meer zelf en voor elkaar moeten gaan doen.
Een andere kenmerkende opvatting van het liberalisme is individuele vrijheid / is dat sociale verbanden niet van bovenaf moeten worden opgelegd door de overheid, maar dat sociale verbanden tot stand komen door vrijwillige relaties tussen vrije mensen. Dat staat op gespannen voet met het aspect van het overheidsbeleid dat mensen juist van bovenaf dwingt om meer voor elkaar te gaan zorgen.

2c Voorbeeld van een juist antwoord
Over de norm voor 'gebruikelijke zorg' staat het volgende in tekst 2: "De afgelopen jaren is die norm herhaaldelijk veranderd: steeds gedetailleerder beschrijft de overheid wat zij nog vergoedt en vooral wat zij niet meer betaalt. " (regel 24-26).
Hierin is te herkennen het proces van formalisering: rechten en plichten rondom 'gebruikelijke zorg' worden geformaliseerd in wetten en contracten, waarvan de handhaving wordt gewaarborgd door de overheid.

2d Voorbeeld van een juist antwoord
In deze analyse is het conflict-paradigma te herkennen. Vanuit het conflict-paradigma is men geïnteresseerd in welke individuen, groepen of instellingen in feite aan de touwtjes trekken. In dit paradigma staat de strijd tussen machtshebbers en de minder machtigen centraal.
Duyvendak stelt dat de overheid haar sturende rol camoufleert ("In een recente publiekscampagne camoufleert de overheid echter deze sturende rol" regel 29) / dat de overheid hard optreedt om burgers te bewegen om hun zachte krachten voor elkaar in te zetten ("De overheid treedt hard op om burgers te bewegen hun zachte krachten voor elkaar in te zetten" regel 50-51)). Dat duidt op machtsverschillen en dwang; dwang die wordt ingezet om een oplossing te forceren ten aanzien van conflicterende opvattingen.

2e Voorbeeld van een juist antwoord
- Heeft u mensen in uw dagelijkse omgeving bij wie u zich fijn voelt?
- **A** Ja, een persoon.
  B Ja, twee a vijf personen.
  C Ja, meer dan vijf personen.
  D Nee, niemand.

- De vraag meet of mensen affectieve bindingen hebben (en hoeveel dat er zijn), want affectieve bindingen gaan over afhankelijkheden die te maken hebben met positieve en negatieve gevoelens van mensen voor elkaar. Als iemand aangeeft mensen in zijn dagelijkse omgeving te hebben bij wie hij/zij zich fijn voelt, dan zijn dat mensen bij wie hij/zij positieve gevoelens heeft.

2f Voorbeeld van een juist antwoord
Een hogere etnische diversiteit in de directe woonomgeving gaat gepaard met een lagere sociale cohesie (Putnam verklaarde dit verschijnsel door schildpadgedrag): mensen kruipen in hun schulp en sluiten zich af voor de buurtgenoten (ook overigens voor buurtgenoten met dezelfde etnische achtergrond). Het leunen op vrijwilligers en mantelzorg is in die situatie dus moeilijker te organiseren

Opgave 3 De filterbubbel

3a Voorbeeld van een juist antwoord
Politieke cultuur is het geheel van politieke relevante tradities, kennis, opvattingen en oordelen die kenmerkend zijn voor een land, maar ook voor groepen daarbinnen en voor groepen/organisaties die landsgrenzen doorkruisen.
De politieke cultuur van onze samenleving wordt overgedragen en verworven in een proces van politieke socialisatie. Dat gebeurt via opvoeding en onderwijs, maar ook onder invloed van media. Als mensen alleen nog informatie uit bepaalde (gepersonaliseerde) media halen, kan dat leiden tot extremere opvattingen. Omdat mensen alleen nog maar hun eigen opvattingen tegenkomen in het nieuws dat ze zien. De politieke cultuur van een land kan daardoor gepolariseerd raken: breed gedeelde opvattingen als gevolg van een min of meer vergelijkbaar politiek socialisatieproces verdwijnen.
Mogelijke voorbeelden:
- Uit onderzoek naar de Amerikaanse verkiezingen blijkt bijvoorbeeld dat Amerikanen die homogeen en partijdig nieuws tot zich nemen, tijdens verkiezingscampagnes extremere opvattingen ontwikkelen. (regel 49-50)
- En mensen die regelmatig met verschillende, contrasterende opvattingen in aanraking komen, zijn beter in staat om redenen te geven voor hun politieke keuzes, en hebben meer begrip voor de standpunten van anderen. (regel 51-53)

3b Voorbeeld van een juist antwoord
- Individualisering kan worden gezien als een positief proces omdat er sprake is van een emancipatieproces dat gekenmerkt wordt door een toename van individuele vrijheid. Een voorbeeld uit de tekst dat dit illustreert is dat een gepersonaliseerde nieuwssite mensen de mogelijkheid biedt om nieuwsverhalen en opiniestukken te lezen die bij hun eigen voorkeuren passen (regel 13-15).
- Individualisering kan worden gezien als negatief proces omdat het wordt geassocieerd met het teloorgaan van maatschappelijke integratie. Een voorbeeld uit de tekst dat dit illustreert is (dat studies laten zien) dat mensen steeds extremere opvattingen ontwikkelen en minder tolerant zijn ten aanzien van andersdenkenden, als zij stelselmatig worden blootgesteld aan informatie die eenzijdig hun politieke opvattingen onderschrijft. (regel 46-48).

3c Voorbeeld van een juist antwoord
De paradox die zichtbaar is door de opkomst van gepersonaliseerde media is de paradox van verzelfstandiging versus verafhankelijking. In de moderne tijd heeft het individu zich in toenemende mate bevrijd van knellende banden van zijn directe sociale omgeving. Maar die concrete afhankelijkheden hebben plaatsgemaakt voor een anonieme en diffuse afhankelijkheid van steeds omvattender wordende collectieven.

Tijdens de verzuiling bepaalde de krant en omroep uit jouw zuil voor een belangrijk deel met welke standpunten je in aanraking kwam. Tegenwoordig mag je dat zelf kiezen, maar je bent tegelijkertijd afhankelijker geworden van de (anonieme) algoritmen van Twitter en Facebook die bepalen welk nieuws je ziet.

3d Voorbeeld van een juist antwoord
Het hoofdconcept verandering verwijst naar richting en tempo van ontwikkelingen in de samenleving en **de (on)mogelijkheden deze te beïnvloeden**. De nationale overheid heeft bij de nieuwe vorm van verzuiling minder mogelijkheden om het risico van polarisatie te verkleinen dan tijdens de verzuiling van de 20e eeuw. Toen had de overheid de mogelijkheid om met wetgeving of subsidies te zorgen dat de media mensen in contact zouden brengen met verschillende opvattingen (bijvoorbeeld door van omroepen een zekere pluriformiteit in de berichtgeving te eisen). Door de groeiende invloed van internationale niet-gouvernementele organisaties (Twitter, Facebook en andere sociale media) kan de staat (de nationale overheid) dat nu niet meer. De **afhankelijkheden over zeer grote afstanden en over landsgrenzen heen zijn veel groter geworden** (globalisering).

3e Voorbeeld van een juist antwoord
Online sociale netwerken zoals Facebook of Twitter zijn niet meer te overzien en niet meer te reguleren door mensen die er gebruik van maken. "Op Facebook, bijvoorbeeld, selecteert een algoritme welke statusupdates en berichten gebruikers te zien krijgen in hun *news feed*" (regel 38-39). Mensen kunnen dus zelf niet reguleren wat ze te zien krijgen in hun timeline en ze kunnen ook niet overzien hoe dat selectieproces werkt.

3f Voorbeeld van een juist antwoord
Mensen hebben naast een politieke kleur ook een hobby, ze zijn werknemer en lid van een familie (regel 60-63). Dat betekent dat ze een meervoudige identiteit hebben en zich dus in verschillende groepen begeven, in het echte leven en online. Mensen die bindingen hebben op een politiek forum dat (extreem) links of (extreem) rechts is, hebben daarnaast ook nog bindingen met hun broers en zussen of met mensen die net als zij van paardrijden of schaken houden. Bij sociale cohesie draait het **om het aantal en de kwaliteit van de bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben, het gevoel een groep te zijn, lid te zijn van een gemeenschap**. Mensen zullen minder snel polariseren als ze niet alleen bindingen hebben binnen groepen met dezelfde opvattingen, maar ook bindingen met mensen die anders denken dan zijzelf.

3g Voorbeeld van een juist antwoord
Ja. De tabel laat zien dat zelfs mensen die nauwelijks gebruik maken van (nieuws)media – de minimalisten – toch nog meer dan twee keer per week naar het *NOS Journaal* of *RTL Nieuws* kijken. Ze krijgen dus voor een deel dezelfde informatie mee als de andere drie groepen die een heel ander mediagebruik hebben.
Je ziet bij alle groepen dat ze gebruikmaken van veel verschillende bronnen. De kans dat ze alleen eenzijdig nieuws tot zich nemen is dus klein.

Opgave 4 Is onze democratie toekomstbestendig?

4a Voorbeeld van een juist antwoord
<u>Verandervraagstuk:</u>
Het eerste punt – de burger wil meer betrokken zijn bij beleid en politiek – verwijst naar **richting en tempo van ontwikkelingen in de samenleving** (hoofdconcept verandering). Deze tekst op de website wijst erop dat burgers "meer dan vroeger betrokken willen worden bij beleid en politiek". Daarmee schetst de tekst een richting van deze ontwikkeling. Dat burgers dit willen, laat zien dat burgers meer **democratisering** willen; ze willen **een grotere inspraak en meer medezeggenschap**.

Ook goed:
Het tweede punt – Europese besluiten worden belangrijker voor het Nederlandse parlement – verwijst naar **richting en tempo van ontwikkelingen in de samenleving** (hoofdconcept verandering). Deze tekst op de website wijst er op dat Europese besluiten belangrijker worden voor het Nederlandse parlement. Daarmee schetst de tekst een richting van die ontwikkeling. Deze ontwikkeling laat ook zien dat er sprake is van **globalisering;** de **uitbreiding en intensivering van contacten en afhankelijkheden over landsgrenzen heen.** Het Nederlandse parlement is afhankelijke geworden van besluiten die in Europa worden genomen.
Ook goed:
Het vierde punt – er zijn grotere verschillen tussen verkiezingsuitslagen – verwijst naar **richting en tempo van ontwikkelingen in de samenleving** (hoofdconcept verandering). Deze tekst op de website wijst erop dat de verschuivingen van het aantal zetels tussen partijen bij verkiezingen groter is geworden dan vroeger. Daarmee schetst de tekst een richting van deze ontwikkeling. Deze ontwikkeling laat zien dat er sprake is van **individualisering.** Dat is het proces waarin **individuen in toenemende mate hun zelfstandigheid op verschillende gebieden kunnen vergroten.** In dit geval zijn individuen minder dan vroeger geneigd om steeds hetzelfde te stemmen. Bijvoorbeeld omdat de omgeving dat toen ook deed, of omdat de kerk dat van hen vroeg.
Let op: als punt 4 wordt genoemd bij binding, mag het niet worden gebruikt bij verandering.
<u>Bindingsvraagstuk:</u>
Het vierde punt – er zijn grotere verschillen tussen verkiezingsuitslagen – **verwijst naar de relatie en onderlinge afhankelijkheden tussen mensen in de maatschappij** (hoofdconcept binding). Mensen zijn minder afhankelijk geworden van de groep of zuil waarin ze zich bevinden en voelen om die reden meer vrijheid om niet elke keer hetzelfde te stemmen. De **sociale cohesie** binnen een zuil of klasse is afgenomen; **het aantal en de kwaliteit van de bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben, het gevoel een groep te zijn, lid te zijn van een gemeenschap** is minder dan bijvoorbeeld in de jaren 60 of 70.

4b Voorbeeld van een juist antwoord
- (hypothese) Als er veel meningen of nieuwsberichten over een politiek agendapunt worden gedeeld via sociale media, dan neemt de representativiteit van de beslissingen door de Tweede Kamer af.

Of: Als er veel meningen of nieuwsberichten over een politiek agendapunt worden gedeeld via sociale media, dan neemt de representativiteit van de beslissingen door de Tweede Kamer toe.
Opmerking: als in de hypothese de representativiteit van de Kamer wordt gekoppeld aan de achtergrondkenmerken van Kamerleden, dan is het antwoord fout.
- In deze hypothese is de onafhankelijke variabele het aantal meningen of nieuwsberichten dat via sociale media verspreid wordt. De afhankelijke variabele is: de mate van representativiteit van de beslissingen door de Tweede Kamer.
- Operationaliseren van de variabele 'aantal meningen of nieuwsberichten dat via sociale media verspreid wordt' is bijvoorbeeld (indicator) 'het aantal (neutrale, positieve en negatieve) berichten op Twitter over een onderwerp op de politieke agenda', de variabele 'representativiteit' kan meetbaar gemaakt worden door het stemgedrag van Kamerleden te vergelijken met de voorkeuren van hun achterban zoals die blijkt uit opiniepeilingen. (Vervolgens kan een vergelijking worden gemaakt tussen beslissingen waarvoor veel aandacht op sociale media is en beslissingen waarvoor weinig aandacht is.)

4c Voorbeeld van een juist antwoord
Men spreekt van een 'ideologie van de modernisering' als niet alleen wordt gewezen op feitelijke veranderingsprocessen, maar als er ook van uit wordt gegaan dat deze veranderingsprocessen onvermijdelijk zijn en leiden tot vooruitgang, de ontwikkeling van wetenschap en technologie en hun toepassingen in productie van goederen en diensten.

De staatscommissie redeneert **niet** vanuit deze ideologie. Ze wijst wel op veranderingsprocessen (meer pluriformiteit, meer verwevenheden en (internationale) afhankelijkheden, nieuwe technologieën), maar concludeert niet dat deze onvermijdelijk leiden tot vooruitgang. Een citaat waaruit blijk dat veranderingen ook nadelen hebben en niet alleen tot vooruitgang leiden:
"Uit het *Sociaal en Cultureel Rapport 2014* blijkt dat 29 procent van de bevolking structureel achterblijft in sociaal en economisch opzicht. Het gaat dan om de 'onzekere werkenden' en de 'achterblijvers'.
De achterblijvers beschikken over weinig persoonlijk, economisch, sociaal en cultureel kapitaal en zijn in die zin de kwetsbaarste groep."
Opmerking: ook andere citaten die dit gegeven (niet alleen vooruitgang) illustreren zijn goed.

4d Voorbeeld van een juist antwoord
- Aanhangers van het functionalisme-paradigma zullen als waarschijnlijke uitkomst zien dat het democratische stelsel op den duur weer een nieuw evenwicht vindt. Bij zich veranderende externe omstandigheden (in dit geval globalisering, financieel-economische crises, internationaal terrorisme en migratiestromen) zal het systeem zich geleidelijk aanpassen aan die omstandigheden en opnieuw op zoek gaan naar het evenwicht. Verwacht mag dus worden dat het politieke systeem een manier vindt om met de onvrede van 'achterblijvers' om te gaan / een manier om die onvrede te verminderen.
- Aanhangers van het conflict-paradigma zullen als waarschijnlijke uitkomst zien dat deze sociale, economische en politieke ongelijkheid – en de onvrede die daaruit voortkomt – blijft bestaan. Ongelijkheid is voor aanhangers van het conflict-paradigma de kern van de samenleving: de samenleving is de resultante van conflicten tussen verschillende groeperingen binnen die samenleving.
  Voor deze wetenschappers is het vanzelfsprekend dat dit soort conflicten ontstaan. Een aanpassing van het politieke systeem om de 'achterblijvers' meer invloed te geven zal de fundamentele ongelijkheid niet oplossen, omdat de organisatie van dit systeem de belangen van de dominante groep weerspiegelt. Dat een deel van de burgers zich niet vertegenwoordigd voelt (en ook feitelijk niet vertegenwoordigd wordt) is inherent aan de ongelijkheid in de samenleving.

4e Voorbeeld van een juist antwoord
Voorbeelden van juiste kanttekeningen:
- De mogelijkheid van burgers om machthebbers te controleren is verkleind, omdat de macht wordt uitgeoefend door organen die niet democratisch gekozen zijn: samenwerkingsverbanden van gemeentes of internationale organisaties/overleggen.
- De mogelijkheid van burgers om te participeren/invloed uit te oefenen is kleiner geworden omdat internationale en Europese organisaties meer beslissingen nemen (en de nationale overheid relatief minder). De stem van het individu telt op dat niveau (relatief) minder.
- De mogelijkheid om te participeren is kleiner geworden omdat machtsbronnen in een samenleving ongelijk verdeeld zijn. Een van die bronnen is kennis over het politieke systeem. Als dat systeem ingewikkelder wordt (bovengemeentelijk samenwerken en Europese besluitvorming), wordt participatie door mensen met een lager opleidingsniveau nog moeilijker.

4f Voorbeeld van een juist antwoord
Het groepsbewustzijn van de inwoners van Nederland – mensen met een min of meer gedeelde cultuur en geschiedenis – is in het verleden gekoppeld aan een politieke gemeenschap, een specifiek territorium en het streven naar politieke soevereiniteit. Dat noemen we natievorming. In de Nederlandse staat heeft zich een natie gevormd. Dat maakt dat **het beeld dat burgers van zichzelf hebben en uitdragen en dat ze als blijvend beschouwen** – voor een deel een nationale **identiteit** is. Die identiteit wordt voor een deel bepaald door de gedachte dat we worden geregeerd door de Nederlandse overheid en dat we daar ook zelf invloed op hebben. In het proces van **politieke socialisatie – de overdracht en verwerving van de politieke cultuur van de groep(en) en samenleving waar mensen toe behoren –** hebben mensen **voorstellingen, opvattingen en waarden en normen** ontwikkeld en verworven waarin de Nederlandse overheid een centrale rol speelt. Dat verklaart (in ieder geval gedeeltelijk) waarom burgers niet accepteren dat deze besluiten nu elders worden genomen.

4g Voorbeeld van een juist antwoord
Fase: omzetting of conversie. Subfase: beleidsvoorbereiding
De wensen rondom de herziening van het parlementair stelsel staan al langer op de politieke agenda, de staatscommissie is immers niet voor niets ingesteld. Deze wensen zijn de fase van invoer/input dus voorbij. Er is nog geen besluit genomen, dus er is nog geen sprake van beleidsbepaling. Het kabinet analyseert het rapport van de staatscommissie en weegt alternatieve tegen elkaar af om op de aanbevelingen te kunnen reageren. Dat is de fase van beleidsvoorbereiding.

Opgave 5 God in Nederland

5a Voorbeeld van een juist antwoord
In de ontwikkeling naar een moderne samenleving werden oude traditionele opvattingen (onder andere godsdienstige tradities) en handelswijzen vervangen door een weloverwogen **doelgericht handelen**. De productie van kennis en de toepassing van wetenschap kwam steeds meer centraal te staan. Dit maakte het mogelijk om **de werkelijkheid te ordenen en te systematiseren om haar voorspelbaar en beheersbaar te maken**. Mede door dit proces van **rationalisering** nam de rol van religie op de inrichting de samenleving af.
Dit is een van de kenmerken van moderne westerse samenleving: een cultuur die in hoge mate seculier is, waarin wetenschap en recht een belangrijke rol spelen in het denken en handelen van mensen.

5b Voorbeeld van een juist antwoord
Het kernconcept dat de afname van de rol van de kerk op de spiritualiteit van mensen het best verklaart, is **individualisering**. Doordat **mensen hun zelfstandigheid kunnen vergroten**, in dit geval ten aanzien van geloof en zingeving, worden ze hiervoor steeds minder afhankelijk van de kerk. In de tekst is te lezen dat er binnen en buiten de kerk evenveel mensen zijn die zich gelovig of spiritueel noemen.
Liberalen beschouwen deze individuele geestelijke vrijheid als het hoogste goed. Zij vinden dat het sociale verband in onze samenleving niet van bovenaf opgelegd is, maar dat het tot stand komt dankzij vrijwillige relaties tussen vrije mensen. De toegenomen zelfstandigheid maakt het mogelijk om vrijwillig relaties aan te gaan, ook ten aanzien van geloof en zingeving.

5c Voorbeeld van een juist antwoord
Aanhangers van het functionalisme-paradigma kijken naar het functioneren van de samenleving als systeem. Ze leggen daarbij de nadruk op de functies die een samenleving ontwikkelt om te kunnen voortbestaan. Wanneer de traditionele christelijke religie verzwakt, waarmee de functie tot gemeenschapsvorming onder druk komt te staan, zal het systeem het evenwicht herstellen en zal een andere sociale stabilisator de functie overnemen. In de tekst heeft 'civil religion' de functie overgenomen.

5d Voorbeeld van een juist antwoord
De moderne flexibele persoonlijke identiteit is minder solide en stabiel. In de tekst is te lezen dat 31% van de Nederlanders zichzelf beschouwt als (enigszins) spiritueel, tegen ruim 40% in de periode 2009-2012. Zo'n 10% van de Nederlanders heeft in een paar

jaar tijd een ander **beeld van zichzelf** gekregen dan spiritueel en **draagt** nu **uit** zichzelf niet als spiritueel te beschouwen. Dit kan opgevat worden als een kenmerk van een persoonlijke **identiteit** die minder solide en stabiel is.

5e Voorbeeld van een juist antwoord
Omdat socialisatie niet alleen een proces van overdracht van een bepaalde cultuur is, maar ook een **proces van cultuurverwerving**, waarin een individu zelf stelling neemt ten aanzien van de cultuur, draagt socialisatie op haar beurt ook bij tot cultuurverandering. Mensen ondergaan cultuuroverdracht niet alleen, maar voegen ook nieuwe dingen toe aan de cultuur. Ze nemen dingen over uit andere culturen of nieuwe elementen binnen de eigen cultuur. Hierdoor verandert de cultuur.
Dit is een van de functies van socialisatie: de verandering van de cultuur van de samenleving en van groepen daarbinnen.

5f Voorbeeld van een juist antwoord
Dat is de schijnbare tegenstelling tussen het beeld van de moderne mens als rationeel handelend individu enerzijds en als irrationeel, emotionele behoeften nastrevend wezen anderzijds.
De moderne mens laat zich als rationeel handelend mens minder leiden door religie in het maatschappelijk leven. Zo staat in de tekst bijvoorbeeld dat een ruime meerderheid van de Nederlanders vindt dat religie geen bepalende rol meer hoort te spelen in de politiek. Tegelijkertijd is het de moderne mens makkelijker gemaakt om het eigen gevoelsleven te cultiveren en uit te dragen, en kunnen behoeften op bijvoorbeeld spiritueel gebied instant worden bevredigd. Hiervoor is men niet meer afhankelijk van de kerk. In de tekst kun je lezen dat binnen en buiten de kerken er evenveel mensen blijken te zijn die zich gelovig of spiritueel noemen.

Opgave 6 Gescheiden werelden?

6a Voorbeeld van een juist antwoord
<u>Vorming</u>
De nieuwe scheidslijnen hangen samen met **cultuur**: **het geheel van opvattingen, waarden en normen** van hoger opgeleiden verschilt van dat van lageropgeleiden. In de tekst is te lezen dat hoogopgeleiden migratie en Europese eenwording als een verrijking zien, en dat laagopgeleiden dat als een bedreiging zien.
Of:
De nieuwe scheidslijnen hangen samen met **socialisatie**: **opleiding is een onderdeel van het proces waarmee cultuur van de groep waar mensen toe behoren wordt overgedragen en verworven**. Hoogopgeleiden krijgen andere opvattingen mee over globalisering dan laagopgeleiden.
<u>Verhouding</u>
De nieuwe scheidslijnen hangen samen met **sociale ongelijkheid**. **Verschillen tussen mensen** in opleiding **leiden tot een ongelijke verdeling van waardering en behandeling**. In de tekst is te lezen dat hoogopgeleide mensen neerkijken op laagopgeleide mensen.
<u>Binding</u>
De nieuwe scheidslijnen hangen samen met **sociale cohesie. Tussen** hoogopgeleide **mensen** en laagopgeleide mensen neemt het **aantal en kwaliteit van de bindingen** af, doordat hoogopgeleide mensen steeds minder met laagopgeleide mensen te maken willen hebben. In de tekst is te lezen dat hoogopgeleiden zichzelf steeds meer in eigen kring opsluiten.
Of:
Groepsvorming. Hoogopgeleiden krijgen steeds meer **binding met elkaar doordat ze gemeenschappelijke waarden en normen ontwikkelen**. In de tekst is te lezen dat hoogopgeleiden migratie en de Europese eenwording vooral als verrijking zien.

6b Voorbeeld van een juist antwoord
- Aanhangers van het sociaalconstructivisme-paradigma onderzoeken de wijze waarop mensen samen de maatschappelijke werkelijkheid definiëren.
- Sociale ongelijkheid wordt beschouwd als een gevolg van het beeld dat mensen zich samen vormen van (de capaciteiten van) de verschillende groepen in de samenleving. Beide groepen, zowel de hogeropgeleiden als de lageropgeleiden, hebben het beeld dat opleidingsniveau bepalend is voor de capaciteiten van mensen. Op dit beeld berust de sociale ongelijkheid.
- Hoger opgeleid staat voor veel capaciteiten en leidt tot winning mood, lager opgeleid staat tot weinig/geen capaciteiten en leidt tot gebrek aan eigenwaarde.

6c Voorbeeld van een juist antwoord
Ideologie verwijst naar een samenhangend geheel van denkbeelden die leiden tot **ideeën over de meest wenselijke maatschappelijke en politieke verhoudingen**. Vanuit de waarde gelijkwaardigheid vinden sociaaldemocraten dat de overheid mensen die niet in staat zijn op eigen kracht hun leven tot een succes te maken moet beschermen. Voor de verbetering van de sociaal-economische positie van mensen met een lage sociaal-economische status is actieve overheid nodig.

6d Voorbeeld van een juist antwoord
Uit de grafiek blijkt dat kinderen van hoogopgeleide ouders een hoger instroomniveau in het voortgezet onderwijs hebben dan even intelligente kinderen van laagopgeleiden. Vanuit de meritocratische gedachte zou je verwachten dat alleen de individuele capaciteiten, in dit voorbeeld de intelligentie, bepalen op welk niveau het kind instroomt. De gegevens sluiten niet aan bij de meritocratische gedachte, omdat het opleidingsniveau van de ouders van invloed is op het instroomniveau van de leerling.

6e Voorbeeld van een juist antwoord
- Dit heeft te maken met het culturele kapitaal (zoals kennis, houdingen, opvattingen), dat onder andere het gevolg is van de opleiding die men heeft gevolgd. Ouders met een hoog opleidingsniveau hebben mogelijk hogere ambities of tonen meer betrokkenheid voor hun kinderen dan ouders die beschikken over minder cultureel kapitaal (een laag opleidingsniveau), omdat zij weten hoe belangrijk opleiding is. Zij sturen dus aan op een hoger instroomniveau bij de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs.
- Economisch kapitaal is financieel bezit of een hoog inkomen. Ouders met veel economisch kapitaal (wat vaak samengaat met een hoog opleidingsniveau) zijn beter in staat om hun kinderen extra te begeleiding te bieden in de vorm van trainingen, huiswerkbegeleiding, bijles et cetera. Kinderen van ouders met weinig economisch kapitaal kunnen minder makkelijk gebruikmaken van deze mogelijkheden.

Opgave 7 Veranderingen in mediagebruik

7a Voorbeeld van een juist antwoord
Tekst 9 en figuur 2 illustreren allebei dat mensen steeds meer digitaal (streamen) gebruikmaken van media. In figuur 2 is ook te zien dat steeds meer mensen zelf bepalen wanneer zij iets kijken. Dit hangt samen met het proces van individualisering, aangezien individualisering inhoudt dat individuen in toenemende mate hun zelfstandigheid op verschillende gebieden vergroten. Het gebied dat in tekst 9 en figuur 2 is mediagebruik. Het individu is niet meer afhankelijk van voorgeprogrammeerde zendtijden.

7b Voorbeeld van een juist antwoord
In tekst 9 en figuur 2 is te ontdekken dat het mediaconsumptiegedrag aan verandering onderhevig is. Waar die voorheen gereguleerd werd door de uitzendende partij krijgen individuen nu steeds meer keuzemogelijkheden. Het principe van zelfbeschikking wordt

door middel van technische mogelijkheden bepalend voor het mediagedrag van vooral jongeren en hoogopgeleiden. Dit zou een ontkrachting kunnen zijn van deze kritiek. Echter, opvallend is de zin 'Bovendien is het tijdstip waarop Nederlanders media gebruiken ook niet veranderd'. Dit impliceert dat mensen ondanks de mogelijkheden vasthouden aan de oude mediacultuur, waarin de opvatting heerste: ''s Ochtends wordt er vooral gelezen, gedurende de dag geluisterd, 's avonds gekeken en laat in de avond nog even gelezen'. Mensen worden dus niet vrijer in hun gedrag en vertonen vaste patronen. Dit kan wijzen op conditionering en is dus een bevestiging van de kritiek.

7c Voorbeeld van een juist antwoord
In figuur 3 zie je dat de smartphone met name onder de groep basisonderwijs/vmbo minder gebruikt wordt. In plaats daarvan gebruiken zij dubbel zo vaak een telefoon zonder internet. Dit kan duiden op sociale ongelijkheid, aangezien het hooggewaardeerde goed, geld, onevenredig is verdeeld. Een smartphone is duurder dan een telefoon zonder internet. Over het algemeen hebben mensen met hoogstens een vmbo-diploma een minder goed betalende baan. De eigenaren van smartphonebedrijven hebben er voordeel bij als niet de hele bevolking een smartphone kan aanschaffen. Het blijft daardoor een soort luxeproduct, waardoor zij de prijs hoog kunnen houden, het product heeft immers aanzien. Dit genereert winst in hun belang, maar gaat in tegen het belang van de minder verdienende groepen.

7d Voorbeeld van een juist antwoord
Leeftijd is een interveniërende variabele, aangezien pensioengerechtigden niet hetzelfde niveau van onderwijs hebben gehad als andere generaties. Het kan zijn dat deze variabele de uitkomsten beïnvloed. Eigenlijk zou je een grafiek moeten maken waarbij zowel leeftijd als opleidingsniveau worden verwerkt.

7e
- Doordat er meer persoonlijke devices zijn, zullen steeds minder families gezamenlijk dezelfde programma's kijken, waardoor de sociale integratie afneemt. Binnen gezinnen worden mensen meer anders gesocialiseerd.
- Vroeger keken katholieken naar katholieke omroepen en verwierven katholieken dan ook een katholiek referentiekader. Na de ontzuiling nam het belang van NOS (journaal) voor een gemeenschappelijk referentiekader toe. Momenteel met meer persoonlijke devices bestaat de kans dat mensen desintegreren, aangezien niemand meer vanuit dezelfde achtergrond en kanalen informatie haalt. Waar voorheen iedereen enigszins dezelfde duiding kreeg door het journaal, kan de bakker nieuws krijgen van een vlogger en de kaasboer van ChinaToday. Het gemeenschappelijke referentiekader neemt af en dit verslechtert de sociale integratie.

7f Voorbeeld van een juist antwoord
Het is belangrijk dat mensen een gemeenschappelijk referentiekader hebben, opdat er harmonie en consensus in een samenleving heerst. Daarom moeten scholen meer doen aan socialisatie van traditioneel confessionele Nederlandse waarden. Daarnaast dienen gezinnen ondersteund te worden, tijdens het opvoeden door middel van een omroep waar kinderen van kunnen leren wat het is om 'Nederlander' te zijn. Wat ons bindt.

Opgave 8 Decentralisatie

8a Voorbeeld van een juist antwoord
Tekst 10 beschrijft hoe de verzorgingsstaat veranderd. De waardes zelfredzaamheid en decentralisatie vervangen de oude waarden solidariteit en centralisatie. Dit proces wordt vastgelegd in regels en standaard gedragspatronen, zoals het handelen van wijkverplegers en het feit dat families meer voor elkaar moeten zorgen.
De relatie zorgbehoevende en zorgverlener wordt gereguleerd in zogenoemde 'keukentafelgesprekken'.

© ThiemeMeulenhoff

8b Voorbeeld van een juist antwoord
De veranderingen die beschreven worden in tekst 10 zijn een voorbeeld van rationalisering, omdat zij illustreren dat de overheid de zorg efficiënt en effectief wilt organiseren. Het idee is dat er lokaal meer kennis en kunde is om de zorg aan te pakken, dan wanneer een centraalpunt alle zorg organiseert. De auteurs melden: 'De gemeente heeft daarvoor een veel betere schaal dan het rijk'. Dit heeft zowel voor- als nadelen, zoals de socioloog Weber ooit stelde.
Voordeel: de rationele en efficiënte vormgeving van arbeidsorganisatie.
Zoals beschreven in de tekst hierboven heeft het lokaal organiseren van zorg voordelen. Het is effectiever doordat zorgverleners meer kennis hebben over de omgeving waarin de zorgbehoevende verkeert. Dat maakt maatwerk mogelijk.
Nadeel: de onpersoonlijke benadering en formele, bureaucratische opstelling in relaties tussen mensen.
De auteurs stellen dat zorgverleners meer inzicht krijgen in de problemen van mensen. Hierdoor komen zij om in het werk. "Wat we veel zien zijn hulpverleners in wijkteams die verdrinken in de problemen die ze ontwaren als ze dichter bij hun cliënten komen. En nauwelijks verder komen dan noodverbanden leggen. Noodverbanden die bestaan uit oude instrumenten: indiceren, diagnosticeren, doorverwijzen. Terwijl maatwerk nodig is." Deze oude instrumenten: indiceren, diagnosticeren en doorverwijzen, zijn onderdeel van een ouder bureaucratischer systeem. Niet de nabijheid, maar het onpersoonlijke is blijkbaar leidend in het gedrag van de hulpverlener. Ondanks dat het systeem nabijheid en daardoor effectiviteit predikt, ontstaan er bureaucratische gedragingen.

8c Voorbeeld van een juist antwoord
Democratie en democratisering houdt in dat degene met minder macht meer inspraak en medezeggenschap heeft/krijgt. Dit staat haaks op het idee dat democratie verstatelijkt. De auteurs geven aan dat mensen het idee hebben dat democratie iets is dat ver van ze af staat. Ze hebben daar dus geen invloed op. Dit heeft te maken met het proces van formalisering, alles in regels vastleggen, aangezien democratie niet alleen gaat over beleidsvorming en verkiezingen (regels), maar ook over burgerschap (gedrag/omgangsnormen). Dit laatste aspect van democratie, burgerschap, wordt als minder belangrijk beschouwd en de formele kant lijkt belangrijker vandaag de dag.

8d Voorbeeld van een juist antwoord
De westerse samenleving is geïndividualiseerd: dit betekent dat individuen in diverse aspecten van hun leven van meer zelfstandigheid genieten. De veranderingen die de overheid heeft ingezet zouden daarmee in lijn zijn. Meer maatwerk en meer zorg binnen de eigen kring past bij het vergroten van de zelfstandigheid van individuen. Niet meer massawerk, maar maatwerk. De auteurs van tekst 10 tonen echter aan dat dit niet de realiteit is. Zorgverleners kunnen niet meer al het werk verzetten dat zij moeten verzetten en gaan daardoor 'ouderwets' werken. Niet meer maatwerk, maar doorverwijzen is aan de orde van de dag. De zelfstandigheid van de zorgbehoevende wordt daardoor verkleind. Daarnaast is dit ook geen informalisering, maar wederom een formalisering, aangezien zij vasthouden aan vaste protocollen en gedragingen.

8e Voorbeeld van een juist antwoord
De auteurs plegen geen hoor-wederhoor. Zij vertellen op een betogende manier en hun argumenten zijn vooral gebaseerd op eigen ervaringen en denkbeelden. Hierdoor is de betrouwbaarheid van tekst 10 minder groot.

8f Voorbeeld van een juist antwoord
Het confessionalisme past bij de ontwikkelingen uit tekst 10. Hun denkbeelden en beginselen zijn vooral gebaseerd op naastenliefde, harmonie en de Bijbel. De eerste twee komen terug in tekst 10 in het idee dat buren en naasten voor elkaar moeten gaan zorgen in plaats van vooral de overheid of de markt. Zij vinden een zorgzame samenleving een wenselijk, maatschappelijk verschijnsel.

© ThiemeMeulenhoff

Oefenen met hele examens en uitleg bij de goede antwoorden.

Deel 2a Examens met uitwerkingen

Examen 2017-I (pilot)

Aanwijzing voor de kandidaat

Als in een vraag staat dat je een hoofd- of kernconcept moet gebruiken, dan gebruik je in het antwoord die elementen uit de omschrijving van het hoofd- of kernconcept die nodig zijn om de vraag juist te kunnen beantwoorden.

Opgave 1 Solidariteit in het pensioenstelsel

Bij deze opgave horen tabel 1, tekst 1 en figuur 2.

tabel 1 Achtergrondkenmerken van de respondenten, vergeleken met het totaal aantal werkzame personen in Nederland, 2014 (in procenten)

	respondenten (n = 1.067)	werkzame personen in Nederland (N = 8.145.000)
geslacht		
man	55,1	53,4
vrouw	44,9	46,6
leeftijd		
16-24 jaar	0,7	15,6
25-34 jaar	19,4	20,8
35-44 jaar	31,7	22,2
45-54 jaar	22,4	25,1
55-64 jaar	23,5	16,3
≥ 65 jaar	2,3	n.v.t.
opleidingsniveau		
laag (maximaal vmbo)	16,0	21,2
middelbaar (havo/vwo, mbo)	31,0	43,3
hoog (hbo, wo)	53,0	34,8

Toelichting
Alle respondenten zijn geselecteerd op het feit dat zij betaald werk in loondienst verrichten dan wel als zelfstandige of freelancer werkzaam zijn.

naar: Sociaal en Cultureel Planbureau, augustus 2015

tekst 1

Opkomst van het collectieve pensioencontract en de drie pijlers van het Nederlands pensioenstelsel

Tussen 1954 en 1972 voltrekt zich in het pensioen de overgang van een pensioen dat de werkgever uit zorgplicht zijn werknemers aanbiedt naar een door de werknemer gevoeld en geclaimd recht op pensioen. De oprichting van de Stichting van de Arbeid en de toenemende invloed van de vakbonden dragen daar aan bij. Maar wellicht belangrijker is dat de overheid zich nadrukkelijk gaat bemoeien met het arbeidspensioen. In de jaren vijftig van de vorige eeuw zijn twee wetten ingevoerd: de Pensioen- en spaarfondsenwet (PSA, 1954) en de Algemene Ouderdomswet (AOW, 1957).

Het Nederlandse pensioenstelsel is gebaseerd op drie pijlers:
Pijler 1. De AOW (Algemene Ouderdomswet) is een basispensioen van de overheid. Iedereen die de AOW-leeftijd heeft bereikt en in Nederland woont of heeft gewoond, heeft hier recht op. De Belastingdienst int de premies volksverzekeringen tegelijk met de inkomstenbelasting. Men ontvangt het AOW-pensioen vanaf de dag dat men de AOW-leeftijd heeft bereikt.
Pijler 2. De tweede pijler betreft het aanvullend pensioen, dat vrijwel alle werknemers via het betalen van premies verplicht opbouwen via hun werkgever. Binnen de aanvullende pensioenen is solidariteit tussen groepen mensen decennialang min of meer vanzelfsprekend geweest: de deelnemers aan een pensioenfonds vormen een collectief en bouwen gezamenlijk een kapitaal op waar later hun pensioen uit wordt betaald.
Pijler 3. En daarbovenop kunnen burgers een individuele pensioenverzekering afsluiten bij een verzekeringsmaatschappij.

naar: J.H. Tamerus, (2011) en Sociaal en Cultureel Planbureau, augustus 2015

figuur 1 Percentage werknemers dat het eens is met de stelling: 'Solidariteit binnen het pensioenfonds is belangrijk', naar enkele achtergrondkenmerken, 2014 (n = 1.067)

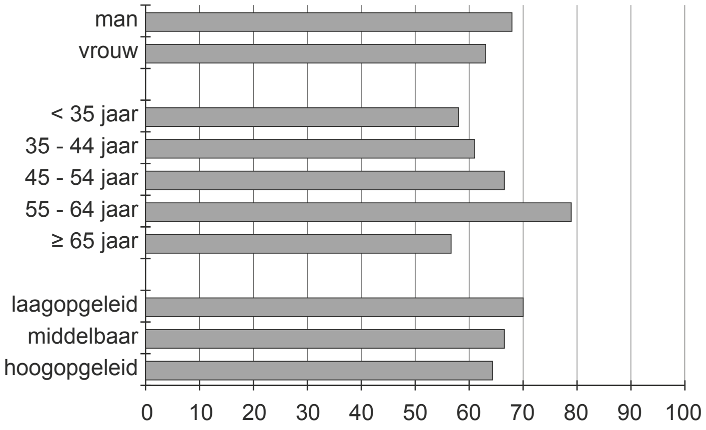

naar: Sociaal en Cultureel Planbureau, augustus 2015

Inleiding
Vanaf het moment van pensionering heeft iedereen recht op een AOW-uitkering (Algemene Ouderdomswet) en daarnaast hebben veruit de meeste werknemers een aanvullend pensioen bij hun werkgever opgebouwd. Het huidige systeem van de aanvullende pensioenen is gebaseerd op solidariteit. De deelnemers aan een pensioenfonds vormen een collectief en bouwen gezamenlijk een kapitaal op waar later hun pensioen uit wordt betaald.
Deze opgave gaat over het Nederlands pensioenstelsel en enkele resultaten van het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) naar solidariteit in het pensioenstelsel.

Gebruik tabel 1.
In tabel 1 zijn de achtergrondkenmerken van de respondenten in het onderzoek van het SCP weergegeven. In het SCP-rapport staat: "Het feit dat onze enquête is afgenomen bij een online onderzoekspanel maakt dat men zeer terughoudend dient te zijn met het generaliseren van de bevindingen naar de totale Nederlandse bevolking (alle werkzame personen in Nederland). Deelnemers aan een (online) onderzoekspanel wijken vaak af van 'gewone' Nederlanders, (…)".

2p **1** Leg de uitspraak van de SCP-onderzoekers uit dat men terughoudend moet zijn met het generaliseren van de bevindingen naar alle werkzame personen in Nederland.
Gebruik in je uitleg:
- de percentages uit tabel 1 van een achtergrondkenmerk;
- een wetenschappelijke eis die aan onderzoek gesteld wordt.

Gebruik tekst 1 en figuur 1.

3p **2** Beredeneer welke conclusie je op grond van tekst 1 en figuur 1 kunt trekken over de mate van binding in de Nederlandse samenleving. Betrek in je redenering:
- het hoofdconcept binding en een voorbeeld uit tekst 1;
- het kernconcept sociale institutie en een voorbeeld uit tekst 1;
- het kernconcept sociale cohesie en een voorbeeld uit figuur 1.

Figuur 1 geeft antwoord op de onderzoeksvraag: ‘Hoe belangrijk vinden verschillende categorieën werknemers solidariteit binnen het pensioenfonds?’

2p **3** **a** Is het waarschijnlijk dat een functionalist deze onderzoeksvraag zou stellen? Leg je antwoord uit. Gebruik in je uitleg de functionalistische benadering.

b Is het waarschijnlijk dat een marxist deze onderzoeksvraag zou stellen? Leg je antwoord uit. Gebruik in je uitleg de marxistische benadering.

Gebruik de regels 18 tot en met 47 van tekst 1.

Het Nederlandse pensioenstelsel berust op drie pijlers.

3p **4** Leg voor elke pijler uit welke politieke stroming daarin het meest herkenbaar is. Gebruik in je uitleg een uitgangspunt van de betreffende stroming.

Opgave 2 De Europese Unie en het vluchtelingenvraagstuk

Bij deze opgave horen tekst 2, tekst 3 en tabel 2.

tekst 2

Migratie zorgt voor ‘akelige, onprettige en soms smerige’ Eurotop

Zes uur spraken de 28 regeringsleiders, Juncker en Tusk[1] over de opvang van migranten in Europa. In de nacht van donderdag op vrijdag ontaardde het debat volgens betrokkenen in een ‘akelige, onprettige en soms smerige’ ruzie. “Het was een clash tussen het oude en het nieuwe Europa”, zegt een EU-ambtenaar. Tussen Oost-Europese landen die niets van Brusselse asielquota willen weten en de Midden- en Zuid-Europese lidstaten die bereid zijn deze quota te accepteren. (…)

Renzi (Italiaanse premier, red.) maar ook andere premiers wreven hun Poolse, Tsjechische, Letse, Litouwse en Estse collega’s onder de neus steeds de mond vol te hebben van solidariteit bij de verdeling van het EU-budget (zij meer geld) maar niet thuis geven als Italië en Griekenland om solidariteit vragen bij de opvang van asielzoekers. Het knetterde, gaf Tusk na afloop toe. “Het was een van de moeilijkste toppen die ik heb meegemaakt.” (…)

“Een bescheiden resultaat”, noemde Juncker het compromis waarop de leiders zich rond drie uur ‘s ochtends konden verenigen: de EU-landen beloven plechtig alles op alles te zetten het streefgetal van 40 duizend te halen, zonder de stok der dwang. “Het geeft aan dat Europa niet altijd in staat is de ambitieuze doelen te bereiken die het zichzelf stelt.” (…)

bron: de Volkskrant, 26 juni 2015

noot 1 Jean-Claude Juncker (Luxemburg) was in 2015 voorzitter van de Europese Commissie; Donald Tusk (Polen) was in 2015 voorzitter van de Europese Raad.

tekst 3

Juncker wil verplichte opname migranten in EU

Het voorstel van de Europese Commissie om 120 duizend migranten over Europa te verdelen moet een verplicht karakter krijgen. Dat zei Jean-Claude Juncker, voorzitter van de Europese Commissie, in zijn allereerste ‘State of the Union’ voor het Europees Parlement in Straatsburg. Daarin licht hij zijn belangrijkste beleidspunten toe.

Alleen al dit jaar hebben 350 duizend vluchtelingen Europa bereikt. “De aantallen zijn indrukwekkend”, zei Juncker. “Voor sommigen zijn die beangstigend. Maar het is niet de tijd voor angst, het is tijd voor standvastig beleid. Dat is een kwestie van menselijkheid.” (….)

Hij verwees naar het verleden: Joden, Spaanse republikeinen, zigeuners, Joegoslaviërs – al deze groepen waren ooit gedwongen om te vluchten. “We moeten ons herinneren dat Europa een continent is waar iedereen ooit vluchteling is geweest. Europa is een plaats van hoop en een toevluchtsoord. Europa is veruit het rijkste continent in de wereld, het is een plek van vrede en stabiliteit.”

Zolang er oorlog is in Syrië en Libië zal de vluchtelingencrisis niet zomaar voorbij zijn, vervolgde Juncker. “We moeten deze mensen accepteren op ons grondgebied, we hebben geen andere keus.” (….)

Eén van de voorgestelde maatregelen is om 120.000 mensen die asiel hebben aangevraagd in Italië (15.600), Griekenland (50.400) en Hongarije (54.000) worden herverdeeld over de andere EU-landen. Die mogen niet weigeren, anders krijgen ze een boete.

Juncker riep de Europese ministers van Justitie op de voorstellen aanstaande maandag goed te keuren. Zij komen dan bijeen in Brussel.

naar: de Volkskrant, 9 september 2015

tabel 2 Stel dat uw gemeente besluit om (meer) vluchtelingen te huisvesten. Wat vindt u dan het belangrijkst?

	tegenstanders		voorstanders	
voorwaarde voor huisvesting	**okt '15 n=695**	**feb '16 n=625**	**okt '15 n=1.621**	**feb '16 n=1.691**
1 Wachtlijst voor huurwoningen mag niet langer worden.	8%	6%	16%	14%
2 Vluchtelingen mogen geen bestaande banen innemen.	7%	5%	3%	2%
3 Het mag de gemeente geen geld kosten.	9%	11%	1%	1%
4 Vluchtelingen moeten psychologisch begeleid worden.	1%	3%	23%	25%
5 Vluchtelingen moeten zich aanpassen aan onze manier van leven.	55%	55%	38%	41%
6 De veiligheid moet gegarandeerd worden.	20%	20%	20%	17%
totaal	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**

Toelichting
Het gaat om de mening van tegenstanders en van voorstanders van het huisvesten van vluchtelingen.

bron: www.necker.nl, april 2016

Inleiding
Deze opgave gaat over de reactie van de Europese Unie, van de EU-lidstaten en van burgers in Nederland op het groot aantal vluchtelingen dat in de maanden juni tot en met oktober 2015 via Griekenland en de Balkanlanden Noord-Europese landen bereikte.

Gebruik tekst 2 en tekst 3.
In juni 2015 bespraken de regeringsleiders van de EU-lidstaten met Juncker en Tusk de verdeling van vluchtelingen over de verschillende Europese landen.

4p **5** **a** Leg uit aan de hand van een voorbeeld uit tekst 2 dat het dilemma van collectieve actie een oplossing voor de vluchtelingenopvang in de EU bemoeilijkt.
b Leg uit dat het voorstel van Juncker in tekst 3 een oplossing kan zijn voor het dilemma van collectieve actie. Gebruik in je uitleg een voorbeeld uit tekst 3.

De Europese Commissie deed in september 2015 het voorstel om 120 duizend migranten over Europa te verdelen. Dit voorstel werd door het Europees Parlement (EP) in diezelfde maand goedgekeurd. De Raad van de Europese Unie (ook wel Raad van ministers genoemd) besliste later over het voorstel (zie de regels 46-49 van tekst 3).
Binnen de EU zijn er verschillende methoden van besluitvorming. Een daarvan is de gewone wetgevingsprocedure. Hierbij spelen verschillende instellingen een rol: de Europese Commissie, het Europees Parlement (EP) en de Raad van de EU (de Raad van ministers). Er is sprake van een machtsdeling tussen het EP en de Raad van de EU.

2p **6** Beargumenteer waarom er sprake is van een machtsdeling tussen het EP en de Raad van de EU. Gebruik in je argumentatie:
- het kernconcept representatie;
- het begrip soevereiniteit.

Stel dat een onderzoeker de besluitvorming over het vluchtelingenvraagstuk binnen de Europese Unie wil onderzoeken.

2p **7**
- Formuleer een onderzoeksvraag vanuit de politiek-psychologische theorieën over internationale machtsverhoudingen die gaat over het vluchtelingenvraagstuk binnen de EU.
- Leg uit dat de onderzoeksvraag past bij de politiek-psychologische theorieën over internationale machtsverhoudingen.

Gebruik tekst 2 en tekst 3.
Naast de politiek-psychologische theorieën zijn er andere soorten theorieën die de verhoudingen tussen staten beschrijven en verklaren: realistische, liberale, marxistische en sociaal-constructivistische theorieën.

2p **8** Leg uit in welke tekst de liberale theorieën over de verhoudingen tussen staten het best te herkennen zijn: in tekst 2 of in tekst 3.
Gebruik in je uitleg:
- twee voorbeelden uit tekst 2 of tekst 3;
- bij elk voorbeeld een kenmerk van de liberale theorieën over de verhoudingen tussen staten.

Bekijk tabel 2.
Het onderzoeksbureau Necker van Naem heeft in oktober 2015 en februari 2016 een onderzoek uitgevoerd naar het draagvlak van Nederlanders over de huisvesting van vluchtelingen in hun gemeente.
Tabel 2 geeft een deel van de resultaten weer van dit onderzoek. De respondenten – tegenstanders èn voorstanders – vinden voorwaarde 5 uit tabel 2 "Vluchtelingen moeten zich aanpassen aan onze manier van leven." – het belangrijkst.

1p **9** Leg uit of voorwaarde 5 uit tabel 2 meer past bij cultuurrelativisme of bij cultuuruniversalisme.

Zie tabel 2.

2p **10** Leg uit welke (beleids)maatregel gemeenten kunnen nemen indien ze willen voldoen aan voorwaarde 5 uit tabel 2. Gebruik in je uitleg twee verschillende kernconcepten.
Noem in je antwoord de naam van de twee kernconcepten.

Opgave 3 De globaliseringsparadox

Bij deze opgave hoort tekst 4.

tekst 4

Democratie, natie, globalisering: drie is te veel voor de EU

Europa zit in een economische dip die akelige politieke gevolgen begint te krijgen. Het begon met de hypotheekmarkt in de VS, maar de duur en de omvang van de problemen zijn geheel aan Europa zelf te wijten. Zelfs als de euro overeind blijft, zal de crisis ingrijpende gevolgen hebben.
De malaise is een uiting van wat ik 'het politieke trilemma van de wereld-economie' noem: economische globalisering, politieke democratie en nationale soevereiniteit (natiestaat) zijn uiteindelijk niet met elkaar te verzoenen.
Hooguit twee van deze drie elementen kunnen samengaan. Democratie valt alleen te verenigen met nationale soevereiniteit als we paal en perk stellen aan de globalisering. Als we mikken op globalisering en ook de natiestaat willen behouden, moeten we de democratie laten varen. En als we democratie plus globalisering willen, moeten we de natiestaat opdoeken en streven naar meer internationaal bestuur.
De eurozone toont hoe dit trilemma werkt. De economische en politieke problemen zijn te wijten aan het feit dat de financiële integratie verder is gevorderd dan de politieke. Democratisch bestuur en economische ontwikkeling lijden onder deze wanverhouding. Om de democratie te redden, is ofwel méér politieke integratie nodig, ofwel minder economische samenwerking. Maar de Europese leiders weigeren hier een fundamentele keuze te maken.

naar: NRC Handelsblad, 4 oktober 2015

Inleiding
Deze opgave behandelt de globaliseringsparadox van de econoom Dani Rodrik. De globaliseringsparadox houdt in dat economische globalisering, politieke democratie en nationale soevereiniteit niet samen gaan. Deze drie elementen vormen volgens Rodrik het politieke trilemma van de wereldeconomie. Volgens Rodrik zullen we een keuze moeten maken: óf we kiezen voor méér politieke integratie om economisch op Europees niveau te kunnen samenwerken en het opgeven van nationale soevereiniteit óf we kiezen voor minder economische samenwerking en houden daarmee nationale soevereiniteit overeind. In het eerste geval speelt de democratische besluitvorming zich af op Europees niveau, en in het andere geval speelt democratische besluitvorming zich af op nationaal niveau en zal de internationale samenwerking langzamer (of niet) tot stand komen (zie tekst 4).

Gebruik tekst 4.
Van maatschappelijke verschijnselen of problemen kan worden aangegeven tot wat voor vraagstuk of vraagstukken deze beschouwd kan of kunnen worden: een vormingsvraagstuk, een verhoudingsvraagstuk, een bindingsvraagstuk of een veranderingsvraagstuk.

3p **11** Beredeneer tot wat voor vraagstuk 'het politieke trilemma van de wereld- economie' van Rodrik het best beschouwd kan worden. Gebruik in je redenering:
- het bijbehorende hoofdconcept met een voorbeeld uit tekst 4;
- twee kernconcepten bij dit hoofdconcept met bij elk kernconcept een voorbeeld uit tekst 4.

Noem in je antwoord de naam van het gekozen hoofdconcept en de naam van de twee kernconcepten.

In een artikel in de Groene Amsterdammer van 23 november 2011 stelt Rodrik het volgende: "De fundamentele vraag is of Nederlanders, Duitsers en andere Europeanen bereid zijn om zichzelf te zien als onderdeel van dezelfde politieke gemeenschap. Zonder dat gevoel van lotsverbondenheid is politieke eenheid onhaalbaar. Ook hier is politiek leiderschap van belang. Geen enkele natiestaat ontstaat uit zichzelf.
Politieke gemeenschappen zijn verzonnen en aan de mensen verkocht. Maar zoiets kost tijd."

4p **12** Leg uit met welke (beleids)maatregel de lidstaten van de EU het creëren van een Europese politieke gemeenschap zouden kunnen bevorderen.
Gebruik in je uitleg:
- het hoofdconcept vorming;
- twee kernconcepten bij het hoofdconcept vorming.

Noem in je antwoord de naam van de twee kernconcepten.

In de EU-lidstaten krijgen Europa-kritische partijen bij verkiezingen steeds meer stemmen. Belangrijke voorbeelden zijn de PVV in Nederland (van Wilders), het Front National (van Le Pen) in Frankrijk, de United Kingdom Independence Party (UKIP) in Groot-Brittanië en Alternative für Deutschland (AfD) in Duitsland.

3p **13** Beredeneer op welke wijze globalisering heeft kunnen bijdragen aan de opkomst van Europa-kritische partijen. Gebruik in je redenering:
- het kernconcept globalisering;
- het kernconcept representativiteit;
- het begrip democratische legitimiteit.

Opgave 4 Onderzoek naar discriminatie op de arbeidsmarkt

Bij deze opgave horen tekst 5, figuur 2 en tekst 6.

tekst 5

Waarom werkgevers een voorkeur hebben voor Jeroen maar niet voor Mohamed en Narinder

(…)

Met een autochtone naam meer kans

Om te kijken of er sprake is van discriminatie stuurden we tussen augustus en november 2014 504 fictieve sollicitaties op 176 bestaande vacatures in de regio Haaglanden. Per vacature stuurden we drie sollicitaties, die gelijkwaardig waren wat betreft relevante kenmerken. De sollicitanten beschikten over gelijkwaardige werkervaring, gelijkwaardige opleidingen en gelijkwaardige aanvullende kwalificaties als cursussen en/of specifieke kennis van bijvoorbeeld relevante software. Het verschil tussen de sollicitanten zat in de etnische achtergrond, die alleen bleek uit de naam op het cv. We stuurden cv’s met Nederlandse namen (bijvoorbeeld Jeroen en Tessa), met Marokkaanse namen (bijvoorbeeld Mohamed en Bouchra) en Hindoestaanse namen (bijvoorbeeld Narinder en Sunita). De reacties van werkgevers verzamelden we en zo konden we berekenen of een autochtone naam op een cv meer interesse van een werkgever wekte dan een Marokkaanse of een Hindoestaanse naam op een cv. Dat bleek zo te zijn. (…) Figuur 3 laat de kansen zien naar het type naam dat is gebruikt.

bron: de blog Stuk Rood Vlees (SRV), 19 juni 2015

figuur 2 Kansen dat een werkgever interesse toont voor gelijkwaardige kandidaten, naar type naam op het cv, in procenten

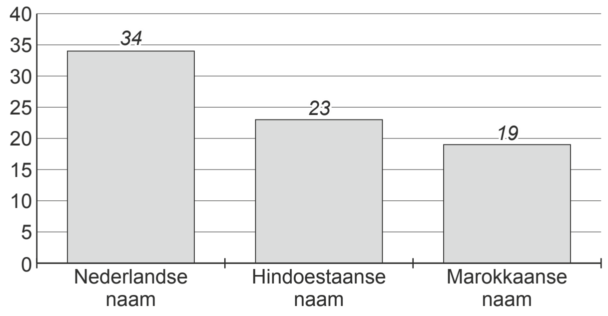

Toelichting

Sollicitaties met een Nederlandse naam erop hadden 34% kans om een uitnodiging voor een sollicitatiegesprek te ontvangen of op een andere manier de interesse van werkgevers te wekken.

De kansen van sollicitanten met een Nederlandse naam verschillen significant van de kansen van sollicitanten met een Marokkaanse naam en met een Hindoestaanse naam.

De kansen van sollicitanten met een Marokkaanse naam en met een Hindoestaans naam verschillen niet significant van elkaar.

bron: de blog Stuk Rood Vlees (SRV), 19 juni 2015 en Sociaal en Cultureel Planbureau, juni 2015

tekst 6

Waarom wordt er gediscrimineerd?

(…) Het bleek dat een Marokkaans Nederlandse sollicitant beter moest zijn dan een sollicitant van Nederlandse afkomst om op de arbeidsmarkt evenveel kans te maken. (…). Dit suggereert dat werkgevers huiveriger zijn om een Marokkaanse Nederlander aan te nemen.
Uit eerder onderzoek dat we deden bleek dat werkgevers de groep Marokkaanse Nederlanders associëren met criminaliteit, overlast, onbetrouwbaarheid en onverschilligheid. Door deze beelden denken werkgevers meer risico te lopen wanneer zij Marokkaanse Nederlanders aannemen. (…)

Voor Hindoestaanse Nederlanders bleek dit mechanisme niet op te gaan: (…) Over Hindoestaanse Surinamers is de beeldvorming redelijk positief: zij staan weliswaar bekend als gesloten gemeenschap, maar ook als ambitieus en hardwerkend. (…) Wanneer werkgevers 'geholpen' worden de naam te herkennen, doordat de sollicitant in de brief bekend maakt kind van Hindoestaans-Surinaamse ouders te zijn, doet mogelijk de positieve beeldvorming over de groep haar werk en verdwijnt discriminatie.

Harder werken?
Wat concluderen we hier nu uit? Moet Bouchra nu maar onder haar niveau solliciteren? De bal ligt wat ons betreft nog altijd bij de werkgever. Uit ons onderzoek blijkt dat groepsbeelden (onbewust) meewegen bij de beoordeling van individuen. Een negatiever beeld betekent minder kans op succes. Wanneer een individu gezien wordt als een individu en niet (meer) als een lid van een groep, hebben groepsbeelden minder invloed en worden individuen op hun eigen merites beoordeeld.
(…)

bron: de blog Stuk Rood Vlees (SRV), 19 juni 2015

Inleiding
Deze opgave gaat over een onderzoek naar discriminatie van Hindoestaanse en Marokkaanse Nederlanders op de arbeidsmarkt in Den Haag en omgeving. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) deed in het najaar van 2014 dit onderzoek in opdracht van de gemeente Den Haag. Onderzoekers van het SCP schreven over dit onderzoek een artikel voor Stuk Rood Vlees (SRV), een blog waarop artikelen verschijnen over politicologisch onderzoek gekoppeld aan de actualiteit (zie tekst 5 en tekst 6).

Gebruik tekst 5 en bekijk figuur 2.
In tekst 5 beschrijven de onderzoekers hoe zij het onderzoek naar discriminatie op de arbeidsmarkt hebben aangepakt en wat de resultaten zijn van hun onderzoek.

1p **14** Leg uit op grond van tekst 5 of de resultaten van het onderzoek een correlatie of een causaal verband weergeven.

Gebruik tekst 5.
De onderzoeksopzet van de onderzoekers lijkt op die van een experimenteel onderzoek.

3p **15** Leg uit wat het voordeel is van de experimentele opzet in dit onderzoek ten opzichte van een enquête. Gebruik in je uitleg:
- het voordeel van de experimentele opzet van het onderzoek zoals dat in tekst 5 is beschreven.
- een nadeel van een enquête;
- de eis van validiteit waaraan wetenschappelijk onderzoek moet voldoen.

Gebruik figuur 2.

2p **16**
- Formuleer een hypothese die getoetst wordt met de onderzoeksresultaten uit figuur 2.
- Geef aan wat de onafhankelijke variabele en wat de afhankelijke variabele is in deze hypothese.

Gebruik figuur 2.

1p **17** Leg uit of de resultaten van het onderzoek zoals weergeven in figuur 2 wel of niet samengaan met de meritocratisch gedachte.

Gebruik figuur 2.

2p **18** Leg uit dat in figuur 2 een verhoudingsvraagstuk te herkennen is. Gebruik in je uitleg:
- het hoofdconcept verhouding;
- een kernconcept bij het hoofdconcept verhouding.

Noem in je antwoord de naam van het gekozen kernconcept.

Gebruik tekst 6.
Er zijn verschillende wetenschappelijke benaderingen om maatschappelijke ontwikkelingen te beschrijven en te verklaren. Een voorbeeld daarvan is de rationele-keuzebenadering.

2p **19** Leg uit welke wetenschappelijke benadering te herkennen is in de verklaring van discriminatie door werkgevers zoals weergegeven in tekst 6.
*Je mag in je antwoord de rationele-keuzebenadering **niet** gebruiken.*

De arbeidsparticipatie van niet-westerse migranten wijkt sterk af van het landelijke gemiddelde. 14,2 procent van de niet-westerse migranten was in 2015 werkloos, tegen 6,6 procent van alle personen van 15 tot en met 64 jaar. Bij het vinden van betaald werk door niet-westerse migranten wordt een onderscheid gemaakt tussen positietoewijzing en positieverwerving.

2p **20** Leg uit dat de lagere arbeidsparticipatie van niet-westerse migranten zowel te maken kan hebben met positietoewijzing als met positieverwerving. Gebruik in je uitleg:
- een voorbeeld van positietoewijzing;
- een voorbeeld van positieverwerving.

Uitwerkingen bij examen 2017-I (pilot)

Opgave 1 Solidariteit in het pensioenstelsel

2p **1** Een juist antwoord bevat:
- het noemen van onder- respectievelijk oververtegenwoordiging van de respondenten uit het onderzoek naar geslacht / leeftijd / opleidingsniveau met percentages uit tabel 1 (1 punt)
- de constatering dat deze percentages daardoor niet representatief zijn dus niet generaliseerbaar naar alle werkzame personen in Nederland. Dus de resultaten voldoen niet aan de wetenschappelijke eis van representativiteit die aan onderzoek wordt gesteld (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Uit het kenmerk leeftijd blijkt dat 0,7% van de respondenten in het onderzoek de leeftijd heeft van 16-24 jaar ten opzichte van 15,6% van de werkzame personen in Nederland. De jongeren van deze leeftijdsgroep zijn dus ondervertegenwoordigd in het onderzoek. / De leeftijdsgroepen 35-44 jaar (31,7% van de respondenten versus 22,2% van de werkzame personen in Nederland) en 55-64 jaar (23,5% van de respondenten versus 16,3% van de werkzame personen in Nederland) zijn oververtegenwoordigd in het onderzoek (1 punt)
- Uit deze percentages blijkt dat de steekproef niet representatief is, dus niet generaliseerbaar naar alle werkzame personen in Nederland. Dat is een wetenschappelijke eis die aan onderzoek gesteld wordt. Daarom zeggen de SCP-onderzoekers dat men terughoudend moet zijn met het generaliseren van de bevindingen naar alle werkzame personen in Nederland. (Om de resultaten te kunnen generaliseren moet een wetenschappelijk onderzoek representatief zijn of met andere woorden de steekproef dient een dwarsdoorsnede te zijn van de totale onderzoekspopulatie.) (1 punt)

Toelichting
Dit is een vraag over onderzoek doen (A 3.2) en over het interpreteren van statistische informatie (A 3.3).
In de inleiding van de vraag staat al dat de SCP-onderzoekers zelf aangeven dat men zeer terughoudend moet zijn met generaliseren “omdat deelnemers aan een online onderzoekspanel vaak afwijken van ‘gewone’ Nederlanders”. Met andere woorden de deelnemers aan het onderzoekspanel zijn niet representatief voor de hele populatie van werkzame personen in Nederland.
Er hoeven maar percentages van één achtergrondkenmerk aangegeven te worden waaruit blijkt dat de onderzoeksgroep op dat kenmerk niet representatief is.
Als je de percentages in de twee kolommen vergelijkt, wijken er twee achtergrondkenmerken het meest af op zowel ondervertegenwoordiging als op oververtegenwoordiging: leeftijd (16-24 jaar/ 35-44 jaar) en opleiding (middelbaar/hoog). Het antwoordmodel geeft leeftijd aan, maar je had ook voor opleidingsniveau kunnen kiezen.

3p **2** Een juist antwoord bevat:
een conclusie over de mate van binding in de Nederlandse samenleving met behulp van
- het hoofdconcept binding en een voorbeeld uit tekst 1 (1 punt)
- het kernconcept sociale institutie en een voorbeeld uit tekst 1 (1 punt)
- het kernconcept sociale cohesie en een voorbeeld uit figuur 1 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
De mate van binding in de Nederlandse samenleving is sterk, omdat vanwege het pensioenstelsel de burgers sterk **afhankelijk** zijn **van de overheid en van elkaar**.
Iedere burger heeft recht op AOW (r. 20-25) (1 punt)
- het Nederlands pensioenstelsel een voorbeeld is van een sociale institutie (geïnstitutionaliseerde solidariteit). Het pensioenstelsel kan gezien worden als een sociale institutie, namelijk **een geheel van formele wettelijke regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties rond het pensioenfonds reguleren**. De regels over het pensioenstelsel bepalen bijvoorbeeld dat iedere burger recht heeft op AOW (r. 22-25) of dat het aanvullend pensioen gebaseerd is op solidariteit (r. 35-43) (1 punt)
- uit figuur 1 blijkt dat een meerderheid van de werknemers (mannen circa 68%, vrouwen circa 63%) vindt dat solidariteit binnen het pensioenfonds belangrijk is. Deze opvatting van solidariteit drukt uit dat een meerderheid van de werknemers in Nederland zich **verantwoordelijk voelt voor elkaars welzijn** (1 punt)

Toelichting
Dit is een voorbeeld van een combinatie van een aantal typen vragen.
Er moet een conclusie getrokken worden op basis van gegeven informatie (A 1.2 Informatievaardigheden). Bij deze informatie gaat het om het interpreteren van statistische informatie (A 3.3).
En in de onderbouwing van de conclusie moet een gegeven hoofdconcept en twee gegeven kernconcepten toegepast worden (A 2 Concept contextbenadering).
Het gaat hier over een nieuwe context (pensioenstelsel in Nederland), waar tekst 1 achtergrondinformatie over geeft.
Bij ieder antwoord waarin gevraagd wordt om hoofd- en kernconcepten te gebruiken geldt dat je alleen dat deel van de omschrijving van hoofd- en kernconcepten moet gebruiken dat past bij de context, dat daarop toe te passen is en waarbij je de omschrijving concreet maakt.
Het vet gearceerde deel in het antwoordmodel laat zien welk deel van de omschrijving bij deze vraag van toepassing is en soms ook hoe dit concreet moet worden gemaakt.
Bijvoorbeeld:
Omschrijving van Binding: binding verwijst naar de relatie en onderlinge **afhankelijkheden** tussen mensen in een gezin of familie, tussen leden van een groep, **in de maatschappij en op het niveau van de staat.** Het wordt in deze context concreet gemaakt door aan te geven dat de afhankelijkheden hier **de afhankelijkheden tussen burgers en overheid en burgers van elkaar** betreffen.
Bijvoorbeeld:
Omschrijving sociale institutie: Complex van min of meer **geformaliseerde regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties reguleren**. Het wordt concreet door aan te geven dat het hier gaat om **formele wettelijke regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties rond het pensioenfonds reguleren**.

2p **3** Een juist antwoord bevat:
a
- een uitleg op grond van een beschrijving van de functionalistische benadering dat het **wel** waarschijnlijk is dat de onderzoeksvraag over figuur 1 door een functionalist zou zijn gesteld (1 punt)

b
- een uitleg op grond van een beschrijving van de marxistische benadering dat het **wel** of **niet** waarschijnlijk is dat de onderzoeksvraag over figuur 1 door een marxist zou zijn gesteld (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a
- Het is **wel** waarschijnlijk dat een functionalist deze onderzoeksvraag zou stellen, omdat functionalisten geïnteresseerd zijn in waarden en opvattingen die collectief worden gedragen en daarmee zorgen voor binding in een samenleving. De onderzoeksvraag naar hoe belangrijk werknemers de waarde solidariteit in het pensioenfonds vinden, is een indicator van binding. Bindingen zijn volgens de functionalisten de kern van elke samenleving (1 punt)

b
- Het is **wel** waarschijnlijk dat een onderzoeker vanuit de marxistische benadering deze onderzoeksvraag zou stellen, omdat marxisten geïnteresseerd zijn in verschillen in steun van het solidariteitsprincipe - verschillen in bindingen - tussen verschillende groeperingen in de samenleving. Voor marxisten zijn bindingen gekoppeld aan groeperingen die elk andere belangen hebben (De groep oudere werknemers, die tussen 55 en 64 jaar hechten meer belang aan het handhaven van de bestaande pensioenregelingen dan de groep jongere werknemers.) / Met het antwoord op deze onderzoeksvraag kunnen marxisten vaststellen of werknemers voldoende solidair zijn, dus of er voldoende binding is in de samenleving. Marxisten stellen het ontbreken van binding centraal en proberen te verklaren hoe dat komt. Indien de verschillende categorieën werknemers verschillend denken over solidariteit in het pensioenfonds kan dit volgens marxisten wijzen op belangentegenstellingen tussen groepen in de samenleving (bijvoorbeeld op grond van opleidingsniveau) en de conflicten die daaruit voortvloeien (1 punt)

of
- Deze onderzoeksvraag zal waarschijnlijk niet door een onderzoeker vanuit de marxistische benadering gesteld worden omdat marxisten niet geïnteresseerd zijn in gemeenschappelijke gedeelde waarden en normen. Marxisten zijn meer geïnteresseerd in het onderzoeken van (structurele) conflicten die er tussen verschillende groepen kunnen bestaan (1 punt)

Toelichting
In deze vraag wordt nog gesproken van 'benaderingen'. In het centraal examen van 2020 zal worden gesproken van paradigma's, maar dat is hetzelfde als 'benaderingen'.
In deze vraag wordt verder gesproken van 'marxistische benadering'. In het centraal examen van 2020 zal bij een soortgelijke vraag worden gesproken van conflict-paradigma.
Dit is een voorbeeld van een type vraag over de Concept-contextbenadering (A 2.5) waarbij een redenering opgezet moet worden vanuit een specifieke benadering/ paradigma.
Het ligt het meest voor de hand dat een functionalist deze onderzoeksvraag stelt omdat functionalisten geïnteresseerd zijn in de waarden en opvattingen die collectief worden gedragen en daarmee zorgen voor bindingen in een samenleving.
In de marxistische benadering/bij het conflict-paradigma stelt men het ontbreken van binding centraal en gaat men ervan uit dat er geen gedeelde waarden en normen zijn, of dat deze door de dominante groep zijn opgelegd. Vanuit deze benadering / dit paradigma kan geredeneerd worden dat het wel waarschijnlijk is en dat het niet waarschijnlijk is. Beide antwoorden zijn goed, mits goed onderbouwd.

3p **4** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg dat de sociaaldemocratische stroming het meest herkenbaar is in pijler 1 (de AOW) met gebruik van een uitgangspunt van deze stroming (1 punt)
- een uitleg dat de confessionele stroming het meest herkenbaar is in pijler 2 (aanvullend pensioen) met gebruik van een uitgangspunt van deze stroming (1 punt)
- een uitleg dat de liberale stroming het meest herkenbaar is in pijler 3 (individuele pensioenverzekering) met gebruik van een uitgangspunt van deze stroming (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- In de wettelijk verplichte AOW (pijler 1) is de sociaaldemocratische stroming het meest herkenbaar. Een van de uitgangspunten van de sociaaldemocratie is de leidende rol van de overheid bij het organiseren van solidariteit dus de overheid zorgt voor een basispensioen voor iedereen (1 punt)
- Het aanvullend pensioen (pijler 2) is het meest herkenbaar bij de confessionele stroming. Uitgangspunt van deze stroming is gespreide verantwoordelijkheid. De overheid legt de regeling en uitvoering van het aanvullend pensioen neer bij organisaties van het maatschappelijk middenveld (werkgevers- en werknemersorganisaties) (1 punt)
- In de individuele pensioenverzekering (pijler 3) is de liberale stroming het meest herkenbaar, namelijk het liberale uitgangspunt van de eigen verantwoordelijkheid van de burger (1 punt)

Toelichting
Informatie over de politieke stromingen staat in de paragraaf B 2 bij Politieke socialisatie.

Opgave 2 De Europese Unie en het vluchtelingenvraagstuk

4p **5** Een juist antwoord bevat:
a
- een uitleg dat het dilemma van collectieve actie een oplossing voor de vluchtelingenopvang in de EU bemoeilijkt (1 punt)
- aan de hand van een voorbeeld uit tekst 2: staten gedragen zich als freeriders (1 punt)

b
- het noemen dat er is een gezaghebbende instantie nodig is die een oplossing kan afdwingen (1 punt)
- uitleg dat het voorstel van Juncker in tekst 3 een oplossing kan zijn voor het dilemma van collectieve actie en dat de Europese Commissie de instantie is die een beslissing kan afdwingen met een voorbeeld uit tekst 3 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a
- Het dilemma van collectieve actie houdt in dat het realiseren van een collectief belang als het oplossen van het vluchtelingenprobleem wordt belemmerd als lidstaten niet vrijwillig moeite willen doen om daaraan een bijdrage te leveren. Het is voor landen rationeel om inspanningen die nodig zijn voor het oplossen van een internationaal vraagstuk of het realiseren van een collectief goed door andere landen te laten verrichten; dit is het free-riders probleem (1 punt)
- Verschillende Oost-Europese lidstaten gedragen zich in de ogen van andere lidstaten als free-riders. Deze landen profiteren wel van het EU-budget maar willen niet meewerken aan het oplossen van het vluchtelingenprobleem (r. 10-24 van tekst 2) (1 punt)

b
- Het dilemma van collectieve actie kan alleen opgelost worden als er een gezaghebbende instantie is die de uitvoering van het besluit kan afdwingen. De gezaghebbende instantie is de Europese Commissie (1 punt)
- Daarom stelt Juncker als voorzitter van de Europese Commissie een verplichte spreiding van migranten voor over de lidstaten met als sanctie het uitdelen van boetes indien lidstaten de afspraak niet nakomen (r. 1-4 en r. 38-45 van tekst 3) (1 punt)

Toelichting
Deze vraag is een contextvraag waarbij het dilemma van de collectieve actie zowel een rol speelt bij de context Machtsverhoudingen in de wereld als bij de context Natievorming en de rol van de staat.
Het dilemma van collectieve actie staat beschreven bij C3 onder het kopje veiligheidsdilemma van nationale staten en bij D3 bij de rol van de staat bij collectieve actie.

2p **6** Een juist antwoord bevat:
een argumentatie waarom de macht / de beslissingsbevoegdheid tussen het EP en de Raad van de EU gedeeld is, met gebruik van het kernconcept representatie en het begrip soevereiniteit (per juist gebruik kernconcept representatie en begrip soevereiniteit 1 scorepunt)

Voorbeeld van een juist antwoord
De macht / de beslissingsbevoegdheid tussen het EP en de Raad van de EU is verdeeld, omdat
- het EP de Europese burgers **vertegenwoordigt**. De politieke partijen van het EP **spreken namens de Europese burgers.** Dit is **representatie**. De macht van het EP wordt gelegitimeerd doordat er sprake is van **representatie** (1 punt)
- de Raad van de EU de EU-lidstaten vertegenwoordigt. In de Europese besluitvorming wordt door de macht van de Raad enigszins tegemoet gekomen aan **de soevereiniteit** van elke lidstaat, namelijk het recht om gezag uit te oefenen binnen de grenzen van de eigen nationale staat (1 punt)

Toelichting
Deze vraag is een voorbeeld van een concept-contextvraag. Het kernconcept representatie dat hoort bij het hoofdconcept Binding (Domein D) wordt toegepast op de context Machtsverhoudingen in de wereld (Domein C). Bij ieder antwoord waarin gevraagd wordt om (een) kernconcept(en) te gebruiken geldt dat je alleen dat deel van de omschrijving van kernconcepten moet gebruiken dat past bij de context, dat daarop toe te passen is en waarbij je de omschrijving concreet maakt. Het vet gearceerde deel in het antwoordmodel laat zien welk deel van de omschrijving bij deze vraag van toepassing is en soms ook hoe dit concreet moet worden gemaakt. Wanneer je een begrip moet gebruiken dat geen hoofd- of kernconcept is, zoals hier het begrip soevereiniteit, dan moet de betekenis van dat begrip in je antwoord duidelijk worden.

2p **7** Een juist antwoord bevat:
- een formulering van een onderzoeksvraag over het vluchtelingenvraagstuk vanuit de politiek-psychologische theorieën over internationale machtsverhoudingen (1 punt)
- een uitleg dat de onderzoeksvraag past bij de politiek-psychologische theorieën over internationale machtsverhoudingen (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- (onderzoeksvraag) In hoeverre worden politieke beslissingen over het vluchtelingenvraagstuk beïnvloed door de persoonlijke eigenschappen (gezag, karakter, capaciteiten, kennis etc.) van belangrijke politici? (1 punt)
- (uitleg) In de onderzoeksvraag wordt het verband onderzocht tussen politieke besluiten binnen de EU en de persoonlijke eigenschappen van politici. Die politieke besluiten weerspiegelen de machtsverhoudingen tussen die landen. En er wordt verondersteld dat die machtsverhoudingen worden beïnvloed door het karakter, de capaciteiten, de attitudes, de kennis, het gezag etc. van staatshoofden, regeringsleiders, ministers, EU-politici en dergelijke. Dit zijn de kenmerken van de politiek-psychologische theorieën over internationale machtsverhoudingen (1 punt)

Toelichting
Deze vraag toetst de vaardigheid om vanuit een theorie of paradigma een eenvoudige onderzoeksopzet te maken, waarbij de vraag hier wordt beperkt tot het formuleren van de onderzoeksvraag te formuleren. (A 3.2 in de syllabus).
In de vwo syllabus 2020 komen theorieën en paradigma's voor. De vier paradigma's zijn clusters van verschillende theorieën die op allerlei maatschappelijke vraagstukken die in examenvragen voorkomen, kunnen worden toegepast. Theorieën ordenen en selecteren relevante feiten, ze leggen verbanden en proberen verschijnselen te verklaren. Zo ook de theorieën die gedrag ten opzichte van elkaar verklaren, waar de politiek-psychologische theorieën deel van uitmaken (syllabus C 9.2). Ook de volgende vraag 8 gaat over deze specifieke theorieën.

2p **8** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat twee voorbeelden van liberale theorieën over de verhoudingen tussen staten het best te herkennen zijn in tekst 3 gekoppeld aan twee kenmerken van deze theorieën (per voorbeeld en kenmerk 1 scorepunt)

Voorbeelden van juiste antwoorden, twee van de volgende:
- Liberale theorieën over de verhoudingen tussen staten zijn het best te herkennen in tekst 3. Juncker stelt in tekst 3 dat het de plicht is van de EU-lidstaten om vluchtelingen op te vangen (r. 18-28) en vermeldt dat Europa een plek is van vrede en stabiliteit (r. 28-31). Deze ideeën van Juncker komen overeen met de liberale theorieën, waarin samenwerking tussen landen bijdraagt aan vrede en vooruitgang.
- In tekst 3 wijst Juncker op de noodzaak van internationale samenwerking: hij riep de ministers op om de voorstellen goed te keuren (r. 46-49). Internationale samenwerking is wenselijk om gemeenschappelijke belangen te realiseren, in dit geval het oplossen van vluchtelingenvraagstuk. Dit is een kenmerk van de liberale theorieën over de verhoudingen tussen staten.
- Het verdelen van de 120.000 migranten over de lidstaten moet volgens Juncker een verplicht karakter krijgen (r. 1-4). Dit betekent dat de soevereiniteit van staten minder van belang wordt geacht bij dit vraagstuk. Minder belang hechten aan de soevereiniteit van staten is een kenmerk van de liberale theorieën over de verhoudingen tussen staten.

Toelichting
Hier gaat het om het herkennen van een theorie in de bron. In deze vraag wordt specifiek gevraagd naar kenmerken van de theorie die je moet koppelen aan een voorbeeld uit de bron.

1p **9** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat voorwaarde 5 uit tabel 2 meer past bij cultuuruniversalisme dan bij cultuurrelativisme

Voorbeeld van een juist antwoord
Voorwaarde 5 uit tabel 2 past meer bij een cultuuruniversalistische gedachte dan een cultuurrelativistische. Voorwaarde 5 houdt namelijk in dat de dominante waarden en normen van het land voor iedereen gelden, ook voor vluchtelingen. Het cultuuruniversalisme benadrukt juist waarden die voor iedereen moeten gelden.

2p **10** Een juist antwoord bevat:
een uitleg van een (beleids)maatregel die voldoet aan voorwaarde 5 uit tabel 2 met gebruik van de twee verschillende kernconcepten (per juist gebruik en noemen kernconcept 1 scorepunt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Indien gemeenten willen voldoen aan voorwaarde 5 dan zouden de gemeenten nieuwkomers voorlichting kunnen geven of scholing kunnen aanbieden over kennis, waarden, normen en gebruiken / kenmerken van de Nederlandse rechtsstaat. Dit zijn kenmerken van de (dominante) **cultuur** (kernconcept) van Nederland (1 punt)
- Deze vorm van voorlichting of scholing kan een bijdrage leveren aan het bevorderen van **de sociale cohesie** (kernconcept) in de Nederlandse samenleving. Meer kennis over de Nederlandse cultuur zou **de binding of de betrokkenheid van vluchtelingen met de Nederlandse samenleving kunnen bevorderen. De vluchtelingen zouden dan eerder het gevoel krijgen dat ze daadwerkelijk lid zijn van de Nederlandse samenleving** (1 punt)

Toelichting
Dit is een voorbeeld van een vraag waarin zelf te kiezen kernconcepten moeten worden toegepast op een nieuwe context (opnemen van vluchtelingen).
Het is belangrijk om na te gaan met welke kernconcepten het makkelijkste een redenering op te zetten is, zoals met het kernconcept cultuur.

Opgave 3 De globaliseringsparadox

3p **11** Een juist antwoord bevat:
een redenering waarbij aangetoond wordt dat 'het politieke trilemma van de wereldeconomie' tot een bepaald vraagstuk – meest voor de hand liggend een veranderingsvraagstuk – beschouwd kan worden, met het noemen en gebruik van:
- een hoofdconcept en een voorbeeld uit tekst 4 (1 punt)
- twee kernconcepten bij dit hoofdconcept met bij elk kernconcept een voorbeeld uit tekst 4 (per kernconcept en voorbeeld 1 scorepunt) (2 punten)

Voorbeeld van een juist antwoord
Het politieke trilemma van de wereldeconomie is een veranderingsvraagstuk, omdat
- de ontwikkeling in de EU die Rodrik beschrijft, namelijk de economische globalisering, verwijst naar de richting en het tempo van ontwikkeling in de samenleving (hoofdconcept verandering). Rodrik beschrijft met zijn trilemma de mogelijkheden en onmogelijkheden om deze globalisering te laten samengaan met democratie en/of nationale soevereiniteit (r. 10-29) (1 punt)
- Rodrik het probleem schetst van een snelle Europese financiële integratie namelijk de uitbreiding en intensivering van (financiële) contacten en afhankelijkheden over landsgrenzen heen (kernconcept globalisering van hoofdconcept verandering) hebben geleid tot economische en politieke problemen (r. 31-34). De snelle Europese financiële integratie is een voorbeeld van verandering namelijk globalisering (1 punt)
- Rodrik een ander element beschrijft van het politieke trilemma. Hij beweert dat democratisch bestuur en economische ontwikkeling lijden onder het feit dat de financiële integratie verder is gevorderd dan de politieke. "Om de democratie te redden, is ofwel méér politieke integratie nodig, ofwel minder economische samenwerking." (r. 35-40). Je zou zijn stellingname kunnen zien als een pleidooi voor meer democratisering (kernconcept van hoofdconcept verandering): de lidstaten kunnen kiezen voor minder economische samenwerking dus voor meer soevereiniteit voor de landen zelf en meer macht en zeggenschap voor de burgers over bijvoorbeeld wel of geen verdergaande Europese integratie. (Denk aan referenda over wel of geen associatieovereenkomst met Oekraïne, over uittreden van Groot-Brittannië uit de EU (de Brexit)) (1 punt)

Toelichting
Een voorbeeld van een vraag waarbij in twee trappen keuzes gemaakt moeten worden voor hoofd- en kernconcepten en toegepast op de kwestie van de globaliseringsparadox.
1 Wat voor type vraagstuk dat refereert aan een van de 4 hoofddomeinen?
2 Welke 2 kernconcepten bij dit hoofdconcept?
In het voorbeeld van een juist antwoord wordt gekozen voor het hoofdconcept Verandering. Maar je zou bron 4 ook als een Verhoudingsvraagstuk kunnen lezen. Het gaat immers om de EU en de verhoudingen tussen de EU-lidstaten. Maar omdat er tevens gevraagd wordt bij elk kernconcept een voorbeeld uit tekst 4 te nemen, is het zaak eerst te kijken of die voorbeelden te vinden zijn voordat de redenering opgezet wordt vanuit het hoofdconcept. Dit is bij verandering het meest voor de hand liggend.

4p **12** Een juist antwoord bevat:
- het noemen van een voorbeeld van een (beleids)maatregel van de EU-lidstaten waarmee het creëren van een Europese politieke gemeenschap zou kunnen worden bevorderd (1 punt)
- een uitleg van hoe dit voorbeeld daaraan bijdraagt met behulp van het hoofdconcept vorming (1 punt)
- een uitleg van hoe dit voorbeeld daaraan bijdraagt met behulp van twee kernconcepten van het hoofdconcept vorming (het noemen en gebruik per kernconcept 1 scorepunt) (2 punten)

Voorbeeld van een juist antwoord
- een voorbeeld van een maatregel Een beleidsmaatregel van de EU/de EU-lidstaten zou kunnen zijn om op scholen in de EU-lidstaten een leerplan of vak in te voeren waarin kennis en begrip over de Europese cultuur, zoals ideeën over gemeenschappelijke herkomst of geschiedenis wordt overgedragen (1 punt)
- (uitleg) Daarmee streeft de EU **naar de verwerving van een gemeenschappelijke Europese identiteit**, wat een element is van het hoofdconcept vorming (1 punt)
- Het instellen van een vak op scholen in de EU-lidstaten waarin kennis en begrip over de Europese cultuur en geschiedenis wordt onderwezen, is een voorbeeld van **(politieke) socialisatie** (kernconcept) via onderwijs waarbij **kennis over de gedeelde Europese geschiedenis, gedeelde waarden en normen worden overgedragen en verworven** (1 punt)
- Met de introductie van zo'n vak zouden jongvolwassenen van de EU-lidstaten zich ook kunnen gaan zien als een Europeanen en zouden dat ook naar anderen kunnen uitdragen, wat elementen zijn van het kernconcept **identiteit** (1 punt)

Toelichting
Deze vraag bestaat uit 4 elementen, namelijk de maatregel zelf, hoe dit samenhangt met het hoofdconcept vorming, en 2 kernconcepten behorend bij vorming waarmee je de uitleg onderbouwt.
Met het geven van het hoofdconcept Vorming stuurt de vraag al een bepaalde richting in. De omschrijving van vorming ("Het proces van verwerving van een bepaalde identiteit") stuurt al richting het kernconcept identiteit. Dat bepaalt al de richting waarin je een beleidsmaatregel moet zoeken: een maatregel die bijdraagt aan een Europese identiteit.
Naast het gegeven voorbeeld van een juist antwoord, zijn ook andere beleidsmaatregelen mogelijk die hieraan bijdragen: meer Europese TV programma's in alle Europese landen die bijdragen aan de socialisatie van de Europese cultuur.

3p **13** Een juist antwoord bevat een redenering waaruit blijkt
- dat globalisering (kernconcept) heeft geleid tot een vermindering van representativiteit (kernconcept) in het Europees beleid (1 punt)
- wat gepaard gaat met een gebrek aan democratische legitimiteit (1 punt)
- met als gevolg de opkomst van Europa-kritische partijen (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Door **globalisering** in de vorm van internationale economische integratie binnen Europa – het verbreden van de EU / financiële integratie (de introductie van de euro) is er **een toename van internationale verbindingen en afhankelijkheden**. Dit leidde tot een verminderd gevoel van autonomie van nationale staten en tot het gevoel bij een deel van burgers van EU-lidstaten dat zij **zichzelf niet meer herkenden in de standpunten** van politici. Wat leidde tot een verminderde **representativiteit** (1 punt)
- De verminderde representativiteit ging gepaard met gebrek aan democratische legitimiteit onder de burgers van de EU. De besluiten van de EU-instellingen werden door (een minderheid van) Europese burgers niet gesteund (1 punt)
- Door de verminderde representativiteit van Europese besluiten en het gebrek aan democratische legitimiteit keerde een deel van de burgers zich vervolgens af van de pro-Europese politieke partijen en steunde Europa-kritische partijen die meer overeenkomen met de standpunten van deze burgers (representativiteit) (1 punt)

Toelichting
Het begrip democratische legitimiteit komt niet voor in de vwo syllabus 2020, maar wel het begrip legitimiteit (zie 15.3). In die paragraaf wordt gesteld dat voor de legitimiteit van een politieke systeem representativiteit nodig is. Omdat ook dat kernconcept gebruikt moet worden in de redenering, stuurt dit al in welke richting de redenering opgezet kan worden.
De vraag gaat over Europa-kritische partijen. Het is logisch om het kernconcept globalisering aan de Europese integratie te koppelen. Een van de gevolgen van deze integratie is dat het de macht van nationale staten aantast (D 16.3), met gevolgen voor de representativiteit en de democratische legitimiteit.

Opgave 4 Onderzoek naar discriminatie op de arbeidsmarkt

1p **14** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat op grond van tekst 5 de onderzoeksresultaten een causaal verband weergeven

Voorbeeld van een juist antwoord
Een causaal verband, omdat de onderzoekers ervoor hebben gezorgd dat alleen is gevarieerd in de etnische achtergrond van de sollicitant en dat andere factoren die een verklaring kunnen bieden voor een andere behandeling door de werkgevers zijn uitgesloten: werkervaring, opleidingen en aanvullende kwalificaties (r. 6-14). Er is dus een oorzakelijk verband tussen de etnische achtergrond van de sollicitant en de kans op een uitnodiging voor een sollicitatiegesprek.

Toelichting
Een causaal verband wil zeggen dat de ene variabele de oorzaak is van de andere variabele. Je kunt alleen van een causaal verband spreken als je de invloed van andere variabelen kunt uitsluiten. (A 3 syllabus).

3p **15** Een juist antwoord bevat:
een uitleg, wat het voordeel is van een experimentele opzet in dit onderzoek ten opzichte van een enquête, met gebruik van
- het voordeel van de experimentele opzet van het onderzoek zoals dat in tekst 5 is beschreven (1 punt)
- een nadeel van een enquête (1 punt)
- de wetenschappelijk eis van validiteit (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Een voordeel van de experimentele opzet in dit onderzoek naar discriminatie op de arbeidsmarkt is, dat zuiver naar het gedrag van de werkgevers gekeken kan worden, namelijk de werkelijke reacties van werkgevers op sollicitaties van groepen gelijkwaardige sollicitanten met verschillende etnische namen (r. 18-32) (1 punt)
- Enquêtes kunnen discriminatie van werkgevers niet zuiver meten, omdat er sprake kan zijn van sociaal wenselijke antwoorden. Dan wordt niet het werkelijk gedrag (discriminatie) gemeten maar het gerapporteerd gedrag van werkgevers (1 punt)
- Daarmee voldoet de experimentele opzet aan de wetenschappelijke eis van validiteit: de onderzoekers meten wat ze werkelijk wilden meten, namelijk discriminatie van werkgevers (1 punt)

Toelichting
Deze vraag gaat over onderzoeksvaardigheden (A 3). Soms worden dergelijke vragen gekoppeld aan een specifiek hoofd- of specifieke kernconcepten. Dat is bij deze vraag niet het geval.

2p **16** Een juist antwoord bevat:
- een hypothese die getoetst wordt met de onderzoeksresultaten uit figuur 3 en niet als een vraag is geformuleerd (1 punt)
- een onafhankelijke en afhankelijke variabele; uit de formulering moet blijken dat het kenmerken zijn die variëren en geen constanten, en dat de afhankelijke variabele datgene is wat verklaard wordt en de onafhankelijke variabele datgene wat de verklaring biedt (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- hypothese: Sollicitanten met een Nederlandse naam worden vaker uitgenodigd voor een gesprek dan sollicitanten met een Hindoestaanse of Marokkaanse naam (1 punt)
- onafhankelijke variabele: etniciteit van de sollicitant (die blijkt uit de naam) afhankelijke variabele: al dan niet uitgenodigd worden voor een sollicitatiegesprek (1 punt)

Toelichting
Het verschil tussen een onderzoeksvraag en een hypothese zit in de formulering.
Een onderzoeksvraag bevat een vraag: 'Wie worden er vaker uitgenodigd voor een gesprek: sollicitanten met een Nederlandse of met een Marokkaanse naam'?
Een hypothese doet een uitspraak over de werkelijkheid die te toetsen is: 'Sollicitanten met een Nederlandse naam worden vaker uitgenodigd voor een gesprek dan sollicitanten met een Marokkaanse naam'.
De onafhankelijke variabele (etniciteit) bevat een vast kenmerk dat invloed heeft op de afhankelijke variabele (uitnodiging sollicitatiegesprek).

1p **17** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat de resultaten van het onderzoek zoals weergeven in figuur 3 niet samengaan met de meritocratische gedachte.

Voorbeeld van een juist antwoord In een meritocratie zijn alleen iemands individuele capaciteiten uiteindelijk bepalend voor zijn/haar maatschappelijke positie. Afkomst of etniciteit dienen hierbij geen rol te spelen. Uit figuur 3 blijkt dat etniciteit wel een rol speelt bij het bepalen van iemands maatschappelijke positie. De resultaten van het onderzoek stroken dus niet met de meritocratische gedachte.

Toelichting
Deze vraag combineert de vaardigheid interpreteren tabel/grafiek met context-kennis, E 21.3 (veranderingen in de verhoudingen tussen mensen).

2p **18** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg waaruit blijkt dat in figuur 3 een verhoudingsvraagstuk is te herkennen met gebruik van het hoofdconcept verhouding (1 punt)
- een uitleg waaruit blijkt dat in figuur 3 een verhoudingsvraagstuk is te herkennen met het noemen en gebruik van een kernconcept van het hoofdconcept verhouding (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- (vanuit het hoofdconcept verhouding) In figuur 3 is een verhoudingsvraagstuk te herkennen omdat de gegevens **verwijzen naar de wijze waarop mensen zich van elkaar onderscheiden** – verschillen tussen sollicitanten met een Nederlandse afkomst (34%) en Marokkaans-Nederlandse (19%) en Hindoestaans-Nederlandse sollicitanten (23%) – **en de samenleving in sociale zin vorm geeft aan deze verschillen**, namelijk minder kansen op de arbeidsmarkt en ongelijkheid in sociale posities (1 punt)
- (vanuit het kernconcept sociale ongelijkheid) In figuur 3 is een verhoudingsvraagstuk te herkennen omdat uit de gegevens blijkt dat Marokkaans-Nederlandse en Hindoestaans-Nederlandse sollicitanten minder kans hebben op een uitnodiging (19% en 23% uit figuur 3) dan sollicitanten met een Nederlandse achtergrond (34% uit figuur 3) (en als gevolg daarvan minder kans op betaald werk). Hieruit blijkt een **ongelijke waardering en behandeling**. Dit zijn elementen van het kernconcept **sociale ongelijkheid** (1 punt)

Toelichting
In vraag 14 t/m 17 ging het over onderzoeksvaardigheden. In deze vraag 18 wordt de koppeling gelegd met het hoofdconcept verhouding. Omdat de resultaten van het onderzoek verschillen laten zien tussen Nederlandse en Hindoestaanse/Marokkaanse sollicitanten verwijst dat al meteen naar het kernconcept sociale ongelijkheid, ook al zou er met het kernconcept macht ook een juist antwoord geformuleerd kunnen worden.
Bij de uitleg van het hoofdconcept verhouding en het kernconcept sociale ongelijkheid is het belangrijk uit de omschrijvingen die delen te kiezen die van toepassing zijn op dit onderwerp, en ze tevens concreet te maken op basis van dit onderwerp.
Verhouding: ‘wijze waarop mensen zich van elkaar onderscheiden’(concreet: verschillen tussen sollicitanten met een Nederlandse afkomst en een Marokkaanse/Hindoestaanse afkomst) en ‘de samenleving er in sociale zin vorm geeft aan deze verschillen’(concreet: minder kans op de arbeidsmarkt en ongelijkheid in sociale posities).
Sociale ongelijkheid: ‘ongelijke behandeling en waardering’(concreet: doordat ze minder kans hebben op een uitnodiging en daardoor een mindere kans op betaald werk).

2p **19** Een juist antwoord bevat:
- het noemen van de constructivistische benadering (1 punt)
- een uitleg dat in tekst 6 de constructivistische benadering te herkennen is als verklaring van discriminatie door werkgevers (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- de constructivistische benadering (1 punt)
- Door de negatieve beelden, die er bestaan bij werkgevers over Marokkaanse Nederlanders denken werkgevers dat zij meer risico’s lopen wanneer zij Marokkaanse Nederlanders aannemen (r. 14-17). Het onderscheid dat werkgevers maken tussen de verschillende groepen sollicitanten berust volgens deze benadering op de beelden die door interactie tussen mensen in de samenleving (politici, journalisten, opiniemakers) zijn geconstrueerd en door werkgevers onbewust zijn overgenomen (r. 35-40) (1 punt)

Toelichting
Als deze vraag in het centraal examen van 2020 gesteld wordt, staat er niet ‘benadering’ maar ‘paradigma’. In het antwoordmodel staat dan niet ‘constructivistische benadering’ maar sociaalconstructivisme-paradigma’. Inhoudelijk verandert er verder dan niets aan deze vraag.

2p **20** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg van de lagere arbeidsparticipatie van niet-westerse migranten vanuit positietoewijzing met een voorbeeld (1 punt)
- een uitleg van de lagere arbeidsparticipatie van niet-westerse migranten vanuit positieverwerving met een voorbeeld (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Discriminatie/negatieve beeldvorming is een factor aan de kant van de samenleving die een belangrijke verklaring is van de lagere arbeidsparticipatie van niet-westerse migranten: er is sprake van positietoewijzing (1 punt)
- Bij de lagere arbeidsparticipatie van niet-westerse migranten kunnen bijvoorbeeld factoren (één van de volgende) als opleidingsniveau, gebrekkige kennis van de taal, geringe kennis van de Nederlandse cultuur, sociale normen over werk en werkeloosheid, verschillen in sociaal kapitaal een rol spelen. Deze factoren aan de kant van niet-westerse migranten behoren tot positieverwerving (1 punt)

Examen 2018-I (pilot)

Aanwijzing voor de kandidaat

Als in een vraag staat dat je een hoofd- of kernconcept moet gebruiken, dan gebruik je in het antwoord die elementen uit de omschrijving van het hoofd- of kernconcept die nodig zijn om de vraag juist te kunnen beantwoorden.

Opgave 1 Criminaliteit in de regio Streuvelland

Alle gegevens in deze opgave zijn fictief.

Bij deze opgave hoort tabel 1.

tabel 1 Correlatie tussen kenmerken van slachtoffers en het al dan niet zelf plegen van een delict in de afgelopen 12 maanden, regio Streuvelland in 2017

Regio Streuvelland, 2017 n = 400 kenmerken van slachtoffers	correlatie met het al dan niet zelf plegen van een delict
1 percentage vrienden dat dader is (schaal van 0% - 100%)	0,32*
2 percentage vrienden dat slachtoffer is (schaal van 0% - 100%)	-0,16
3 mate van contact met dadervrienden (schaal van 1 (nooit) - 7 (dagelijks))	0,34*
4 mate van contact met slachtoffervrienden (schaal van 1 (nooit) - 7 (dagelijks))	0,06
5 mate van nabijheid van dadervrienden (schaal van 1 (buitenland) tot 4 (zelfde woning))	0,11
6 mate van nabijheid van slachtoffervrienden (schaal van 1 (buitenland) tot 4 (zelfde woning))	-0,21

* correlatie is significant ($p<.05$)

Toelichting
De sterkte van het verband tussen het kenmek van slachtoffers en het al dan niet zelf plegen van een delict in de afgelopen 12 maanden is een cijfer tussen -1 en 1.
1 = perfecte correlatie, 0,5 = redelijke correlatie, 0 = geen correlatie
Het minteken geeft negatieve correlatie aan. Een positieve correlatie betekent: hoe hoger de waarde op het kenmerk van het slachtoffer, des te groter de kans dat hij/zij de afgelopen 12 maanden zelf een delict heeft gepleegd.

Inleiding
Deze opgave gaat over een fictief onderzoek naar criminaliteit in de fictieve regio Streuvelland. Er is gekeken naar veelvoorkomende vergrijpen, zoals diefstal en vernielingen.

In de regio Streuvelland blijken **daders** een grotere kans te hebben om slachtoffer te worden van veelvoorkomende criminaliteit dan niet-daders.

1p **1** Leg uit of dit verband tussen daderschap en slachtofferschap beschreven is als een causaal verband of als een correlatie. Gebruik in je uitleg het verschil tussen een causaal verband en een correlatie.

Gebruik tabel 1.
In tabel 1 staan resultaten uit een fictief onderzoek naar het verband tussen slachtofferschap en daderschap. Het onderzoek is in 2017 afgenomen onder 400 **slachtoffers** van veelvoorkomende criminaliteit in de regio Streuvelland.

2p **2** Leg uit dat tabel 1 veelvoorkomende criminaliteit als een bindingsvraagstuk beschrijft.
Gebruik in je uitleg:
- het hoofdconcept binding;
- een kernconcept bij het hoofdconcept binding;
- een indicator van het kernconcept in tabel 1.

Noem in je antwoord de naam van het gekozen kernconcept en de gekozen indicator uit tabel 1.

Gebruik tabel 1.
De verbanden in tabel 1 kunnen op verschillende manieren verklaard worden.

3p **3** **a** Geef een beschrijving van een verband uit tabel 1 dat niet aan het toeval kan worden toegeschreven. Gebruik in je beschrijving de formulering: hoe …, des te …
b Geef met het kernconcept socialisatie een verklaring voor het hierboven beschreven verband uit tabel 1.
c Leg uit of er in deze verklaring sprake is van primaire, secundaire of tertiaire socialisatie.

De beschrijving ‘daders van veelvoorkomende criminaliteit’ kan zowel verwijzen naar een sociale categorie als naar een groep.

2p **4** Leg met een eigen voorbeeld uit onder welke voorwaarden daders van veelvoorkomende criminaliteit een groep te noemen zijn. Gebruik in je uitleg twee kenmerken van een groep.

Stel dat jij een onderzoek uitvoert naar dadergroepen van veelvoorkomende criminaliteit in de regio Streuvelland.
Een korte beschrijving van het onderzoek:
De hypothese is dat in de regio Streuvelland vrouwen vaker van plan zijn om veelvoorkomende delicten te plegen dan mannen. Je stelt alle respondenten vragen over de kans dat zij een delict zouden plegen.

1p **5** Hoe wordt de betrouwbaarheid van het onderzoek vooral vergroot?
A door de respondenten uit verschillende regio's te vergelijken
B door de vragen een aantal keer te stellen op een iets andere manier
C door het afnemen van een enquête onder zowel vrouwen als mannen
D door het toetsen van de hypothese in de regio Streuvelland

Stel dat jij een onderzoek opzet naar risicofactoren voor veelvoorkomende criminaliteit onder jongvolwassenen in de regio Streuvelland. Een onderzoeksvraag is: 'In hoeverre maakt alcoholgebruik deel uit van de cultuur van vriendengroepen onder jongvolwassen daders?' Hiervoor wil je een enquête afnemen onder jongvolwassen daders en niet-daders in de regio Streuvelland.

3p **6**
- Formuleer een gesloten enquêtevraag om te meten in hoeverre alcoholgebruik deel uitmaakt van de cultuur van vriendengroepen onder jongvolwassen. Gebruik in je formulering het kernconcept cultuur.
  *Je mag het woord 'cultuur' **niet** gebruiken.*
- Formuleer vier antwoordmogelijkheden voor de persoon die de enquêtevraag beantwoordt.
- Leg uit waarom je met het afnemen van deze enquêtevraag meet in hoeverre alcoholgebruik deel uitmaakt van de cultuur van vriendengroepen onder jongvolwassen. Gebruik in je uitleg het kernconcept cultuur.

Opgave 2 Voedsel

Bij deze opgave horen figuur 1 en tekst 1.

figuur 1 Schematisch overzicht van de sojaketen met betrokken bedrijven

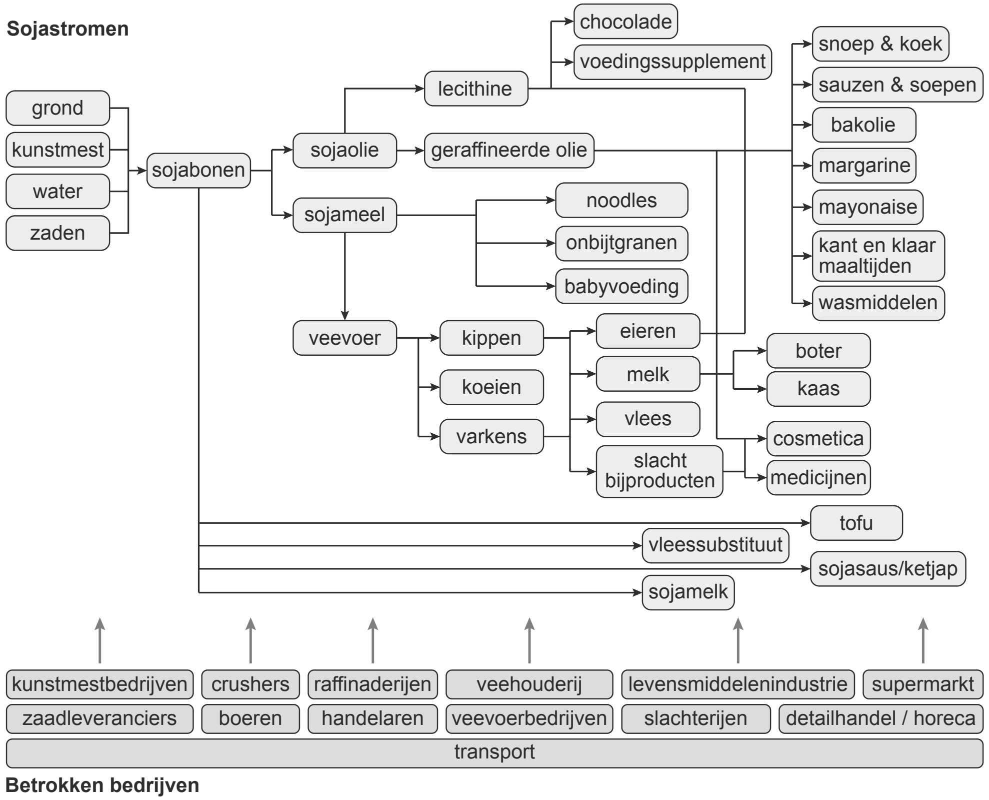

naar: WRR, 2014

Toelichting
De sojaketen laat zien in welke eindproducten soja is verwerkt en door wie. Onder elk verticaal deel van de productieketen staat bij benadering aangegeven welke bedrijven hierbij betrokken zijn. Uit de figuur is bijvoorbeeld af te lezen dat boeren, crushers en transporteurs betrokken zijn bij de productie, de verwerking en het vervoer van sojabonen.

tekst 1

'Fairtrade[1] chocola is een pleister op een kapot systeem'

Er is steeds meer chocola met een duurzaam keurmerk[2], maar de positie van arme boeren in de productieketen van cacao blijft dramatisch slecht. (...) Dat blijkt uit de Cacao Barometer 2015, een internationaal initiatief van de belangrijkste organisaties die betrokken zijn bij duurzame cacao. "Er gebeurt heel veel in de sector, maar het belangrijkste probleem wordt niet aangepakt: de extreme armoede van cacaoboeren en hun slechte positie in de productieketen", zegt Antonie Fountain, co-auteur van de Barometer. (...)

Fusies en overnames hebben ertoe geleid dat slechts een handjevol bedrijven 80 procent van de keten in handen hebben, terwijl er miljoenen boeren zijn die slecht georganiseerd zijn. Vooral chocolademakers als Mars, Nestlé, Ferrero en Mondelez, verwerkers zoals Barry Callebaut en Cargill, en supermarkten verdienen veel in vergelijking met de andere actoren in de keten. (...)

"Aan de andere kant van de keten, bij de boeren, zijn de inkomens schokkerend laag", aldus Fountain. (...) "Er moet één ding gebeuren: het prijsmechanisme moet veranderen, met andere woorden, de chocola moet duurder worden. Dit kan alleen worden aangepakt als alle spelers met elkaar om tafel gaan zitten, inclusief de kartelwaakhond." Goed nieuws is dat Ivoorkust, de belangrijkste exporteur van cacao, in eigen land is begonnen aan een serieuze hervorming van de sector. Dat leidde vorig jaar al tot kritiek van de industrie, die de winsten zag dalen. Volgens deskundigen is de inkoopprijs bij boeren met 40 procent gestegen. (...)

Het ontbreken van een leefbaar inkomen voor cacaoboeren leidt tot slechte arbeidsomstandigheden, mensenrechtenschendingen, en vele andere problemen zoals kinderarbeid. Cacao biedt geen aantrekkelijke toekomst meer. Steeds meer kinderen van cacaoboeren verlaten de sector (...).

Als er één sector is waar verandering mogelijk moet zijn, is het wel cacao, denkt Fountain. "Er is overleg, tussen alle spelers, en dat is bijzonder. Veel van die spelers zijn niet beursgenoteerd, maar zijn familiebedrijven. Die zien ook wel in dat ze hun eigen markt ondergraven als er geen boeren meer zijn. (...) De sector moet fundamenteel veranderen. Als dat niet gebeurt, is er geen toekomst voor cacaoboeren."

bron: www.oneworld.nl, 2015

noot 1 fairtrade = eerlijke handel

noot 2 Een keurmerk is een hulpmiddel op de verpakking van voedingsmiddelen voor het maken van een duurzame of gezonde keuze. Een keurmerk geeft bijvoorbeeld aan dat het product is gemaakt met extra aandacht voor het milieu of dierenwelzijn. Je ziet zo bijvoorbeeld (...) of er sprake is van eerlijke handel (fairtrade). (bron: voedingscentrum.nl)

Inleiding

Deze opgave gaat over ontwikkelingen in de mondiale voedselvoorziening, een productieketen van voedsel en fairtrade (eerlijke handel) in de voedselindustrie.

In 2014 verscheen een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) over voedsel. In dit rapport staat een ontwikkeling beschreven over mondiale voedselvoorziening:
De positie van de minst ontwikkelde landen veranderde van 'landen die meer producten uitvoeren dan invoeren' in 'landen die meer producten invoeren dan uitvoeren'. Dit komt onder andere door het gesubsidieerd dumpen van voedseloverschotten door vooral welvarende landen.
De (onder)ontwikkeling van landen is met verschillende groepen van theorieën te verklaren.

2p **7** **a** Leg uit met welke groep theorieën de in het WRR-rapport beschreven ontwikkeling het beste te verklaren is: afhankelijkheidstheorieën of evolutionistische theorieën. Gebruik in je uitleg een kenmerk van de gekozen groep theorieën.

b Leg uit welk kernconcept in de verklaring van de gekozen groep theorieën te herkennen is. Gebruik in je uitleg een kernconcept.

Gebruik figuur 1.
Figuur 1 geeft een voorbeeld van bindingen in een productieketen van voedsel, in dit geval van soja.
Er zijn verschillende typen bindingen tussen actoren, bijvoorbeeld politieke bindingen.

2p **8** Leg op grond van figuur 1 uit van welk type binding er sprake is in de sojaketen. Gebruik in je uitleg:
- een voorbeeld uit figuur 1 bij het hoofdconcept binding;
- het hoofdconcept binding;
- een omschrijving van één van de typen bindingen.

Gebruik figuur 1.

1p **9** Welk belangrijk aspect van de rationalisering van het productieproces is te herkennen in figuur 1?

Figuur 1 komt uit het WRR-rapport. Een uitspraak uit het WRR-rapport bij deze figuur is: 'Een Braziliaanse sojaleverancier weet niet waarvoor zijn soja na aankomst in Rotterdam zal worden gebruikt; de Brabantse veehouder die de soja als veevoer gebruikt, weet niet op welke plantage die soja werd verbouwd'.

2p **10**
- Leg uit dat de beschreven binding kan leiden tot vervreemding bij de sojaleverancier.
- Geef een kenmerk van netwerken in de moderne samenleving dat te herkennen is in de beschreven binding tussen de sojaleverancier en de veehouder.

Gebruik tekst 1.
In het WRR-rapport staat dat een klein, maar groeiend deel van de consumenten zich bij de aanschaf van producten niet alleen laat leiden door de prijs, maar bijvoorbeeld ook door het keurmerk fairtrade. Tekst 1 gaat over fairtrade in de cacao-industrie en de positie van de cacaoboeren.

2p **11** Leg uit dat er sprake is van sociale ongelijkheid tussen cacaoboeren en andere actoren uit de productieketen van cacao. Gebruik in je uitleg:
- het kernconcept sociale ongelijkheid;
- een voorbeeld uit tekst 1 bij het kernconcept sociale ongelijkheid.

Gebruik tekst 1.
Actoren kunnen verschillende motieven hebben om samen te werken.
Samenwerking kan bijvoorbeeld plaatsvinden vanwege dwang of gedeelde waarden.

2p **12** Leg uit welk **ander** motief voor samenwerking te herkennen is bij het streven naar fairtrade in de cacao-industrie. Gebruik in je antwoord informatie uit tekst 1 waaruit dit motief blijkt.

Gebruik tekst 1.
In tekst 1 staat dat de handel in cacao eerlijker moet worden. Volgens het functionalisme-paradigma zal een betere toekomst voor cacaoboeren
alleen onder invloed van bepaalde sociale stabilisatoren tot stand kunnen komen.

2p **13**
– Geef aan welke sociale stabilisator hier van toepassing is.
– Geef een eigen voorbeeld van deze sociale stabilisator gebaseerd op tekst 1.

Opgave 3 Het Arctisch gebied

Bij deze opgave horen de teksten 2 en 3.

tekst 2

Arctische Raad

Wat is de Arctische Raad?
De Arctische Raad is het belangrijkste (…) forum voor het stimuleren van samenwerking, coördinatie en interactie tussen de Arctische staten (het noordpoolgebied), de inheemse bevolking en andere bewoners. De Raad houdt zich bezig met gemeenschappelijke kwesties en met name met onderwerpen als duurzame ontwikkeling en milieubescherming in het noordpoolgebied.

Wie nemen er deel?
In de Verklaring van Ottawa zijn de volgende landen opgenomen als leden van de Arctische Raad: Canada, Denemarken, Finland, IJsland, Noorwegen, Rusland, Zweden en de Verenigde Staten. Daarnaast zijn er zes organisaties die de inheemse bevolking van het noordpoolgebied vertegenwoordigen, die de status van Permanente Deelnemer hebben. De categorie Permanente Deelnemer is in het leven geroepen om actieve deelname van en afstemming met de inheemse bevolking van het noordpoolgebied binnen de Raad te waarborgen. (…) Landen die niet tot het noordpoolgebied behoren evenals intergouvernementele, interparlementaire, mondiale, regionale en niet-overheidsinstellingen kunnen de status van observator krijgen als de Raad vaststelt dat zij een bijdrage kunnen leveren aan zijn werk. Deze observatoren leveren vooral een bijdrage binnen werkgroepen. (…)

Hoe werkt het?
De analyses en aanbevelingen van de Raad worden gedaan door de werkgroepen. Beslissingen van de Arctische Raad worden genomen op basis van consensus tussen de acht Arctische Staten met intensieve raadpleging en betrokkenheid van de Permanente Deelnemers. (…)

Wat doet de Raad niet?
De Arctische Raad is een forum en heeft geen programmabudget. Alle projecten en initiatieven worden gesponsord door een of meer lidstaten. Sommige projecten ontvangen ook steun van andere entiteiten. De Arctische Raad legt haar richtlijnen, analyses en aanbevelingen niet op en kan dat ook niet. Die verantwoordelijkheid ligt bij elke individuele Arctische Staat. Het mandaat van de Arctische Raad zoals beschreven in de Verklaring van Ottawa sluit militaire veiligheid expliciet uit.

bron: www.arctic-council.org, 2015

tekst 3

VN Zeerechtverdrag en claims in het Arctisch gebied

Kuststaten kunnen claims leggen op de zeebodem voorbij de 200 zeemijl zone tot maximaal 350 zeemijl van de basislijn wanneer zij kunnen aantonen dat dit gebied deel is van hun continentaal plat[1].

Op basis van het VN Zeerechtverdrag is de Commission on the Limits of the Continental Shelf (CLCS) opgericht, die aanbevelingen doet betreffende de vaststelling van de buitengrenzen van een continentaal plat. Kuststaten dienen hun claims op een continentaal plat voorbij de EEZ[2], dat tot 200 zeemijlen vanaf de kustlijn reikt, voor te leggen aan de CLCS.

Rusland heeft in 2001 een officiële claim ingediend op een (groot) deel van het Noordpoolgebied, Noorwegen in 2006 en Denemarken in 2014. Naar verwachting zal ook Canada nog een claim indienen. De belangrijkste geschillen in het gebied hebben betrekking op de deels overlappende claims van de verschillende landen, zoals de Lomonosovrug, die door Rusland, Canada en Denemarken als onderdeel van hun continentaal plat wordt gezien. De overlappende claims van deze Arctische kuststaten dragen bij aan het beeld van een 'Arctic scramble'[3], maar tot nu toe houden alle Arctische staten zich aan het VN Zeerechtverdrag en is er geen reden om aan te nemen dat dit zal veranderen.

naar: Nederlandse Polaire Strategie, 2016

noot 1 continentaal plat = het gedeelte van een continent dat onder water staat
noot 2 EEZ = exclusieve economische zone
noot 3 scramble = landjepik, wedstrijdje, stoelendans

Inleiding
Deze opgave gaat over de betrekkingen tussen staten en organisaties in het noordpoolgebied, ook wel het Arctisch gebied genoemd.

Gebruik tekst 2.
In tekst 2 staat hoe de Arctische Raad is georganiseerd.

1p **14**
- Is de Arctische Raad een voorbeeld van supranationale of intergouvernementele samenwerking?
- Geef het citaat uit tekst 2 waar deze vorm van samenwerking uit blijkt.

Gebruik tekst 2.
Er zijn verschillende machtsbronnen te onderscheiden, zoals economische.

4p **15** Beredeneer met een **ander** soort machtsbron welke raad meer macht heeft: de Arctische Raad of de VN Veiligheidsraad. Gebruik in je redenering:
- een kenmerk van de VN Veiligheidsraad;
- een kenmerk van de Arctische Raad uit tekst 2;
- de omschrijving van de gekozen soort machtsbron;
- het kernconcept macht.

Noem in je antwoord de naam van de soort machtsbron.

Gebruik tekst 2.
Verhoudingen tussen staten kunnen verklaard worden met behulp van theorieën.

4p **16**
- Noem twee kenmerken van liberale theorieën die te herkennen zijn in de verhoudingen tussen staten zoals beschreven in tekst 2.
- Leg voor elk kenmerk uit dat het te herkennen is in tekst 2. Gebruik in je uitleg bij elk kenmerk een voorbeeld uit tekst 2.

Gebruik tekst 2.

2p **17** Leg uit dat er een verschil is tussen representatie en representativiteit van de Arctische inheemse bevolking bij de besluitvorming in de Arctische Raad. Gebruik in je uitleg:
- de kernconcepten representatie en representativiteit;
- bij elk kernconcept een voorbeeld uit tekst 2.

Gebruik tekst 2.

2p **18** Leg uit dat de Arctische Raad een politieke institutie is. Gebruik in je uitleg:
- het kernconcept politieke institutie;
- een voorbeeld van het kernconcept politieke institutie uit tekst 2.

Gebruik tekst 3.
In tekst 3 staat dat verschillende staten claims leggen op het Arctisch gebied.

2p **19** Leg op grond van tekst 3 uit of er over die claims **wel** of **geen** conflict is.
Gebruik in je uitleg:
- het kernconcept conflict;
- een voorbeeld van het kernconcept conflict uit tekst 3.

Gebruik tekst 3.
De CLCS is de Commission on the Limits of the Continental Shelf. Deze commissie doet aanbevelingen over de vaststelling van de buitengrenzen van het continentaal plat. Stel dat je onderzoekt of de CLCS politiek gezag heeft.

1p **20** Formuleer een onderzoeksvraag om te onderzoeken of de CLCS politiek gezag heeft. Gebruik in je onderzoeksvraag de omschrijving van het begrip politiek gezag. *Je mag de woorden 'politiek' en 'gezag' **niet** gebruiken.*

Opgave 4 De opmars van de robot

Bij deze opgave horen de teksten 4 tot en met 6 en figuur 2.

tekst 4

Econoom Richard Freeman over het robottijdperk

Mijn stelling is eenvoudig: ongeacht of de technologische vooruitgang arbeidsbesparend, kapitaalbesparend, skill-biased[1] is of niet, en ongeacht hoe snel robots of andere machines de menselijke kennis en kunde evenaren of overtreffen, het effect van de nieuwe technologieën op het welzijn van mensen in de hele wereld wordt bepaald door de vraag wie de eigenaar is van de nieuwe technologieën.
Een gedachte-experiment laat zien waarom de eigendomsvraag zo belangrijk is.
Stel je voor dat we robots/machines creëren die onze werkzaamheden zo goed kunnen nabootsen dat ze ons geheel zouden kunnen vervangen en dat ze zouden verdienen wat wij nu verdienen. Zouden we dan beter of slechter af zijn? Als we zelf eigenaar zouden zijn van onze plaatsvervangers, zouden we onze huidige inkomsten hebben, plus de vrijgekomen tijd die we naar believen kunnen besteden.
We zouden ook een andere productieve activiteit kunnen zoeken, eventueel tegen een lager loon. Dus zouden we beter af zijn. Echter, als anderen de robots zouden bezitten, zouden wij werkloos zijn en op zoek moeten naar ander werk tegen minder betaling. De eigenaars van de robots zouden de beloning opstrijken van de machines waaraan we onze baan zijn kwijtgeraakt. (…) Zij zouden beter af zijn, wij slechter.

bron: www.wrr.nl, 2015

noot 1 skill-biased = technologische vooruitgang die bepaalde vaardigheden bevoordeelt

figuur 2 Ontwikkelingen in werkgelegenheidsaandeel van volledig routinematige en niet-routinematige taken, 1996-2012

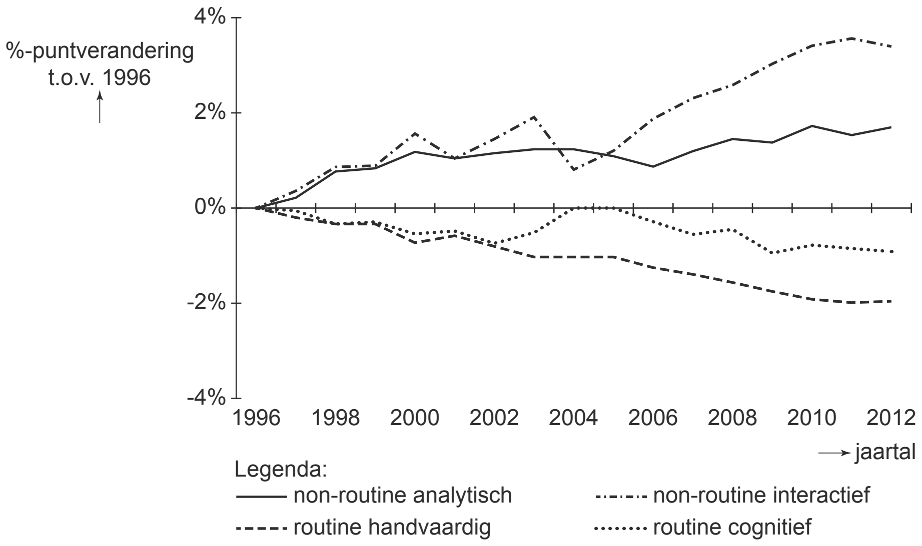

naar: www.wwr.nl, 2015

Toelichting
Routinematige taken worden op een standaardwijze uitgevoerd, terwijl niet-routinematige taken aanpassingsvermogen van de werknemer vergen. Niet-routinematige taken vragen om creativiteit, probleemoplossend vermogen, flexibiliteit en andere vaardigheden, waarbij de gewenste acties van de werknemer niet vooraf te bepalen zijn.
Bijvoorbeeld: Als een beroep volledig uit routinematige, handvaardige taken bestaat, is het aandeel in de werkgelegenheid met 2 procentpunt afgenomen in de periode 1996-2012.

tekst 5

Maatschappelijk verantwoorde innovatie

De overheid kan (…) kansen creëren door te stimuleren dat veel meer mensen hun brood kunnen verdienen in de digitale economie. Toegang tot internet is niet voldoende voor effectief gebruik van ICT-diensten, of voor het kunnen produceren van digitale goederen en diensten om daarmee de kost te kunnen verdienen. Dat betekent investeren in digitale vaardigheden. Ook het ontwikkelen van inclusive technology[1] speelt hierbij een rol. Het gaat dan onder andere om technologie voor mensen met een (lichte) beperking en om inclusive innovation: innovatie ten behoeve van vooral arme bevolkingsgroepen en het centraal stellen van de gebruiker en gebruikersgemak.

bron: Rathenau Instituut, 2015

noot 1 inclusive technology = gebruiksvriendelijke technologie, waarmee meer mensen gebruik kunnen maken van de beschikbare technologie

tekst 6

Werken aan de robotsamenleving

In de Tweede Kamer, specifiek in de Vaste Commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid, werd de noodzaak gevoeld om meer inzicht te krijgen in de gevolgen van de technologische ontwikkelingen voor de arbeidsmarkt. Men wilde proactief met dit belangrijke onderwerp aan de slag gaan. De Tweede Kamer heeft zodoende het Rathenau Instituut gevraagd een rapportage op te stellen waaruit duidelijk wordt, wat er vanuit de wetenschap bekend is over de invloed van technologische ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, en op de welvaart in de loop der tijd. Een dergelijke studie is belangrijk om de inzichten uit de wetenschap en de lessen uit de geschiedenis te gebruiken als basis voor het politieke debat. Zo kunnen bepaalde 'mythes' ontkracht, en blinde vlekken ingekleurd worden.

bron: Rathenau Instituut, 2015

Inleiding
Deze opgave gaat over de gevolgen van het gebruik van robots en andere machines in de samenleving.

Gebruik tekst 4.
In tekst 4 beschrijft de econoom Richard Freeman een gedachte-experiment over robotisering. In de opzet van dit gedachte-experiment is een sociaalwetenschappelijk paradigma te herkennen.

2p **21** Leg uit welk sociaalwetenschappelijk paradigma in het gedachte-experiment te herkennen is. Gebruik in je antwoord:
- twee kenmerken van het gekozen paradigma;
- informatie uit tekst 4 over ieder kenmerk.

Noem in je antwoord de naam van het gekozen paradigma.

Gebruik figuur 2.
In figuur 2 is een verschil in de ontwikkeling van het werkgelegenheidsaandeel van routinematige en dat van non-routinematige taken af te lezen.

3p **22** **a** Geef voor dit verschil in ontwikkeling uit figuur 2 een mogelijk gevolg voor verhoudingen tussen werknemers op de arbeidsmarkt.
b Leg het gevolg uit met gebruik van:
- de toelichting bij figuur 2;
- het begrip cultureel kapitaal;
- het kernconcept sociale ongelijkheid.

De mate waarin een nieuwe technologie maatschappelijk zal worden geaccepteerd is van verschillende factoren afhankelijk. Volgens het sociaalconstructivisme-paradigma is dit van andere factoren afhankelijk dan volgens het rationele actor-paradigma.

2p **23** Geef voor elk van de twee paradigma's een factor die de mate van acceptatie van nieuwe technologie kan beïnvloeden. Gebruik in je antwoord voor elk paradigma een kenmerk van dat paradigma.

Gebruik tekst 5.
Tekst 5 is een fragment uit het onderzoeksrapport naar robotisering van het Rathenau Instituut. De wijze waarop een samenleving omgaat met robotisering kan per cultuur verschillen. Hofstede onderscheidt verschillende culturele dimensies, zoals onzekerheidsmijding.

2p **24** Leg uit dat de dimensie onzekerheidsmijding herkenbaar is in tekst 5.
Gebruik in je uitleg:
- lage of hoge onzekerheidsmijding;
- een voorbeeld uit tekst 5.

Gebruik tekst 5.
Het Rathenau Instituut heeft in opdracht van de Tweede Kamer onderzoek gedaan naar robotisering. In tekst 5 staat een aantal aanbevelingen van het Rathenau Instituut aan de Tweede Kamer voor beleid rondom robotisering.

2p **25** Leg uit welke politieke stroming het meest te herkennen is in de aanbevelingen in tekst 5.
Gebruik in je uitleg:
- een uitgangspunt van de gekozen stroming;
- een voorbeeld uit tekst 5.

Noem in je antwoord de naam van de gekozen stroming.

Gebruik tekst 6.
Het proces van politieke besluitvorming in bijvoorbeeld de Tweede Kamer kan beschreven worden met verschillende modellen. Het systeemmodel onderscheidt verschillende fasen en subfasen in het proces van politieke besluitvorming.

2p **26**
- Welke fase uit het systeemmodel is te herkennen bij de politieke besluitvorming in tekst 6?
- Leg uit welke rol het Rathenau Instituut heeft in dit politieke besluitvormingsproces in tekst 6. Gebruik in je uitleg een subfase binnen de gekozen fase uit het systeemmodel.

Uitwerkingen bij examen 2018-I (pilot)

Opgave 1 Criminaliteit in de regio Streuvelland

1p **1** Het verband is beschreven als een correlatie omdat alleen de samenhang tussen daderschap en slachtofferschap beschreven wordt. Het verband is niet beschreven als een causaal verband. Er staat niet dat daderschap een directe oorzaak is voor de grotere kans op slachtofferschap.

Toelichting
Dit is een vraag over onderzoek doen (syllabus A3.2). Dat het om een correlatie gaat staat al in de titel van tabel 1. Het gaat dus om de juiste uitleg van het verschil tussen correlatie en causaal verband.

2p **2** Een juist antwoord bevat:
een uitleg waaruit blijkt dat tabel 1 het verband tussen slachtofferschap en daderschap beschrijft vanuit het hoofdconcept binding en het kernconcept sociale cohesie of groepsvorming, met:
- gebruik van het hoofdconcept binding (1 punt)
- het noemen van de indicator uit tabel 1 en gebruik van het kernconcept sociale cohesie of groepsvorming (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Tabel 1 beschrijft vriendschappen tussen slachtoffers en daders. Vriendschappen zijn hier relaties tussen slachtoffers en daders/slachtoffers en relaties zijn een element van binding (1 punt)
- Een van de indicatoren die is gebruikt in dit onderzoek is de mate van contact van slachtoffers met dadervrienden. De mate van contact zegt iets over het gevoel een vriendengroep te zijn en daarmee over sociale cohesie / over het tot stand komen van bindingen tussen meer dan twee mensen en daarmee over groepsvorming (1 punt)

Toelichting
Dit is een vraag waarin resultaten van onderzoek gekoppeld worden aan een specifiek hoofdconcept; in deze vraag binding.
Omdat bij het te kiezen kernconcept bij binding ook een indicator van dit kernconcept in tabel 1 gebruikt moet worden, is het aan te raden te starten bij tabel 1. Wat is daarin te herkennen over binding (relaties tussen leden van een groep) en welke kernconcept (groepsvorming of sociale cohesie) met bijbehorende indicator (mate van contact)?

3p **3** Een juist antwoord bevat:
a
- een beschrijving van de significante correlatie voor het kenmerk 'percentage vrienden dat dader is' of het kenmerk 'mate van contact met dadervrienden' uit tabel 1 (1 punt)

b
- een verklaring voor de significante correlatie uit tabel 1 met gebruik van het kernconcept socialisatie met de elementen 'omgang met anderen' en 'overdracht en eigen maken van cultuur' (1 punt)

c
- een uitleg van welke vorm van socialisatie sprake is bij deze verklaring met een kenmerk van de gekozen vorm van socialisatie (1 punt)

© ThiemeMeulenhoff

Voorbeeld van een juist antwoord
a
- Hoe hoger het percentage dadervrienden van het slachtoffer, des te groter de kans dat hij/zij de afgelopen 12 maanden een delict heeft gepleegd (1 punt) of
- Hoe vaker het slachtoffer contact heeft met dadervrienden, des te groter de kans dat hij/zij de afgelopen 12 maanden een delict heeft gepleegd (1 punt)

b
- Dit verband tussen het percentage dadervrienden / mate van contact met dadervrienden en het plegen van delicten is te verklaren met socialisatie. Contact tussen slachtoffers en hun dadervrienden is een vorm van omgang met elkaar. Door omgang met vrienden kunnen dadervrienden criminele waarden en normen overdragen aan vrienden, die zich zo een meer criminele cultuur eigen maken. Door het eigen maken van een criminele cultuur neemt de kans toe zelf dader te worden (1 punt)

c
- Er is hier sprake van primaire socialisatie, want vriendschappen zijn directe/persoonlijke relaties (1 punt)

Toelichting
Deze vraag begint met vraag 3a met het interpreteren van statistische informatie (A.3.3). In 3b gaat het om de toepassing van het kernconcept socialisatie op het genoemde verband. Uit de omschrijving van socialisatie moet je dan die delen kiezen die van toepassing zijn op het genoemde verband ('omgang met anderen' en 'overdracht van eigen cultuur').

2p **4** Een juist antwoord bevat:
een uitleg met een eigen voorbeeld waaruit blijkt dat daders van veelvoorkomende criminaliteit een groep te noemen zijn als zij interactie hebben en als zij gedeelde waarden en normen hebben (per kenmerk 1 scorepunt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Daders van criminaliteit zijn een groep wanneer zij bijvoorbeeld vanwege hun daderschap samenkomen in een bende. Ze hebben hierdoor interactie en dat is een kenmerk van een groep (1 punt)
- Wanneer zij door de gedeelde ervaringen en interactie gemeenschappelijke waarden en normen ontwikkelen, bijvoorbeeld benderegels, zijn zij een groep. Het hebben van gedeelde waarden en normen is een kenmerk van een groep (1 punt)

Toelichting
Sommige leerlingen vonden deze vraag vonden verwarrend omdat ze geen kenmerken van een groep kenden. Een aanwijzing staat in de inleiding op de vraag: sociale categorie of groep. Het verschil tussen beide is dat bij een sociale categorie geen sprake is van 'interactie' en 'gedeelde waarden en normen' en bij een groep wel.

1p **5 B**

Toelichting
En multiple choice vraag heeft het voordeel dat je alleen maar een van de 4 letters hoeft te noteren en dat de antwoord alternatieven al wel een richting aangeven.
Bij betrouwbaarheid gaat het om de eis dat bij een herhaling van het onderzoek soortgelijke resultaten gevonden worden, dus dat de resultaten niet door toeval bepaald zijn.
Omdat gevraagd wordt 'hoe de betrouwbaarheid vergroot wordt', gaat het om een andere/extra onderzoeksactiviteit dan die waarmee de hypothese getoetst kan worden (C en D). Antwoord A is niet van toepassing omdat de hypothese alleen over Streuvelland gaat, dus is antwoord B het goede antwoord.

© ThiemeMeulenhoff

3p **6** Een juist antwoord bevat:
- een formulering van een meetbare en eenduidige gesloten enquêtevraag die meet in hoeverre alcoholgebruik deel uitmaakt van de cultuur van jongvolwassen (1 punt)
- vier helder omschreven en elkaar uitsluitende antwoordmogelijkheden voor de respondent die aansluiten bij de formulering van de enquêtevraag (1 punt)
- een uitleg waarom met het afnemen van de enquêtevraag gemeten wordt in hoeverre alcoholgebruik deel uitmaakt van de cultuur van jongvolwassen, met gebruik van het kernconcept cultuur (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- (enquêtevraag) Hoeveel glazen alcohol drinken is in jouw vriendengroep gebruikelijk, per persoon per week? (1 punt)
- (antwoordmogelijkheden) A 0 - 3 glazen B 4 - 8 glazen C 9 - 15 glazen D 16 glazen of meer (1 punt)
- De norm over de regelmaat van alcoholgebruik die jongvolwassenen als lid van een vriendengroep hebben verworven geeft een indicatie van de cultuur van die groep (1 punt)

Opmerking
Geen scorepunt toekennen aan een enquêtevraag met het woord 'cultuur'.

Toelichting
Deze vraag combineert twee onderdelen uit het examenprogramma.
Onderzoeksvaardigheden (A 3.2) en de concept contextbenadering (het toepassen van een kernconcept in een enquêtevraag) (A 2).
Je mag niet het woord 'cultuur' gebruiken in de enquêtevraag, maar er is ook **niet** goed gerekend als er 'waarden en normen' (een element uit cultuur) gebruikt is.
De enquêtevraag moet gaan over een indicator van cultuur. In het voorbeeld van een juist antwoord staat de norm van het aantal glazen alcohol per week.

Opgave 2 Voedsel

2p **7** Een juist antwoord bevat:
a
- een uitleg dat de ontwikkeling het beste met de groep afhankelijkheidstheorieën is te verklaren, met gebruik van een kenmerk van afhankelijkheidstheorieën (1 punt)

b
- een uitleg welk kernconcept te herkennen is in een verklaring van de ontwikkeling, met gebruik van het kernconcept macht (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a
- De ontwikkeling is het best te verklaren met de groep afhankelijkheidstheorieën. De ontwikkeling is te verklaren vanuit de scheve machtsverhoudingen tussen de meer welvarende landen en de minst ontwikkelde landen. De welvarende landen kunnen onder andere met subsidies voor het dumpen van voedsel de positie van de minst ontwikkelde landen veranderen. Scheve machtsverhoudingen als verklaring voor onderontwikkeling is een kenmerk van de afhankelijkheidstheorieën (1 punt)

b
- In deze verklaring vanuit de groep afhankelijkheidstheorieën is het kernconcept macht te herkennen, omdat de meer welvarende landen het vermogen hebben om hulpbronnen in te zetten, zoals subsidies voor het dumpen van voedsel. Daarmee verkleinen zij de handelingsmogelijkheden van de minder ontwikkelde landen om hun voedsel te exporteren (1 punt)

© ThiemeMeulenhoff

Aanvulling op het correctievoorschrift vraag 7b:
Opmerking
De kernconcepten globalisering en sociale ongelijkheid zijn eveneens correcte antwoorden mits in de uitleg een correcte verklaring van de ontwikkeling wordt gegeven.

Toelichting
Vraag 7a is een voorbeeld van een contextvraag over Machtsverhoudingen in de wereld (vwo syllabus 2020, 12.6); vraag 7b een vraag waarin een kernconcept moet worden toegepast. Aanvankelijk stond er als enige juiste antwoord het kernconcept 'macht', later is het correctievoorschrift gewijzigd met nog twee andere juiste antwoorden: sociale ongelijkheid en globalisering.

Voorbeeld van een juist antwoord met het kernconcept globalisering:
b
- In deze verklaring vanuit de groep afhankelijkheidstheorieën is het kernconcept globalisering te herkennen, omdat sommige theorieën verwijzen naar de afhankelijkheden tussen staten (rijkdom is mogelijk door de armoede van anderen) en naar de voordelen die geïndustrialiseerde staten hebben bij internationale handel (kenmerk van globalisering) (1 punt).

2p **8** Een juist antwoord bevat:
- het gebruik van een voorbeeld uit figuur 1 waaruit blijkt dat bedrijven uit de sojaketen onderling afhankelijk zijn (1 punt)
- een uitleg dat bedrijven economische of cognitieve bindingen hebben bij de productie en distributie van voedsel als schaars goed (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Uit figuur 1 blijkt dat er sprake is van onderlinge afhankelijkheden tussen bedrijven uit de sojaketen voor de productie van sojaproducten. Veehouderijen gebruiken bijvoorbeeld veevoer voor kippen. Dit veevoer wordt met sojameel gemaakt door raffinaderijen. Veehouderijen en raffinaderijen zijn dus van elkaar afhankelijk (1 punt)
- Bedrijven uit de sojaketen zijn voor de productie en distributie van sojaproducten met elkaar verbonden. Soja is een schaars goed dus er is sprake van economische bindingen (1 punt)

Toelichting
Bij het hoofdconcept binding moeten delen of elementen uit de omschrijving gehaald worden die op dit voorbeeld toegepast kunnen worden.
Binding verwijst naar:
- de relatie en onderlinge afhankelijkheden;
- tussen familie, leden van een groep, in de maatschappij, op het niveau van de staat.

In dit voorbeeld gaat het om afhankelijkheden tussen bedrijven die met de productie en distributie van soja te maken hebben.

1p **9** taakdifferentiatie / een ver doorgevoerde specialisatie / arbeidsverdeling / arbeidsdeling

Toelichting
Er was veel verwarring bij de leerlingen over wat voor type vraag dit is.
Sommige leerlingen dachten dat gevraagd werd naar een aspect/element van het kernconcept rationalisering. Volgens het CvTE had er dan in de vraag moeten staan "gebruik … het kernconcept rationalisering'.
Omdat in deze vraagstelling het woord 'kernconcept' niet voor rationalisering staat en ook het werkwoord 'gebruiken' niet wordt vermeld, is het geen vraag over het toepassen van een kernconcept, maar een vraag over de inhoud van het kernconcept zelf (vwo syllabus 19.1).

2p **10** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg waaruit blijkt dat de productie van soja voor de sojaleverancier minder betekenisvol wordt en dat daardoor vervreemding kan optreden (1 punt)
- De netwerken zijn grootschaliger/uitgestrekter/op mondiale schaal / De netwerken bestaan uit lossere contacten / zijn meer anoniem (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- De Braziliaanse sojaleverancier weet niet door wie en waarvoor de soja in Nederland wordt gebruikt. Dit kan ervoor zorgen dat deze het gevoel krijgt geen invloed te hebben op wat er met zijn product gebeurt. De productie van soja kan daardoor minder betekenisvol worden. Deze leverancier kan vervreemden van zijn/haar product (1 punt)
- De netwerken zijn grootschaliger (1 punt)

2p **11** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg dat er sprake is van sociale ongelijkheid tussen cacaoboeren en andere actoren, met gebruik van het kernconcept sociale ongelijkheid met de elementen 'verschillen tussen groepen' en 'een ongelijke verdeling van schaarse en hooggewaardeerde zaken / ongelijke behandeling / ongelijke waardering' (1 punt)
- een voorbeeld uit tekst 1 waaruit blijkt dat er sociale ongelijkheid is tussen cacaoboeren en andere actoren (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Verschillen tussen betrokkenen in de cacao-industrie leiden tot een ongelijke verdeling van schaarse en hooggewaardeerde zaken, namelijk inkomsten uit de productie en verwerking van cacao (1 punt)
- In tekst 1 staat dat cacaoboeren veel minder verdienen aan cacao dan de chocolademakers en supermarkten (r. 22-27). Dit verschil in inkomsten wijst op sociale ongelijkheid tussen cacaoboeren en verwerkers en verkopers van cacaoproducten (1 punt)

Toelichting
Uit de omschrijving van het kernconcept sociale ongelijkheid moeten een aantal delen gehaald worden die toegepast kunnen worden op dit voorbeeld:
- verschillen tussen groepen;
- die leiden tot een ongelijke verdeling van schaarse zaken/ongelijke behandeling/ ongelijke waardering.

2p **12** Een juist antwoord bevat:
- gedeelde belangen als motief voor samenwerking (1 punt)
- gebruik van informatie uit tekst 1 waaruit deze gedeelde belangen blijken (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Het motief van gedeelde belangen is in tekst 1 te herkennen bij het streven naar fairtrade in de cacao-industrie (1 punt)
- Dit blijkt uit tekst 1 omdat actoren op elkaar aangewezen zijn voor de productie en verwerking van cacao. Alle spelers moeten met elkaar om de tafel gaan zitten, anders is er zowel voor de cacaoboeren geen toekomst (r. 65-67) als voor de verwerkers van cacao geen markt meer (r. 62-64) (1 punt)

Toelichting
In de vwo syllabus staat in 11.3 bij *politieke samenwerking* het motief 'gedeelde belangen'. Maar ook goed gerekend werd 'gemeenschappelijk doel' dat ook op te vatten is als gedeelde belangen.

2p **13** Een juist antwoord bevat:
- gemeenschappelijke morele overtuigingen (1 punt)
- een eigen voorbeeld van deze sociale stabilisator gebaseerd op tekst 1 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- gemeenschappelijke morele overtuigingen (1 punt)
- de overtuiging dat cacaoboeren een leefbaar inkomen moeten kunnen halen uit hun productie van cacao (1 punt)

Aanvulling op het correctievoorschrift vraag 13:
Een eveneens correct voorbeeld van een juist antwoord van een sociale stabilisator is:
- institutie
- kartelwaakhond

Toelichting
Dit is een voorbeeld van een vraag over paradigma's (A 2.5). In algemene zin staan de paradigma's beschreven onder A 2.5. Daarnaast komen de beschrijvingen terug bij de specifieke domeinen zoals bijvoorbeeld in B3: Visies vanuit paradigma's op socialisatie, macht en gezag, binding etc.

Opgave 3 Het Arctisch gebied

1p **14** Intergouvernementele samenwerking. Citaat: "Beslissingen van de Arctische Raad worden genomen op basis van consensus tussen de acht Arctische Staten" (r. 44-47) (1 punt)

Toelichting
Vanuit de landelijke nabespreking van dit examen is het voorstel gedaan om ook 'intergouvernementeel' goed te rekenen (r. 57-61 of r. 33), maar daarmee ging CvTE **niet** akkoord om het in die citaten niet om samenwerking gaat.

4p **15** Een juist antwoord bevat:
- een kenmerk van de VN Veiligheidsraad waaruit blijkt dat deze raad over een politieke machtsbron beschikt (1 punt)
- een kenmerk van de Arctische Raad uit tekst 2 waaruit blijkt dat deze raad niet over een politieke machtsbron beschikt (1 punt)
- het verschil tussen de twee raden, met gebruikmaking van de omschrijving van politieke machtsbronnen (1 punt)
- de conclusie dat de VN Veiligheidsraad meer macht heeft dan de Arctische Raad met gebruikmaking van het kernconcept macht (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- De VN Veiligheidsraad kan bindende sancties aan staten opleggen (1 punt)
- In tekst 2 staat dat de Arctische Raad geen afspraken kan opleggen aan staten (r. 57-60) (1 punt)
- Met het kunnen opleggen van sancties aan staten en dus het legitiem dwang uit kunnen oefenen op staten heeft de VN Veiligheidsraad een politieke machtsbron, die de Arctische Raad niet heeft (1 punt)
- Daarmee heeft de VN Veiligheidsraad wél het vermogen om voldoende hulpbronnen, zoals sancties, in te zetten waardoor de handelingsmogelijkheden van de staten kan worden beperkt, terwijl de Arctische Raad de gemaakte afspraken niet kan opleggen. De VN Veiligheidsraad heeft dus meer macht dan de Arctische Raad (1 punt)

© ThiemeMeulenhoff

Toelichting
Deze vraag is een redeneervraag. Je moet aan de hand van verschillende denkstappen naar een conclusie toewerken. In de vraag worden aanwijzingen gegeven waarlangs je de redenering opbouwt. Zoals: gebruik in je redenering een kenmerk van begrip x, een kenmerk van paradigma y en een voorbeeld in de tekst van kernconcept z.
In de vwo syllabus staan in 10.1 vier machtsbronnen: economische, cognitieve, politieke en affectieve.
Ook militaire macht werd als soort machtsbron goed gerekend, opgevat als een specifieke, politieke machtsbron.
Uit de omschrijving van het kernconcept macht kunnen de volgende delen toegepast worden op het voorbeeld uit de tekst:
- vermogen om hulpbronnen in te zetten;
- om handelingsmogelijkheden te beperken.

4p **16** Een juist antwoord bevat:
- twee kenmerken van de liberale theorieën (per kenmerk 1 scorepunt) (2 punten)
- bij elk kenmerk het gebruik van een voorbeeld uit tekst 2 om dit kenmerk uit te leggen (per voorbeeld 1 scorepunt) (2 punten)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Volgens de liberale theorieën wordt door de relaties met andere actoren zoals non-gouvernementele organisaties de handelingsruimte van staten ingeperkt (1 punt)
- Uit tekst 2 blijkt dat de staten die samenwerken in de Arctische Raad bij besluiten rekening moeten houden met deze non-gouvernementele organisaties, namelijk de Arctische inheemse organisaties (r. 47-49) (1 punt)
- Volgens de liberale theorieën worden internationale verhoudingen ook door niet-militaire aspecten bepaald (1 punt)
- Uit tekst 2 blijkt dat staten uit de Arctische Raad samenwerken vanwege niet-militaire aspecten. Individuele staten zijn samen verantwoordelijk voor milieuaspecten, zoals het belang van duurzame ontwikkeling en milieubescherming (r. 8-14) (1 punt)

Toelichting
Naast paradigma's (clusters van theoretische tradities) staan in het vwo examenprogramma ook andere specifieke theorieën, zoals theorieën die de verhoudingen tussen nationale staten proberen te verklaren en er verbanden tussen te leggen. Een van deze theorieën zijn de liberale theorieën. Over deze theorieën worden alleen vragen gesteld als het onderwerp 'verhoudingen tussen nationale staten' betreft. Maar naar paradigma's kan gevraagd worden in allerlei contexten, juist omdat ze in algemene zin geformuleerd zijn.

2p **17** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat er een verschil is tussen representatie en representativiteit van de Arctische inheemse bevolking bij de besluitvorming in de Arctische Raad, met gebruik van:
- het kernconcept representatie met een voorbeeld uit tekst 2 (1 punt)
- het kernconcept representativiteit met een voorbeeld uit tekst 2 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- In tekst 2 staat dat zes organisaties, die de Arctische inheemse bevolking representeren, een status van Permanente Deelnemer hebben in de Arctische Raad (r. 21-25). De organisaties vertegenwoordigen dus de Arctische inheemse bevolking door namens hen in de Arctische Raad op te treden. Er is dan sprake van representatie (1 punt)
- Deze representatie betekent echter niet noodzakelijk representativiteit. In tekst 2 staat dat de beslissingen door de leden van de Arctische Raad worden genomen. De Permanente Deelnemers, die de Arctische inheemse bevolking representeren, worden

© ThiemeMeulenhoff

geraadpleegd en betrokken. De Permanente Deelnemers hebben een adviserende rol, geen beslissende rol (r. 44-49). Dat betekent dat uiteindelijke besluiten van de Arctische Raad niet overeen hoeven te komen met de standpunten van de organisaties die de Arctische inheemse bevolking vertegenwoordigen (1 punt)

Toelichting
Hier gaat het weer om het toepassen van kernconcepten waarbij die elementen gebruikt moeten worden die nodig zijn om de vraag juist te kunnen beantwoorden. In de tekst vind je de aanwijzingen voor welk(e) element(en) je nodig hebt.

2p **18** Een juist antwoord bevat: een uitleg dat de Arctische Raad een politieke institutie is, met gebruik van:
- het kernconcept politieke institutie (1 punt)
- een voorbeeld van het kernconcept politieke institutie uit tekst 2 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- De Arctische Raad is een politieke institutie omdat er sprake is van vastgelegde en daarmee geformaliseerde regels voor onder andere staten en organisaties uit het Arctisch gebied. Deze regels bepalen onder andere de verhouding tussen staten en organisaties bij politieke besluiten die in de Arctische Raad worden genomen (1 punt)
- Een voorbeeld van een dergelijke regel is dat bij besluitvorming de Permanente Deelnemers actief moeten worden geraadpleegd en betrokken (r. 44-49)(1 punt)

Toelichting
Het gebruik van het kernconcept politieke institutie houdt in dat in het antwoord de algemene omschrijving van het kernconcept concreet gemaakt wordt door toepassing op de nieuwe context (Arctische Raad).
Een politieke institutie is een complex van geformaliseerde regels voor staten en organisaties uit het Arctisch gebied. Deze regels bepalen onder andere de verhouding tussen staten en organisaties bij politieke besluiten.

2p **19** Een juist antwoord bevat: een uitleg of er wel of geen conflict is over de claims, met gebruik van:
- het kernconcept conflict (1 punt)
- een voorbeeld van het kernconcept conflict uit tekst 3 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Er is bij de claims in het Arctisch gebied op grond van tekst 3 **geen** sprake van een conflict. Uit tekst 3 blijkt dat staten bij overlappende claims elkaar niet tegenwerken om hun doel, namelijk het erkend krijgen van de claims, te bereiken (1 punt)
- Dit blijkt uit tekst 3 omdat bij overlappende claims alle Arctische staten zich tot nu toe aan het VN Zeerechtverdrag houden (r. 34-36) (1 punt)

of
- Er is bij de claims in het Arctisch gebied op grond van tekst 3 **wel** sprake van een conflict. Uit tekst 3 blijkt dat staten verschillende doelen hebben en elkaar daarin tegenwerken (1 punt)
- Dit blijkt uit tekst 3 omdat bijvoorbeeld Rusland, Noorwegen en Denemarken overlappend noodpoolgebied claimen (r. 18-22)(1 punt)

Toelichting
Dit type vragen suggereert dat één van de twee maar goed is. Het komt echter nogal eens voor dat blijkt dat beide goed kunnen zijn en dat het gaat om de uitleg.
Advies: steek niet te veel tijd in het nadenken over wat het goede antwoord is, maar ga meteen op zoek naar voorbeelden van wel/geen conflicten in de tekst en schrijf op grond daarvan een uitleg.

1p **20** Een juist antwoord bevat: een onderzoeksvraag om te onderzoeken of de zeggenschap van de CLCS als legitiem wordt beschouwd.

Voorbeeld van een juist antwoord
In hoeverre accepteren de betrokken actoren de zeggenschap van *de CLCS bij de besluitvorming over claims in het Arctisch gebied?*
Opmerking Geen scorepunt toekennen als de woorden 'politiek' of 'gezag' zijn gebruikt.

Opgave 4 De opmars van de robot

2p **21** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat in het gedachte-experiment in tekst 4 het conflictparadigma het meest herkenbaar is, met gebruik van de volgende twee kenmerken van het paradigma met informatie over deze kenmerken uit tekst 4:
- door maatschappelijke veranderingen kunnen opnieuw maatschappelijke tegenstellingen ontstaan (1 punt)
- ongelijkheid is gebaseerd op machtsverschillen (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Het meest herkenbaar is het conflictparadigma omdat door maatschappelijke veranderingen, namelijk veranderingen op de arbeidsmarkt als gevolg van robotisering (r. 16-21), opnieuw maatschappelijke tegenstellingen tussen werknemers en kapitaalbezitters kunnen ontstaan (r. 11-12) (1 punt)
- Robotisering kan zorgen voor meer inkomensongelijkheid tussen werknemers en kapitaalbezitters. Deze inkomensongelijkheid is gebaseerd op machtsverschillen omdat kapitaalbezitters door winst uit machines meer macht zullen krijgen ten opzichte van werknemers die door robotisering werkloos kunnen worden (r. 31-38)(1 punt)

Toelichting
Je zou kunnen denken dat het rationele actor-paradigma ook een juist antwoord kan zijn, vanwege de afweging die de auteur maakt: 'wat levert de nieuwe technologie op?' en 'de voor/nadelen voor het individu hierbij'.
Toch vindt het CvTE dit geen juist antwoord omdat de vraag was welk paradigma in het gedachtenexperiment te herkennen is. En in dat experiment gaat het om de eigendomsvraag, en niet om rationele keuze.
Wat precies als kenmerken van dit paradigma (zie vwo syllabus A.2.5) moeten worden beschouwd, hangt mede af van de context/van wat er in de tekst staat. In deze tekst dus ongelijkheid die berust op machtsverschillen.

3p **22** Een juist antwoord bevat:
a
- het noemen van het toenemende verschil in het werkgelegenheidsaandeel tussen non-routinematige en routinematige taken uit figuur 2 en geven van mogelijk gevolg voor de verhoudingen tussen werknemers op de arbeidsmarkt (1 punt)

b
een uitleg van het gevolg, met gebruik van:
- het begrip cultureel kapitaal (1 punt)
- het kernconcept sociale ongelijkheid (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a
- Uit figuur 2 blijkt dat het aandeel in de werkgelegenheid van beroepen met volledig non-routinematige taken in 2012 ten opzichte van 1996 is toegenomen, terwijl het aandeel in de werkgelegenheid van beroepen met volledig routinematige taken in 2012 ten opzichte van 1996 is afgenomen. Dit oplopend verschil in

werkgelegenheidsaandeel kan zorgen voor een ongelijke verdeling van kansen op de arbeidsmarkt tussen huidige werknemers en toekomstige werknemers / tussen werknemers met non-routinematige taken en werknemers met routinematige taken (1 punt)

b
- Uit de toelichting bij figuur 2 blijkt dat voor non-routinematige taken andere vaardigheden nodig zijn dan voor routinematige taken. Het beheersen van vaardigheden is een onderdeel van een competentie die nodig is voor het verwerven van een hogere positie op de arbeidsmarkt. Deze vaardigheden zijn dus cultureel kapitaal (1 punt)
- Als werknemers die vooral routinematige taken hebben uitgevoerd, zonder scholing gaan concurreren met werknemers die wel deze vaardigheden hebben geleerd, kan dit leiden tot sociale ongelijkheid. Verschillen in cultureel kapitaal tussen werknemers kunnen dan zorgen voor een ongelijke verdeling van werkgelegenheid als schaars en hooggewaardeerde zaak (1 punt)

Toelichting
Deze vraag is een combinatie van een aantal typen vragen: het interpreteren van statistische informatie uit figuur 2 (A 3.3), een oorzaak-gevolg redenering opzetten, waarbij je aanwijzingen krijgt (zie ook toelichting bij vraag 15 over rederingen): het toepassen van een gegeven kernconcept (sociale ongelijkheid) op een nieuwe context, en het gebruiken van het vakbegrip cultureel kapitaal (zie vwo syllabus 4.1).

2p **23** Een juist antwoord bevat:
een factor die de mate van acceptatie van nieuwe technologie kan beïnvloeden, die afhangt van:
- betekenisverlening/interpretaties, volgens het sociaalconstructivisme-paradigma (1 punt)
- kosten-batenafweging, volgens het rationele actor-paradigma (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- De mate waarin nieuwe technologie maatschappelijk zal worden geaccepteerd, is volgens het sociaalconstructivisme-paradigma afhankelijk van onder andere de positieve betekenis die mensen geven aan deze technologie (1 punt)
- De mate waarin nieuwe technologie maatschappelijk zal worden geaccepteerd, is volgens het rationele actor-paradigma afhankelijk van de baten van deze technologie ten opzichte van de kosten (1 punt)

Toelichting
Net als bij vraag 21 wordt hier gevraagd naar kenmerken van paradigma's. Het is raadzaam om voor jezelf per paradigma een aantal kenmerken op een rijtje te zetten waarbij je gebruikmaakt van de algemene beschrijving in de vwo syllabus A.2.5. en daarnaast van de paradigma's zoals beschreven bij een aantal kernconcepten (socialisatie, macht en gezag, conflicten, bindingen, rationalisering en globalisering).

2p **24** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat in tekst 5 onzekerheidsmijding herkenbaar is, met gebruik van:
- lage of hoge onzekerheidsmijding volgens de dimensie van Hofstede (1 punt)
- een voorbeeld uit tekst 5 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Tekst 5 past in een cultuur met een lage onzekerheidsmijding. Daarin kunnen mensen een positieve houding hebben tegenover robotisering. Nieuwe technologie kan als oplossing voor ongewenste situaties worden gezien (1 punt)
- In tekst 5 staat dat de overheid kansen kan creëren door te stimuleren dat veel meer mensen hun brood kunnen verdienen in de digitale economie (r. 1-4) (1 punt)

of
- Het fragment past in een cultuur met een hoge onzekerheidsmijding. Daarin kunnen mensen een negatieve houding hebben tegenover robotisering. Nieuwe technologie kan als bedreiging worden gezien door onzekere situaties (1 punt)
- In tekst 5 staat dat er geïnnoveerd moet worden ten behoeve van vooral arme bevolkingsgroepen, anders kunnen zij worden uitgesloten (r. 16-18) (1 punt)

2p **25** Een juist antwoord bevat:
- het noemen van de socialistische/sociaaldemocratische stroming en een uitleg met het uitgangspunt gelijkwaardigheid/sociale gelijkheid bij het gebruik van ICT (1 punt)
- een voorbeeld uit tekst 5 bij het uitgangspunt (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- In de aanbevelingen is de socialistische stroming het meest te herkennen omdat de aanbevelingen gaan over het creëren van gelijke kansen voor burgers bij het gebruik van ICT. Dit past bij het uitgangspunt van gelijkwaardigheid (1 punt)
- Een voorbeeld hiervan is het zorgen voor innovaties voor arme bevolkingsgroepen (r. 16-18)(1 punt)

Toelichting
De politieke stromingen worden in de syllabus besproken bij B.5.2. Daarnaast wordt in de syllabus specifiek aandacht besteed aan de politieke stromingen over vraagstukken die samenhangen met veranderingsprocessen (E.22)

2p **26** Een juist antwoord bevat:
- de fase van omzetting/conversie (1 punt)
- een uitleg waaruit blijkt dat het Rathenau Instituut informatie verschaft voor de subfase beleidsvoorbereiding (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- de fase van omzetting (1 punt)
- Uit tekst 6 blijkt dat het Rathenau Instituut is gevraagd om informatie te verzamelen en te analyseren, zodat de Tweede Kamer daarmee adviezen kan formuleren over het te voeren beleid over de gevolgen van technologische ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Er is dus sprake van beleidsvoorbereiding (1 punt).

Toelichting
Het proces van politieke besluitvorming is te vinden in Bijlage 5 van de vwo syllabus. Ook deze bijlage hoort nadrukkelijk bij het examenprogramma. Deze stof staat in een bijlage omdat die toegepast kan worden op alle inhoudelijke domeinen uit de syllabus.

Examen 2019-I (pilot)

Aanwijzing voor de kandidaat

Als in een vraag staat dat je een hoofd- of kernconcept moet gebruiken, dan gebruik je in het ant woord die elementen uit de omschrijving van het hoofd- of kernconcept die nodig zijn om de vraag juist te kunnen beantwoorden.

Opgave 1 Humor

Bij deze opgave horen tekst 1, tekst 2 en tabel 1.

tekst 1

Geschiedenis van de mop

(…) De mop zoals wij die kennen lijkt een relatief nieuw genre te zijn: vermoedelijk is het genre ongeveer honderdvijftig jaar oud. (…) De datering van een genre is afhankelijk van hoe het genre gedefinieerd wordt. Als onder ‘mop’ wordt verstaan ‘humoristische vertelling’ is de mop al vele duizenden jaren oud. Het stramien dat tegenwoordig ‘mop’ wordt genoemd stelt echter striktere eisen dan alleen een verhaal met een grap: er moeten een clou[1], herkenbare personages en settings zijn, en er zijn bepaalde eisen voor de opbouw. (…) Het bepalende verschil tussen de moderne mop en anekdotes, kluchten en vertellingen van vóór de negentiende eeuw is de clou. (…) Uit kluchtboeken blijkt dat deze eis toentertijd niet werd gesteld (…). [Een klucht[2]] is gewoon een verhaal dat – voor ons gevoel – wat voortkabbelt en dan zomaar stopt. (…) Onder invloed van de modernisering veranderden oude, relatief onveranderlijke, mondelinge genres in een vluchtig, puntig genre (…). Een belangrijke rol bij deze omvorming van oude naar nieuwe genres speelde de, in het kielzog van de industrialisering sterk tot bloei gekomen stedelijke vermaakscultuur. In Engeland heette het *music hall*, in Amerika *vaudeville*, op het continent cabaret of revue. (…) Het is zeer waarschijnlijk dat *vaudeville*, *music hall* en cabaret de toon hebben gezet voor nieuwe standaarden voor humor.

bron: G. Kuipers, 2001

noot 1 Een clou is de centrale eis die moderne moppentappers aan een mop stellen dat hij een ontknoping aan het eind heeft, waardoor het voorgaande in een ander licht wordt gesteld (Kuipers, 2001, p.35).

noot 2 Het woord ‘klucht’ werd vroeger niet alleen gebruikt in de zin van komisch toneelstuk, maar ook voor andere (eenvoudige) humoristische genres.

tekst 2

Statusdaling van de klucht[1]

Rond 1600 waren ‘kluchten’, voor zover te overzien, overal: ze waren rond de elite populair, maar circuleerden ook onder het gewone volk. [In] deze periode [kwam] de verwijdering tussen hoge en lage humor op gang. Hoge humor moest verfijnd en beschaafd zijn (…). In de achttiende eeuw verschijnt bovendien nog (…) een nieuw bezwaar tegen humoristische vertellingen, dat ook nu nog vaak tegen moppen gemaakt wordt: ze zijn niet zelf bedacht. (…) Dit leidt niet alleen tot steeds grotere taligheid van de humor, maar ook tot een nadruk op oorspronkelijkheid, creativiteit en gevatheid. (…) Men dient zijn eigen sprankelende geest te demonsteren door inventieve geestigheden en verfijnde woordgrapjes. (…) ‘Esprit’[2] is geen kwestie van bulderlach of clandestiene verwijzingen, maar van beheerste, gedisciplineerde glimlachjes. Het feit dat de grap, in al haar verfijning, behoorlijk scherp kon zijn, wijst hoogstens op een nog effectievere affectbeheersing[3]. Deze opeenstapeling van bezwaren tegen kluchten (…) leidde (…) tot een statusdaling van de humoristische vertelling (…).

bron: G. Kuipers, 2001

noot 1 Het woord ‘klucht’ werd vroeger niet alleen gebruikt in de zin van komisch toneelstuk, maar ook voor andere (eenvoudige) humoristische genres.

noot 2 esprit = spitsvondigheid, geestigheid

noot 3 affectbeheersing = beheersing van emoties, impulsen

tabel 1 Humorstijlen naar opleidingsniveau

	middelbaar en lager opgeleiden	**HBO en hoger opgeleiden**
iemand met een goed gevoel voor humor is …	sociabel[1], gezellig, uitbundig, vrolijk	gevat, geestig, scherp, snel
platte humor is …	kwetsend, grof	gemakkelijk, simpel, flauw

naar: G. Kuipers, 2001 en 2013

noot 1 sociabel = onderhoudend, prettig in de omgang

Toelichting

Humorstijlen zijn opvattingen over humor. Uit tabel 1 is bijvoorbeeld af te lezen dat middelbaar en lager opgeleiden iemand met een goed gevoel voor humor veelal als een gezellig, vrolijk persoon beschrijven.

Inleiding
Deze opgave gaat over de historische ontwikkeling van humor als sociaal-cultureel verschijnsel en over de functie van humor in de huidige samenleving. Socioloog Kuipers heeft daar onderzoek naar gedaan.

Gebruik tekst 1.

2p **1** **a** Leg uit dat de mop een onderdeel is van onze cultuur. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept cultuur;
- een voorbeeld uit tekst 1 van het kernconcept cultuur.

b Leg uit dat het sociaal-culturele verschijnsel humor dynamisch is. Gebruik in je uitleg informatie uit tekst 1 waaruit het dynamische karakter van cultuur blijkt.

Gebruik tekst 1.
Een kenmerk van instituties is dat zij ‘enerzijds vrij stabiel, maar anderzijds ook relatief veranderlijk’ zijn.

3p **2** **a** Leg uit dat dit kenmerk van instituties herkenbaar is in de mop. Gebruik in je uitleg:
- bovenstaand kenmerk van instituties;
- een voorbeeld uit tekst 1 van dit kenmerk van instituties.

b Leg uit dat institutionalisering van de humoristische vertelling heeft plaatsgevonden. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept institutionalisering;
- informatie uit tekst 1 waaruit institutionalisering blijkt.

Gebruik tekst 1.
Urbanisatie is een demografisch proces, dat de moderne westerse samenleving kenmerkt.

1p **3** Leg uit dat urbanisatie de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor beïnvloed heeft. Gebruik in je uitleg:
- een omschrijving van het begrip urbanisatie;
- informatie uit tekst 1 waaruit de invloed van urbanisatie blijkt.

Gebruik tekst 2.

2p **4** Leg uit dat individualisering te herkennen is in de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept individualisering;
- een voorbeeld uit tekst 2 waaruit individualisering blijkt.

Gebruik tekst 2.

2p **5** Leg uit dat het civilisatieproces te herkennen is in de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor. Gebruik in je uitleg:
- een kenmerk van het civilisatieproces;
- een voorbeeld uit tekst 2 van dit kenmerk.

Gebruik tabel 1.
Socioloog Kuipers heeft onderzoek gedaan naar de samenhang tussen humorstijlen en opleidingsniveau. In tabel 1 staan resultaten uit het onderzoek.

2p **6** Leg uit welk sociaalwetenschappelijk paradigma te herkennen is in het onderscheid in humorstijlen in tabel 1. Gebruik in je uitleg:
- de naam en een kenmerk van het gekozen paradigma;
- informatie uit tabel 1 over het gekozen kenmerk.

Gebruik tabel 1.
In tabel 1 staat een indeling van humorstijlen naar opleidingsniveau.

2p **7** **a** Leg uit welke onderzoeksmethode het best gebruikt kan worden voor het samenstellen van tabel 1: interview of observatie. Gebruik in je uitleg:
- een vergelijking van beide onderzoeksmethoden;
- informatie uit tabel 1 die verkregen kan worden met de gekozen onderzoeksmethode.

b Leg uit dat, voor het samenstellen van tabel 1, met de gekozen onderzoeksmethode meer valide gegevens verkregen kunnen worden dan met de andere onderzoeksmethode. Gebruik in je uitleg een omschrijving van de eis van validiteit.

Gebruik tabel 1.
Er zijn verschillende soorten kapitaal.

2p **8** Leg uit dat socialisatie kan verklaren dat een verschil in kapitaal tussen lager en hoger opgeleiden kan leiden tot een verschil in humorstijlen tussen deze groepen. Gebruik in je uitleg:
- een soort kapitaal;
- informatie uit tabel 1 waaruit een verschil in de gekozen soort kapitaal blijkt;
- de omschrijving van het kernconcept socialisatie.

Gebruik tabel 1.

2p **9** Leg uit dat het verschil in referentiekader tussen lager en hoger opgeleiden wat betreft humor kan leiden tot weinig sociale cohesie tussen lager en hoger opgeleiden. Gebruik in je uitleg:
- een omschrijving van het begrip referentiekader;
- informatie uit tabel 1 over het verschil in referentiekader;
- de omschrijving van het kernconcept sociale cohesie.

1p **10** Met welk begrip is te verklaren, dat iemand wel met buurtkinderen om een Belgenmop lacht, maar niet met collega’s?

A collectieve identiteit
B meervoudige identiteit
C nationale identiteit
D persoonlijke identiteit

Opgave 2 Defensiesamenwerking in Europa

Bij deze opgave horen tekst 3, figuur 1 en tekst 4.

tekst 3

PESCO

De Europese Unie gaat meer investeren in defensie en ook meer samenwerken op dit terrein. Bij het instellen van de ‘Permanente Gestructureerde Samenwerkingsovereenkomst’ (PESCO) is sprake van een doorbraak op dit gebied. Daar is ook alle aanleiding toe. (…)

“Dreiging vanuit Rusland, geweld in het Midden-Oosten en grote migratiebewegingen in Afrika nopen Europa tot een sterkere defensie”, zo zei minister van Buitenlandse Zaken, Halbe Zijlstra, in Brussel, waar (…) de PESCO werd getekend. Maar ook de brexit (waardoor de EU een militaire mogendheid kwijtraakt), Trump[1] (die twijfel zaait over de Amerikaanse bijstandsverplichting) en de verslechterde verhouding met NAVO-bondgenoot Turkije (die Russische raketverdedigingssystemen koopt) spelen een rol. (…)

De aangegane verplichtingen (…) betreffen onder meer doelstellingen voor investeringen in defensie, deelneming aan Europese capaciteitsprojecten en EU-missies en operaties, alsmede het verbeteren van de gereedheid en interoperabiliteit van militaire troepen en capaciteiten.

(…) Federica Mogherini, de buitenlandchef van de Europese Unie, wil dat de EU voortaan gezamenlijk nieuwe wapensystemen ontwikkelt, samen materieel aankoopt en samen operaties uitvoert. Dat is volgens haar niet alleen goedkoper en efficiënter, maar ook de enige manier om een tegenwicht te bieden aan de Amerikanen. Zo zijn inefficiëntie en onnodige doublures in de EU grote problemen. Binnen de EU zijn bijvoorbeeld 17 tanktypes in gebruik, in de Verenigde Staten slechts één; in Europa vliegen twintig verschillende gevechtsvliegtuigen, in de Verenigde Staten zes. (…) PESCO moet ook leiden tot de ontwikkeling van nieuwe militaire technologie, waarbij de nationale defensie-industrieën kennis en belangen bundelen. (…)

Besluitvorming over de inzet van militairen blijft een nationale verantwoordelijkheid. Belangrijk en het nieuwe van PESCO is echter wel dat de verplichtingen die worden aangegaan, niet vrijblijvend maar juridisch bindend zijn en de naleving ervan jaarlijks getoetst wordt. (…)

bron: Clingendael Instituut, 2018

noot 1 president Trump van de Verenigde Staten

figuur 1 Militaire uitgaven van NAVO in 2015

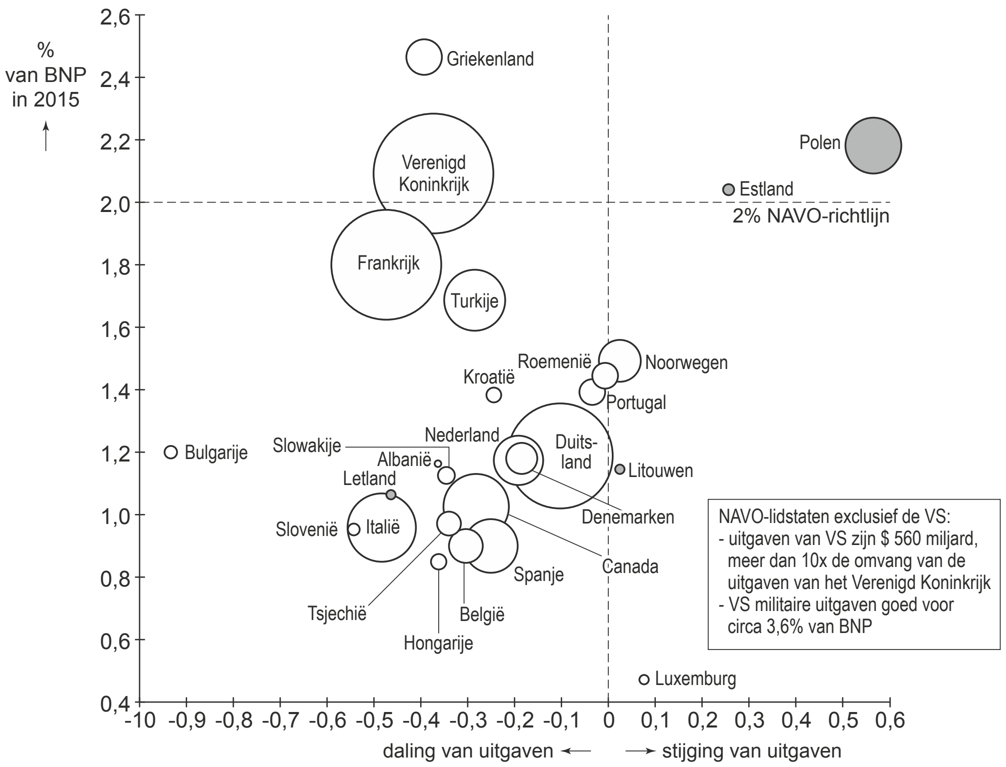

Legenda:
landen grenzend aan Rusland

naar: Consultancy.nl, 2016

Toelichting
In 2015 namen 28 lidstaten deel aan de NAVO. In figuur 1 staan 26 lidstaten. Lidstaat VS staat apart in een kader. Lidstaat IJsland ontbreekt.
De 2% NAVO-richtlijn is het door de NAVO-lidstaten vastgestelde percentage van 2% van het bruto nationaal product (BNP) dat zij aan defensie zouden moeten besteden. Deze richtlijn is geen verplichting.
Op de x-as staat het percentage van het BNP waarmee de militaire uitgaven van NAVO-lidstaten aan de NAVO toe- of afneemt. Op de y-as staan de militaire uitgaven van NAVO-lidstaten als percentage van het BNP in 2015. De grootte van de bollen geeft de grootte weer van de militaire uitgaven van de NAVO-lidstaten ten opzichte van elkaar. De militaire uitgaven van de VS staan in het kader beschreven.
Een voorbeeld: Nederland leverde in 2015 een NAVO-bijdrage van iets minder dan 1,2% van het BNP. De Nederlandse NAVO-bijdrage als percentage van het BNP daalt.
De militaire uitgaven van Nederland waren in 2015 groter dan die van Denemarken en kleiner dan die van Duitsland.

tekst 4

Diplomatiek compromis

De opbouw van het Europese defensiebeleid verloopt enorm succesvol, zo is de boodschap van veel Europese politici en diplomaten. (…) Maar niet iedereen gebruikt zulke grote woorden. Simon Coveney, minister van Buitenlandse Zaken in (…) Ierland, bagatelliseerde de samenwerking op defensiegebied toen hij zijn parlement probeerde te overtuigen. "Het verplicht Ierland nergens toe. Er komt een structuur waarbinnen we zelf projecten kiezen om met andere landen samen te werken." (...)

De Europese defensiesamenwerking ziet er dan ook anders uit dan de EU-verdragsteksten het bedoeld hadden. (…) Maar om iedereen te vriend te houden, is er dit jaar een diplomatiek compromis bedacht waarbij de samenwerking ook 'inclusief'[1] is. (…) De toetredingseisen voor Pesco zijn dan ook boterzacht. (…)

bron: Trouw, 2017

noot 1 Dit wil zeggen dat alle EU-lidstaten mee mogen doen.

Inleiding
In december 2017 is in de Europese Unie (EU op het gebied van defensie een Permanente Gestructureerde Samenwerkingsovereenkomst (PESCO opgesteld. Deze opgave gaat over de samenwerking op het gebied van defensie tussen lidstaten binnen de EU en binnen de NAVO.

Gebruik tekst 3.
De EU heeft twee belangrijke doelen. De PESCO kan een middel zijn om deze doelen te bereiken.

2p **11** Leg voor een van deze doelen met het kernconcept samenwerking uit dat de PESCO aan dit doel bijdraagt. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept samenwerking;
- een voorbeeld uit tekst 3 van het kernconcept samenwerking;
- een doel van de EU.

Gebruik tekst 3.
Er zijn verschillende voorbeelden van globaliseringsprocessen die de autonomie en macht van staten aantasten, zoals internationalisering van militaire macht.

2p **12**
- Geef een voorbeeld uit tekst 3 van internationalisering van militaire macht.
- Leg uit dat dit voorbeeld uit tekst 3 de autonomie en macht van staten aantast. Gebruik in je uitleg de omschrijving van het kernconcept macht.

Gebruik tekst 3.
Het instellen van de PESCO kan onderbouwd worden vanuit de liberale theorieën.

2p **13** **a** Geef een reden voor het instellen van de PESCO die past bij de liberale theorieën.
b Verklaar het instellen van de PESCO vanuit de liberale theorieën.
Gebruik in je verklaring:
- een kenmerk van de liberale theorieën;
- een voorbeeld uit tekst 3 van het gekozen kenmerk.

Gebruik figuur 1.
Het 'free riders' probleem wordt ook wel het probleem van collectieve actie of het dilemma van collectieve actie genoemd. Het 'free riders' probleem wordt veroorzaakt door 'free riders' gedrag.
In figuur 1 staan de militaire uitgaven van NAVO-lidstaten in 2015.

2p **14** Leg uit dat in figuur 1 het gedrag van 'free riders' te herkennen is. Gebruik in je uitleg:
- een omschrijving van het gedrag van 'free riders';
- informatie uit figuur 1 over de militaire uitgaven van NAVO-lidstaten.

Gebruik figuur 1.
In 2014 annexeerde Rusland de Krim, een deel van het aangrenzende land Oekraïne. Stel dat jij onderzoek doet naar de groei van militaire uitgaven van NAVO-lidstaten die aan Rusland grenzen in vergelijking met de andere NAVO-lidstaten. In figuur 1 zijn de landen die aan Rusland grenzen grijs gemarkeerd.

3p **15**
- Formuleer een hypothese over de groei van militaire uitgaven in 2015 van NAVO-lidstaten die aan Rusland grenzen, die te toetsen is met figuur 1.
- Noem de afhankelijke en de onafhankelijke variabele in je hypothese.
- Leg uit of de gegevens in figuur 1 je hypothese bevestigen of weerleggen.

Gebruik tekst 3 en tekst 4.
De PESCO is een bepaald type machtsbron. In tekst 3 en tekst 4 wordt deze machtsbron verschillend gewaardeerd.

2p **16** **a** Leg uit welk type machtsbron de PESCO is. Gebruik in je uitleg een omschrijving van het gekozen type machtsbron.
b Leg het verschil in waardering van de PESCO als machtsbron uit.
Gebruik in je uitleg:
- een voorbeeld uit tekst 3 van de waardering van het gekozen type machtsbron;
- een voorbeeld uit tekst 4 van de waardering van het gekozen type machtsbron.

Gebruik tekst 4.
Om zoveel mogelijk lidstaten deel te laten nemen aan de PESCO is een diplomatiek compromis gesloten.

2p **17** Leg uit dat het hechten aan de soevereiniteit van EU-lidstaten een reden kan zijn geweest voor het sluiten van dit diplomatiek compromis. Gebruik in je uitleg:
- een omschrijving van het begrip soevereiniteit;
- een voorbeeld uit tekst 4 van soevereiniteit.

Gebruik tekst 4.
Voor het instellen van de PESCO is een diplomatiek compromis tussen lidstaten gesloten.

2p **18** Leg het diplomatiek compromis uit vanuit het rationele actor-paradigma.
Gebruik in je uitleg:
- een kenmerk van het rationele actor-paradigma;
- informatie uit tekst 4 waaruit het gekozen kenmerk blijkt.

Opgave 3 Burgertoppen in de Streuvelse Vallei

Bij deze opgave horen tabel 2 en tabel 3. Tabel 3 is fictief.

tabel 2 Tevredenheid over politiek, personen van 18 jaar en ouder, 1992-2016/'17 (in procenten)

	1992	2000	2008/'09	2012/'13	2014/'15	2016/'17
In hoeverre bent u tevreden over de wijze waarop de democratie in Nederland functioneert?	-	-	79	71	69	68
Hoe tevreden bent u over het algemeen met wat de Nederlandse regering doet?	-	77	75	63	61	65
In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: Kamerleden letten te veel op het belang van enkele machtige groepen in plaats van op het algemeen belang	58	58	56	60	65	62

naar: SCP, 2017

Toelichting
In tabel 2 staat het percentage respondenten dat 'zeer' en 'tamelijk' tevreden heeft geantwoord op de vraag 'In hoeverre bent u tevreden over de wijze waarop de democratie in Nederland functioneert?' en 'zeer' en 'min of meer' tevreden in antwoord op de vraag 'Hoe tevreden bent u over het algemeen met wat de Nederlandse regering doet?' en het percentage respondenten dat heeft aangegeven het 'zeer eens' en 'eens' te zijn met de stelling.

tabel 3 Leeftijdsverdeling van de bevolking, de raadsleden en de deelnemers aan de burgertop in drie gemeenten in de Streuvelse Vallei, 2017 (in procenten)

	leeftijd			
	16-29	**30-49**	**50+**	**totaal**
Streuvel				
bevolking	32	23	45	100
raadsleden	5	25	70	100
deelnemers burgertop	17	23	60	100
Laag Zoerden				
bevolking	35	15	50	100
raadsleden	5	15	80	100
deelnemers burgertop	20	25	55	100
Streuveldam				
bevolking	30	30	40	100
raadsleden	10	20	70	100
deelnemers burgertop	20	25	55	100

Deze bron is fictief.

Inleiding
Volgens de Vlaamse cultuurhistoricus David Van Reybrouck lijden vrijwel alle westerse samenlevingen aan een zogenaamd 'democratisch vermoeidheidssyndroom'. Als tekenen daarvan ziet hij dat in de huidige democratie steeds minder gebruikgemaakt wordt van het stemrecht, met name door jongeren, mensen met een migratieachtergrond en lager opgeleiden; kiezers worden grilliger in hun keuze voor politieke partijen, en het ledenaantal van politieke partijen loopt terug. Volgens Van Reybrouck tast dit de legitimiteit van de parlementaire democratie aan. In zijn boek *Tegen verkiezingen (2013)* pleit Van Reybrouck voor nieuwe vormen van democratie, zoals burgertoppen. Burgertoppen staan los van bestaande politieke besluitvormingsprocessen. Het zijn evenementen waarbij burgers in open dialoog met elkaar praten over maatschappelijke en politieke kwesties en oplossingen. Burgers worden via loting geselecteerd, zodat iedereen een gelijke kans krijgt om mee te doen. Van Reybrouck wil verkiezingen niet per se afschaffen, maar alternatieven ernaast zetten.

Gebruik de inleiding.
In politieke besluitvormingsmodellen wordt onderscheid gemaakt tussen actieve en passieve steun.

2p **19**
- Geef aan of in de inleiding actieve of passieve steun te herkennen is. Gebruik in je antwoord een voorbeeld uit de inleiding van het gekozen type steun.
- Leg uit dat een afname van deze steun de legitimiteit van de parlementaire democratie kan aantasten. Gebruik in je uitleg het gekozen type steun.

Gebruik de inleiding.
Van Reybrouck vindt dat de democratie kan worden verrijkt met initiatieven zoals burgertoppen. Er zijn zes politieke vereisten voor een grootschalige democratie, zoals inclusief burgerschap.

2p **20** – Geef een vereiste waaraan burgertoppen **wel** voldoen met daarvan een voorbeeld uit de inleiding.
– Geef een vereiste waaraan burgertoppen **niet** voldoen met daarvan een voorbeeld uit de inleiding.
Je mag de vereiste 'inclusief burgerschap' niet gebruiken.

Gebruik de inleiding.
1p **21** Leg uit dat burgertoppen, volgens Van Reybrouck, kunnen bijdragen aan democratisering. Gebruik in je uitleg:
– de omschrijving van het kernconcept democratisering;
– informatie uit de inleiding om democratisering te illustreren.

Gebruik tabel 2.
De legitimiteit van onze parlementaire democratie kan afgelezen worden aan tevredenheid van burgers over de politiek. Er zijn drie kenmerken van politiek te onderscheiden, zoals polity.

3p **22** **a** Geef de twee **andere** kenmerken van politiek.
b Leg voor deze twee kenmerken van politiek uit in welke richting de tevredenheid daarover zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld.
Gebruik in je uitleg:
– deze twee kenmerken van politiek;
– voor elk van deze twee kenmerken van politiek een indicator uit tabel 2 van de tevredenheid daarover;
– informatie uit tabel 2 over de ontwikkeling van de tevredenheid over elk kenmerk van politiek.

Gebruik tabel 3.
Het afspiegelingsmodel is een model voor politieke representatie. Tabel 3 gaat over de gemeenten in de Streuvelse Vallei waar een burgertop heeft plaatsgevonden.

2p **23** Leg uit of het afspiegelingsmodel beter benaderd wordt in de onderzochte burgertoppen dan in de gemeenteraden. Gebruik in je uitleg:
– een kenmerk van het afspiegelingsmodel;
– informatie uit tabel 3 over de bevolking, raadsleden en deelnemers aan de burgertoppen.

In het voorjaar van 2020 zal er weer een burgertop in de gemeente Streuvel gehouden worden. Deelnemers worden geloot. Stel dat je een onderzoek wilt doen naar het effect van burgertoppen op de politieke cohesie. Een onderzoeksvraag is: 'In hoeverre draagt deelname aan de burgertop van 2020 bij aan de politieke cohesie van bewoners van de gemeente Streuvel?'. Hiervoor wil je voorafgaande aan de burgertop en achteraf eenzelfde vragenlijst afnemen onder deelnemers en niet-deelnemers aan de burgertop in de gemeente Streuvel.

4p **24** – Formuleer een gesloten enquêtevraag om politieke cohesie te meten. *Je mag het woord 'politieke cohesie'* ***niet*** *gebruiken.*
– Formuleer twee of meer antwoordmogelijkheden voor de persoon die de enquêtevraag beantwoordt.
– Leg uit waarom je met het afnemen van deze enquêtevraag de politieke cohesie van bewoners van de gemeente Streuvel meet. Gebruik in je uitleg de omschrijving van het begrip politieke cohesie.
– Leg uit dat de enquêtevraag zowel aan deelnemers, als aan
– niet-deelnemers voorgelegd moet worden om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

Uitwerkingen bij examen 2019-I (pilot)

In deze uitwerkingen wordt verwezen naar de syllabus. Dat is de syllabus van de Commissie voor Toetsen en Examens die je kunt vinden op www.examenblad.nl/examenstof/syllabus-2020-3.

Opgave 1 Humor

2p **1** Een juist antwoord bevat:
a een uitleg dat de mop een onderdeel is van onze cultuur, met een toepassing van het kernconcept cultuur en daarvan een voorbeeld uit tekst 1 (1 punt)
b een uitleg dat het sociaal-culturele verschijnsel humor dynamisch is, met informatie uit tekst 1 waaruit blijkt dat uitdrukkingsvormen van humor veranderen in de tijd (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a De mop is een uitdrukkingsvorm van humor die mensen als lid van de samenleving verworven hebben. Rond de negentiende eeuw ontstaat de mop met de clou als kenmerkende eis (r. 16-20). Deze uitdrukking van humor is dus een onderdeel van onze cultuur. (1 punt)
b Uit kluchtboeken blijkt dat de eis van een clou niet aan oudere uitdrukkingsvormen van humor werd gesteld (r. 20-21). Uitdrukkingsvormen van het verschijnsel humor in de samenleving veranderen in de tijd. Het sociaal-culturele verschijnsel humor is dus dynamisch. (1 punt)

Toelichting
Voor het antwoord op onderdeel a moet je altijd gebruikmaken van voorstellingen, uitdrukkingsvormen of opvattingen in combinatie met 'verworven door leden van een groep/samenleving'.
Antwoorddeel b vraagt om een voorbeeld te geven van het dynamische karakter van cultuur: dat culturen veranderen. Maak in je antwoord zichtbaar waar je informatie vandaan haalt. Gebruik hiervoor een van de volgende methoden: regelnummers, parafraseren of letterlijke citaten.

3p **2** Een juist antwoord bevat:
a een uitleg dat in de mop het kenmerk van instituties 'enerzijds vrij stabiel, maar anderzijds ook relatief veranderlijk' herkenbaar is, met daarvan een voorbeeld uit tekst 1 (1 punt)
b
• een uitleg dat institutionalisering van de humoristische vertelling heeft plaatsgevonden, met een toepassing van het kernconcept institutionalisering
• informatie uit tekst 1 over de humoristische vertelling waaruit institutionalisering blijkt (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a In de mop is dit kenmerk van instituties herkenbaar. Als humoristische vertelling is de mop al duizenden jaren oud (r. 7-9) en daarmee is humor een stabiel gedragspatroon. Het nieuwe humoristische genre mop is vermoedelijk pas honderdvijftig jaar oud (r. 1-4) en daarmee is humor ook relatief veranderlijk (1 punt)
b
• Onder invloed van de modernisering veranderden de oude humoristische genres in een meer puntig genre, de mop (r. 25-28). Aan de mop zitten striktere eisen, over de herkenbaarheid van personages en setting, de opbouw en de clou (r. 10-16). (1 punt)
• Meer dan oudere vormen van humor voldoet de mop aan min of meer geformaliseerde regels in standaardgedragspatronen. Daaraan is institutionalisering van de humoristische vertelling te herkennen. (1 punt)

© ThiemeMeulenhoff

Toelichting
Onderdeel a is een voorbeeld van een vraag waarin het inzicht in het kenmerk van instituties getest wordt.
Je moet bewijzen zoeken in de tekst voor zowel de stabiliteit van instituties, als voor de veranderlijke kant ervan.
Institutionalisering wordt in deze vraag toegepast op het ontstaan van standaardgedragspatronen van (algemeen geaccepteerde) humor (van klucht naar clou).
Belangrijk bij het kernconcept institutionalisering is dat je zowel ingaat op het proces (de verandering) als hoe min of meer geformaliseerde regels menselijk gedrag reguleren.

1p **3** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat urbanisatie de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor beïnvloed heeft, met daarover informatie uit tekst 1 (1 punt)
Voorbeeld van een juist antwoord
In tekst 1 staat dat de toon voor nieuwe standaarden in humor gezet is door de sterk tot bloei gekomen stedelijke vermaakscultuur (r. 29-33). De stedelijke vermaakscultuur kon opbloeien door de toename van mensen in de steden. Het demografische kenmerk urbanisatie heeft dus de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor beïnvloed. (1 punt)

Toelichting
Urbanisatie staat beschreven in de syllabus als verstedelijking (paragraaf 20.1) en als concentratie van de bevolking in steden (paragraaf 21.1). De laatste omschrijving is het meest concreet en daardoor gemakkelijker toepasbaar op de vraag. Als je de vraag herschrijft als conceptueel model, ziet het eruit als:
urbanisatie → toename stedelijke vermaakscultuur. Je antwoord is de uitleg wat het pijltje inhoudt aan de hand van de tekst.

2p **4** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg dat in de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor individualisering te herkennen is, met een toepassing van het kernconcept individualisering (1 punt)
- een voorbeeld uit tekst 2 waaruit individualisering blijkt (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Vanaf de achttiende eeuw werd humor meer gewaardeerd als het voortkwam uit de eigen sprankelende geest en dus zelfbedachte geestigheden waren (r. 17-21), en werd humor minder gewaardeerd als het kluchten, oftewel traditionele humoristische vertellingen, waren. (1 punt)
- In de hogere waardering van zelfbedachte geestigheden, vanaf de achttiende eeuw, is een toename van zelfstandigheid in het bedenken en waarderen van grappen te herkennen. Dus is in de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor individualisering te herkennen. (1 punt)

Toelichting
Individualisering is een (veranderings)proces waarbij individuen in toenemende mate hun zelfstandigheid vergroten. Er vindt bij dit soort veranderingen altijd een – impliciete of expliciete – vergelijking plaats (vroeger-nu): vroeger waren individuen afhankelijker van (traditionele) institutie. In tekst 2 staat deze vergelijking: vroeger vond men het humoristisch om voorgeschreven kluchten te gebruiken ten opzichte van het achttiende-eeuwse zelfbedachte mopje/gevatheid.

2p **5** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg dat in de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor het civilisatieproces te herkennen is, met gebruik van een kenmerk van het civilisatieproces (1 punt)
- een voorbeeld uit tekst 2 van het gekozen kenmerk (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Het civilisatieproces in de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor is te herkennen in een effectievere beheersing van impulsen, oftewel de toegenomen zelfdwang. (1 punt)
- Deze toegenomen zelfdwang uit zich in de ontwikkeling van het sociaal-culturele verschijnsel humor in beheerste en gedisciplineerde glimlachjes, in plaats van in een onbeheerste bulderlach (r. 21-25). (1 punt)

Toelichting
Dit is een voorbeeld van een detailvraag. Het civilisatieproces wordt in plusminus drie zinnen beschreven in de syllabus (paragraaf 21.2). Veel leerlingen maken de fout om dit proces als volgt samen te vatten: door een toename aan contacten/afhankelijkheden worden mensen beschaafder. Dit is vaag taalgebruik en wordt niet goed gerekend. In de theorie van het civilisatieproces gaat het om een toename van dwang tot zelfdwang, zodat mensen hun driften en affecten niet laten zien aan anderen.

2p **6** Een juist antwoord bevat:
- het sociaalconstructivisme-paradigma of het conflictparadigma (1 punt)
- een uitleg dat het gekozen paradigma te herkennen is in het onderscheid in humorstijlen, met een kenmerk van het gekozen paradigma en informatie uit tabel 1 daarover (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- In het onderscheid in humorstijlen in tabel 1 is het sociaalconstructivisme-paradigma te herkennen. (1 punt)
- In tabel 1 worden verschillende betekenisgevingen aan platte humor onderscheiden. In de ene groep wordt platte humor als ‘kwetsend’ gezien en in de andere als ‘gemakkelijk’. In het onderzoeken van sociaal-geconstrueerde betekenissen is het sociaalconstructivisme-paradigma te herkennen. (1 punt)

Of

- In het onderscheid in humorstijlen in tabel 1 is het conflictparadigma te herkennen. (1 punt)
- In tabel 1 wordt onderscheid gemaakt tussen lager en hoger opgeleiden. Het onderscheid in humorstijlen in tabel 1 is een uiting van bestaande tegenstellingen tussen deze groepen. Door humor te beschrijven in termen van benodigd intellect bestendigen hoger opgeleiden hun maatschappelijke positie ten opzichte van lager opgeleiden, die dat niet doen. In het onderzoeken van maatschappelijke tegenstellingen is het conflictparadigma te herkennen. (1 punt)

Toelichting
Dit is een voorbeeld van een vraag over de paradigma’s (paragraaf 2.5). Deze vraag is op twee manieren te beantwoorden:
1. Er wordt in de vraagstelling geëist dat je gebruikmaakt van een kenmerk van het gekozen paradigma. Voor het sociaal-constructivisme is dat bijvoorbeeld het betekenisgeven/sociaal construeren van de sociale werkelijkheid. Dit lees je terug in tabel 1/het antwoordmodel door te verwijzen naar het feit dat ‘humor’ anders wordt geïnterpreteerd.
2. De tweede manier om tot een antwoord te komen, is door gebruik te maken van de dimensies: conflict/consensus en structuur/actor. Bij de dimensie structuur/actor stel je de vraag: wat bepaalt (individueel) sociaal gedrag? Wanneer het antwoord is de economie/cultuur/maatschappelijke posities betekent dit dat de theorie een structuurvisie is. Indien het antwoord luidt: het individu/de organisatie/instelling zelf, is er sprake van een actor.

Advies
Gebruik de dimensies vooral wanneer je zowel de conflict/consensus- als structuur/actor-dimensie kan toepassen of als dit expliciet gevraagd wordt.

2p **7** Een juist antwoord bevat:

a een uitleg dat voor het samenstellen van tabel 1 beter gebruikgemaakt kan worden van de onderzoeksmethode interview dan van observatie, met een verschil tussen deze onderzoeksmethoden en informatie uit tabel 1 die direct verkregen kan worden met een interview (1 punt)

b een uitleg dat voor het samenstellen van tabel 1 met de onderzoeksmethode interview meer valide gegevens verkregen kunnen worden dan met observatie, met een toepassing van het begrip validiteit (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord

a Met een interview kan de onderzoeker mensen direct vragen naar eigen opvattingen over iemand met goede humor en over platte humor. Met een observatie kan alleen waargenomen worden of en wanneer mensen om bepaalde humor lachen, niet wat hun opvattingen zijn. Daarom kan een interview het best gebruikt worden voor het samenstellen van tabel 1. (1 punt)

b Doordat opvattingen niet direct te observeren zijn, maar in een interview wel direct naar opvattingen gevraagd kan worden, kan de onderzoeker met een interview beter meten wat de onderzoeker wil meten dan met een observatie. Zo kan voor het onderscheiden van humorstijlen met een interview beter aan de eis van validiteit voldaan worden dan met een observatie. (1 punt)

Toelichting

Deze vraag illustreert hoe belangrijk het is om de bron nauwkeurig te lezen. In de toelichting van tabel 1 staat dat humorstijlen zijn gedefinieerd als opvatting en niet als zichtbaar gedrag. Een observatie gaat alleen in op zichtbaar gedrag, terwijl de beweegredenen voor dit gedrag divers kunnen zijn. Interviews zijn wel bruikbaar om opvattingen te ‘meten’.

Advies

Voordat je onderdeel a beantwoordt, lees je ook onderdeel b door. Deze twee vragen hangen met elkaar samen en het lezen van onderdeel b kan je helpen met een antwoord te vinden voor onderdeel a.

2p **8** Een juist antwoord bevat:

- een uitleg dat er een verschil is in cultureel kapitaal tussen lager en hoger opgeleiden, met een toepassing van het begrip cultureel kapitaal en informatie uit tabel 1 daarover (1 punt)
- een uitleg met het begrip cultureel kapitaal dat socialisatie een verschil in humorstijlen tussen lager en hoger opgeleiden kan verklaren, met een toepassing van het kernconcept socialisatie (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord

- In tabel 1 staat dat lager opgeleiden iemand met een goed gevoel voor humor als sociabel of gezellig beschrijven. Terwijl hoger opgeleiden iemand met een goed gevoel voor humor als gevat of scherp beschrijven, oftewel als een ontwikkeld iemand. Anders dan lager opgeleiden waarderen hoger opgeleiden eerder humor waarvoor kennis of een verfijnde smaak, oftewel meer cultureel kapitaal, nodig is. (1 punt)
- Hoger opgeleiden hebben, in tegenstelling tot lager opgeleiden, tijdens hun opleiding cultureel kapitaal kunnen verwerven, waarmee zij andere humor waarderen. Dit verschil in socialisatie draagt dus bij aan verschil in humorstijlen tussen lager en hoger opgeleiden. (1 punt)

Toelichting

Deze combinatievraag wil dat je de informatie uit tabel 1 interpreteert en hieraan een soort kapitaal koppelt. Het gaat in tabel 1 over humorstijlen, ofwel opvattingen. Opvattingen zijn een onderdeel van cultuur/cultureel kapitaal en vallen daardoor niet onder economisch en sociaal kapitaal (bindingen) (paragraaf 4.1). Tip: geef aan dat opvattingen in de definitie staan van het kernconcept cultuur.
In tabel 1 gaat het over het verband: Opleidingsniveau → Humorstijl. In de definitie van het kernconcept socialisatie staat dat het proces o.a. bestaat uit opleiding. Het is daardoor logisch om hierop in te gaan in je antwoord, gecombineerd met één ander deel van de definitie. In het voorbeeldantwoord wordt ingegaan op verwerving van cultuur, maar ook de overdracht van cultuur kan gebruikt worden.

2p **9** Een juist antwoord bevat:

- een uitleg dat er een verschil is in referentiekader tussen lager en hoger opgeleiden, met een toepassing van het begrip referentiekader en informatie uit tabel 1 daarover (1 punt)
- een uitleg dat het verschil in referentiekader kan leiden tot weinig sociale cohesie tussen lager en hoger opgeleiden, met een toepassing van het kernconcept sociale cohesie (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord

- In tabel 1 staat dat lager opgeleiden iemand met goede humor eerder als gezellig beschrijven en dat hoger opgeleiden iemand met goede humor eerder als gevat beschrijven. Lager en hoger opgeleiden hebben dus veelal andere opvattingen over wat humoristisch gedrag is. Er is hierover een verschil in referentiekader tussen lager en hoger opgeleiden. (1 punt)
- Dit verschil in referentiekader kan de mogelijkheid om samen om een grap te lachen, tegenwerken. Dit draagt niet bij aan het gevoel een groep te zijn en kan dus leiden tot weinig sociale cohesie tussen lager en hoger opgeleiden (1 punt)

Toelichting

Dit is een voorbeeld van een redeneervraag. In de vraag worden aanwijzingen gegeven waarlangs je de redenering opbouwt. Zoals: kenmerken referentiekader, voorbeeld uit tabel 1 voor een referentiekader en een deel van de omschrijving van het kernconcept. De koppeling tussen referentiekader en sociale cohesie zit in de factor: gemeenschappelijke normen en waarden (opvattingen), die sociale cohesie beïnvloeden (paragraaf 14.4). Wanneer wij om dezelfde grap kunnen lachen, versterkt dit het gevoel van verbondenheid/groepsgevoel.

1p **10** **B**

Toelichting

Deze vraag is op het eerste gezicht redelijk simpel, maar hij heeft wel een lastig element. Het antwoord is meervoudige identiteit, aangezien het erover gaat dat iemand zich op verschillende momenten anders gedraagt. De Belgenmop, daarentegen, gaat over collectieve identiteit. Zulke moppen gaan altijd over hoe een groep, de Belgen, gezien wordt.

Opgave 2 Defensiesamenwerking in Europa

2p **11** Een juist antwoord bevat:

- een uitleg dat de PESCO door samenwerking tot stand komt, met een toepassing van het kernconcept samenwerking en daarvan een voorbeeld uit tekst 3 (1 punt)
- een uitleg dat de PESCO bijdraagt aan het doel van de EU om economische voorspoed te bevorderen / het doel van de EU om oorlog tussen landen te voorkomen (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- De Europese leden van de EU, ofwel EU-**staten**, die de PESCO hebben ondertekend **stemmen hun handelen op elkaar af**, met investeringen in nieuwe militaire technologie (r. 51-55). (1 punt)
- Met het bevorderen van investeringen kan de PESCO bijdragen bij aan werkgelegenheid en economische groei en daarmee aan het doel van de EU om economische voorspoed te bevorderen. (1 punt)

Of

- De leden van de EU, ofwel EU-staten, die de PESCO hebben ondertekend **stemmen hun handelen op elkaar af**, met investeringen in operaties, missies en materieel van defensie (r. 24-32), **voor een gemeenschappelijk doel**, tegenwicht bieden aan bijvoorbeeld de Amerikanen (r. 40-43) en dreiging uit Rusland (r. 9). (1 punt)
- Met het bevorderen van samenwerken tussen EU-landen draagt de PESCO indirect bij aan het doel van de EU om onderling oorlog te voorkomen. (1 punt)

Toelichting
Deze vraag gaat over de EU-doelen (paragraaf 13.2.2). De EU-doelen zijn niet dezelfde als de PESCO doelstellingen. De PESCO doelstellingen zijn concretere invullingen om de EU-doelen te behalen. Als je de inleidende tekst boven de vraag niet leest, bestaat de kans dat je de PESCO doelstellingen gebruik in plaats van de EU-doelen.
De denkstappen die je maakt zijn als volgt: 1. Welk EU-doel past bij PESCO; 2. Waarom is PESCO een vorm van samenwerking; 3. Waaruit blijkt dit in de tekst; 4. Conclusie

2p **12** Een juist antwoord bevat:
- een voorbeeld uit tekst 3 van internationalisering van militaire macht (1 punt)
- een uitleg dat het gekozen voorbeeld de autonomie en macht van staten aantast, met een toepassing van het kernconcept macht (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Een voorbeeld van internationalisering van militaire macht uit tekst 3 is deelneming van EU-lidstaten aan Europese capaciteitsprojecten en EU-missies en operaties (r. 27-29). (1 punt)
- Deelneming aan Europese capaciteitsprojecten en EU-missies en operaties beperkt het vermogen van lidstaten om onafhankelijk van de EU militaire hulpbronnen in te zetten voor missies en operaties, dus tast deze deelneming de autonomie en macht van staten aan. (1 punt)

Toelichting
Allereerst moet je herkennen welk onderdeel van tekst 3 een illustratie is voor internationalisering van militaire macht (paragraaf 16.3). Simpel gezegd: dat militaire beslissingen niet (alleen) door nationale overheden worden genomen.
Het kernconcept macht bestaat uit verschillende aspecten (10.1): het vermogen om bepaalde hulpbronnen in te zetten om bepaalde doelstellingen te behalen // de handelingsmogelijkheden van anderen te beperken of te vergroten.
In de vraagstelling wordt het woord autonomie (van staten) gebruikt. Autonomie moet je hierin lezen als de vrijheid van staten om zelf doelen te stellen en te bepalen welke hulpmiddelen ingezet worden (eerste aspect). PESCO (projecten, missies en operaties) beperkt deze 'vrijheid' door de handelingsmogelijkheden te beperken door middel van juridische afspraken (tweede aspect).

2p **13** Een juist antwoord bevat:
- een reden voor het instellen van de PESCO, die past bij de liberale theorieën; (1 punt)
- een verklaring voor het instellen van de PESCO, met gebruik van een kenmerk van liberale theorieën en een voorbeeld uit tekst 3 waaruit het gekozen kenmerk blijkt. (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Het instellen van de PESCO is van belang om gezamenlijk te kunnen optreden tegen dreigingen (1 punt)
- Volgens de liberale theorieën is samenwerking in het gezamenlijk belang van alle lidstaten, omdat zij op elkaar aangewezen zijn. De lidstaten zijn namelijk wederzijds afhankelijk door dreiging vanuit Rusland, geweld uit het Midden-Oosten en grote migratiebewegingen in Afrika (r. 9-11). (1 punt)

Toelichting
Deze vraag veronderstelt dat je enkele kernbegrippen kent vanuit de liberale theorieën. 'Samenwerking', 'afhankelijkheid' en de notie dat 'het nationaal belang' niet bestaat. Actoren hebben verschillende belangen in een land, maar ook overeenkomende. Tussen landen zien we hetzelfde verschijnsel: er is zowel sprake van een gemeenschappelijk belang tussen staten als een tegengesteld belang.
Volgens liberale theorieën leveren staten een beetje soevereiniteit in, door samenwerking, indien er een groot gemeenschappelijk doel is: militaire spanning (in de bron Rusland) of economische recessie. Dit zou je kunnen betitelen als het 'kernidee' van liberale theorieën. Tip: formuleer per theorie wat die theorie zegt over 'soevereiniteit' en 'waar de macht internationaal ligt?'. Zijn staten de hoogste macht of economische structuren?

2p **14** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg dat in figuur 1 gedrag van 'free riders' te herkennen is (1 punt)
- informatie uit figuur 1 over de militaire uitgaven van NAVO-lidstaten waaruit gedrag van 'free riders' blijkt (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Het gedrag van 'free riders' houdt het rationale gedrag in van actoren om inspanningen die nodig zijn voor een collectief doel door anderen te laten verrichten. Zo is het voor de verschillende NAVO-lidstaten rationeel om de eigen inspanningen die nodig zijn voor collectieve militaire veiligheid zo veel mogelijk te laten verrichten door de andere lidstaten. **In de militaire uitgaven van het merendeel van de lidstaten is dit gedrag van 'free riders' te herkennen**. (1 punt)
- Uit figuur 1 is af te lezen dat het merendeel van de lidstaten minder uitgeeft aan defensie dan de afgesproken NAVO-richtlijn van 2%. Deze leden laten de inspanningen voor collectieve militaire veiligheid voor een deel over aan anderen, met name de VS. De uitgaven van de VS zijn 3,6% van het BNP. (1 punt)

Toelichting
Uit de gemaakte examens van 2019, tijdvak 1, bleek dat examenkandidaten het begrip 'rationeel gedrag' niet gebruikten in de uitleg. Toch is dit één kernbegrip binnen het 'free riders' probleem. Het gaat er namelijk om dat actoren er rationeel gezien belang bij hebben dat anderen zich inspannen voor het collectief goed (paragraaf 11.4). Wel de baten hebben en niet de lasten.
De vraag stelt vooral dat je een theorie, 'free riders' gedrag, moet herkennen in data. Daarvoor moet je de theorie kennen en een analyse kunnen maken van de gegevens.
Het antwoord moet de volgende logica bevatten:
1 uitleg 'free riders' gedrag;
2 in je uitleg maak je al 'algemeen' gebruik van de context;
3 je gebruikt een koppelzin, zoals de dikgedrukte zin;
4 je legt uit waar je dit gedrag in figuur 1 terugziet. Gebruik van letterlijke data/ informatie.

Advies
Wanneer je informatie uit een bron moet gebruiken, kun je dit vaak het best aangeven door zinnen zoals:
- Uit figuur 1 is af te lezen dat …
- In bron 2 staat dat … . Dit heeft te maken met … , omdat …
- In regel X van bron 3 wordt benoemd dat …
- In afbeelding 4 zien we dat de tekenaar het volgende uitbeeldt …

3p **15** Een juist antwoord bevat:
- een hypothese over de groei van militaire uitgaven van NAVO-lidstaten die aan Rusland grenzen, die te toetsen is met figuur 1 (1 punt)
- een onafhankelijke en afhankelijke variabele (1 punt)
- het toetsen van de hypothese met gegevens in figuur 1 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Van de NAVO-lidstaten die aan Rusland grenzen verhogen relatief meer lidstaten hun militaire budgetten dan van lidstaten die niet aan Rusland grenzen. (1 punt)
- Het wel of niet aan Rusland grenzen is de onafhankelijke variabele. En de groei van militaire uitgaven is de afhankelijke variabele. (1 punt)
- Uit figuur 1 is af te lezen dat van de vier aan Rusland grenzende NAVO-lidstaten de militaire uitgaven van drie lidstaten stijgen: Polen, Estland en Litouwen. Van de niet-aangrenzende lidstaten in figuur 1 stijgen alleen van Noorwegen en Luxemburg de militaire uitgaven. De gegevens in figuur 1 bevestigen dus de hypothese. (1 punt)

Toelichting
Het verschil tussen een onderzoeksvraag en een hypothese zit in de formulering (paragraaf 3.2).
Een onderzoeksvraag bevat een vraag: ‘Welke invloed heeft de geografische nabijheid van Rusland op de ontwikkeling van de nationale uitgave aan de NAVO?’
Een hypothese doet een uitspraak over de werkelijkheid die te toetsen is: ‘Van de NAVO-lidstaten die aan Rusland grenzen verhogen relatief meer lidstaten hun militaire budgetten dan van lidstaten die niet aan Rusland grenzen’.
De onafhankelijke variabele (wel of niet grenzen aan Rusland) bevat een vast kenmerk dat invloed heeft op de afhankelijke variabele (de groei van militaire uitgave aan de NAVO).
Ezelsbruggetje: Onafhankelijke variabele begint met de letter O, de O van Oorzaak.

2p **16** Een juist antwoord bevat:
a een uitleg dat de PESCO een politieke machtsbron is, met een toepassing van het begrip politieke machtsbron (1 punt)
b een uitleg dat de PESCO als politieke machtsbron verschillend wordt gewaardeerd, met daarvan een voorbeeld uit tekst 3 en een voorbeeld uit tekst 4 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a De PESCO is een politieke machtsbron van de deelnemende EU-lidstaten. De PESCO is een middel tot het legitiem uitoefenen van dwang om elkaar aan de gemaakte afspraken te houden. (1 punt)
b In tekst 3 staat dat de verplichtingen die de deelnemende lidstaten met de PESCO aangaan niet vrijblijvend zijn, maar juridisch bindend (r. 61-62), terwijl in tekst 4 staat dat de PESCO de lidstaat Ierland nergens toe verplicht (r. 11-12). In tekst 3 en tekst 4 wordt deze politieke machtsbron dus verschillend gewaardeerd. (1 punt)

Toelichting
Wanneer bij a niet ‘politieke machtsbron’ wordt gebruikt, is b automatisch ook fout.
Onderdeel a los je op als je het volgende rijtje langsgaat: gaat het over schaarse goederen, kennis, (legitieme) dwang of gevoelens/emoties? In het voorbeeldantwoord zie je dat de auteur gebruikmaakt van de letterlijke definitie uit de syllabus: middelen tot legitiem uitoefenen van dwang (paragraaf 10.1).

De vraagstelling geeft een tip voor onderdeel b. Je moet bron 3 en bron 4 met elkaar vergelijken. Waardering betekent hierbij het volgende: hoe zien betrokkenen PESCO, dwangmatig/vrijblijvend en/of positief/negatief? Je krijgt alleen punten als je allebei de bronnen gebruikt.

2p **17** Een juist antwoord bevat:
- soevereiniteit als reden voor het sluiten van een diplomatiek compromis, met een toepassing van het begrip soevereiniteit (1 punt)
- een uitleg dat het hechten aan soevereiniteit een reden kan zijn voor het sluiten van een diplomatiek compromis, met een voorbeeld uit tekst 4 van soevereiniteit (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Een reden voor het sluiten van dit diplomatiek compromis kan zijn dat EU-lidstaten niet ondergeschikt willen zijn aan elkaars gezag (1 punt)
- Met het diplomatieke compromis kunnen de EU-lidstaten elkaar namelijk niet dwingen te voldoen aan zware toetredingseisen (r. 23-24). Het hechten van de EU-lidstaten aan soevereiniteit kan dus een reden zijn voor het sluiten van dit compromis (1 punt)

Toelichting
In paragraaf 12.2 wordt gesteld dat soevereiniteit betekent: een bepaald centraal gezag over een bevolking binnen landsgrenzen die door andere staten als soevereine macht wordt erkend en tevens het gewelds- en belastingmonopolie bezit. Simpel gezegd: een actor wordt erkend en behandeld als (hoogste) machthebber. Niemand kan (en mag) deze actor dwingen tot handelen.

2p **18** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg van het diplomatiek compromis voor de PESCO vanuit het rationele actor-paradigma, met een kenmerk van het rationele actor-paradigma (1 punt)
- informatie uit tekst 4 waaruit een toepassing van het gekozen kenmerk blijkt (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Vanuit het rationele actor-paradigma kan het diplomatiek compromis beschreven worden als een resultaat van de rationele afweging die EU-lidstaten maken door de kosten en baten van deelname tegen elkaar af te wegen. (1 punt)
- Met het diplomatiek compromis zijn er boterzachte toetredingseisen voor de PESCO gekomen (r. 23-24), zodat de EU-lidstaten zo min mogelijk verplichtingen hoeven na te komen, en alle EU-lidstaten mee mogen doen (r. 22). De kosten van verplichtingen bij deelname aan de PESCO zijn dus lager dan de baten van het profiteren van een Europese defensie. (1 punt)

Toelichting
De vraag is gesteld als een herkenvraag. Alleen voor het antwoord moet je wel een redenering opbouwen. Als volgt:
1 uitleg van kenmerken van het paradigma (met behulp van aan het onderwerp van de bron);
2 bewijsvoering aan de hand van citaten en/of verwijzingen.

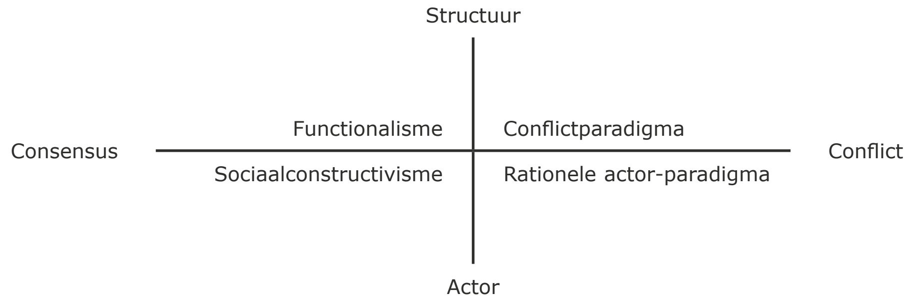

Advies
Maak voor jezelf een schema met kenmerken van alle paradigma's. Zorg dat je bij ieder kenmerk, begrip, feitje, theorie een voorbeeld hebt. Hierdoor kun je deze kenmerken beter herkennen in nieuwe contexten. Als je geleerd hebt te werken met de dimensies van de paradigma's (o.a. Seneca) kun je iedere dimensie een kleur geven (structuur=groen, actor=rood, consensus=geel, conflict=oranje). Iedere zin die je kunt koppelen aan een van deze dimensies, geef je de juiste kleur. Na het lezen en arceren van de tekst zie je dan een kleurcode ontstaan:
groen-geel=functionalisme, groen-oranje=conflictparadigma,
rood-geel=sociaalconstructivisme, rood-oranje=rationele actor-paradigma.
Deze tactiek is ook toepasbaar op de kenmerken van de paradigma's, zoals ze in de syllabus staan.

Opgave 3 Burgertoppen in de Streuvelse Vallei

2p **19** Een juist antwoord bevat:
- een voorbeeld van actieve steun uit de inleiding (1 punt)
- een uitleg dat afname van actieve steun de legitimiteit van de parlementaire democratie kan aantasten, met een toepassing van het begrip actieve steun (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- In de inleiding is actieve steun te herkennen. Gebruikmaken van het stemrecht is een vorm van actieve steun. (1 punt)
- Als bepaalde groepen minder gebruikmaken van het stemrecht, kan dat een teken zijn van verminderde steun van die groepen voor ons politieke systeem. Dit kan de legitimiteit van de parlementaire democratie aantasten. (1 punt)

Toelichting
Om deze vraag goed te beantwoorden moet je het verschil tussen actieve en passieve steun goed beheersen
(bijlage 5). Als je de tekst leest, krijg je het idee dat de burger passiever wordt. Dit lijkt te verwijzen naar passieve steun, maar je moet het doel van Van Reybrouck in je afweging meenemen. Het doel van zijn tekst, en daarmee van de inleiding, is een nieuwe vorm van actieve steun te ontwikkelen.
Daarnaast staat in de syllabus dat passieve steun plaatsvindt als burgers de besluiten van de overheid accepteren. Dit is niet het geval in de inleiding.

2p **20** Een juist antwoord bevat:
- een vereiste voor een grootschalige democratie waaraan burgertoppen wel voldoen: vrijheid van meningsuiting / vrijheid van vereniging of gelijke rechten voor alle burgers, met daarvan een voorbeeld uit de inleiding (1 punt)
- een vereiste voor een grootschalige democratie waaraan burgertoppen niet voldoen: gekozen vertegenwoordiging die de regering controleert / vrije, eerlijke en regelmatige verkiezingen waarbij volksvertegenwoordigers worden gekozen, met daarvan een voorbeeld uit de inleiding (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- Burgertoppen voldoen wel aan de vrijheid van meningsuiting, een vereiste voor grootschalige democratie. In de inleiding staat namelijk dat burgers in burgertoppen in open dialoog over maatschappelijke en politieke kwesties kunnen spreken. (1 punt)
- Burgertoppen voldoen niet aan gekozen vertegenwoordiging die de regering controleert, een vereiste voor grootschalige democratie. In de inleiding staat namelijk dat deelname aan burgertoppen via loting tot stand komt. (1 punt)

Toelichting
Voorbeelden van kenmerken die in de inleiding gegeven zijn, mogen negen van de tien keer niet gebruikt worden in de beantwoording van de vraag. Vaak gebruiken leerlingen het gegeven voorbeeld, per ongeluk, toch. Hiervoor worden geen punten gegeven.
Het lijkt alsof Van Reybrouck spreekt over een democratie, aangezien het volk 'regeert'. Of iets een democratie is, is afhankelijk van de gestelde eisen, kenmerken en indicatoren. Wanneer je paragraaf 15.2 bestudeert, zie je dat de MAW-democratie-indicatoren ook verkiezingen en gekozen volksvertegenwoordigers bevatten. Tip: hanteer bij dit soort vragen de theorie/rijtjes uit de syllabus en ga niet zelf kenmerken verzinnen.

1p **21** Een juist antwoord bevat:
een uitleg dat burgertoppen, volgens Van Reybrouck, kunnen bijdragen aan democratisering, met een toepassing van het kernconcept democratisering en informatie uit de inleiding om dit te illustreren. (1 punt)
Voorbeeld van een juist antwoord
In de inleiding staat dat burgertoppen, volgens Van Reybrouck, burgers een gelijke kans bieden om deel te nemen aan de democratie. Wanneer burgers met **minder macht**, zoals lager opgeleiden, door burgertoppen **meer mogelijkheden tot medezeggenschap krijgen**, treedt er een verandering in de machtsverhoudingen op die in het voordeel is van de degenen met minder macht. Zo kunnen burgertoppen bijdragen aan democratisering. (1 punt)

Toelichting
Bij kernconcepten van het hoofdconcept verandering is het belangrijk dat je altijd bewijst dat het gaat om een verandering/proces/ontwikkeling. Voor democratisering betekent die een verandering in machtsverhoudingen: verhouding 'leider-volger'. Democratisering kan plaatsvinden in inspraak en medezeggenschap. Een van deze twee moet in je uitleg naar voren komen.

3p **22** Een juist antwoord bevat:
a policy en politics / beleid en machtsstrijd (1 punt)
b
- een uitleg dat het kenmerk policy/beleid te herkennen is in wat de regering doet uit tabel 2 en de ontwikkeling van de tevredenheid daarover met informatie uit tabel 2 (1 punt)
- een uitleg dat het kenmerk politics/machtsstrijd te herkennen is in de aandacht van Kamerleden voor de belangen van machtige groepen versus het algemeen belang uit tabel 2 en de ontwikkeling van de tevredenheid daarover met informatie uit tabel 2 (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
a De andere kenmerken van politiek zijn policy en politics (1 punt)
b
- In tabel 2 is het kenmerk policy te herkennen in wat de regering doet, de beleidskeuzes over hoe de samenleving eruit zou moeten zien en welke middelen daarvoor nodig zijn. De mate van tevredenheid over wat de regering doet, lijkt vanaf de meting in 2000 af te nemen en in 2016/'17 weer toe te nemen (1 punt)
- In tabel 2 is het kenmerk politics te herkennen in de aandacht van Kamerleden voor de belangen van machtige groepen versus het algemeen belang, als machtsstrijd om waardevolle zaken toe te delen. De tevredenheid daarover schommelt over de jaren. In de metingen van 1992 en 2000 blijft de tevredenheid gelijk. De tevredenheid hierover lijkt in 2008/'09 toe te nemen, daarna weer af te nemen en in 2016/'17 weer toe te nemen (1 punt)

Toelichting
In bijlage 5 staat vermeldt dat politiek bestaat uit: policy, politics en polity. Deze kenmerken moet je vermelden in zowel onderdeel a als b. In onderdeel b hoef je pas een uitleg te geven over de inhoud ervan, gekoppeld aan de tabel.
Het functioneren van de democratie, de bovenste onderzoeksvraag, is geen goede indicator voor politics. Indicatoren moeten eenduidig zijn (paragraaf 3.2). Hiermee wordt bedoeld dat ze direct meet- en zichtbaar moeten zijn. Het is niet duidelijk wat respondenten bedoelen met 'het functioneren van de Nederlandse Democratie'. Respondent A kan hiermee bedoelen dat de Eerste Kamer te veel macht heeft, terwijl respondent B hieronder verstaat dat er een directe vorm van democratie moet komen.

2p **23** Een juist antwoord bevat:
- een uitleg dat de burgertoppen in de Streuvelse Vallei het afspiegelingsmodel beter benaderen dan in de gemeenteraden, met een kenmerk van het afspiegelingsmodel (1 punt)
- een vergelijking van de bevolkingsvertegenwoordiging van de verschillende leeftijdsgroepen onder de raadsleden en de deelnemers aan de burgertoppen, met informatie uit tabel 3 daarover (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- In alle gemeenteraden van de drie Streuvelse gemeenten zijn de jongeren ondervertegenwoordigd, terwijl de ouderen oververtegenwoordigd zijn. De middengroep loopt minder ver uiteen. Bij de burgertoppen in deze gemeenten zijn de jongeren ook ondervertegenwoordigd, maar veel minder. En ouderen zijn bij de burgertoppen ook oververtegenwoordigd, maar ook veel minder. Bij de middengroep loopt ook bij de burgertoppen de vertegenwoordiging minder uiteen. (1 punt)
- Het **achtergrondkenmerk leeftijd** komt in burgertoppen dus beter dan in de gemeenteraad overeen met de groep die vertegenwoordigd wordt, namelijk de bevolking. Het afspiegelingsmodel gaat er namelijk van uit dat de volksvertegenwoordiging een zo goed mogelijke afspiegeling moet zijn van de bevolking. Hieruit kan geconcludeerd worden dat voor wat betreft het achtergrondkenmerk leeftijd de burgertoppen in de Streuvelse Vallei inderdaad het afspiegelingsmodel beter benaderen dan de gemeenteraad. (1 punt)

Toelichting
Tabel 3 gaat over de leeftijdsverdeling van de bevolking, raadsleden en burgertoppen. Om een antwoord te geven op de vraag 'leg uit of het afspiegelingsmodel beter benaderd wordt in de onderzochte burgertoppen dan in de gemeenteraden', moet je eerst je informatie ordenen. Dit lees je in de bovenste bullet van het voorbeeldantwoord. Vervolgens leg je uit wat het deze informatie te maken heeft met het afspiegelingsmodel. Het voorbeeldantwoord gebruikt het woord achtergrondkenmerken (uit het kernconcept: representativiteit). Dit hoeft niet in je antwoord, maar het kan je wel helpen om tot een goed antwoord te komen. De drie modellen voor politieke representatie kun je ordenen naar mate van representativiteit (paragraaf 15.3).

4p **24** Een juist antwoord bevat:
- een formulering van een meetbare en eenduidige enquêtevraag om politieke cohesie van bewoners van de gemeente Streuvel te meten (1 punt)
- twee of meer helder omschreven en elkaar uitsluitende antwoordmogelijkheden voor de respondent die aansluiten bij de formulering van de enquêtevraag (1 punt)
- een uitleg dat deze enquêtevraag de politieke cohesie van bewoners van de gemeente Streuvel meet, met toepassing van het begrip politieke cohesie (1 punt)
- een uitleg dat de enquêtevraag zowel aan deelnemers, als aan niet-deelnemers voorgelegd moet worden om het effect van deelname aan de burgertop op de politieke cohesie van bewoners te kunnen meten (1 punt)

Voorbeeld van een juist antwoord
- (enquêtevraag) (1 punt)

In welke mate voelt u zich betrokken bij kwesties die in uw gemeente spelen?
Opmerking
Geen scorepunt toekennen aan een enquêtevraag met het woord 'cohesie'.
- (antwoordmogelijkheden) (1 punt)
  A Ik voel mij zeer betrokken bij kwesties die in mijn gemeente spelen.
  B Ik voel mij redelijk betrokken bij kwesties die in mijn gemeente spelen.
  C Ik voel mij enigszins betrokken bij kwesties die in mijn gemeente spelen.
  D Ik voel mij niet of nauwelijks betrokken bij kwesties die in mijn gemeente spelen.
- Met het afnemen van deze enquêtevraag kan politieke cohesie van bewoners worden onderzocht. De mate van binding met de gemeente waarin de bewoners wonen, kan gemeten worden door te vragen naar de mate van ervaren betrokkenheid bij kwesties die in de gemeente spelen. (1 punt)
- Door niet alleen de deelnemers, maar ook niet-deelnemers te vragen de vragenlijst in te vullen kan nagegaan worden of het wel of niet deelnemen aan de burgertop de oorzaak is van een verandering in de mate van politieke cohesie van bewoners van de gemeente Streuvel. (1 punt)

Toelichting
Per bullet wordt het hieronder toegelicht:
- Je moet hier eigenlijk een indicator bedenken voor politieke cohesie. Betrokkenheid wordt door Schuyt gezien als een van de probleemgebieden van politieke cohesie (paragraaf 14.4). Betrokkenheidsgevoel is meetbaar. Ook het probleemgebied 'communicatie' is een optie om te verwerken in een onderzoeksvraag.

Bij het kernconcept sociale cohesie staan andere indicatoren die mogelijk zijn: verantwoordelijkheidsgevoel, gevoel dat je een beroep op iemand kan doen.
- De antwoordmogelijkheden die je formuleert, moeten passen bij de gestelde vraag.
- In een onderzoek probeer je duidelijk te krijgen wat het verband is:

Deelname aan burgertop → mate van politieke cohesie
Wanneer slechts een van de groepen, deelnemers/niet-deelnemers, meedoet aan het onderzoek bestaat de mogelijkheid dat je te maken hebt met andere variabelen.

Oefenen met het examen van 2021-I.
De antwoorden en uitwerkingen vind je op mijn.examenbundel.nl.

Deel 2b Examen zonder uitwerkingen

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift op mijn.examenbundel.nl.

Examen 2021-I

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.
Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.
Als er bijvoorbeeld twee redenen gevraagd worden en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1 De nieuwe politieke partij DENK

Bij deze opgave horen tekst 1 en de figuren 1 en 2.

tekst 1

De DENK-stemmer

DENK is met name populair onder jonge kiezers: hierbij speelt de mobilisatie van DENK op sociale media zeker een rol, maar ook dat deze kiezers minder loyaal zijn aan de PvdA. Een ruime meerderheid van de DENK-stemmers gaf bovendien aan in het verleden op de PvdA gestemd te hebben. (…)

De gemiddelde DENK-stemmer (…) combineert (…) elementen die andere bestaande partijen niet vertegenwoordigen.

Politicologen onderscheiden vaak drie verschillende dimensies in het politieke landschap. Ten eerste is er een morele dimensie, die over vraagstukken als euthanasie of de emancipatie van homoseksuelen gaat. Op deze onderwerpen zijn DENK-stemmers conservatief: er is bij hen weinig steun voor euthanasie of de emancipatie van homoseksuelen. (…)

Ten tweede is er een globaliseringsdimensie, die over vraagstukken als immigratie, integratie, discriminatie en islam gaat. Op deze onderwerpen zijn DENK-stemmers over het algemeen juist progressief: ze zijn sterk gekant tegen islamofobie[1] en zijn voorstanders van immigratie. (…) Het is wel belangrijk om hierbij op te merken dat oppositie tegen discriminatie, bijvoorbeeld tegen etnisch profileren door de politie, voor DENK-stemmers een belangrijker stemmotief is dan wat meer abstracte vragen over globalisering, zoals het toelaten van vluchtelingen.

Ten derde zijn er sociaaleconomische onderwerpen zoals inkomensverdeling. Het is opvallend dat de DENK-stemmers die voorheen vaak PvdA stemden, op deze onderwerpen geen uitgesproken links profiel hebben.

(…)

De DENK-stemmer heeft dus een heel eigen ideologisch profiel: moreel conservatief, maar juist progressief op vraagstukken van immigratie en integratie, cynisch over de politiek, maar niet uitgesproken links.

(…)

De partij vult een gat in het bestaande politieke landschap met haar unieke positie (…): conservatieve elementen worden gecombineerd met meer progressieve ideeën over immigratie, diversiteit en globalisering.

naar: F. Vermeulen e.a., www.stukroodvlees.nl, 2018

noot 1 islamofobie = angst voor en afkeer van de islam, geopenbaard in haat tegen en discriminatie van moslims

figuur 1

Het percentage stemmers dat op DENK heeft gestemd bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 in Rotterdamse buurten en het percentage bewoners met een Turkse afkomst in die Rotterdamse buurten, 2017 (n=68 buurten)

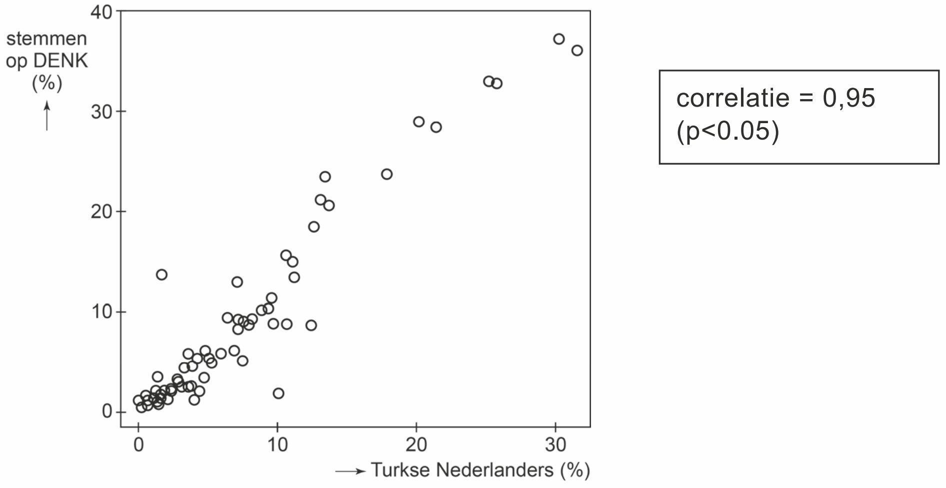

figuur 2

Het percentage stemmers dat op DENK heeft gestemd bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 in Rotterdamse buurten en het percentage bewoners met een autochtone afkomst in die Rotterdamse buurten, 2017 (n=68 buurten)

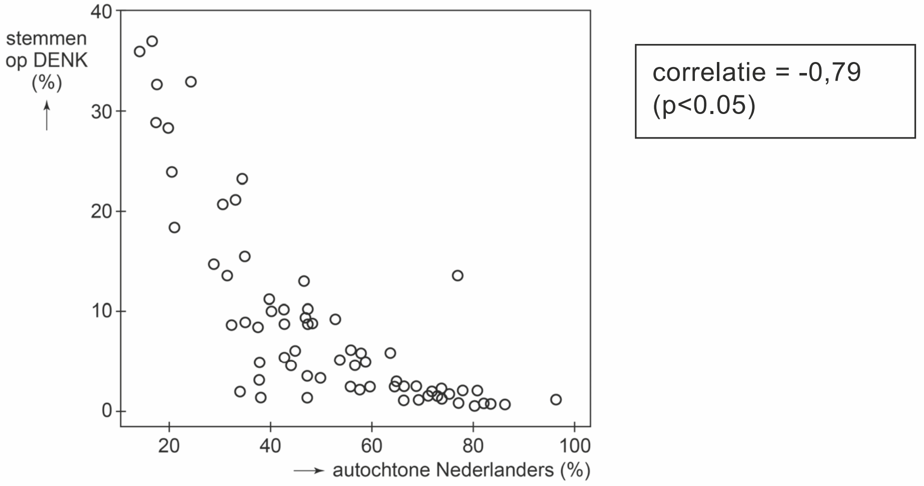

naar: F. Vermeulen e.a., 2018

Toelichting op figuur 1 en figuur 2
In beide figuren worden 68 buurten van Rotterdam weergegeven als punten in het diagram. De positie van een buurt wordt bepaald door het percentage buurtbewoners met een bepaalde afkomst en het percentage stemmers op DENK bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017. Voor het percentage stemmers op DENK is de schaalverdeling voor elke groep gelijk, tot 40%. Voor het percentage buurtbewoners met een bepaalde afkomst verschilt de schaalverdeling, van maximaal 30% bij Turkse Nederlanders, tot maximaal 100% bij autochtone Nederlanders.
Voorbeeld: Uit figuur 1 is af te lezen dat er in vier Rotterdamse buurten met meer dan 25% Turkse Nederlanders door 30% tot 40% van de stemmers op DENK is gestemd.

Inleiding
Na de verkiezingen van 2017 treedt de nieuwe politieke partij DENK voor het eerst toe tot de Tweede Kamer, met drie zetels. Het jaar daarna doet DENK voor het eerst mee aan de gemeenteraadsverkiezingen. De partij behaalt zetels in met name de grote steden. Politicoloog Vermeulen en zijn collega´s hebben onderzoek gedaan naar deze nieuwe politieke partij. Volgens de onderzoekers vult DENK een gat in het bestaande politieke landschap, met een combinatie van conservatieve en progressieve standpunten. Deze opgave gaat over de resultaten van het onderzoek.

Gebruik tekst 1.
Er worden drie vormen van socialisatie onderscheiden: primaire, secundaire en tertiaire.

2p **1** Leg uit dat DENK kan bijdragen aan de tertiaire politieke socialisatie van jonge kiezers. Gebruik in je uitleg:
– een omschrijving van het begrip tertiaire socialisatie;
– een voorbeeld uit tekst 1 van tertiaire socialisatie;
– de omschrijving van het kernconcept politieke socialisatie.

Gebruik tekst 1.

2p **2** Leg uit dat de komst van de nieuwe politieke partij DENK mogelijkheden biedt voor de normatieve identificatie van een bepaalde groep kiezers. Gebruik in je uitleg:
– een omschrijving van het begrip normatieve identificatie;
– informatie uit tekst 1 om normatieve identificatie te illustreren.

Gebruik tekst 1.
Politieke partijen, zoals DENK, zijn poortwachters in het systeemmodel van politieke besluitvorming.

2p **3** **a** Leg uit wat DENK als poortwachter kan doen. Gebruik in je uitleg:
- een kenmerk van het begrip poortwachter;
- een voorbeeld uit tekst 1 van het gekozen kenmerk.

b Geef aan tot welke fase van het systeemmodel het optreden van DENK als poortwachter behoort.

Gebruik figuur 1.
In politieke besluitvormingsmodellen wordt onderscheid gemaakt tussen actieve en passieve steun.

2p **4**
- Geef aan welk type steun te herkennen is in figuur 1. Gebruik in je antwoord informatie uit figuur 1 om het gekozen type steun te illustreren.
- Geef aan welk type variabele het type steun in figuur 1 is: de onafhankelijke, de interveniërende of de afhankelijke variabele.

Gebruik figuur 1 en figuur 2.
Figuur 1 en figuur 2 beschrijven het stemgedrag in de Rotterdamse buurten met verschillende percentages Turkse en autochtone Nederlanders.

2p **5** **a** Beschrijf de correlatie in figuur 1 **of** de correlatie in figuur 2. Gebruik in je beschrijving de formulering: Hoe …, des te …

b Leg het verschil in de richting van de correlatie tussen figuur 1 en figuur 2 uit. Gebruik in je uitleg:
- een omschrijving van het begrip correlatie;
- informatie uit figuur 1 en figuur 2 over de richting van de correlatie.

Opgave 2 Het Internationaal Strafhof

Bij deze opgave hoort tekst 2.

tekst 2

VS laat het Strafhof doodbloeden

De Amerikaanse nationale veiligheidsadviseur John Bolton heeft maandag hard uitgehaald naar het Internationaal Strafhof (ICC[1)]) in Den Haag.
(…) "De Verenigde Staten zullen alles doen wat nodig is om onze burgers en die van onze bondgenoten te beschermen tegen onrechtvaardige vervolging door deze illegale rechtbank", aldus Bolton (…).
(…) ICC-aanklagers menen dat er serieuze aanwijzingen zijn dat Amerikaanse militairen en CIA-agenten in Afghanistan gevangenen hebben gemarteld. Zij vroegen het Hof daarom vorig jaar toestemming om een strafrechtelijk onderzoek in te stellen naar de Amerikanen.

Volgens Bolton zullen de Verenigde Staten 'terugvechten' als de ICC-aanklagers inderdaad zo'n onderzoek instellen. Volgens hem overweegt de Amerikaanse regering in dat geval rechters en aanklagers van het Hof de toegang te weigeren tot de VS. Ook zouden maatregelen kunnen worden genomen tegen eventuele bezittingen die zij hebben in Amerika en zouden ze in de VS vervolgd kunnen worden. "Wij willen niet samenwerken met het Internationaal Strafhof en we zullen ons er niet bij aansluiten", aldus Bolton. "We laten het Strafhof doodbloeden. Wat ons betreft is het ICC al dood."

Washington probeert hiermee kennelijk extra druk te zetten op het Internationaal Strafhof, dat sinds zijn oprichting in 2002 toch al geen sterk reputatie heeft verworven. Een van de problemen van het Hof is dat de grootmachten Amerika, Rusland, China en India niet meedoen. Het Hof kan bovendien alleen misdrijven berechten met instemming van de staat waarin ze zijn begaan, [of] met instemming van de staat van de nationaliteit van de verdachte, of na een verwijzing van de VN-Veiligheidsraad.

Of het ooit echt tot berechting van Amerikaanse oorlogsmisdaden in Afghanistan zal komen, wordt door experts betwijfeld. Want het Strafhof heeft alleen rechtsmacht als de Verenigde Staten zelf te weinig doen om misstanden te onderzoeken en te berechten. Bovendien wordt de Afghaanse regering in het zadel gehouden door de VS. De Afghanen kunnen het zich niet veroorloven om Washington te veel tegen de haren in te strijken.

naar: Trouw, 10 september 2018

noot 1 ICC = International Criminal Court

Inleiding

Ruim vijftig jaar lang gingen er in de Verenigde Naties (VN stemmen op om een internationaal strafhof op te richten voor een mondiale strijd tegen straffeloosheid, voor internationale mensenrechten, voor veiligheid en voor stabiliteit. In 1998 werd het Statuut van Rome opgesteld voor de oprichting van het Internationaal Strafhof. In dit statuut staat welke gedragingen door het Internationaal Strafhof strafbaar worden gesteld en dat het Internationaal Strafhof verregaande bevoegdheden heeft het internationaal strafrecht uit te oefenen. Nadat zestig staten het statuut ondertekenden, vestigde het Internationaal Strafhof zich in 2002 in Den Haag.
Het Internationaal Strafhof onderzoekt, en berecht wanneer nodig, individuen die aangeklaagd zijn voor misdaden in de internationale gemeenschap en die tot dan toe hun berechting konden ontlopen. Het Internationaal Strafhof treedt pas op als de staat waar de misdaden plaatsvonden niet kan vervolgen of niet wil vervolgen.
Inmiddels hebben ruim 120 staten het statuut ondertekend, maar grootmachten, zoals China, Rusland, India en de Verenigde Staten, zitten daar niet bij. In 2018 dreigden de Verenigde Staten zelfs het Internationaal Strafhof actief tegen te werken. Het Internationaal Strafhof komt meer en meer onder druk te staan.

Gebruik de inleiding.
Het Internationaal Strafhof is het resultaat van samenwerking.

2p **6** Leg uit dat staten een multilaterale samenwerking zijn aangegaan om het Internationaal Strafhof op te richten. Gebruik in je uitleg:
- een omschrijving van het begrip multilateraal;
- informatie uit de inleiding om multilateraal te illustreren;
- de omschrijving van het kernconcept samenwerking;
- informatie uit de inleiding om samenwerking te illustreren.

Gebruik de inleiding.

3p **7** Leg uit dat het Internationaal Strafhof bijdraagt aan de institutionalisering van het internationaal strafrecht. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept institutionalisering;
- drie voorbeelden uit de inleiding om institutionalisering te illustreren.

Het cultuuruniversalisme en het cultuurrelativisme hebben verschillende uitgangspunten. VN-lidstaten pleiten met het Internationaal Strafhof onder meer voor de strijdpunten veiligheid, internationale mensenrechten en stabiliteit.

1p **8** Leg voor het strijdpunt internationale mensenrechten uit of daarin het cultuuruniversalisme of het cultuurrelativisme te herkennen is. Gebruik in je uitleg:
- een uitgangspunt van het cultuuruniversalisme;
- een uitgangspunt van het cultuurrelativisme.

Gebruik de inleiding.
Er zijn verschillende voorbeelden van globaliseringsprocessen die de autonomie en macht van staten aantasten, zoals Europese integratie.

3p **9**
- Leg uit welk van deze voorbeelden van globaliseringsprocessen te herkennen is in de bevoegdheden van het Internationaal Strafhof. Gebruik in je uitleg informatie uit de inleiding over het gekozen voorbeeld.
- Leg uit dat in de bevoegdheden van het Internationaal Strafhof een geglobaliseerde wereldorde te herkennen is. Gebruik in je uitleg de omschrijving van het kernconcept globalisering.

Gebruik tekst 2.

2p **10** **a** Leg uit dat het Internationaal Strafhof de interne soevereine macht van de VS kan schenden. Gebruik in je uitleg:
- een kenmerk van interne soevereine macht;
- informatie uit tekst 2 over het gekozen kenmerk.

b Leg uit dat de VS tegen het Internationaal Strafhof in het verweer kan komen, met het uitgangspunt van het internationaal recht. Gebruik in je uitleg:
- het uitgangspunt van het internationaal recht;
- een voorbeeld uit tekst 2 waaruit het uitgangspunt blijkt.

Gebruik tekst 2.
Er zijn verschillende groepen theorieën die het gedrag van nationale staten verklaren, zoals sociaal constructivistische theorieën.

2p **11** Leg uit welke **andere** groep theorieën het gedrag van de VS tegenover het Internationaal Strafhof kan verklaren. Gebruik in je uitleg:
- een kenmerk van de gekozen groep theorieën;
- een voorbeeld uit tekst 2 van het gekozen kenmerk.

Gebruik tekst 2.
Experts verwachten dat Amerikaanse verdachten van oorlogsmisdaden in Afghanistan nooit door het Internationaal Strafhof berecht zullen worden.

2p **12** Leg met de ‘law of anticipated reactions’ uit dat verwacht kan worden dat deze verdachten nooit berecht zullen worden door het Internationaal Strafhof. Gebruik in je uitleg:
- een kenmerk van de ‘law of anticipated reactions’;
- informatie uit tekst 2 waaruit het gekozen kenmerk blijkt.

Opgave 3 Deeleconomie

Bij deze opgave horen de teksten 3 en 4 en tabel 1.

tekst 3

Het vertrouwen binnen de deeleconomie

Stelt u zich voor dat er plotseling een vreemde bij u voor de deur staat die graag voor een paar tientjes uw auto voor een dag wil huren (…). Hoe groot is de kans dat u op zo'n verzoek ingaat? Voor de meeste mensen geldt waarschijnlijk dat die kans niet groot is. Toch is dit min of meer wat er sinds enkele jaren op grote schaal gebeurt in wat de 'deeleconomie' is gaan heten. Via online platformen zoals Airbnb (…) en Peerby delen particulieren, al dan niet tegen een financiële vergoeding, spullen als auto's, gereedschappen, kleding en huizen. (…)

Je kunt je natuurlijk afvragen hoe nieuw dit delen nu echt is. (…) Het nieuwe zit hem hier in het feit dat deeleconomietransacties typisch plaatsvinden tussen vreemden. Dat delen tussen vreemden niet zo vanzelfsprekend is als tussen bekenden, heeft te maken met vertrouwen: aan het delen van spullen zijn namelijk significante risico's verbonden. Wie (…) een kamer verhuurt via Airbnb moet er niet alleen op vertrouwen dat de gast de boel netjes achterlaat en niet stiekem spullen meeneemt, maar neemt ook een zeker veiligheidsrisico door een vreemde in zijn huis toe te laten. Dit veiligheidsrisico geldt overigens ook voor de gast. Bij het aloude delen tussen vrienden en bekenden weet je wat je aan elkaar hebt door ervaringen uit het verleden, en is het bovendien aannemelijk dat de ander jou niet zal belazeren omdat je van elkaar weet dat je ook nog langer samen door één deur moet. Dit soort mechanismen wordt nog verder versterkt door inbedding in sociale netwerken, waarin informatie over (on)betrouwbaarheid zich makkelijk verspreidt. Bij interacties met vreemden is dit niet of veel minder het geval. (…)

Dat dit vertrouwen op zulke grote schaal en ogenschijnlijk zo makkelijk tussen vreemden ontstaat, lijkt tegenintuïtief en is iets wat velen nog maar enkele jaren geleden niet voor mogelijk hadden gehouden. Dat dit in de deeleconomie toch lukt, zou je de verdienste kunnen noemen van de deelplatformen, die allerlei mechanismen in het leven hebben geroepen om vertrouwen te bevorderen. Naast verzekeringen en identiteitsverificatie is de meest prominente daarvan het reputatiesysteem, waarin gebruikers elkaar door middel van de alomtegenwoordige vijf sterren of een geschreven tekst kunnen beoordelen. De theorie is dat zo'n systeem voor gebruikers inzichtelijk maakt hoe betrouwbaar andere gebruikers zich in het verleden gedragen hebben, en bovendien langetermijnbelangen creëert omdat gebruikers die eenmaal een slechte reputatie hebben opgebouwd door andere gebruikers gemeden zullen worden. (…)

bron: R. Corten, Sociologie Magazine, 2018

tekst 4

What's Mine is Yours

Hebben is uit, sharing is in. (…) De ideologie van de deeleconomie glimt van de vooruitstrevendheid. Het haalt macht weg bij grote bedrijven. Daarvoor in de plaats komt een leger van micro-entrepreneurs[1] die zijn zoals jij en ik. In de deeleconomie is iedereen klant en verkoper tegelijk. Deze fase in het kapitalisme is daarom een opsteker voor gemeenschapszin, zo betoogt Rachel Botsman in haar boek *What's Mine is Yours: How Collaborative Consumption Is Changing the Way We Live*[2] (…). (…)

"We geloofden dat we beter konden vertrouwen op grote bedrijven dan op elkaar. Gemeenschappelijke en gemeenschapswaarden werden verdrongen door consumentistisch[3] 'ikke', 'ikke', 'ikke'", schrijft ze. Dankzij de deeleconomie keren we terug naar de idylle van het dorpsplein. In de deeleconomie neemt 'persoonlijke interactie' de plaats in van 'holle transacties', volgens Botsman.

Een vergelijkbare lofzang komt van Jeremy Rifkin. (…) Volgens Rifkin breken er dan gouden tijden aan. He gezwoeg en geploeter in loondienst zal voorbij zijn. Mensen zullen een betekenisvoller leven leiden omdat de economie niet langer draait om kapitaal in materiële zin, maar om sociaal kapitaal, dat ontstaat door samenwerking met anderen.

bron: De Groene Amsterdammer, 2014

noot 1 micro-entrepreneurs = heel kleine ondernemingen van een persoon tot maximaal tien personen, met een lage omzet

noot 2 Wat van mij is, is van jou: Hoe gemeenschappelijke consumptie onze manier van leven aan het veranderen is

noot 3 consumentistisch = je opstellen als een consument

tabel 1

Aandeel wel en aandeel niet geaccepteerde boekingen op Airbnb in de Verenigde Staten, in aantallen en percentages naar etnische afkomst van de naam van gast, 2015 (n=3628)

		gast met West-Europees-Amerikaanse naam	gast met Afrikaans-Amerikaanse naam	totaal (met gemiddeld percentage)
acceptatie van de boeking door de verhuurder	wel	1152 (63%)	940 (52%)	2092 (58%)
	niet	663 (37%)	873 (48%)	1536 (42%)
	totaal	1815 (100%)	1813 (100%)	3628 (100%)

De verschillen zijn significant ($p<0.05$).

naar: B. Edelman e.a., 2015

Toelichting
Deze tabel laat het aandeel wel en niet geaccepteerde boekingen door verhuurders op Airbnb in de Verenigde Staten zien, van gasten met namen die West-Europees-Amerikaans of Afrikaans-Amerikaanse klinken.
Voorbeeld: Uit de tabel is af te lezen dat van de boekingen van een gast met een West-Europees-Amerikaanse naam 63% wordt geaccepteerd door de verhuurder.

Inleiding

Meer dan een decennium geleden deelden mensen hun eigendommen, zoals auto, huis of gereedschap, nog voornamelijk in vertrouwde kring, zoals met familie of vrienden. Via deelplatformen op internet worden tegenwoordig steeds vaker eigendommen gedeeld met vreemden, zoals met onbekende buurtgenoten of toeristen. Daar kan een vergoeding tegenover staan. Maakte in 2013 nog 6 procent van de Nederlanders gebruik van deze online deelplatformen, in 2016 was dit al bijna een kwart van de Nederlanders. Deze moderne vorm van delen wordt de deeleconomie genoemd. Socioloog Corten en econoom Botsman hebben onderzoek gedaan naar de deeleconomie.

Gebruik de inleiding.
Meer dan vroeger wordt tegenwoordig in de deeleconomie gedeeld met mensen buiten primaire groepen.

3p **13** **a** Leg uit dat informatisering heeft bijgedragen aan het delen van eigendommen met mensen buiten primaire groepen. Gebruik in je uitleg:
- een omschrijving van het begrip primaire groepen;
- een voorbeeld uit de inleiding van een primaire groep;
- een omschrijving van het begrip informatisering.

b Leg uit dat in de deeleconomie een kenmerk van sociale netwerken in de moderne samenleving te herkennen is.

Gebruik tekst 3.
Volgens socioloog Corten zullen mensen niet vanzelfsprekend hun eigendommen delen met vreemden die zomaar voor de deur staan. Dat mensen dit niet doen heeft te maken met de onderlinge sociale binding.

2p **14** Leg vanuit het rationele actor-paradigma uit dat mensen hun eigendommen eerder delen met bekenden dan met vreemden. Gebruik in je uitleg:
- een kenmerk van sociale binding;
- informatie uit tekst 3 waaruit het gekozen kenmerk blijkt;
- een kenmerk van het rationele actor-paradigma;
- informatie uit tekst 3 waaruit het gekozen kenmerk blijkt.

Gebruik tekst 3.
In de deeleconomie wordt gebruikgemaakt van een reputatiesysteem.

2p **15** Leg uit dat in het gebruik van een reputatiesysteem een gerationaliseerde samenleving te herkennen is. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept rationalisering;
- informatie uit tekst 3 waaruit rationalisering blijkt.

Gebruik tekst 4.
Econoom Botsman beschrijft in haar boek de ideologie van de deeleconomie. Ideologieën bestaan op verschillende vlakken, zoals op het politieke en op het economische vlak.

2p **16** Leg uit dat in de door Botsman beschreven deeleconomie een ideologie op het economische vlak te herkennen is. Gebruik in je uitleg:
- de omschrijving van het kernconcept ideologie;
- informatie uit tekst 4 waaruit een ideologie blijkt;
- een omschrijving van het economische vlak;
- een voorbeeld uit tekst 4 van het economische vlak.

Gebruik tekst 4.
Individualisering wordt gezien als een positief en als een negatief proces. Sociale cohesie wordt beïnvloed door verschillende factoren.

2p **17** Leg uit of individualisering, volgens Botsman, bijdraagt aan een toename of een afname van de sociale cohesie in de samenleving. Gebruik in je uitleg:
– een omschrijving van het begrip individualisering als positief of negatief proces;
– informatie uit tekst 4 waaruit het gekozen proces blijkt;
– een factor die de sociale cohesie kan beïnvloeden;
– informatie uit tekst 4 over de gekozen factor.

Gebruik tekst 4.

2p **18** Leg uit of de deeleconomie, volgens Botsman, bijdraagt aan een toename of een afname van de sociale cohesie in de samenleving. Gebruik in je uitleg:
– de omschrijving van het kernconcept sociale cohesie;
– informatie uit tekst 4 waaruit een verandering van sociale cohesie blijkt.

Gebruik tekst 4.
In de benadering van de deeleconomie door Botsman zijn kenmerken van paradigma's te herkennen.

2p **19** Leg uit dat het conflict-paradigma te herkennen is in Botsmans benadering van de deeleconomie. Gebruik in je uitleg:
– een kenmerk van het conflict-paradigma;
– informatie uit tekst 4 waaruit het gekozen kenmerk blijkt.

Gebruik tekst 4.
In tekst 4 is econoom Rifkin, net als Botsman, enthousiast over de opkomst van de deeleconomie.
Er zijn verschillende politieke dimensies, zoals de dimensie links/rechts en de dimensie progressief/conservatief. Deze dimensies hebben polen, zoals de pool links tegenover de pool rechts en de pool progressief tegenover de pool conservatief.

2p **20** Leg uit welke pool op een **andere** politieke dimensie te herkennen is in Rifkins lofzang op de deeleconomie. Gebruik in je uitleg:
– beide polen van de gekozen politieke dimensie;
– informatie uit tekst 4 die de gekozen dimensie illustreert.

Gebruik tabel 1.
Airbnb is een online deelplatform waarop iedereen eigen woonruimte voor korte tijd kan verhuren aan bijvoorbeeld toeristen. Airbnb bestaat sinds 2008. In 2015 is onderzoek gedaan naar sociale ongelijkheid op het deelplatform Airbnb in de Verenigde Staten. Daarvoor hebben de onderzoekers verzoeken tot boekingen gedaan met fictieve gastenaccounts. In tabel 1 staan resultaten van dit onderzoek.

3p **21**
– Formuleer een hypothese over sociale ongelijkheid op Airbnb die met de gegevens uit tabel 1 getoetst kan worden. Gebruik in je beschrijving de formulering: Als …, dan …
– Concludeer of jouw hypothese op basis van de gegevens uit tabel 1 aangenomen of verworpen moet worden. Gebruik in je conclusie gegevens uit tabel 1 over sociale ongelijkheid.
– Leg uit of uit de gegevens in tabel 1 blijkt dat er sprake is van sociale ongelijkheid op Airbnb. Gebruik in je uitleg de omschrijving van het kernconcept sociale ongelijkheid.

Gebruik tabel 1.
In tabel 1 staan de resultaten van een onderzoek naar sociale ongelijkheid op Airbnb in de Verenigde Staten.

2p **22** **a** Beargumenteer dat sociale ongelijkheid op Airbnb beter onderzocht kan worden met een experiment dan met een enquête. Gebruik in je argumentatie:
– een verschil tussen beide onderzoeksmethodes;
– gegevens uit tabel 1.

b Leg uit of jouw argumentatie voor de betere onderzoeksmethode gebaseerd is op de afhankelijke of de onafhankelijke variabele. Gebruik in je uitleg de naam en een omschrijving van de gekozen variabele uit je argumentatie.

Politicoloog Putnam heeft het schildpadgedrag benoemd om een ontwikkeling in de sociale cohesie van etnisch diverse wijken te verklaren. Peerby is een online deelplatform waar je eigendommen met buurtgenoten kunt delen, eventueel tegen vergoeding.

1p **23** Beredeneer met het begrip schildpadgedrag of het gebruik van het deelplatform Peerby hoger zal zijn in etnisch diverse wijken of in etnisch homogene wijken. Gebruik in je redenering een omschrijving van het begrip schildpadgedrag.

In 2017 heeft het Rathenau Instituut onderzoek gedaan naar positieve en negatieve maatschappelijke gevolgen van de deeleconomie. Naar aanleiding van het onderzoek zijn aanbevelingen gedaan aan het parlement, waaronder de aanbeveling dat een te dominante positie van deelplatformen tegengegaan moet worden. In het Kamerdebat heeft de minister het belang van deze aanbeveling benadrukt.
Politiek heeft drie aspecten, waarvan politics er één is.

2p **24** Leg uit dat de aanbeveling om een te dominante positie van deelplatformen tegen te gaan van invloed kan zijn op een **ander** aspect van politiek. Gebruik in je uitleg de naam en een omschrijving van het gekozen aspect van politiek.

Bijlagen

Cijferbepaling

2017-I (pilot)				2018-I (pilot)				2019-I (pilot)			
score	cijfer	score	cijfer	score	cijfer	score	cijfer	score	cijfer	score	cijfer
0	1,0			0	1,0			0	1,0		
1	1,1	41	7,6	1	1,3	41	8,0	1	1,1	41	8,2
2	1,2	42	7,8	2	1,5	42	8,2	2	1,2	42	8,4
3	1,3	43	7,9	3	1,7	43	8,4	3	1,3	43	8,5
4	1,3	44	8,1	4	1,9	44	8,5	4	1,5	44	8,7
5	1,4	45	8,3	5	2,0	45	8,7	5	1,7	45	8,9
6	1,5	46	8,5	6	2,2	46	8,9	6	1,9	46	9,1
7	1,7	47	8,6	7	2,4	47	9,0	7	2,1	47	9,3
8	1,9	48	8,8	8	2,5	48	9,2	8	2,2	48	9,4
9	2,1	49	9,0	9	2,7	49	9,4	9	2,4	49	9,6
10	2,2	50	9,3	10	2,9	50	9,5	10	2,6	50	10,0
11	2,4	51	9,7	11	3,0	51	9,7	11	2,8		
12	2,6	52	10,0	12	3,2	52	9,8	12	3,0		
13	2,8			13	3,4	53	9,9	13	3,1		
14	2,9			14	3,5	54	10,0	14	3,3		
15	3,1			15	3,7			15	3,5		
16	3,3			16	3,9			16	3,7		
17	3,4			17	4,0			17	3,9		
18	3,6			18	4,2			18	4,0		
19	3,8			19	4,4			19	4,2		
20	4,0			20	4,5			20	4,4		
21	4,1			21	4,7			21	4,6		
22	4,3			22	4,9			22	4,8		
23	4,5			23	5,0			23	4,9		
24	4,7			24	5,2			24	5,1		
25	4,8			25	5,4			25	5,3		
26	5,0			26	5,5			26	5,5		
27	5,2			27	5,7			27	5,7		
28	5,3			28	5,9			28	5,8		
29	5,5			29	6,0			29	6,0		
30	5,7			30	6,2			30	6,2		
31	5,9			31	6,4			31	6,4		
32	6,0			32	6,5			32	6,6		
33	6,2			33	6,7			33	6,7		
34	6,4			34	6,9			34	6,9		
35	6,6			35	7,0			35	7,1		
36	6,7			36	7,2			36	7,3		
37	6,9			37	7,4			37	7,5		
38	7,1			38	7,5			38	7,6		
39	7,3			39	7,7			39	7,8		
40	7,4			40	7,9			40	8,0		

Bedenk dat het toekennen van punten aan een antwoord enige deskundigheid vereist. De hier behaalde scores zijn dus vooral een indicatie, hoeveel je op dit moment weet over dit vak.

© ThiemeMeulenhoff

Suggesties voor verder lezen

Hieronder staan enkele titels van boeken waarin nadere achtergrondinformatie over kernconcepten en contexten staat.

Algemeen
- CvTE (2018), Syllabus Maatschappijwetenschappen Vwo | centraal examen 2020.
- Praag, Ph. v. (red) (2017). Politicologie en de veranderende politiek. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Schnabel, P, (red) (2011). De Gammacanon. Wat iedereen moet weten over de menswetenschappen. Amsterdam: Meulenhoff.
- De Swaan, A., (2015). De mensenmaatschappij. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker.
- Stout, H., (2015). De Nederlandse rechtsstaat. Serie Elementaire deeltjes. AUP: Amsterdam.
- Wilterdink, N., & Heerikhuizen, B. van (red.) (2017). Samenlevingen, Inleiding in de sociologie. Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.

Domein Vorming
- De Boer, C & Brennecke, S., (2009). Media en publiek. Theorieën over media-impact. Amsterdam: Boom.
  Hellemans, B., (2014). Cultuur. Serie Elementaire deeltjes. AUP: Amsterdam.
- Hofstede, G. & Hofstede, G.J., (2009). Allemaal Andersdenkenden, Antwerpen: uitgeverij Contact.
- Luyendijk, J., (2006). Het zijn net mensen. Beelden uit het Midden-Oosten. Amsterdam: Podium.

Domein Verhouding
- Van Bavel, B., WRR-Lecture (2013): How much (in)equality can societies sustain? Amsterdam: UvA.
- Hoof, J. van, (2004). Arbeid, onderwijs en sociale ongelijkheid in de 21e eeuw. Amsterdam: Boom Uitgevers.
- SCP (2014): Gescheiden werelden. Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland.
- De Wijk, R., (2014). Machtspolitiek. Serie Elementaire deeltjes. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Domein Binding
- Breedveld, W., (2005). De stamtafel regeert. Hoe politici en journalisten het publieke debat
- maken en breken. Utrecht: het Spectrum.
- Boutellier, H., (2008) Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers
- Leerssen, J., (2015). Nationalisme. Serie Elementaire deeltjes. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Rankema, H., (2009). Politiek in Nederland. Basisinformatie over democratie en bestuur,
- Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Schuyt, K., (2006). Steunberen van de samenleving. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Woerdman, E. (2013). Politiek en politicologie. Groningen: Noordhoff 2013.

© ThiemeMeulenhoff

Domein verandering

- Becker, J. & De Hart, J., (2006). Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de bindingen met de kerken en de christelijke traditie. Den Haag: SCP.
- Berting, J., (2006). De versplinterde samenleving. De gevolgen van moderniteit en modernisering in de 21ste eeuw. Delft: Eburon.
- Steger M. B., (2014). Globalisering, serie Elementaire deeltjes. AUP: Amsterdam.
- Schnabel, P., (1999) (red), Individualisering en sociale integratie. Nijmegen: Uitgeverij SUN.

© ThiemeMeulenhoff

Internetadressen van enkele belangrijke instellingen

Politieke besluitvorming

- Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP): www.dnpp.nl
- Eerste Kamer der Staten-Generaal (EK): www.eerstekamer.nl
- Instituut voor Publiek en Politiek (IPP): www.publiek-politiek.nl
- Internationaal Hof van Justitie (VN): www.icj-cij.org/
- Internationaal Strafhof: www.icc-cpi.int/
- Koninklijk Huis: www.koninklijkhuis.nl
- Ministerie van Algemene Zaken: www.minaz.nl
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK): www.minbzk.nl
- Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO): www.nato.int/
- parlement & politiek: www.politiek.com
- regeringsbeleid, wet- en regelgeving en overheidsinstanties: www.regering.nl of www.rijksoverheid.nl
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (TK): www.TweedeKamer.nl
- Verenigde Naties (VN): www.un.org/

Europa

- Europa (portaal Europese Unie): www.europa.eu/index _ nl.htm
- Europees Hof voor de Rechten van de Mens: www.echr.coe.int/
- Europees Parlement (EP): www.europeesparlement.nl
- Europese Commissie (EC): http://ec.europa.eu/nederland/index _ nl.htm
- Europese Unie (EU): www.europa.eu.int/
- Raad van Europa: www.coe.int/

Massamedia

- De Groene Amsterdammer (onafhankelijk opinieweekblad): www.groene.nl
- Elsevier (rechts georiënteerd opinieweekblad): www.elsevier.nl
- HP/De Tijd (libertijns èn conservatief opinieweekblad): www.hpdetijd.nl
- Internationaal Perscentrum Nieuwspoort: www.nieuwspoort.nl
- Nederlands Dagblad (ND, orthodox-protestantse signatuur): www.nd.nl
- Nederlandse Omroep Stichting (NOS): www.nos.nl
- NRC Handelsblad (neutrale, liberale krant): www.nrc.nl
- (commerciële) omroep RTL: www.rtl.nl (www.rtl.nl/actueel/rtlnieuws/home/)
- publieke omroep: www.omroep.nl
- Reformatorisch Dagblad (RD, gereformeerde signatuur): www.refdag.nl
- Stimuleringsfonds voor de Pers: www.stimuleringsfondspers.nl
- Trouw (krant van protestantse signatuur): www.trouw.nl
- de Volkskrant (links van het politieke midden): www.volkskrant.nl
- Vrij Nederland (VN, opinieweekblad van linkse signatuur): www.vn.nl

Politie en rechtspraak

- Hoge Raad der Nederlanden: www.rechtspraak.nl/gerechten/HogeRaad
- Ministerie van Justitie: www.justitie.nl
- Nederlandse politie: www.politie.nl
- Openbaar Ministerie (OM): www.om.nl (www.om.nl/onderwerpen/cijfers)
- Politiemonitor bevolking (landelijke rapportage): www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/politiemonitor-bevolking-landelijke-rapportage.aspx-9k
- Raad voor de Rechtspraak: www.rechtspraak.nl/gerechten/RvdR/
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC, Ministerie van Justitie): www.wodc.nl/onderzoek/cijfers- … en/index.aspx

© ThiemeMeulenhoff

Sociaal-wetenschappelijk onderzoek, statistische cijfers en beroepsverenigingen

- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS): www.statline.nl/statweb
- Nederlandse Kring voor de Wetenschap der Politiek (NWKP): www.politicologie.nl
- Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV): www.nsv-sociologie-facta.nl
- Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ): www.nvj.nl
- Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK): www.criminologie.nl/nvk/index.html
- Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ): www.vvoj.nl
- Vereniging voor Studie en Onderzoek Massacommunicatie (VSOM): www.onderzoekinformatie.nl
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP): www.scp.nl

© ThiemeMeulenhoff

Aantekeningen

© ThiemeMeulenhoff

Aantekeningen

© ThiemeMeulenhoff

Aantekeningen

© ThiemeMeulenhoff

Colofon

Auteurs
Koen Vossen
Rogier Braspennincx
Ties Pauwels
Winifred Wouters (eindredactie)
In samenwerking met de NVLM
(Nederlandse Vereniging van Leraren
Maatschappijleer)

Met bijdragen van:
Coen Gelinck
Lieke Meijs
Arthur Pormes

Vormgeving binnenwerk
Maura van Wermeskerken, Apeldoorn

Opmaak
Crius Group, Hulshout

Auteur stappenplan
T.H.J. Heutmekers

Over ThiemeMeulenhoff
ThiemeMeulenhoff ontwikkelt zich van educatieve uitgeverij tot een learning design company. We brengen content, leerontwerp en technologie samen. Met onze groeiende expertise, ervaring en leeroplossingen zijn we een partner voor scholen bij het vernieuwen en verbeteren van onderwijs. Zo kunnen we samen beter recht doen aan de verschillen tussen lerenden en scholen en ervoor zorgen dat leren steeds persoonlijker, effectiever en efficiënter wordt.

Samen leren vernieuwen.

www.thiememeulenhoff.nl

ISBN 978 90 06 49137 1
Eerste druk, eerste oplage 2021

© ThiemeMeulenhoff, Amersfoort, 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (PRO), Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp (www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.
Voor meer informatie over het gebruik van muziek, film en het maken van kopieën in het onderwijs zie www.auteursrechtenonderwijs.nl.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Deze uitgave is volledig CO_2-neutraal geproduceerd.
Het voor deze uitgave gebruikte papier is voorzien van het FSC®-keurmerk.
Dit betekent dat de bosbouw op een verantwoorde wijze heeft plaatsgevonden.

examenbundel ›

vwo **Nederlands**
vwo **Engels**
vwo **Duits**
vwo **Frans**
vwo **Economie**
vwo **Bedrijfseconomie**
vwo **Maatschappijwetenschappen**
vwo **Geschiedenis**
vwo **Aardrijkskunde**
vwo **Wiskunde A**
vwo **Wiskunde B**
vwo **Wiskunde C**
vwo **Scheikunde**
vwo **Biologie**
vwo **Natuurkunde**

samengevat }

vwo **Economie**
vwo **Bedrijfseconomie**
vwo **Maatschappijwetenschappen**
vwo **Geschiedenis**
vwo **Aardrijkskunde**
vwo **Wiskunde A**
vwo **Wiskunde B**
vwo **Wiskunde C**
vwo **Scheikunde**
vwo **Biologie**
vwo **Natuurkunde**
havo/vwo **Nederlands 3F/4F**
havo/vwo **Rekenen 3F**

Tips, tricks en informatie die jou helpen bij het slagen voor je eindexamen vind je op examenbundel.nl! Nog meer kans op slagen? Volg ons ook op social media. #geenexamenstress

examenidioom + examenbundel + samengevat + zeker slagen! = #geenexamenstress

examenidioom

vwo **Engels**
vwo **Duits**
vwo **Frans**

zeker slagen !

voor vmbo, havo én vwo

9 789006 491371